

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 142 leden, te weten:

Aarts, Abma, Andela-Baur, Van den Anker, Van Baars, B. Bakker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Van den Bergh, Bisschoff van Heemskerck, Blauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Bolkestein, De Boois, Borgman, Borm-Luijckx, Braams, Brinkhorst, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Faber, Frinking, Gerritse, Geurtsen, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Jabaaij, Jacobse, Jansen, Joekes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Van Kemenade, Keuning, Knol, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsterniet, Lambers-Hacquebard, Lange-dijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Meijer, Mertens, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhof, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Paulis, Ploeg, Poppe, Porthoine, Rempt-Halmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Scholten, Van der Spek, Spieker, Stemerding, Van der Stoel, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Den Uyl, Veldhoen, Van de Ven, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, Voogd, De Voogd, Voortman, B. de Vries, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wolff, Wöltgens, Worrell, Van Zeil en Zijlstra,

en de heren Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, De Ruiter, Minister van Justitie, Pais, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Beelaerts van Blokland,

Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Tuijnman, Minister van Verkeer en Waterstaat, Albeda, Minister van Sociale Zaken, Brokx, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, mevrouw Smit-Kroes, Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat en Wallis de Vries, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Mateman en Bremen, de hele week, wegens verblijf buitenslands;

Dankert, Mommersteeg en Roels, wegens bezigheden elders;

Moor en Wuthrich-van der Vlist, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Op verzoek van de fractie van de PvdA benoem ik in de Bijzondere Commissie 16 102 (Culturele minderheden) het lid Meijer tot plaatsvervangend lid van het lid Jabaaij; voorts op verzoek van de fractie van het CDA, in de Bijzondere Commissie 13 284 (Nationale Landschapsparken) het lid Lubbers tot plaatsvervangend lid van het lid Scholten, het lid H. A. de Boer tot plaatsvervangend lid van het lid Wisselink, het lid Schakel tot plaatsvervangend lid van het lid Van Leijenhorst, het lid Paulis tot plaatsvervangend lid van het lid Faber, het lid Eversdijk tot vast lid in de bestaande vacature, met als zijn plaatsververger het lid Borm-Luyckx, het lid Van der Sanden, tot vast lid in de bestaande vacature, met als zijn plaatsvervanger het lid Van Baars, het lid Van der Linden tot vast lid in de bestaande vacature, terwijl dit lid geen plaatsvervanger heeft.

Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten:

I. te stellen in handen van:

a. de vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken: het wetsontwerp Nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenschappelijke regelingen (Wet gemeenschappelijke regelingen) (16 538);

b. de vaste Commissie voor Justitie: Wetsontwerp nadere wijziging van enige sociale verzekeringswetten, de Wet betreffende verplichte deelneming in een bedrijfspensioenfonds en enige fiscale wetten in verband met het misbruik van rechtspersonen (16 530);

Wetsontwerp Nieuwe regeling voor het kapitaal van de besloten vennootschap (16 551);

Wetsontwerp wijziging van artikel 6 van de Wet tot invoering van een leeftijdsgrens voor het notarisambt en oprichting van een notarieel pensioenfonds (Stb. 1954, 407), zoals gewijzigd bij de Wet van 26 maart 1980 (Stb. 165) (16 554);

c. de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen:

Wetsontwerp Vaststelling van het recht van aan onderwijsinstellingen verbonden exploitatiepersoneel op een uitkering bij vervroegde uittreding (Wet vervroegd uittreden exploitatiepersoneel onderwijs) (16 558);

Wetsontwerp Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs, inzake de scholen voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (16 535);

d. de vaste Commissie voor Financiën:

de Nota Spaarbiljetten aan toonder (16 532);

Wetsontwerp Invoering van een voorraadaf trek en van een vermogensaf trek in de inkomstenbelasting en de vennootschapsbelasting alsmede invoering van een beperkte rentevrijstelling en een beperkte dividendvrijstelling in de inkomstenbelasting (16 539);

e. de vaste Commissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening: de Brief inzake het huurbeleid in 1981 (16 550);

Voorzitter

Wetsontwerp Intrekking Wet Premie Kerkenbouw (16 559);

f. de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat: Wetsontwerp Machtigingswet stichting «Nepostel» en bijlage (16 536);

g. de vaste Commissie voor Economische Zaken: Wetsontwerp Wijziging van de Wet economische mededinging (invoer van een openbaar Kartelregister) (16 555);

h. de vaste Commissie voor de Handelspolitiek: Wetsontwerp Goedkeuring van de op 6 oktober 1979 te Genève tot stand gekomen Internationale Natuurrubber Overeenkomst 1979, met bijlagen (Trb. 1980, 150) (16 553);

i. de vaste Commissie voor Sociale Zaken: Wetsontwerp Nadere wijziging van de Werkloosheidswet en de Wet Werkloosheidsvoorziening (Wijziging van het aantal dagen werken, vereist voor het recht op uitkering) (16 542);

j. de vaste Commissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk: Voorstel van wet van het lid Van Ooijen tot wijziging van de Woonwagenwet (16 531);

k. de vaste Commissie voor Milieuhygiëne:

Wetsontwerp Regelen inzake bescherming van de bodem (Wet bodembescherming) (16 529);

Wetsontwerp Wijziging van de Wet hygiëne en veiligheid zweminrichtingen (16 546);

I. de Bijzondere Commissie Grondwet en Kieswet (9181): Wetsontwerp Wijziging van twee wetten houdende verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet (16 552);

II. de termijn voor het uitbrengen van het voorlopig verslag over het wetsontwerp Wijziging van artikel 33 van de Dienstplichtwet (16 521) te verlengen tot 31 mei a.s.

De Voorzitter: Zoals ik aan de leden mededeelde, stel ik voor in deze vergadering terstond aan de orde te stellen het wetsontwerp Naturalisatie van William Anders en 30 anderen (16 580), waarover een blanco-verslag is uitgebracht.

Daartoe wordt besloten.

Mitsdien is aan de orde de behandeling van het wetsontwerp **Naturalisatie van William Anders en 30 anderen (16 580)**.

V.l.n.r. de kamerleden De Beer en Rietkerk (beiden VVD), Patijn (PvdA) en Lubbers (CDA)

Dit wetsontwerp wordt zonder be-
raadslaging en, na goedkeuring van
de onderdelen, zonder stemming aan-
genomen.

Regeling van werkzaamheden

De Voorzitter: Ik stel voor, aan de orde te stellen bij de aanvang van de vergadering van dinsdag 27 januari a.s. na de voor die dag te agenderen stem-
mingen:

de Nota Surinamebeleid (16 489).

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor de spreek-
tijd hierbij vast te stellen als volgt:

voor de fracties van de PvdA, CDA

en VVD elk op 15 minuten;

voor de fractie van D'66 op 10 minu-
ten;

voor de overige fracties elk op 5 mi-
nuten.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, aan de orde te stellen bij de aanvang van de vergadering van donderdag 22 januari 1981: het wetsontwerp Wijziging van twee wetten houdende verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overwe-
ging te nemen tot verandering in de Grondwet (16 552). (Omtrent dit wets-
ontwerp wordt vandaag een blanco-
verslag uitgebracht).

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan de heer Patijn, die het heeft gevraagd.

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Nu de gezamenlijke behan-
deling van het initiatief-voorstel tot
wijziging van de Woonruimtetwet 1947
en het wetsontwerp inzake de regelen
omtrent leegstaande woningen en an-
dere gebouwen deze week zal begin-
nen, willen wij het volgende aan de
Kamer voorleggen.

Door de achtereenvolgende nota's
van wijzigingen van de Regering op
haar wetsontwerp is de situatie ont-
staan, dat de Regering op een aantal
belangrijke punten aan de voorstellen
van de fractie van de Partij van de Ar-
beid zoals neergelegd in het initiatief-
ontwerp tegemoet is gekomen. Op
een aantal andere, wezenlijke punten
is nog verschil van inzicht tussen de
Regering en de PvdA-fractie blijven
bestaan. In beide voorstellen worden
oplossingen voor de zeer belangrijke
leegstandsproblematiek aangedragen,
maar wel is duidelijk dat bij de Rege-
ring veeleer de bestrijding van de leeg-
stand en bij de Partij van de Arbeid-
fractie veel meer een betere verdeling
van de woonruimte centraal staat. Dit
verschil in uitgangspunt is tot op de
dag van vandaag niet verdwenen.

De PvdA-fractie meent desondanks
dat het mogelijk blijft, via amendering
van het ontwerp van de Regering tot
een ook voor de PvdA aanvaardbaar
eindresultaat te komen, al heeft de
laatste nota van wijziging van de Rege-
ring op dit punt weer zeer grote twij-
fels doen ontstaan.

Om de hierboven genoemde reden-
nen willen wij de Kamer verzoeken, de

Voorzitter

behandeling van het voorstel van wet van mevrouw Salomons en mij tot wijziging van de Woonruimtetwet 1947 op te schorten en het van de agenda af te voeren. De vraag of, en zo ja op welke wijze en welk tijdstip, de Kamer de behandeling van het voorstel van wet van de initiatiefnemers dient voort te zetten willen wij gaarne beantwoorden aan de hand van het eindresultaat van de verdere behandeling van het wetsontwerp van de Regering door de Staten-Generaal.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, aan het verzoek van de heer Patijn te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Het woord is aan de heer Buikema, die het heeft gevraagd.

De heer **Buikema** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie zou gaarne de behandeling van het wetsontwerp tot Wijziging van de Wet rechtsbijstand aan on- en minvermogenenden met een week uitgesteld zien. Wij hebben vanochtend een uitvoerige brief ontvangen van de gezamenlijke rechtshulpverleners, waarin een alternatief systeem wordt ontwikkeld. Wij hebben nog onvoldoende tijd gehad om dat te kunnen bestuderen. Om die reden verzoek ik de Kamer, de behandeling een week uit te stellen en het onderwerp nu van de agenda af te voeren.

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Over het wetsontwerp waarover collega Buikema zojuist sprak, namelijk de rechtsbijstand en meer in het bijzonder de financiële bijstand aan mensen die min- en onvermogen zijn als het om de rechtshulp gaat, wil ik het volgende opmerken.

Wij hebben in december reeds bepleit dat zorgvuldige wetgeving een spoedige behandeling in de weg stond. Wij hebben toen niet voldoende steun in de commissie ervaren. Wij hebben wel nog ervaren dat de Minister, die het concept-algemene maatregel van bestuur niet tijdig rond kreeg, heeft bewilligd in uitstel zijnerzijds. Dit belangrijke wetsontwerp zou deze week aan de orde komen, maar vandaag lag een stuk, met andere stukken overigens, van de rechtshulpverleners, zijnde de Orde van Advocaten en de Vereniging voor Rechtshulp, in onze vakken die dermate veel kritiek bevatten dat nogmaals de zorgvuldigheid uitstel gebiedt.

Ik kan mij voorstellen dat aan het verzoek van de heer Buikema gevolg wordt gegeven en dat derhalve het wetsontwerp van de agenda wordt afgevoerd.

De heer Brinkhorst (D'66)

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Er is voor betrokken organisaties vrij uitvoerig gelegenheid geweest om commentaar te leveren op het wetsontwerp. Dat is ook gebeurd. De commentaren zijn voor een deel verwerkt in de schriftelijke behandeling. De commentaren die nu opnieuw worden verstrekt wijken qua inhoud niet af van de bezwaren die eerder naar voren zijn gebracht. Onze fractie heeft er geen behoefte aan dat de behandeling van dit wetsontwerp nog eens wordt uitgesteld. Het zal vermoedelijk toch pas aan het eind van deze week aan de orde komen. Daarom voelen wij niets voor het voorstel dat van de kant van de CDA-fractie is gedaan, veronderstellende dat de Minister daar ook niet veel voor zal voelen.

Minister **De Ruiter**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef de voorkeur aan een behandeling van het wetsontwerp zoals het is geagendeerd. Ik kan in redelijkheid geen bezwaar maken tegen een uitstel van één week – als de Kamer dat zou wensen – maar ik wil mij wél ernstig verzetten tegen een langer uitstel.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het wetsontwerp van de agenda af te voeren en a.s. donderdag te beslissen wanneer het weer zal worden opgevoerd. Ik heb kennis genomen van de wens, dat dit op korte termijn moet gebeuren, maar donderdag kan ik beter overzien welke andere concurrerende onderwerpen er zijn. Dat zal nog wel blijken bij deze regeling van werkzaamheden.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Brinkhorst, die het heeft gevraagd.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Sinds de discussie in deze Kamer in december 1980 over de eventuele leverantie van duikboten aan Taiwan hebben zich belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. Het lijkt mij van veel belang dat de Kamer zo spoedig mogelijk in de volgende week een discussie voert over deze problematiek aan de hand van het verslag van het mondeling overleg. Meer in het algemeen kan dan ook de vraag van een eventuele heroverweging van de verlening van de exportvergunning aan RSV aan de orde komen in het licht van nieuwe ontwikkelingen. Ik vraag de Kamer of zij daarmee kan instemmen.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij dat de heer Brinkhorst terecht de mogelijkheid en wenselijkheid van een debat over de Taiwan-zaak volgende week in deze Kamer heeft geopperd. Mijn fractie heeft het, gelet op de vele in geding zijnde belangen en uit oogpunt van een zorgvuldige behandeling, wenselijk geoordeeld dat deze week mondeling overleg met de Regering plaatsvindt. Het lijkt mij waarschijnlijk dat de afloop van dit mondeling overleg ook mijn fractie tot de conclusie zal leiden dat over deze buitengewoon ernstige

Voorzitter

aangelegenheid een openbaar debat in deze Kamer gewenst is. Daarin verschillen wij niet van mening met de heer Brinkhorst. Ik vind echter dat dit debat zich niet zal kunnen beperken tot de verantwoordelijkheid van de Ministers van Economische en van Buitenlandse Zaken, maar dat ook de Minister-President hierbij een directe betrokkenheid heeft. Mijnheer de Voorzitter! Met het oog daarop vraag ik u na te gaan of er een geschikt tijdstip is waarop dat debat kan plaatsvinden. Nogmaals, wij hechten eraan dat dit debat door een mondeling overleg wordt voorbereid, maar ik onderken de mogelijkheid dat dit debat helaas onvermijdelijk zal zijn.

De Voorzitter: In het licht van de gedane verzoeken zal ik – hopelijk – donderdag een voorstel kunnen doen.

Ik geef het woord aan de heer Van Kemenade, die het heeft gevraagd.

De heer **Van Kemenade** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Samen met collega Van Ooijen heb ik Staatssecretaris Hermes op 17 en 30 december 1980 schriftelijke vragen gesteld die tot doel hadden om de openbaarheid te bevestigstellen van het voorontwerp van de wet op de onderwijsverzorging, dat door de Staatssecretaris aan een aantal organisaties is toegezonden. Wij hebben daar op 24 december en op 8 januari negatieve antwoorden op gekregen. Mijn fractie acht het, èn in het belang van de openbaarheid dat deze stukken ook gaan naar organisaties die deze tot nu toe nog niet hebben gehad èn gelet op het feit dat geheimhouding hiervan in strijd is met de Wet op de openbaarheid, noodzakelijk dat ons de mogelijkheid wordt geboden om de Staatssecretaris hierover te interpelleren. Ik vraag de Kamer, een dergelijke interpellatie toe te staan.

De Voorzitter: Ik stel voor, over dit verzoek aanstaande donderdag te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan de heer Meijer, die het heeft gevraagd.

De heer **Meijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In een brief van 22 december heeft de Minister-president de Kamer ingelicht over de besluitvorming die in het kabinet heeft plaatsgevonden naar aanleiding van de 5e mei. Ik wil u mede namens de mede-ondertekenaars van de motie – althans degenen die ik heb kunnen bereiken – die verleden jaar door de Kamer daarom-

trent is aanvaard, verzoeken, deze brief op de agenda te plaatsen, zo mogelijk nog vóór 1 februari. Aangezien er een aantal consequenties voor het bedrijfsleven aan zijn verbonden die op korte termijn regeling behoeven, is een spoedig beraad hieromtrent in de Kamer gewenst. Vervolgens wil ik u vragen, de Regering te verzoeken, de adviezen die zijn uitgebracht naar aanleiding van het verzoek van de Regering aan een aantal instellingen en organisaties over de nationale bevrijdingsdag aan de Kamer te doen toekomen. Ten slotte wil ik u, mede namens hen die met mij om dit debat verzoeken, in overweging geven om de spreektijd voor dit debat voor alle fracties gelijk te houden.

De Voorzitter: Ik zal het verzoek aan de Regering overbrengen en donderdag aanstaande een voorstel doen met betrekking tot de agenda.

Ik geef het woord aan de heer Kombrink, die het heeft gevraagd.

De heer **Kombrink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Kamer een tweetal verzoeken doen.

Gedateerd 18 december jl. is binnengekomen een brief onder het motto 'regeringsstandpunt Postbankwet', waarin evenwel een standpuntbepaling inzake de Postbank volstrekt ontbreekt. Bovendien zijn in het geding de maatregelen die op korte termijn worden genomen ten aanzien van het takenpakket van de gelddiensten van de PTT. Ons verzoek, voortbordurend op het debat dat hierover in november in dit Huis heeft plaatsgevonden en naar aanleiding waarvan deze brief aan de Kamer is gestuurd, is om deze brief zo spoedig mogelijk op de agenda van de Kamer te plaatsen.

De Voorzitter: Ik zal hierover zo spoedig mogelijk, wellicht reeds donderdag, een voorstel aan de Kamer voorleggen.

Ik geef het woord wederom aan de heer Kombrink.

De heer **Kombrink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Kort geleden zijn weinig opwekkende totaalcijfers over de werkloosheidsontwikkeling in 1980 bekend geworden. Wij hebben het afgelopen jaar meermalen in deze Kamer als onderdeel van bredere debatten over die werkgelegenheidsontwikkeling gesproken. Als uitvloeisel daarvan hebben de Kamer stukken bereikt of zullen de Kamer binnenkort stukken bereiken die ons te zamen met die fnuikende werkloosheidsontwikkeling aanleiding geven, de Kamer voor te stellen in bij voorbeeld de tweede week van februari daarover te debatte-

ren. Ik doel in de eerste plaats op de brief van de Minister van Sociale Zaken van vlak voor de kerstdagen over de uitvoering van het arbeidsplaatsenplan van de Regering en ik doel in de tweede plaats op de rapportage die de Minister van Economische Zaken heeft toegezegd aan de Kamer te doen toekomen ter zake van uitvoering van een tweetal moties die deze Kamer heeft aanvaard, namelijk over wijziging van het staatsaandeel in kleinere gasvelden. De Minister heeft de brief toegezegd voor het einde van het reces; dus uiterlijk deze week zullen wij de brief wel mogen ontvangen. In de derde plaats is er de toezegging van de Minister van Financiën de Kamer eind januari te berichten over de ontwikkeling van het financieringstekort in 1980 en de oorzaken van afwijkingen ten opzichte van een eerdere raming op dat vlak. Deze zaak is nog extra actueel geworden door publicatie vorige week van een briefwisseling tussen de president van de Nederlandse Bank en de Minister van Financiën.

Ons voorstel aan de Kamer is, gebruikmakend van de stukken die er liggen of die ons nog zullen bereiken, in de tweede week van februari over deze fnuikende werkgelegenheidsontwikkeling met de Regering te debatteren. De aanwezigheid van de bewindslieden uit de sociaal-economische driehoek zou hierbij een nuttige zaak zijn.

De Voorzitter: Ik zal op korte termijn dienovereenkomstig een voorstel doen, waarbij natuurlijk slechts datgene kan worden geagendeerd, wat de Kamer reeds heeft bereikt. Eventueel kunnen later nieuwe stukken worden toegevoegd; men kan echter niet vooruitlopen op wat nog moet worden ingediend.

Ik geef het woord aan mevrouw Epema-Brugman, die het heeft gevraagd.

Mevrouw **Epema-Brugman** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Tijdens het kerstreces bereikten ons berichten, dat de elektriciteitsstarieven, mede ten gevolge van een verminderde elektriciteitsafname, verhoogd zouden worden. Dat bracht zowel de heer Jansen als de heer Kolthoff en mij ertoe schriftelijke vragen te stellen. Omdat die dag de verwarring door de berichten nog toenam, hebben de heer Jansen en ik laten weten direct na het kerstreces een interpellatie-aanvraag in te dienen, waaraan twee vragenreeksen ten grondslag zouden liggen.

Naar onze mening mag geen prijsverhoging plaatsvinden als gevolg van de elektriciteitsbesparing. Inmiddels is er verdere informatie naar buiten ge-

Voorzitter

komen. Dit heeft de zaak alleen nog ingewikkelder gemaakt; daarom zouden wij op dit moment af willen zien van ons verzoek de Minister van Economische Zaken te mogen interpellieren en het volgende verzoek willen doen.

Wilt u, mijnheer de Voorzitter, de Minister van Economische Zaken vragen op zeer korte termijn de Kamer een brief te doen toekomen over de verhoging van de elektriciteitsstarieven. In die brief zouden beide vragenreeksen beantwoord kunnen worden en bovendien moet uiteengezet worden op grond waarvan de onderscheidene elektriciteitsbedrijven de prijs willen verhogen: brandstofkosten, verminderd elektriciteitsverbruik, andere kostenverhogingen. Verder wensen wij informatie welk beleid de Minister precies voert bij het al dan niet goedkeuren van de verhoging van de tarieven.

De Voorzitter: Ik zal het verzoek overbrengen.

Ik geef het woord aan de heer Van der Hek, die het heeft gevraagd.

De heer Van der Hek (PvdA): Voorzitter! Wederom moet een lid van de fractie van de Partij van de Arbeid de aandacht van de Kamer vragen bij de regeling der werkzaamheden. Soms is dit ook te wijten aan de laksheid van de Regering.

Ik wil de Kamer het volgende in herinnering brengen. Op 12 juni 1980 heeft de vaste Commissie voor Economische Zaken een vertrouwelijke brief gehad over AKZO/Enka. Daarin werd de positie van de vestiging te Breda aan de orde gesteld, uiteraard niet op de wijze zoals die nu in de publiciteit is gekomen, maar wel met de toezegging dat dit, mochten er nieuwe ontwikkelingen zijn, een punt van nader beraad met de Minister zou kunnen vormen. Dit is herhaald in een brief van 12 december 1980. Hieruit citeer ik: «Ik zeg u toe nader over Enka B.V. te berichten zodra de ontwikkelingen daartoe aanleiding geven.» Ik denk dat iedereen moet constateren dat er ontwikkelingen zijn die hiertoe aanleiding geven. Wij hebben evenwel van de Minister nog niets mogen vernemen.

Gegeven de ernst van de zaak, zou ik u willen vragen, Voorzitter, zich met de Minister in verbinding te stellen en hem eraan te herinneren dat hij een belofte heeft na te komen en u daarover een brief te doen geworden op heel korte termijn.

De heer Gerritse (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Zonder geheel achter de argumentatie van de heer Van der Hek te

staan, ondersteun ik namens de CDA-fractie de vraag naar een brief over de situatie bij ENKA.

De Voorzitter: Ik zal dat verzoek aan de Regering overbrengen.

Ik geef het woord wederom aan de heer Van der Hek, die het heeft gevraagd.

De heer Van der Hek (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dat de heer Gerritse zich opnieuw bij mijn verzoek kan aansluiten zonder elk van mijn argumenten te steunen! Daarbij gaat het om de Spinnerij Nederland. Ik zou dit punt niet aan de orde hebben gesteld, ware het niet dat de Minister ook hier heeft gezegd dat de Kamer van hem zou horen.

Er is echter in het reces nog iets anders gebeurd. De Minister heeft een onderzoek beloofd naar de ontwikkelingen in de textiel- en confectiesector. Hij suggereerde dat het onderzoek consequenties voor zijn beleid kon hebben, zonder direct van een adem-pauze te willen spreken. Desondanks is ook in dezen de situatie zo ernstig dat iedereen op iedereen wacht en dat iedereen naar de Minister kijkt om te zien wat er gaat gebeuren. Om die reden vraag ik ook hier, of de Minister de Kamer schriftelijk wil laten weten wat zijn beleidsvoornemens zijn.

De heer Gerritse (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van der Hek was helderder; ik kan ook dit verzoek van harte ondersteunen.

De heer Van der Hek (PvdA): Ik had niet anders verwacht!

De Voorzitter: Ik zal ook dit verzoek aan de Regering overbrengen.

Ik geef het woord aan de heer Van den Bergh, die het heeft gevraagd.

De heer Van den Bergh (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De lijst van leden van onze fractie die een verzoek doen, houdt niet op.

De Voorzitter: Met u is de lijst uitgeput.

De heer Van den Bergh (PvdA): Ik doe het volgende verzoek aan de Kamer. Wij hebben in deze Kamer al een keer gesproken over de reis van de heer Van Eekelen naar het Verre Oosten. Wij wisten toen nog niet precies naar welke landen hij zou gaan. Ik heb de indruk dat de heer Van Eekelen tijdens zijn reis aardig wat materiaal heeft aangeboden ter verkoop. Ik vraag de Kamer, ermee in te stemmen dat wij de heer Van Eekelen vragen om een uitvoerig verslag van zijn reis aan de Kamer te sturen. In dat verslag moet staan met wie hij heeft gesproken en

over welk soort militair materieel het gaat. Dat moet op een zodanige wijze gebeuren dat wij daarover later kunnen oordelen.

De Voorzitter: Ik zal ook dit verzoek aan de Regering overbrengen.

Ik geef het woord aan de heer B. de Vries, die het heeft gevraagd.

De heer De Vries (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De CDA-fractie hecht grote waarde aan het prijsbeleid voor de vrije beroepen, als onderdeel van het totale inkomensbeleid. Dat geldt vooral in een jaar waarin de Regering een beperkte loonmaatregel heeft moeten treffen.

Het voortvarende beleid dat de Regering op dit terrein voerde, is aan het einde van het vorige jaar onder aanzienlijke druk komen te staan door de rechterlijke uitspraken ter zake van de tariefbeschikkingen voor medische specialisten en notarissen. De Regering kondigde daarop al op 14 november j.l. aan, een voorstel tot wijziging van de Prijzenwet te zullen indienen, ten einde zich de bevoegdheid te verschaffen om het gewenste beleid te voeren. Op 2 december heeft de Kamer u gevraagd, bij de Regering aan te dringen op spoed bij de indiening van dit voorstel. Tot op dit moment heeft de Kamer echter nog geen wetsvoorstel over dit punt bereikt. Mijn fractie vreest dat daardoor het gevaar ontstaat dat in 1981 geen krachtig beleid meer kan worden gevoerd. Om die reden verzoekt de CDA-fractie u, er bij de Regering op aan te dringen, het wetsontwerp nu op zo kort mogelijke termijn in te dienen, dan wel de Kamer mede te delen door welke oorzaken de indiening is vertraagd.

De heer Kolkthoff (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie sluit zich graag bij dit verzoek aan, omdat het geheel in de lijn ligt van de opstelling die wij indertijd hebben gekozen bij het debat over de loonmaatregel. Wij voegen er echter graag het volgende verzoek aan toe.

Sinds de uitspraak van de Haagse rechtbank is het prijsinkomensbeleid voor de vrije beroepen op losse schroeven komen te staan. Mogelijk wordt die toestand gecontinueerd totdat het wetsvoorstel waarover de heer De Vries sprak, is behandeld. Het interesseert ons zeer, hoe de Regering op dit moment haar verantwoordelijkheid voor de tarieven van de vrije beroepen effectueert, op welke basis zij dat doet en welk effect dat heeft. Wij hebben hierop geen kijk en menen dat hierover meer duidelijkheid moet bestaan.

Voorzitter

Het lijkt ons dat het niet aan particuliere organisaties is, een prijsbeleid te voeren.

De heer **Engwirda** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Korthedshalve sluit ik mij aan bij de gedane verzoeken.

De **Voorzitter**: Ik zal beide verzoeken aan de Regering overbrengen.

Ik geef het woord aan de heer Van der Spek, die het heeft gevraagd.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik maak de Kamer attent op de wenselijkheid, ruimte vrij te houden op de agenda van aanstaande donderdag voor een mogelijk plenair debat over de positie van de groep van 200 zigeuners, die dezer dagen zeer in het nieuws is.

Ik had oorspronkelijk de bedoeling, hierover zonder meer een interpellatie aan te vragen, maar mij bleek toen dat de bijzondere Commissie voor de Culturele minderheden al een mondeling overleg met de Staatssecretaris van Justitie en de Minister van Binnenlandse Zaken over dit onderwerp had gepland voor 28 januari aanstaande. Dit is mogelijk te laat. Daarom vergaardt de commissie vandaag over mijn wens, het mondeling overleg te vervroegen. Wij proberen, het nog deze week te doen plaatsvinden. Ik acht de kans niet gering dat na het mondelinge overleg de behoefte zal blijken te bestaan, zeker bij mij, om het verslag ervan met spoed aan een plenaire discussie met de Staatssecretaris van Justitie en de Minister van Binnenlandse Zaken te onderwerpen. «Met spoed» betekent waarschijnlijk nog deze week, voordat er iets onherroepelijks is gebeurd. «Deze week» betekent waarschijnlijk aanstaande donderdag.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij het beste dat de heer Van der Spek hierop bij de regeling van werkzaamheden aanstaande woensdag of donderdag terugkomt, wanneer meer zekerheid over de omstandigheden is verkregen. Het is correct dat hij zijn verzoek al heeft aangekondigd.

Aan de orde is de **eindstemming** over de **ontwerp-Kampeerwet (14 426)**.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de door de Regering voorgestelde wijzigingen (stuk nr. 84 aan te brengen).

Daartoe wordt besloten.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de **eindstemming** over het wetsontwerp **Wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs, de Wet universitaire bestuursvorming 1970 en de Wet van 12 november 1975, Stb. 656 (Wet twee-fasenstructuur wetenschappelijk onderwijs) (16 106)**.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de door de Regering voorgestelde wijzigingen (stuk nr. 149) aan te brengen.

Daartoe wordt besloten.

Het wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN en de PSP tegen het wetsontwerp hebben gestemd.

Aan de orde is de **stemming** over de tijdens de behandeling van hoofdstuk XV (Sociale Zaken) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-XV) voorgestelde **motie-De Voogd c.s. over de maximum-termijn van uitzending van arbeidskrachten (16 400-XV, nr. 36)**.

Deze motie wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA en de PSP tegen deze motie hebben gestemd.

Aan de orde zijn de **stemmingen** over de tijdens de behandeling van de **Vraagpuntennota met betrekking tot de provinciale herindeling van ons land (14 322, 14 323, nrs. 13 en 17 (herdruk))** voorgestelde moties, te weten:

de motie-Stoffelen over het indienen van voorstellen tot provinciale herindeling (14 322, 14 323, nr. 19);

de gewijzigde motie-Stoffelen over geleidelijke invoering van provincies nieuwe stijl (14 322, 14 323, nr. 22);

de motie-Waltmans over de reorganisatie van het binnenlands bestuur (14 322, 14 323, nr. 21);

de motie-Brinkhorst over samenhang tussen functionele en territoriale reorganisatie (14 322, 14 323, nr. 23);

de motie-Hennekam over de uitwerking van bestuurlijke reorganisatie (14 322, 14 323, nr. 24);

de motie-Verbrugh c.s. over de naamgeving bij een deling van de provincie Zuid-Holland (14 322, 14 323, nr. 25);

Regeling van werkzaamheden
Kampeerwet
Wetenschappelijk onderwijs
Sociale Zaken
Provinciale herindeling

de motie-Evenhuis en Lauxtermann over de besluitvorming inzake Rijnmond, Twente en de IJsselmeerpolders (14 322, 14 323, nr. 26);

de motie-Evenhuis c.s. over de decentralisatie van rijkstaken en -bevoegdheden (14 322, 14 323, nr. 27).

De **Voorzitter**: Mij is verzocht, de beraadslaging te heropenen. Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen en de spreektijd te bepalen op vijf minuten per fractie.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn motie op stuk nr. 26 intrekken en deze vervangen door een andere, die ik indien mede namens de collega's Hennekam, Stoffelen en Brinkhorst. De kern van de motie is de opvatting dat de functionele reorganisatie bij de bestuurlijke reorganisatie centraal moet staan. De motie wijst er nog eens op dat vóór alles op dat terrein concrete resultaten moeten worden geboekt. Dit betekent aanzien van de territoriale – dus de provinciale – indeling een volstrekt omgekeerde situatie ten opzichte van die van de jaren '70. Toen leek de bestuurlijke reorganisatie te staan of te vallen met de provinciale indeling. De ervaring heeft geleerd dat de discussie louter over de grenzen de functionele reorganisatie in grote mate heeft gefrustreerd. Daarom dienen wij nu vóór alles en eenduidig te kiezen voor de functionele reorganisatie en de resultaten daarvan.

Los daarvan dient een drietal knelpunten te worden opgelost. Er moet besluitvorming plaatsvinden over het al dan niet indienen van wetsontwerpen met betrekking tot Rijnmond, Twente en een eventuele provinciale indeling van de IJsselmeerpolders. In elk geval zal het overleg op dat punt, op grond van artikel 2 van de Provinciewet, kunnen worden gestart.

Wat de rest van een eventuele indeling betreft, menen wij dat naderhand de noodzaak daartoe moet worden bezien.

De **Voorzitter**: Aangezien de heer Evenhuis zijn motie (14 322/14 323, nr. 26) heeft ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Evenhuis, Hennekam, Stoffelen en Brinkhorst wordt de volgende motie voorgesteld:

Voorzitter

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de Vraagpuntennota-Provinciale herindelingsing;

overwegende, dat in het kader van de bestuurlijke reorganisatie de functionele reorganisatie voorop dient te staan en met name duidelijk zal moeten zijn hoe de uiteindelijke verdeling van taken en bevoegdheden over de diverse bestuursniveaus zal zijn;

overwegende, dat alleen als de functionele reorganisatie tot wezenlijke resultaten leidt, onder meer inhoudende een beduidende decentralisatie van rijkstaken en -bevoegdheden naar provincies en gemeenten, er sprake kan zijn van een aanpassing van de provinciale indeling aan het veranderde taken- en bevoegdhedenpakket van de provincies;

overwegende, dat, gelet op het verschil in bestuurlijke ontwikkelingen en behoeften in verschillende delen van ons land en gelet op de kosten, het onder de vorige overweging gestelde kan leiden tot een geleidelijke provinciale herindeling, waarbij, gegeven de feitelijke omstandigheden, thans een spoedige besluitvorming over een start in Zuid-Holland/Rijnmond en Overijssel/Gelderland/IJsselmeerpolders noodzakelijk is;

van oordeel, dat onder meer met het oog op bestuurlijke overzichtelijkheid en kostenbeheersing een stelsel van niet meer dan drie volwaardige bestuurslagen (Rijk, provincies en gemeenten) wenselijk is, met behoud van mogelijkheden van zinvolle intergemeentelijke samenwerking;

van oordeel, dat in de nabijgelegen toekomst de gemeenten en provincies een aanzienlijk sterkere positie moeten innemen ten opzichte van het Rijk dan thans het geval is en dat over de concrete toekomstige verdeling van taken en bevoegdheden over de bestuurslagen nu spoedig duidelijkheid dient te worden verschaft;

gelet op de ingediende reorganisatievoorstellen;

nodigt de Regering uit:

1. nog in de huidige kabinetsperiode, na overleg met de betrokken bestuursinstanties, een beslissing te nemen over de indiening van een wetsontwerp Opdeling provincie Zuid-Holland;

2. nog in de huidige kabinetsperiode de besluitvorming over de provinciewording van Twente, na overleg met de betrokken bestuursinstanties,

af te ronden, mits daarbij aanvaardbare oplossingen gevonden worden voor de indeling van overig Overijssel in samenhang met grensveranderingen in Gelderland en provinciale indeling van het gebied van de IJsselmeerpolders, waarbij rekening dient te worden gehouden met de maatschappelijke en bestuurlijke samenhangen in dat gebied en het vereiste draagvlak;

3. na het afgeronde gemeen overleg met de Staten-Generaal over de samenhangende voorstellen, te weten wetsontwerp 14 322, Wet gemeenschappelijke regelingen en Decentralisatienota, en met inachtneming van de daaruit voortvloeiende resultaten op dat moment zo nodig te overwegen nadere voorstellen te doen over een provinciale herindeling,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 33 (14 322/14 323).

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over deze motie, die reeds vijf weken geleden is rondgedeeld en die sindsdien zeer weinig is gewijzigd, aanstonds te beslissen.

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Waarom stond deze motie niet op de agenda?

De **Voorzitter**: Omdat zij nog niet was ingediend.

De heer **Evenhuis** (VVD): De motie is al heel vroeg, verleden jaar reeds, rondgedeeld.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De inzet bij het debat over de Vraagpuntennota provinciale herindeling was allereerst, of het kabinet echt nog van plan is de bestuurlijke reorganisatie door te zetten en een oplossing te bieden die leidt tot een wezenlijke overdracht van bevoegdheden van het Rijk naar provincies en gemeenten en tot het vervullen van de behoefte aan een volwaardig, sterk regionaal bestuur. De tweede inzet van het debat was, of de fracties in dit huis kleur durven te bekennen en een echte keuze te doen voor de bestuurlijke oplossing, hetzij voor de ene, hetzij voor de andere.

In het debat hebben wij uiteengezet dat er op zich, theoretisch gezien, meer dan één oplossing is: die van de gewestvorming naast de oplossing bestaande uit de vorming van regionale provincies. Wij kiezen nadrukkelijk voor de vorming van provincies-nieuwe-stijl, voor het op een verstandige

manier planmatig en consequent doorgaan op de ingeslagen weg. Wij hebben dit in de motie op stuk nr. 19 neergelegd.

Wij kiezen ook voor een procesmatige aanpak, voor een groeimodel, voor de geleidelijke invoering. Dit hadden wij neergelegd in de motie op stuk nr. 22.

Bij het debat was onzeker en onduidelijk of onze moties een meerderheid zouden halen. Daarom ook hebben wij moeizaam met andere woordvoerders onderhandeld. Het resultaat is zoëven door u, mijnheer de Voorzitter, voorgelezen. Wij vinden het van belang dat de motie allereerst uitspreekt dat de bestuurlijke reorganisatie door moet gaan. Allereerst dient, zoals collega Evenhuis terecht heeft opgemerkt, alle aandacht te worden gericht op de functionele reorganisatie. In betekende mate moeten taken en bevoegdheden van het Rijk worden overgedragen aan provincies en gemeenten. Dat is een onverbidde eis.

Verder stelt de motie buiten twijfel dat de Kamer kiest voor provincies-nieuwe-stijl, en gewestvorming afwijst. Uiteraard is het zo, dat alleen als die functionele reorganisatie echt iets voorstelt, er te praten valt over aanpassing van een provinciale indeling aan het veranderde taken- en bevoegdhedenpakket.

De motie houdt een duidelijke en een goede keuze voor de aanpak van de bestuurlijke reorganisatie in. Om die reden trekken wij de motie voorkomende op stuk nr. 19 in.

De **Voorzitter**: Aangezien de motie-Stoffelen (14 322/14 323, nr. 19) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De motie spreekt uit dat als de functionele reorganisatie echt wat voorstelt er een provinciale herindeling zal plaatsvinden, en wel geleidelijk. Het begint in die gebieden waar de behoefte het grootst is: Zuid-Holland/Rijnmond en de provinciewording van Twente (mits uiteraard voor de rest van Overijssel, in samenhang met Gelderland en de IJsselmeerpolders, een aanvaardbare oplossing wordt gevonden). De provinciale herindeling wordt daar gestart en gaat daarna dus verder.

Zowel in de overwegingen als in het dictum, waar over nadere voorstellen tot provinciale herindeling wordt gesproken, wordt dit duidelijk uitgesproken. Om die reden trekken wij ook de motie voorkomende op stuk nr. 22 in.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Aangezien de gewijzigde motie-Stoffelen (14 322/14 323, nr. 22) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wat Nederland nodig heeft, is een bestuurlijke reorganisatie die een andere wijze van besturen oplevert: bestuur dichter bij de mensen, bestuur dat echt te beïnvloeden is door en grijpbaar voor de burgers, bestuur ook dat zonder nodeloze bureaucratie opgewassen is tegen de taken die in de jaren '80 en '90 te verrichten zijn. De gezamenlijke motie van VVD, CDA, PvdA en D'66 kan daartoe bijdragen. Wij zullen daaraan graag medewerken.

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Vlak voor Kerstmis heb ik bezwaar gemaakt tegen een stemming over een in te dienen motie van de drie grote partijen en D'66, zonder een debat. Dit lag voor de hand, omdat ik verast was, niet alleen door de inhoud van de motie, maar vooral door het feit dat vier fracties zich achter die motie schaarden.

Waarom was ik nu zo verrast? Op 30 oktober 1980 verklaarde de heer Stoffelen van de Partij van de Arbeid, evenals de heer Brinkhorst van D'66, dat de fracties in dit huis kleur moeten bekennen, een echte keuze moeten doen, maar dan ook met de bijbehorende consequenties. De heer Hennekam wilde in zijn betoog een handhaving van drie volwaardige bestuurslagen. Hij wilde additionele bestuurslagen niet uitsluiten, bij voorbeeld een beperkte bestuurslaag met een geheel eigen aard, verlengd lokaal bestuur als vrijwillige samenwerking van gemeenten, passend in de behoeften van de regio en geen ineenschuiven van provinciaal en regionaal niveau. Hij vond dat het in feite al achterhaalde 24-modelprovincies-nieuwe-stijl zou moeten worden ingetrokken. Hij miste de regionale bestuursverbanden zeer. Het was ferme en duidelijke taal van de heer Hennekam.

In tweede termijn heeft de heer Stoffelen nog eens toegelicht dat hij geen voorstander is van verlengd lokaal bestuur en bij de keuze tussen gewesten eens beklemtoond: wel provincies-nieuwe-stijl en een afwijzen van de gemom hij zijn naam heeft gegeven aan de motie-Evenhuis dit standpunt nog eens beklemtoond: wel provincies-nieuwe stijl en een afwijzen van de gewestvorming.

Door de nieuwe motie van de vier heren worden hun meningsverschillen onder de grond gestopt. Daarmee wordt echter het verschil tussen het standpunt van die vier partijen en dat van de PPR wel veel duidelijker. Zij brengen de doodsteek toe aan de gewesten. Zij brengen het regionale niveau om zeep. Uit de motie van de heer Stoffelen op stuk nr. 19 is in de nieuwe versie de volgende zin weggevallen: 'het ontbreken van een volwaardig regionaal bestuursniveau, voor de regionale planning, coördinatie en sturing'.

Zo op het eerste gezicht is dan ook de heer Hennekam volstrekt door de bocht gegaan en hebben de Partij van de Arbeid en de VVD een overwinning op punten behaald. Dat is heel vreemd, want de heer Hennekam heeft in het vorige debat provinciale schaalverkleining niet aannemelijk genoemd en gepleit voor pre-gewesten, met de gemeenteraden aan het hoofd, aansluitend bij de huidige pre-gewestelijke ontwikkeling. Hij heeft letterlijk gezegd: 'Ik huiver voor de gedachte achter de motie-Stoffelen over het ineenschuiven van regionaal en provinciaal bestuur'. Hij erkende dat CDA en PPR op dat punt dicht bij elkaar zaten. Daarbij krijgt mijn motie de extra betekenis van een pleidooi voor regionaal bestuur in gewestelijk verband. In dat opzicht is zij dan ook van harte aan de heer Hennekam aanbevolen.

Toen ik vóór Kerstmis zei dat ik daarover nog eens wilde praten, wist ik niet wat de heer Hennekam in Binnenlands Bestuur van 9 januari 1981 ging schrijven. Hij begon met de onthutsende vaststelling: 'Gelet op de uiteenlopende standpunten door deze vier partijen tijdens de behandeling van de vraagpuntennota ingenomen, mag van zo'n motie (dat is de motie-Evenhuis) niet het toppunt van duidelijkheid worden verwacht. Zij biedt die ook niet! De waarde van de motie moet dan ook veeleer worden gezocht in het voorkomen van onverhoedse en onverantwoorde uitspraken van de kant van de Kamer en, naar ik hoop, van de Minister, over een provinciale herindeling in dit land.' Hij voegde eraan toe dat de uitgangstelling van de aanhangige voorstellen foutief is, omdat de regionale en provinciale bestuurslagen in elkaar worden geschoven, waarmee de behoefte aan een tussenlaag, pre-gewest of samenwerkend gemeentelijk verband, vanzelf zou verdwijnen.

Nu het een of het ander: of de heer Hennekam meende wat hij tijdens het debat over de vraagpuntennota en later in Binnenlands Bestuur heeft ge-

zeegd en geschreven, of hij onderschrijft de tekst, de bedoeling en de uitleg van de motie van de Bende van Vier. Beide samen kan natuurlijk niet.

□

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Het is misschien goed geweest dat de heer Waltmans voor het kerstreces gevraagd heeft nog even op de problematiek van de vraagpuntennota terug te mogen komen. Dit geeft een ieder de gelegenheid om nog eens wat duidelijker aan te geven welke overwegingen ertoe hebben geleid dat de vier grote fracties in de Kamer elkaar toch getroffen hebben. Gelukkig eindigt het met een 'bende van vier' wel eens in positieve zin. Ik hoop althans dat een zeer brede meerderheid onze motie zal aanvaarden.

Inderdaad was tijdens het debat over de vraagpuntennota niet te voorzien, of was nauwelijks te voorzien, dat de vier genoemde fracties elkaar in de huidige ondertekening zouden vinden. Mijn fractie heeft gemeend alles in het werk te moeten stellen om toch tot een gemeenschappelijk standpunt te komen. Uiteraard is het resultaat van de onderlinge gesprekken, zoals nu neergelegd in de voorliggende motie, voor niemand voor 100% bevredigend. Maar als wij daarop zouden wachten, zou de bestuurlijke reorganisatie van Nederland nog wel tot na het jaar 2000 op zich kunnen duren.

Er zijn zeker punten die ons wat problemen geven. Als voorbeeld verwijs ik naar de vierde strofe van de motie. Belangrijker voor ons was echter het feit dat de Kamer niet verdeeld uiteen zou gaan en de Minister zonder enige vingerwijzing van de Kamer verder zijn beleid zou ontwikkelen.

Welke uitleg moet nu aan de motie worden gegeven? Ik herinner mij een uitspraak die minister Verdeling indertijd heeft gedaan. Hij zei: 'Deze motie legt zichzelf uit'. Toch wil ik een paar indicaties geven. Voor mijn fractie is het belangrijkste, dat de motie twee kernelementen bevat. Ten eerste het primaat van de functionele reorganisatie en ten tweede de bereidheid – en dat is zeer belangrijk – om een aanpassing van de provinciegrenzen als consequentie van de functionele reorganisatie te aanvaarden. Ik voeg daaraan toe, dat het voorts realistisch is, dat de Kamer zich uitspreekt, zoals zij het het vorige jaar al met de Minister vaststelde, voor een geleidelijke aanpassing van provinciegrenzen en tevens aangeeft dat begonnen dient te worden in de gebieden waar de knelpunten het grootste zijn. Ik denk daarbij uiteraard

Brinkhorst

aan Zuid-Holland/Rijnmond en de problematiek Overijssel/Gelderland/Twente/IJsselmeerpolders.

Voorts is de betekenis van deze motie, dat de meerderheid van de Kamer, zoals wij ook aanvankelijk in onze eigen motie vroegen, zich uitsprekt voor een duidelijke marsroute van de Minister. Het is dus een handreiking om te proberen tot meer gemeenschappelijkheid in bestuurlijk Nederland te komen. Dat is de reden waarom wij ook van harte deze motie gezamenlijk hebben opgesteld. Wij beseffen dat er nog heel wat moet gebeuren alvorens de reorganisatie binnenlands bestuur werkelijk gestalte krijgt. Het met grote verdeeldheid uiteengaan van deze Kamer zou de reorganisatie in Nederland niet dichterbij brengen.

□

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Bij het debat over de vraagpuntennota provinciale herindeling stond voor de CDA-fractie centraal, en staat ook vandaag nog centraal, de functionele reorganisatie met daarin de decentralisatie als wezenlijk element. Dit is voor ons de zaak waar het om gaat. Provincies, maar vooral gemeenten – de laatste al dan niet in samenwerking met elkaar – moeten in eerste aanleg alle taken ter hand nemen die zij aankunnen. Vele rijkstaken moeten daarom naar dit niveau worden overgebracht. Een territoriale aanpassing kan hooguit van het resultaat van die discussie een afgeleide zijn. Wij moeten ervoor waken, dat bij een reorganisatie het verkrijgen van meer provincies een doel in zichzelf wordt. Dat betekent echter niet dat wij daarmee het regionale bestuur 'om zeep zouden hebben gebracht', zoals de heer **Waltmans** het uitdrukte, of 'op voorhand kiezen voor provincies nieuwe stijl' – wat dat dan ook mag betekenen – zoals de heer **Stoffelen** het uitdrukte.

Het trekken van grenzen staat niet voorop. Integendeel! Wij verwijzen nogmaals naar de opvatting die wij te kennen hebben gegeven tijdens het aan het einde van het vorige jaar gehouden debat. Om met de heer **Waltmans** te spreken: weliswaar afkomstig uit wierland, zijn wij bepaald niet door de bocht gegaan.

Mijnheer de Voorzitter! Bij alle verschillen die in dit huis bestaan – de heer **Stoffelen** heeft zojuist nogmaals benadrukt en erkend dat ook zijn oorspronkelijke motie niet de meerderheid in de Kamer zou halen – hebben de vier grote fracties zich in elk geval

kunnen vinden in een gezamenlijke uitgangsstelling met betrekking tot onze toekomstige bestuursstructuur. Wij hebben er graag aan meegewerkt de gezamenlijke opstelling neer te leggen in de motie-Evenhuis c.s., die inderdaad niet het toppunt van duidelijkheid biedt. Overeenkomstig de uitgangsstelling van het CDA heeft de functionele aanpak de prioriteit in de motie. Wij accepteren daarbij ten aanzien van de territoriale kant Rijnmond als een gegeven, al wachten wij nog op een juiste invulling, en willen de besluitvorming inzake Twente met inachtneming van de voorwaarden afronden.

Gelet op de ondertekening van de motie-Evenhuis c.s. is het duidelijk dat wij onze motie op stuk nr. 24 bij dezen intrekken.

De **Voorzitter**: Aangezien de motie-Hennekam (14 322/14 323, nr. 24) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerking dat de motie niet het toppunt van duidelijkheid is, heb ik gereageerd door te zeggen dat dit ook mij was opgevallen. De vraag is echter: Wordt de waarde van de motie door alle ondertekenaars gezocht in het voorkomen van onverhoedse en onverantwoorde uitspraken van de kant van de Kamer met betrekking tot de provinciale herindeling in ons land of is dat uw enige en eigen uitleg van de motie, die door de andere ondertekenaars niet gedekt wordt?

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Gelet op de ondertekening staan de vier ondertekenaars en hun partijen allen achter hetgeen in de motie staat. Van de motie is geen ruime uitleg gegeven. De hoop, die de verschillende partijen bij deze motie koesteren, kan uiteraard wat verschillend zijn en hier doelt de heer **Waltmans** wellicht op.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Indien de heer **Hennekam** de provincies-nieuwe-stijl afwijst en de heer **Stoffelen** die toejuicht en beide heren onder de motie staan, hoe moet ik de motie dan lezen?

De heer **Hennekam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat ik duidelijk ben geweest. Ik heb zojuist verwezen naar het debat dat over de vraagpuntennota is gevoerd en waarbij wij als CDA-fractie te kennen hebben gegeven dat de toekenning van taken en bevoegdheden aan de verschillende overheidslichamen centraal staat. Ter-

ritoriale aanpassingen, zowel provinciaal als gemeentelijk kunnen hooguit daarvan een afgeleide zijn. Over de verwachtingen hieromtrent zijn wij nooit onduidelijk geweest.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ik wacht het stemgedrag van de CDA-fractie af over mijn motie die haar wél de gelegenheid biedt om duidelijk te zijn.

De **Voorzitter**: De heer **Brinkhorst** deelt mij alsnog mede, dat hij zijn motie (14 322/14 323, nr. 23) heeft ingetrokken. Deze motie maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ga graag in op hetgeen in deze termijn door de kamerleden is gezegd en op het feit dat namens vier fracties een gezamenlijke motie is ingediend waarin een aantal belangrijke elementen zijn verwoord met betrekking tot het beleid voor de reorganisatie binnenlands bestuur. Deze motie spreekt mij bijzonder aan. Ik ben het eens met de opmerking van de vier ondertekenaars over deze motie, namelijk dat daarin in het kader van de bestuurlijke reorganisatie de functionele reorganisatie voorop staat.

Uit de overwegingen van de motie blijkt voorts dat er een geleidelijke provinciale herindeling dient te komen, waarbij spoedige besluitvorming over een start in Zuid-Holland, Rijnmond, Overijssel en Gelderland noodzakelijk is. Dit spoort volledig met het beleid dat ik al eerder in deze Kamer heb uiteengezet en ik ben hierover bijzonder verheugd.

Tevens constateer ik met vreugde dat in de motie staat dat een stelsel van niet meer dan drie volwaardige bestuurslagen wenselijk is. De Kamer weet dat ik deze lijn altijd heb aangehouden.

In het dictum van de motie wordt gevraagd, nog in deze kabinetsperiode een beslissing te nemen over de indiening van een wetsontwerp inzake de opdeling van de provincie Zuid-Holland. Op mijn departement wordt al het mogelijke gedaan om ervoor te zorgen dat deze beslissing kan worden genomen. Dit zal hier en daar wel tot enig 'gepiep' leiden aangezien men voor dit soort aangelegenheden lange tijden van inspraak wenst. Ik meen dat, nu in de motie staat dat in deze kabinetsperiode een beslissing moet worden genomen over de indiening van het wetsontwerp strekkende tot opdeling van de provincie Zuid-Holland, de

Wiegel

Kamer bij aanvaarding van deze motie het voortvarende beleid – zoals wij dat bij Binnenlandse Zaken voeren – alleen maar stimuleert.

In de motie wordt óók duidelijk gepleit voor de afronding in deze kabinetsperiode van de besluitvorming over de provinciewording van Twente. Hierbij wordt, naar mijn mening terecht, gezegd dat aanvaardbare oplossingen moeten worden gevonden voor de indeling van overig Overijssel waarbij over de grens van Overijssel in de richting van Gelderland moet worden gekeken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De motie-Waltmans (14 322/14 323, nr. 21) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PPR en de PSP voor deze motie hebben gestemd, terwijl de fracties van de BP en de CPN afwezig zijn.

De motie-Verbrugh c.s. (14 322/14 323, nr. 25) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA en D'66 tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-Evenhuis c.s. (14 322/14 323, nr. 27) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de PPR tegen deze motie hebben gestemd en dat de fractie van de CPN aanwezig is.

De motie-Evenhuis c.s. over de provinciale herindeling (14 322/14 323, nr. 33) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PPR en de PSP tegen deze motie hebben gestemd.

De heer **Waltmans** (PPR) Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ons vergist. Wij wilden voor motie nummer 27 stemmen.

De **Voorzitter**: Daarvan zal melding worden gemaakt.

Ik stel voor, de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken met de Vraagpuntennota met betrekking tot de provinciale herindeling van ons land 14 322, 14 323, nrs. 13 en 17 (herdruk) en het verslag van een mondeling overleg voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemmingen over de tijdens de uitgebreide commissievergadering van 20 oktober 1980 over de Nota Huur- en Subsidiebeleid (16 410) voorgestelde moties, de stemmingen in verband met hoofdstuk XI (Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-XI) en de stemmingen over de moties op de stukken nrs. 16 400-XI 24 tot en met 33, te zamen te doen plaatsvinden.

Daartoe wordt besloten.

Mitsdien zijn aan de orde:

de **stemmingen** over de tijdens de uitgebreide commissievergadering van 20 oktober 1980 over de **Nota Huur- en Subsidiebeleid (16 410)** voorgestelde moties, te weten:

de motie-Dijkman over de voortzetting van het systeem van garantie- en vergelijkingshuren (16 410, nr. 4);

de motie-Dijkman over het regeeringsvoornemen omtrent aanpassing van de normhuurquote (16 410, nr. 5);
de motie-M. P. A. van Dam over een samenhangend pakket voor huurders en eigenaren-bewoners (16 410, nr. 6);
de motie-Jansen over samenhang bij wijzigingen in het systeem van de individuele huursubsidie en in de hoogte van de norm-huurquote (16 410, nr. 7);

de motie-M. P. A. van Dam over heroverweging van het voornemen, de huurquote voor mensen met het laagste inkomen geleidelijk aan te verhogen (16 410, nr. 8);

de motie-De Beer over stimulering van de verhuur van kamers (16 410, nr. 9);

de **stemmingen** in verband met **hoofdstuk XI (Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening van de rijksbegroting (16 400-XI))** en over:

de motie-M. P. A. van Dam over aanpassing van de tabel voor individuele huursubsidie (16 400-XI, nr. 24);

de motie-M. P. A. van Dam over een noodplan voor de volkshuisvesting 1981 (16 400-XI, nr. 25);

de motie-Duinker c.s. over de stadsvernieuwing (16 400-XI, nr. 26);

de motie-Duinker c.s. over aanpassing van het systeem bij de huurprijsvaststelling (16 400-XI, nr. 27);

de motie-Eversdijk c.s. over herziening van de Wet op de Ruimtelijke Ordening (16 400-XI, nr. 28);

de motie-Van der Spek over woning-weteenheden voor 1981 (16 400-XI, nr. 29);

de motie-Van der Spek over de oprichting van overheidsbouwbedrijven (16 400-XI, nr. 30);

Provinciale herindeling
Huur- en Subsidiebeleid
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

de motie-Nypels over de maximumvergoeding voor verhuis- en herinrichtingskosten (16 400-XI, nr. 31);

de motie-Nypels over het btw-tarief voor (ver)nieuwbouw (16 400-XI, nr. 32);

de motie-Duinker over de maatschappelijke kosten van het bouwen (16 400-XI, nr. 33).

De **Voorzitter**: Het is mij gebleken, dat de tijdens de uitgebreide commissievergadering van 20 oktober 1980 over de Nota Huur- en Subsidiebeleid (16 410) voorgestelde moties voldoende worden ondersteund.

Mij is gevraagd om heropening van de beraadslaging. Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijd te bepalen op tien minuten voor de grootste drie en op vijf minuten voor de overige fracties.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Van Dam** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Na de eerste twee termijnen van de behandeling van de begroting van VRO zijn enkele belangrijke punten overgebleven. Allereerst wil ik de Minister vragen of de berichten juist zijn, dat hij op dit moment overleg pleegt met een aantal grotere gemeenten over de uitvoering van de 2,5%-regeling. Daarover hebben wij een motie ingediend en ik wil graag weten hoe de stand van dat overleg is, wanneer het tot conclusies kan leiden en of de Kamer daarover kan worden ingelicht. Door een omissie is in december vergeten een amendement in te dienen over de isolatie van woningen. De Regering heeft de subsidies in deze sector teruggedraaid, hetgeen bij ons grote vraagtekens heeft opgeroepen. Het gaat in onze economie bijzonder slecht en hier betreft het een onderdeel dat bijzonder goed loopt. Wij vinden het een groot raadsel waarom zo'n sector dan ook nog moet worden afgebroken. Ons amendement beoogt om de subsidies op het oude niveau terug te brengen. Vervolgens is tijdens het reces nogal wat verarring ontstaan over subsidies op de premie-A-koopwoningen. Eerst werd het bericht uitgegeven dat de subsidie voor de premie-A-koopwoningen op was. Hierdoor zouden dus de kopers van deze woningen in moeilijkheden komen. Later bleek dat dit waarschijnlijk op een misverstand bij de afdeling Voorlichting berustte, want de Regering heeft alsnog laten weten alle subsidieaanvragen die reeds waren gedaan te zullen

Van Dam

honoreren. Ik waardeer dit. Ik zou echter van de Staatssecretaris willen weten hoeveel subsidie-aanvragen boven het programma voor 1980 zullen worden gehonoreerd, om welk bedrag het hierbij gaat en hoe hij de dekking hiervoor heeft geregeld.

In december van het vorige jaar werd bekend dat de Regering f 100 miljoen extra voor de woningbouw ter beschikking stelde. Er is toen niet precies bepaald hoe dat bedrag zou worden besteed, alleen werd aangegeven in welke sectoren van de bouw dit bedrag zou worden besteed. Kan de Regering over de besteding van dat bedrag iets naders zeggen? Hoe wordt bijvoorbeeld het geld binnen de Rijksgebouwdienst besteed?

Op dit punt heb ik echter nog een belangrijker vraag. In het kader van die f 100 miljoen werd ook aangekondigd dat het woningbouwprogramma in 1981 zal worden verhoogd. Mijnheer de Voorzitter! Deze aankondiging kan absoluut niets te maken hebben met die f 100 miljoen, want van de extra te bouwen woningen komt geen cent ten laste van de begroting van 1981 maar drukt voor de volle 100% op de jaren '82 tot en met wellicht '86. Kunnen wij de cijfers krijgen waarmee de meerjarenramingen moeten worden bijgesteld als gevolg van de verhoging van het bouwprogramma? Kan de Regering ook meedelen op welke manier deze bijstelling gedekt is? Zijn dat bedragen, die extra naar de begroting van VRO worden toegeleid, of ten deze moeten worden gekort op andere bedragen binnen de begroting van VRO?

Mijn vijfde punt betreft de afspraken en de vergelijkingshuren in stadsvernieuwingsgebieden. Daarover heeft zich een soort van operetteronde afgespeeld. De Staatssecretaris stelt er kennelijk prijs op, op dezelfde wijze te eindigen als waarop hij begonnen is. Het is bekend dat er een motie-Dijkman ligt. Het ziet er nog steeds naar uit dat daarvoor een meerderheid in de Kamer is. Het departement deelde ruwweg mee, dat niettemin per 1 januari deze regeling zal worden afgeschaft. Later, nadat diverse collega's en ook ikzelf daarover hun grote verantwoordiging hadden geuit, bleek ook hier een misverstand bij de afdeling Voorlichting te bestaan. Nu wil ik niet kinderachtig zijn. Vergissingen zijn menselijk.

Ik zou echter van de Staatssecretaris willen vernemen, of met de gewoonte is gebroken, dat de bewindslieden ook de persberichten paraferen. En als daarmee is gebroken, wil ik graag we-

ten, waarom dat het geval is. Moeten wij in het vervolg de persberichten van het departement niet meer zien als valende onder de verantwoordelijkheid van de bewindslieden? Door deze toestand ligt natuurlijk de vraag voor de hand, wat de Regering van plan is, als de Kamer besluit, die motie aan te nemen. Wat zal er dan met de vergelijkingshuren gebeuren?

Ten slotte kom ik aan de individuele huursubsidie. Daarop zal ik wat uitgebreider moeten ingaan. Mijn fractie heeft in het verleden nog wel eens de vermetelheid gehad om in twijfel te trekken dat het het voornemen van de Regering was, die subsidie onverkort te handhaven. Toen mijn fractie dat deed, stuitte dat op heftige verontwaardiging, niet alleen bij de Staatssecretaris, maar ook van de kant van het CDA. Ik hoor het de heren Scholten en Dijkman nog zeggen. Het was schandelijk van ons. Wij probeerden het volk op te zetten tegen de Regering en het CDA zou daarmee nooit genoeg nemen! Toen de Regering in de begroting 1981 met het voorstel kwam, de subsidies voor de minimumloontrekkers met een kwart procent van hun inkomen te korten, was dat voor mij niet zo'n verrassing. Voor de collega's van het CDA was dat evenwel een des te grotere verrassing.

Ik zag dan ook met genoegen dat, toen over dit onderwerp een uitgebreide commissievergadering werd gehouden, de heer Dijkman voorop stond om tegen dat voornemen van de Regering in geweer te komen. In feite is het de eerste keer, dat ik in de geschiedenis van mijn kamerlidmaatschap heb meegemaakt, dat de voorzitter van een commissie niet vroeg wie het woord verlangde, maar kortweg het woord verleende aan zijn partijgenoot. Alras bleek waarom dat gebeurde. De heer Dijkman wilde er zeker van zijn, dat hij de motie over de individuele huursubsidie mocht indienen, omdat hij wist, dat ik er één in mijn zak had. Ik ben niet kinderachtig en zou gaarne bereid zijn, die motie van de heer Dijkman te steunen.

De **Voorzitter**: Ik moet opmerken dat u natuurlijk altijd had kunnen protesteren, als de voorzitter van de u.c.v. een fout zou hebben gemaakt (hetgeen ik niet kan beoordelen).

De heer **Van Dam** (PvdA): Zeker had ik kunnen protesteren. Ik begreep het echter wel. Ik vond dat ik in dit verband ook politieke winst kon behalen door deze gang van zaken te laten voortduren. Naar later bleek, heb ik daarin gelijk gekregen. De heer Van den Broek

blijkt in het CDA meer aanhang te hebben dan de heer Dijkman. De heer Van den Broek heeft bij brief aan de CDA-fractie ertegen geprotesteerd, dat door de heer Dijkman opnieuw het streven van de Regering werd dwarsgezet om te bezuinigen.

De heer Dijkman heeft dit in zijn fractie verloren en hij moet straks dus zijn terugtocht gaan verzorgen. Dat gebeurt volgens een oud recept in de CDA-fractie; als je je terugtocht moet verzorgen, maak dan eerst de zaak zo ingewikkeld dat niemand het meer snapt, probeer het uit te stellen en liefst zo lang mogelijk, zodat er dan wellicht een situatie ontstaat waarin het technisch niet meer mogelijk is om zo'n motie uit te voeren. Dat gaat straks gebeuren; de heer Dijkman kondigt dan aan dat hij de motie wil aanhouden.

De Regering moet dan een uiteenzetting geven over de precieze situatie voor de minimumloners als gevolg van allerlei regeringsmaatregelen en over de vraag of er nu wel sprake is van een extra aantasting van de koopkracht door het voorstel van de Regering om minimumloners een kwart procent meer van hun inkomen aan huur te laten betalen. Hoe ingewikkeld het ook gemaakt zal worden, de werkelijke situatie is heel simpel; de mensen met een minimum inkomen en met een individuele huursubsidie zullen straks een vierde procent van hun inkomen meer aan huur moeten gaan betalen. Het is onbegrijpelijk dat het CDA, gezien de opstelling die het koos in het debat over de koopkrachtontwikkeling van de minima, daar nog nadere uitleg over nodig heeft.

Nadat het het standpunt 'de koopkracht van de minima mag niet worden aangetast' heeft ingeslikt, heeft het zich teruggetrokken op een stelling dat in ieder geval moest worden gekeken naar de positie van de minimuminkomenstrekkers die een gezin moeten onderhouden, want dat zou de groep zijn die het het moeilijkste had. Dat is niet waar want de groep van de minimuminkomenstrekkers die het het allermoeilijkste heeft, is de groep mensen met een minimuminkomen en die een individuele huursubsidie genieten, want zij hebben het minst te besteden als men de woonkosten elimineert.

Dan heeft die groep het allerm minst te besteden, want een gezin met een minimum inkomen en met een huur van bij voorbeeld f 150 in de maand heeft altijd nog f 60 meer te besteden in de maand dan een gezin met een minimum inkomen dat onder de individu-

Van Dam

ele huursubsidie valt. Dat is sowieso de groep die het in Nederland het slechtste heeft en daar gaat men nu nog één kwart procent van het inkomen afhalen! Dat past niet in de filosofie die hier naar voren is gebracht en dat is, zeker als je dit vergelijkt met de jarenlange discussies die hier zijn gevoerd over de vraag of de hypotheekrente nu bij een hypotheek van vier of vijf ton niet helemaal meer aftrekbaar mag zijn, een asociale maatregel! Mijn fractie heeft daar dan ook ernstig bezwaar tegen.

Mijnheer de Voorzitter! Straks zal de heer Dijkman vragen, die motie aan te houden. Niettemin moet er hier over de begroting worden gestemd. Ik heb een amendement ingediend om de uitvoering van de motie-Dijkman financieel mogelijk te maken. Zelfs als men in het CDA zegt 'wij willen nog eens bezien of het kan' is het absurd om nu een begroting aan te nemen, waarin dat geld er niet meer is om straks eventueel de maatregel van de Regering ongedaan te maken. Men kan wel zeggen dat men het wil afwachten, maar dan zijn in ieder geval de centen van de begroting af. Zelfs als men dus de beslissing wil uitstellen, zal men vóór mijn amendement moeten stemmen. Als men later tot andere gedachten komt, dan is het heel wat gemakkelijker of alsnog die bezuiniging toe te passen dan het maken van een nieuwe wet tot wijziging van de begroting. Dat is de gang van zaken. De werkelijkheid natuurlijk zal zijn dat men tegen mijn amendement zal stemmen, omdat men die korting op de individuele huursubsidie wél wil toepassen.

□

De heer **Dijkman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het zit de heer Van Dam ontzettend hoog dat ik een keer als eerste het woord heb mogen voeren bij een UCV.

De heer **Van Dam** (PvdA): Ik heb juist gezegd dat ik dat zo leuk vond!

De heer **Dijkman** (CDA): Wij weten wel dat u overal een grapje van probeert te maken!

De heer **Schakel** (CDA): U hebt iets gezegd!

De heer **Dijkman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Zoëven heeft de heer Van Dam eigenlijk nog eens opnieuw zijn verontwaardiging tot uitdrukking gebracht over het feit dat Dijkman bij de UCV over het huur- en subsidiebeleid als eerste het woord voerde! Ik wil daar het volgende over zeggen. Op de

eerste plaats was het een openbare commissievergadering naar aanleiding van de notitie-Dijkman; het was dus een OCV die mede door onze fractie, in ieder geval door mij als woordvoerder, is aangevraagd. De toenmalige voorzitter, de heer Schakel, heeft de aanwezigen gevraagd of er bezwaar tegen bestond, dat Dijkman als eerste het woord voerde. Zo is het gegaan, mijnheer de Voorzitter, er zat niets achter.

De heer **Schakel** (CDA): Dat zijn de feiten. De heer Van Dam moet eens nalezen, wat hij zojuist heeft gezegd.

De heer **Van Dam** (PvdA): Zeker. Mag ik de heer Schakel dan eens vragen of hierover geen overleg tussen hem en de heer Dijkman is geweest?

De **Voorzitter**: Ik kap dit af. De heer Van Dam neemt zijn woorden terug of hij handhaaft ze, ik kan dat niet beoordelen, maar ik kan er nu in de plenaire vergadering geen discussie over hebben. Het woord is aan de heer Dijkman.

De heer **Dijkman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De Regering heeft bij tweede nota van wijzigingen, voorkomend op stuk nr. 35, nadere voorstellen gedaan ter stimulering van de bouw. Dit rechtvaardigt eigenlijk een aparte bespreking. Nu dit neergelegd is in een nota van wijzigingen, zal dit in deze derde termijn gebeuren. Collega Scholten van het CDA zal hierop nader ingaan.

Rest mij u te verzoeken de motie voorkomend op stuk nr. 16410, nr. 5 over de aanpassing van de normhuurquote van de agenda van de Kamer af te voeren, en wel om de volgende reden.

Bij gelegenheid van de bespreking van het arbeidsvoorwaardenbeleid vlak voor het kerstreeces heeft de heer Weijers de Regering verzocht een notitie aan de Kamer aan te bieden betreffende de positie van de minimuminkomens. De CDA-fractie geeft er de voorkeur aan deze notitie af te wachten, alvorens haar standpunt betreffende de voorgestelde wijziging van de normhuurquoten met betrekking tot de minimuminkomens te bepalen.

De begroting in haar geheel zullen wij thans goedkeuren, doch tekenen op dit punt een voorbehoud aan. Te zijner tijd zullen wij, indien de motie-Dijkman wordt aangenomen, nadere voorstellen doen ten einde de financiële consequenties hiervan op te vangen.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig het verzoek van de heer Dijkman stel ik

voor, zijn motie op stuk nr. 5 (16 410) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De Regering heeft op 15 december 1980 een tweede nota van wijzigingen ingestuurd waarin een aantal voorstellen worden gedaan die voor de bouw in 1981 en volgende jaren van wezenlijke betekenis zijn.

Bij de algemene politieke en financiële beschouwingen heeft mijn fractievoorzitter de heer Lubbers gepleit voor een extra injectie in de bouw voor 1981. In de motie-Lubbers en Dijkman heeft de Kamer de Regering uitgenodigd het aantal uit te geven vergunningen voor de woningbouw in de eerste helft van 1981 te stellen op 60 000. Met andere woorden: wij hebben gepleit voor een aanjaagbeleid waardoor er in de eerste helft van 1981 meer zou gebeuren dan wanneer dat beleid er niet zou zijn. Wij hebben hiervoor gepleit vanwege de oplopende werkloosheid in de bouw en vanwege de stijgende woningnood.

Bij de begrotingsbehandeling vóór het reces heeft collega Dijkman dit nog wat verder gespecificeerd en de Regering uitgenodigd voor 1981 het totale aantal te subsidiëren woningen te verhogen. Tevens vroeg hij het aantal te verbeteren woningwetwoningen te verhogen alsmede een extra injectie te geven in de sector van de Rijksgebouwendienst.

Wanneer ik de nota van wijzigingen bekijk en vanwege de spreektijd, kort samenvat, kan ik vaststellen dat de Regering 9000 woningen extra wil laten bouwen in de gesubsidieerde sector, dat er extra gelden zullen komen voor de sanering en voor de stadsreconstructie, dat inderdaad het aantal te verbeteren woningen zal worden opgevoerd met 4000 en dat er een injectie komt in de sector van de Rijksgebouwendienst van f 96 miljoen.

Ik vraag de Regering het volgende. Is mijn berekening juist dat er ten slotte circa f 2 miljard extra in de bouw wordt geïnvesteerd in 1981 en volgende jaren ten gevolge van deze ophoging? Wat zullen de werkgelegenheidseffecten daarvan zijn in 1981 en volgende jaren? Is mijn berekening juist dat het gaat om circa 10.000 manjaren extra?

Ik hoop dat mijn laatste berekening juist is, want de stijging van de werkloosheid in de bouw is alarmerend. Verwachtte mijn collega Dijkman een week of zes geleden een stijging van de werkloosheid met 60.000 personen

Scholten

in het zeer vroege voorjaar, nu zijn wij dat aantal naar mijn idee reeds gepasseerd. Om die reden vraag ik de Regering, hoe en waar de extra gelden worden aangewend.

Ik pleit ervoor dat rekening wordt gehouden met de hoogte van de werkloosheid in de verschillende delen van het land. Ik zal daarvan een voorbeeld geven. In de provincie Noord-Brabant heerst een werkelijk extreme werkloosheid in de bouw. Uiteraard dient echter vooral ook te worden gekeken naar de reële behoefte.

Wij pleiten vanzelfsprekend niet voor het bouwen daar waar weliswaar een zeer grote werkloosheid bestaat, maar de behoefte aan te bouwen werken aanmerkelijk lager ligt dan elders in het land. Wij vertrouwen deze subtiel afweging aan de Regering toe, met de accenten die ik daarbij heb gelegd. Wat zijn de plannen die de Regering op dit moment heeft?

Ik vraag de coördinerend minister voor de bouw ook, of hem bekend is hoe de extra gelden in het kader van de werkloosheidsbestrijding door zijn ambtgenoten van Sociale Zaken en van Economische Zaken zullen worden aangewend. Daarbij gaat het om twee maal f 50 miljoen. Ik heb begrepen dat ook hier een relatie mag worden verwacht met bestrijding van de werkloosheid in de bouw.

Mijn betoog afrondend, zal ik nog twee hoofdpunten maken. Gisteren zijn de cijfers gepubliceerd van de aantallen vergunningen en subsidiebeschikkingen over het jaar 1981. Ik zou daarop graag uitgebreid ingaan, maar ik zal mij beperken tot de conclusies.

Ik stel vast dat het kabinet de begroting voor 1980 heeft gepresenteerd met een aanvankelijk totaal aantal geplande woningen van precies 118.000, inclusief 12.000 eenheden.

Voorts stel ik vast dat het aantal uitgegeven beschikkingen en vergunningen ruim 118.000 bedraagt, waarvan circa 100.000 in de gesubsidieerde sector. Het kabinet is er dus in geslaagd, de plannen die in de begroting voor 1980 waren ontwikkeld, qua aantallen inderdaad te realiseren, zij het door een zeer belangrijke en ingrijpende interne verschuiving. Toen de bouw in de vrije sector namelijk steeds meer tegenviel, heeft de Regering zich bereid verklaard – mijn fractie heeft daar bij herhaling om verzocht – het beleid bij te stellen in de richting van de gesubsidieerde sector. Namens de CDA-fractie spreek ik graag een woord van dank uit aan het adres van de bewindslieden. Het beleid voor 1980 is gehaald!

Ten slotte heb ik nog een vraag over 1981. Ik verwijs daarbij nog een keer naar de betogen van de collega's Lubbers en Dijkman. Zij hebben gepleit voor een aanjaagbeleid voor 1981, en wel vooral in het eerste halve jaar van 1981. Ik stel nu vast dat na de verhoging met 9000 gesubsidieerde woningen het totale aantal woningen in de subsidiesector – inclusief eenheden – 105.000 bedraagt. Dat is een aantal dat in jaren niet is gehaald. Daarbij is een prognose gevoegd voor de vrije sector van 20.000 woningen. In die orde van grootte ligt een reële schatting.

Wij kunnen op basis van het thans geplande beleid komen tot 125.000 nieuwe woningen in 1981. Indien de motie-Lubbers kan worden gehonoreerd, ontstaat door de huidige ophoging geen gat in de tweede helft van 1981 met alle gevolgen voor de realisering in de loop van 1982. Dit acht ik van wezenlijke betekenis. Op dit moment moeten wij niet over een verdere ophoging van de aantallen spreken, zoals collega Van Dam in zijn amendement. Onder de huidige omstandigheden is de eerste prioriteit dat wij de geplande aantallen realiseren.

Wat is de realiteitswaarde van de aantallen in de voor ons liggende plannen? Zien de bewindslieden kans, via contacten met provinciale besturen, directies in de provincies, gemeentebesturen en regionale besturen in de eerste helft van 1981 het aantal van 60.000 woningen uit te geven, waardoor wij hebben gepleit? Zijn de bewindslieden bereid tot een aanjaagproces om de aantallen te realiseren en zijn zij ertoe bereid, de Kamer op redelijke termijn een notitie over de gevolgen ervan toe te zenden?

Minister Beelaerts van Blokland: Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Dam sprak over het gedeelte van het f 200 miljoen-programma dat Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening direct raakt. Aangezien de heer Scholten in een breder verband sprak, spreek ik over het f 200 miljoen-programma.

De heer Van Dam vroeg hoe het geld precies is besteed. Hij vroeg in het bijzonder naar de Rijksgebouwendienst. Hij voegde hieraan toe dat deze niet zijn grootste belangstelling heeft en dat het hem meer gaat om de kwaliteit. Het geld dat voor de Rijksgebouwendienst is uitgetrokken, zal worden gebruikt voor de aankoop van gronden en eventueel panden en het bouwprogramma in het kader van de spreiding van rijksdiensten. Hierbij moet worden gedacht aan het PNL-gebied, in het zuiden van het land, en het ISP-gebied,

in het noorden van het land. Ik noem hierbij het project uitbreiding van het centraal bureau voor de statistiek in Heerlen en twee projecten in Emmen.

De heer **Van Dam** (PvdA): De Minister zal het met mij erover eens zijn dat aankoop van grond en gebouwen in het geheel niet bijdraagt tot stimulering van de bouw.

Minister Beelaerts van Blokland: Ik heb mij wellicht onzorgvuldig uitgedrukt. De aankopen en het bouwprogramma vormen één artikel. Om te kunnen bouwen moet men immers eerst over grond beschikken.

De geachte afgevaardigde de heer Scholten stond stil bij het woningbouwprogramma dat met 9000 woningen in de sociale sector is verhoogd. De heer Van Dam stelde vast dat dit niet sterk op 1981 drukt. Dit is juist. Wij hebben becijferd dat ongeveer f 4,2 miljoen in 1981 aan bod is en vervolgens f 10 miljoen, f 40 miljoen, f 52 miljoen en f 49 miljoen in respectievelijk 1982, 1983, 1984 en 1985 nodig zijn. De heer Van Dam vroeg op welke wijze dit wordt gedekt. In de meerjarenramingen worden de budgettaire consequenties die ik heb genoemd, opgenomen. Zij worden dus nog ingepast in het geheel.

De heer **Van Dam** (PvdA): Worden zij toegevoegd aan de begroting van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, of moet u ze compenseren?

Minister Beelaerts van Blokland: Neen, die moet ik niet compenseren. Dat wordt meegenomen met de behandeling van de totale rijksbegroting.

De heer Scholten heeft gevraagd of het juist is dat de totale investering op een bedrag van ongeveer f 2 mld. uitkomt. Dat is aan de hoge kant. Ik meen dat het rond de f 1,5 mld. ligt, voor zover ik dat heb kunnen berekenen. Dat is geen nauwkeurige berekening. Het is inderdaad vele malen meer dan f 100 mln. Dat komt doordat de stadsvernieuwing niet helemaal berekenbaar is. Het geld dat daarbij wordt ingezet – een totaalbedrag van ca. f 80 mln. – heeft een kettingeffect, omdat daarmee vaak gronden en bedrijven worden uitgekocht, waarna op de bouwplaats woningen worden gebouwd. Dat is natuurlijk niet opgenomen in dit bedrag. Er wordt van uitgegaan dat die woningbouw dan weer onder de normale subsidieregels tot stand zal komen.

Vandaar dat men bij een optimistische berekening wel degelijk een bedrag van f 2 mld. kan benaderen. Bij een voorzichtige berekening komt men eerder uit rond f 1,5 mld. Ik wil de

Beelaerts van Blokland

becijfering van de heer Scholten dan ook niet bestrijden. Hij vroeg mij of het juist is. Vandaar dat ik even beide kanten van de zaak laat zien.

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik wil nog even terugkomen op het vorige punt: de consequenties voor de meerjarenraming. Daarbij heeft de Minister bedragen genoemd, en heeft hij gesproken van 'ingepast' en 'meegenomen', niet van 'toegevoegd aan de meerjarenraming'. Ik beschouw dat als een wezenlijk verschil. De termen 'ingepast' en 'meegenomen' werken nogal versluisend ten aanzien van datgene wat het werkelijke kabinetsbesluit zou kunnen zijn. Zijn de bedragen die uit het aangekondigde programma voortvloeien voor latere jaren dan 1981 als zodanig door het kabinet toegevoegd aan de in de Miljoenennota gepubliceerde meerjarenraming, of heeft het kabinet dat tot nu toe in het midden gelaten?

Minister **Beelaerts van Blokland**: Het zal duidelijk zijn dat wij ons ook in de toekomst op dit vraagstuk moeten richten, omdat de bouw erbij is betrokken en gezien de zorgelijke omstandigheden waarin de – werkgelegenheid in de – bouw verkeert. Dat betekent dat het natuurlijk heel moeilijk is, met de ene hand iets te geven en dat onmiddellijk weer met de andere terug te nemen. Het is dus de bedoeling dat het op zichzelf zo veel mogelijk een toevoeging zal zijn. Die beslissing – dit was de formele vraag van de heer Kombrink – is op dit moment echter niet gevraagd, omdat wij in een zeer turbulente tijd leven, met name ten aanzien van het inpassen van alle middelen. Daarom heb ik het woord 'inpassen' gebruikt.

Dus op de laatste vraag van de heer Kombrink moet ik met 'ja' antwoorden.

De heer **Kombrink** (PvdA): Maar daarmee staat dus nog volstrekt open, afhankelijk van nader kabinetsberaad daarover – wanneer over een nieuwe begroting en een nieuwe meerjarenraming wordt gesproken – dat het wel degelijk intern zou moeten worden gecompenseerd. Men heeft daarover binnen het kabinet kennelijk geen afspraken kunnen maken. Als dat waar is, vind ik dat een kwestie van onzorgvuldig handelen. Het demissionaire kabinet dan wel een nieuw kabinet moet dan immers die dekkingsmiddelen structureel in de meerjarenraming opnemen. Men mag dit vergelijken met de wijze waarop daarover ook wordt rondgehaast bij de begroting

van Onderwijs, waarvan de Minister van Financiën niet ten onrechte zegt dat de zaken ook structureel moeten worden aangegeven.

De **Voorzitter**: De begroting van Onderwijs komt nog wel een keer aan de orde.

De heer **Kombrink** (PvdA): Ik trek maar een vergelijking!

Minister **Beelaerts van Blokland**: Bovendien is het voor het jaar 1981 – en dat raakt deze begroting – geregeld.

De heer **De Beer** (VVD): Is het wel zo dat deze bedragen uit de meerjarenraming niet binnen de begroting van VRO behoeven te worden gecompenseerd? Of is ook daarover geen beslissing genomen? Die vraag geldt voor de Miljoenennota als totaliteit.

Minister **Beelaerts van Blokland**: Ik heb heel duidelijk gezegd dat het binnen de rijksbegroting is.

Mijnheer de Voorzitter! Er is gevraagd hoe de extra gelden in het bijzonder worden aangewend. Dat is voor een deel te vinden in de tweede nota van wijzigingen. Hoe zij precies zullen worden aangewend, is op dit moment nog niet te zeggen omdat over de invulling ervan ook overleg plaatsvindt met gemeentebesturen en provinciale besturen. Eén van de accenten van de heer Scholten was, bij de toewijzing van de gelden in het bijzonder te letten op projecten die onmiddellijk tot stand kunnen komen, omdat zij daarmee ook het grootst mogelijke werkgelegenheidseffect geven.

Zoals bekend is, is er in de stadsvernieuwing ook nog een extra impuls gegeven, met name in het kader van de 80%-regeling, die voor de werkgelegenheid en voor de woningbouw een heel bijzondere en belangrijke regeling is. Wat dit betreft, moet dus een zorgvuldige afweging plaatsvinden, om ook in de toekomst juist die projecten te kiezen die niet alleen reële behoeften dekken, maar ook qua werkgelegenheid snel tot resultaat kunnen komen.

Er zal begrip voor bestaan, mijnheer de Voorzitter, dat dit overleg uiteraard nog niet is afgerond. Hier en daar is het begonnen. Hetzelfde geldt ook voor de verbetering van de woningen, de bekende 4000.

Ik ben het met de geachte afgevaardigde de heer Scholten geheel eens dat er een afweging moet plaatsvinden. Hij gebruikte daarbij het woord 'subtiel'. Het is niet zo'n gemakkelijke afweging, want men moet de behoefte tegen de werkloosheid afzetten. Daarbij moet bekeken worden, of dit in per-

centages geschiedt of in absolute aantallen. De behoefte is vaak in het westen groot, terwijl de geachte afgevaardigde met name een andere landstreek heeft genoemd, waar juist de werkloosheid erg groot is geworden. Per provincie kan dit weer anders liggen.

Ook de Minister van Economische zaken – de heer Scholten vroeg hier naar – heeft gekozen voor een inzet, waarbij hij met name sterk denkt aan die gebieden waar de werkloosheid erg hoog is. Verder heeft hij bij de inzet van zijn middelen voor het regionale beleid ervoor gekozen om dit voor een belangrijk deel in de bouwsector te doen. Daarbij zal hij overleg plegen met de provinciale besturen en luisteren naar datgene wat met name de besturen uit het noorden en het zuiden hierbij inbrengen, omdat daar ook de haarden van de werkloosheid zijn.

De inzet van **Sociale Zaken** is gericht op het arbeidsmarktbeleid. Er wordt gedacht – dit is echter nog niet uitgekristalliseerd – aan scholing en intensivering van de arbeidsbemiddeling en met name – dit betreft dan weer de bouw – aan nieuwbouw van z.g. ANS-bureaus, de Arbeidsbureaus Nieuwe Stijl.

De heer **Scholten** (CDA): Ik heb nog een aanvullende vraag, mijnheer de Voorzitter. Ik heb er natuurlijk alle begrip voor dat de Minister nog in overleg is en zijn eindconclusies nog moet trekken, maar zou het mogelijk zijn dat – wanneer dit achter de rug is – de Kamer een mededeling ontvangt over de wijze waarop deze gelden besteed zijn? Ik heb daarbij ook belangstelling voor de rol van de Minister als coördinerend Minister voor de bouw (inclusief Sociale Zaken en Economische Zaken, voorzover de bouw betreffende).

Minister **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Dit is in globale zin mogelijk. Ik zal dan ook met de collega's overleggen. Ten aanzien van de verbetering van woningwoningen is het bij voorbeeld wat moeilijker. De geachte afgevaardigde moet het ook zien in het licht van de motie-Lubbers en Dijkman betreffende de versnelde uitvoering. Wij zullen echter zo'n overzicht opstellen.

Dan heeft de geachte afgevaardigde de heer Van Dam nog gesproken over de 2,5%-regeling en gevraagd naar het overleg dat daarover met de grote gemeenten zou zijn. Nu wordt in het algemeen met de grote gemeenten, met name ook in individuele zin, herhaaldelijk overleg gepleegd over stadsvernieuwing. Daarbij is van de zijde van

Beelaerts van Blokland

de gemeenten ook de 2,5%-regeling in het afgelopen halfjaar nog ter sprake gebracht.

Op het ogenblik is er niet zozeer overleg gaande, als wel een onderzoek naar de kosten van met name de oudere etagewoningen. Daarbij wordt gedacht aan die woningen die ouder zijn dan vijftig jaar, omdat van de zijde van de gemeenten is gesteld – althans van de zijde van enkele gemeenten (dat slaat dan op de grote gemeenten) – dat die kosten relatief veel hoger zouden zijn dan bij de verbetering van andere woningen. Er zou ten aanzien van deze woningen als het ware een extra investering moeten plaatsvinden om ze te verbeteren. Behalve de hoogte van de bedragen, zou ook de samenstelling ervan anders zijn, omdat bij deze woningen veel meer onderhoud te pas komt. Op dit moment wordt de informatie met betrekking tot dit punt uitgewisseld en de conclusies worden mede in de Nota stadsvernieuwing opgenomen.

De heer **Duinker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag een vraag aan de Minister willen stellen over dit laatste onderwerp. Ik neem aan dat er conclusies komen uit het onderzoek naar de werking van de 2,5%-regeling in met name de vier grote steden. Is het denkbaar dat het tot de conclusie leidt dat in voorkomende gevallen – vooraf-

gaande aan de uitslag van het onderzoek weten wij nog niet, welke dit zijn – er zal worden afgeweken van die 2,5%-regeling? Termen als 'kopkosten' en dat soort zaken, zullen de Minister wel iets zeggen in dit verband.

Minister **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet vooruitlopen op de resultaten van het onderzoek. De systematiek van de 2,5%-regeling wordt volstrekt juist gevonden door ons. Daaraan houden wij dus ook vast. Dat staat buiten kijf. Door nu een antwoord te geven op de vraag van de heer Duinker zou ik wellicht suggereren dat het een zogenaamd open kwestie is. Dat is het niet. Als uit het onderzoek bepaalde resultaten voortkomen ben ik bereid conclusies te trekken. Uitspraken over die conclusies vind ik bespiegelingen die een profeet passen, maar in deze tijd zijn ze nogal gevaarlijk.

De heer **Duinker** (PvdA): Ik vraag ook niet om nu al conclusies te geven. Ik vraag of het onderzoek wordt gehouden met het oogmerk om, als dat nodig mocht zijn, een verandering in de regeling aan te brengen.

Minister **Beelaerts van Blokland**: Het onderzoek wordt gehouden om over betere informatie te beschikken en zo te kunnen beoordelen of de veronderstellingen, die vanuit de grote steden zijn geuit, juist zijn.

□

Staatssecretaris **Brokk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem graag aan dat de heer Van Dam, toen hij sprak over een Commissie, doelde op het amendement op stuk nr. 34 op de voorgestelde begrotingswijziging terzake van de isolatiesubsidie. De bereidheid om in verband met de stijgende energiekosten warmte-isolatie in de bestaande woningvoorraad toe te passen is duidelijk toegenomen. De programma's voor 1979 en 1980 hebben dan ook een veel grotere omvang gehad dan bij het indienen van het Nationaal Isolatieplan was voorzien.

Budgetten hebben echter beperkingen. Daarom is half november een wijziging in de isolatiesubsidie aangebracht. Daarbij worden die voorzieningen, die het meest energiebesparend zijn, het hoogst gesubsidieerd. Het aantal te subsidiëren warmtevoorzieningen is uitgebreid met de begane grondvloer. Het maximumbedrag is verhoogd, weliswaar zeer gering, van 1200 tot 1250 gulden. Bovendien is het bedrag, waarover subsidie kan worden verkregen verhoogd van 4 tot 5000 gulden. Het amendement beoogt impliciet dat alles onmogelijk te maken. Ik zie hierbij nog maar af van de aangegeven dekking. De aanneming van dit amendement moet ik dan ook ontraden.

De heer Van Dam heeft nog gesproken over het feit dat het aantal premie-A-koopwoningen, dat was voorzien in het aanvankelijke programma, tijdens de discussie van september van het vorige jaar is verhoogd. Op zich was dit niets bijzonders, want ik had dit al in de loop van 1980 aangekondigd, maar de heer Van Dam geloofde dat toen niet. Ik was daarover optimistischer in mijn verwachtingen dan hij destijds en dat is terecht gebleken.

De heer **Van Dam** (PvdA): De Staatssecretaris is in de war met een ander soort woningen. Zijn optimisme over de premie-A-woningen heb ik altijd gedeeld.

Staatssecretaris **Brokk**: Ik kom direct nog wel terug op dat andere verschil van inzicht.

In het begin van de maand december bleek dat het in het budget voorzienne aantal van 10 000 was opgebruikt. Toen is de beslissing gevallen om ieder, die ordentelijk vóór 31 december 1980 een aanvraag indiende, nog de mogelijkheid te bieden onder die regeling te vallen. Het gaat daarbij om 7000 aanvragen. Daarover zal dit jaar worden beschikt, zij het wel onder de voor-

Staatssecretaris Brokk van Volkshuisvesting

Brokk

waarde dat het werk binnen een vastgestelde periode in uitvoering wordt genomen. Het gaat hier om een bedrag, zoals ook de heer Van Dam inmiddels wel uitgerekend zal hebben, van 35 miljoen gulden. Die 35 miljoen zullen worden gedekt uit een onderuitputting die in 1980 is ontstaan op een onderdeel van de post Woningwetgevingen, namelijk verhogingen van voorafgaande jaren. Die onderuitputting heb ik in overleg met en met goedkeuring van de Minister van Financiën kunnen overboeken naar 1981. Daarmee kan ik deze post dekken.

De heer **Van Dam** (PvdA): Kunt u iets duidelijker zijn over de oorzaak van deze onderuitputting? Ik begrijp het niet helemaal.

Staatssecretaris **Brokk**: Het is een technische onderuitputting, een stelpost om eventueel in geval van nagekomen bouwkundige verhogingen hogere woningwetgevingen te geven. Uit de stelpost vindt de dekking plaats.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog even terugkomen op de vergissing in het persbericht ten aanzien van de garantie- en vergelijkingshuren. De geachte afgevaardigde zegt altijd dat hij niet flauw wil zijn, maar het valt mij wel eens op dat hij het impliciet misschien wel is.

Wie kennis neemt van de wijziging per 1 januari 1981 van de beschikking geldelijke steun huurwoningen 1975, zal – en dat kon de geachte afgevaardigde ook al weten zo lang elk halfjaar dat soort beschikkingen wordt gewijzigd – hebben kunnen concluderen dat de zin in het persbericht op grond van die beschikking nooit de passage zou kunnen bevatten: 'daarmee is de regeling van de garantiehuren met ingang van 1-1-81 afgeschaft'. Daarmee zou namelijk een verband worden gelegd met de inhoud van de beschikking. In de beschikking geldelijke steun huurwoningen 1975 is nooit en te nimmer over garantiehurenregelingen gesproken, ook niet bij de laatste wijziging.

De heer **Van Dam** (PvdA): Dat hoeft ook niet als je haar wilt afschaffen. Dat zegt dus niets. Als er niets instaat, kan het alsnog worden afgeschaft.

Staatssecretaris **Brokk**: Mijnheer de Voorzitter! Als er al in de formele zin van afschaffen moet worden gesproken, is de regeling in augustus 1976 afgeschaft, toen de heer Schaefer namelijk de regeling beschikte tot 1 januari 1981. Een rechtshandeling ten aanzien van afschaffing is door mij dus nimmer genomen. Dat kon ook niet.

De heer **Van Dam** (PvdA): Dat adstrueert toch wat ik zeg, namelijk dat u verwijst naar de tekst van de beschikking waarin geen woord voorkomt over de afschaffing. Mijn stelling is dat je dus, ondanks het feit dat er geen woord over instaat, toch kunt afschaffen.

Staatssecretaris **Brokk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was bezig de geachte afgevaardigde ten aanzien van het abusief in het persbericht een uiteenzetting te geven. Ik heb verhalen over 'proefballonnen' kunnen lezen. Wie mijn verdediging, niet alleen tijdens de uitgebreide commissievergadering van oktober 1980, toen de desbetreffende motie door de geachte afgevaardigde de heer Dijkman is ingediend, maar ook tijdens de eerste en tweede termijn van de begrotingsbehandeling in november 1980, heeft gehoord, kan niet over een proefballon spreken. Er is doodeenvoudig sprake van een vergissing. Een en ander is mijn verantwoordelijkheid. Ik schaam mij niet die te nemen. In een organisatie van 7.500 man wordt hard gewerkt en worden dus ook, want wij doen dat met mensen, fouten gemaakt, zelfs door een bewindsman. Ik vind het dan ook kinderachtig om er allerlei andere argumenten achter te zoeken na de verklaringen die over de vergissing zijn gegeven. Uiteraard zal de Regering wanneer de desbetreffende motie een meerderheid in de Kamer verkrijgt een standpunt innemen en de Kamer zo spoedig mogelijk laten weten wat zij met de motie doet. Tot zolang worden de beschikkingen met betrekking tot de gemeenten die eventueel op garanties en vergelijkingshuren een beroep kunnen doen, even aangehouden. Het ware mij ook liever geweest, maar ik treed niet in de motivatie van de Kamer, als over dit stuk al in december van het vorige jaar, toen het ook op de agenda geparaariseerd heeft, zou zijn beslist.

Mijnheer de Voorzitter! Gegeven het aanvaarde ordevoorstel van de heer Dijkman zal ik niet over de individuele huursubsidie spreken.

Ik ben de heer Scholten erkentelijk voor zijn constatering met betrekking tot het aantal afgegeven beschikkingen in 1980. Aansluitend op 1981 verwijst de heer Scholten naar de motie-Lubbers-Dijkman, die bij de algemene politieke beschouwingen, in oktober 1980, door een kamermeerderheid is aanvaard.

Ten aanzien van de realiteitswaarde heb ik de indruk dat deze wat betreft de woningwetwoningen, de premiecoöperatiewoningen, de premiekoop-A-woningen en nagenoeg de premiekoop-B-woningen zeer hoog is. Ik verwijst in dit verband naar de adviezen

van de Adviescommissie Verdeling Rijkssteun Woningbouw, waarover zeer binnenkort zal worden beslist. Niettemin ben ik het met de geachte afgevaardigde eens. Het ligt in mijn voornemen om het 'aanjaagbeleid' onverminderd, met dezelfde kracht als in 1980 gold, voort te zetten. Ik zal niet aarzelen om het land in te trekken om waar het nodig is knelpunten weg te nemen en ervoor te zorgen dat niet alleen veel beschikkingen kunnen worden uitgegeven maar ook dat men tot werkelijke bouwactiviteiten kan komen. Hierdoor zullen de effecten zowel voor het woningtekort als voor de werkgelegenheid positief zijn. Ik stel mij voor, na afloop van het eerste kwartaal – 1981 de Kamer zo spoedig mogelijk inzicht in het afgeven van beschikkingen te verschaffen.

De heer **Duinker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In verband met de antwoorden van de Minister ten aanzien van de tweënhalf-procentsregeling lijkt het mij onverstandig om het lopende onderzoek met een uitspraak van de Kamer te doorkruisen. Ik verzoek daarom de motie, voorkomende op stuk nr. 27 van de agenda af te voeren.

De **Voorzitter**: Aangezien de motie-Duinker c.s. (16 400-XI, nr. 27) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de vraag, die ik de bewindsman heb voorgelegd, graag herhalen. Is mijn taxatie van de extra injectie in de bouw juist? De bewindsman heeft hierbij een aantekening geplaatst. Wat zijn echter de effecten van de extra injectie, in manjaren uitgedrukt, voor de bouw? Ik heb de bewindsman hierover een berekening voorgelegd. Kan hij daarop nog even reageren?

Minister **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Schematisch en afgerond kan men zeggen, dat door de directe investering van de eerste f 103 miljoen, dat wil zeggen zonder de bedragen van Economische en Sociale Zaken, op ongeveer 10.000 manjaren te rekenen valt. Voor de toeleverende en de daar direct aan verwante industrieën kan men 4000 manjaren bijtellen. Sommigen menen dat je hierbij ook zaken als woninginrichting enzovoorts moet meenemen. Dit is als het ware een derde echelon, dat rekenkundig wel eens op 2000 woedt gezet waarmee je op een totaal van 16.000 zou komen maar laten wij het op ongeveer 15.000 manjaren houden.

Het CDA-kamerlid Scholten (rechts op de foto) interrumpeert Minister Beelaerts van Blokland

De heer **Van Dam** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Maar dit zijn dan manjaren, lopende van 1981 tot 1986.

Minister **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Dat is correct. De beraadslaging wordt gesloten.

De motie-Dijkman (16 410, nr. 4) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer dat, bij afwezigheid van de fracties van de BP en de PPR, de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en het GPV tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-M. P. A. van Dam (16 410, nr. 6) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PSP, de CPN en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Jansen (16 410, nr. 7) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie is verworpen met dezelfde stemverhouding als de vorige.

De motie-M. P. A. van Dam (16 410, nr. 8) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de CPN en de PSP voor deze motie hebben gestemd.

De motie-De Beer (16 410, nr. 9) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de CPN en de PSP tegen deze motie hebben gestemd.

Ik stel voor, de Nota Huur- en Subsidiebeleid (16 410) en de brieven van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (16 410, nrs. 10, 11 en 13) voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt het wetsontwerp 16 400-XI, nr. 17.

De **Voorzitter**: Naar mij is gebleken, worden de op het wetsontwerp ingediende amendementen voldoende ondersteund.

Het begin van artikel I en de artikelen 1 tot en met 12, 12A en 13 tot en met 30 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-M. P. A. van Dam en Duinker (stuk nr. 15) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de CPN, de PSP en DS'70 voor dit amendement hebben gestemd.

Artikel 31 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 32 tot en met 37 worden zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de PPR weer aanwezig is.

Het amendement-M. P. A. van Dam c.s. (stuk nr. 34) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN en de PSP voor dit amendement hebben gestemd.

Artikel 38 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 39 tot en met 42 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-M. P. A. van Dam en Duinker (stuk nr. 22) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement is verworpen met dezelfde stemverhouding als het vorige.

Voorzitter

Artikel 43 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 44 tot en met 48 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-M. P. A. van Dam en Duinker (stuk nr. 23) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement is verworpen met dezelfde stemverhouding als het vorige.

Het gewijzigde amendement-Duinker en M. P. A. van Dam (stuk nr. 36) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement is verworpen met dezelfde stemverhouding als het vorige.

Artikel 49 wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 49A wordt zonder stemming aangenomen.

Het amendement-Duinker en M. P. A. van Dam (stuk nr. 19) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor dit amendement hebben gestemd.

Artikel 50 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 51 en 52 worden zonder stemming aangenomen.

Het gewijzigde amendement-Duinker en M. P. A. van Dam (stuk nr. 37) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN en de PSP voor dit amendement hebben gestemd.

Artikel 53 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 54 tot en met 92 worden zonder stemming aangenomen.

Artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel II en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp 16 400-XI, nr. 4, wordt na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

De motie-M. P. A. van Dam (16 400-XI, nr. 24) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN en de PSP voor deze motie hebben gestemd.

De motie-M. P. A. van Dam (16 400-XI, nr. 25) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie is verworpen met dezelfde stemverhouding als de vorige.

De motie-Duinker c.s. (16 400-XI, nr. 26) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD en het GPV tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-Eversdijk c.s. (16 400-XI, nr. 28) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De motie-Van der Spek (16 400-XI, nr. 29) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PSP, D'66, de PPR en de CPN voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Van der Spek (16 400-XI, nr. 30) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PSP en de CPN voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Nypels (16 400-XI, nr. 31) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D'66, de PvdA, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Nypels (16 400-XI, nr. 32) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D'66, DS'70, de PPR, de CPN, de PSP en het GPV voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Duinker (16 400-XI, nr. 33) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de volgende stukken voor kennisgeving aan te nemen:

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening over de woningbouw 1979 (15 558, nr. 6);

Verslag van een schriftelijk overleg betreffende de Woningbouw 1979 (15 558, nr. 7);

Verslag van een schriftelijk overleg over de brief 16 196, nr. 25 (16 196, nr. 26);

Brief van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van het advies verticale coördinatie ruimtelijk beleid + bijlage. (14 507, nr. 3, 4 en 5);

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van het rapport inzake het Regionaal Woningbehoefte onderzoek 1977 (RWBO) net voorlopige regionale uitkomsten (15 664, nr. 2);

Brief van de Ministers van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en van Sociale Zaken houdende mededeling dat het overleg met de sociale partners over de Stimuleringsregeling Groepsopleiding Bouwnijverheid is afgerond (15 800-XI, nr. 52);

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening over de stichtingskosten van woningwetwoningen (15 800-XI, nr. 55);

Brief van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van het verslag over de ontwikkelingen in de bouwnijverheid in de eerste drie kwartalen van 1979 (15 800-XI, nr. 57);

Brief van de Minister van Binnenlandse Zaken ten geleide van het advies m.b.t. de decentralisatie van de volkshuisvesting dat de Raad voor Territoriale Decentralisatie heeft vastgesteld (15 800-XI, nr. 58);

Brief van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van het verslag over de ontwikkelingen in de bouwnijverheid in het vierde kwartaal van 1979 (15 800-XI, nr. 59);

Brief van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening betreffende de bovengemeentelijke belangen in bestemmingsplannen (15 890);

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening inzake Bouw van premiekoopwoningen en het woningbouwprogramma 1979 en 1980 (16 065, nr. 15);

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van het rapport over kamershuizen (16 069).

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van afschriften van brieven van de voorzitter van het dagelijks bestuur van de stuurgroep Noordelijk Deel Randstad, van b. en w.

Voorzitter

van Amsterdam en het dagelijks bestuur van het Gewest Gooi en Vechtstreek inzake Herinvoering Woonruimtetwet 1947 in Almere (16 219, nr. 5);

Brief van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ten geleide van een exemplaar van het advies inzake de zogenaamde optiewoningen, aangeboden door de Raad van Volkshuisvesting (16 235).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de stemmingen in verband met hoofdstuk XII (Verkeer en Waterstaat) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-XII);

over:

de motie-P. A. M. Cornelissen c.s. over de bijdrage van het departement van Verkeer en Waterstaat aan noodzakelijke ombuigingen (16 400-XII, nr. 26);

de motie-Eversdijk c.s. over de bestrijding van de muskusrat (16 400-XII, nr. 27);

de motie-Hennekam c.s. over het Eurocontrol-centrum te Beek (16 400-XII, nr. 29);

de motie-Castricum c.s. over de voorgenomen extra verhoging van de openbaar-vervoertarieven (16 400-XII, nr. 33);

de motie-Castricum c.s. over uitvoering van de motie-Van Thijn (15 800-XII, nr. 42) over de taxi als vorm van individueel openbaar vervoer (16 400-XII, nr. 34);

de motie-Zijlstra en Lambers-Hacquebard over de schoonmaakcapaciteit bij olierampen op zee (16 400-XII, nr. 35);

de motie-P. A. M. Cornelissen c.s. over de subsidiëring van de Stichting «Stop de Kindermoord» (16 400-XII, nr. 36);

de motie-P. A. M. Cornelissen c.s. over doortrekking van de Schiphollijnen (16 400-XII, nr. 37);

de motie-Lambers-Hacquebard c.s. over een maximum-snelheid van 30 km/uur in de bebouwde kom (16 400-XII, nr. 38);

de motie-Lambers-Hacquebard en Zijlstra over een programma van energiebesparing in het verkeer en vervoer (16 400-XII, nr. 39);

de motie-Lambers-Hacquebard c.s. over het ontgrondingenbeleid (16 400-XII, nr. 40).

en in verband met de begroting van het Rijkswegenfonds voor 1981 (16 400-B).

De **Voorzitter**: Mij is gevraagd om heropening van de beraadslaging. Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijd voor de fracties van PvdA, CDA en VVD te bepalen op acht minuten en voor de overige fracties op vijf minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Terwijl het openbaar vervoer adverteerde met de mededeling dat men het tussen Kerst en de jaarwisseling wat kalmer aan zou doen, gooide Minister Tuijnman er nog een schepje bovenop. Was de begrotingsbehandeling al gedevalueerd door de onthutsende mededelingen van de bewindsman over extra tariefsverhogingen bij het streekvervoer en de spoorwegen per 1 mei – dat biedt uitzicht op verhogingen in dit jaar tot zo'n 13% – de brief van 30 december 1980, die wij van de Minister mochten ontvangen, kondigde ook nog eens een aantal bezuinigingen aan bij het streekvervoer. Ook dat is een onthutsende zaak; het streekvervoer en de gebruikers van dit vervoer worden op deze manier dubbel gepakt.

Bij de begrotingsbehandeling heb ik een motie ingediend waarin de voorgestelde tariefsverhogingen worden afgewezen. Los daarvan zal de Kamer ook nog om een uitspraak worden gevraagd over de ingreep in het normeringssysteem. De slordige manier waarop bedoelde operatie plaatsvindt, wordt ten overvloede gedemonstreerd door het feit dat na de brief van 30 december vrij algemeen werd aangenomen dat de extra tariefsverhoging bij de spoorwegen geen doorgang zou vinden. De Minister kijkt nu verbaasd, maar ik wil hem wijzen op een groot aantal krantenpublicaties na zijn brief waarin werd vastgesteld dat bedoelde tariefsverhoging blijkbaar van de baan was. Ik kan de Minister wat dit betreft interessante perspublicaties overleggen.

Minister **Tuijnman**: Mag ik u dan verwijzen naar de begrotingsbehandeling?

De heer **Castricum** (PvdA): Jawel, maar ik constateer alleen dat na uw brief van 30 december j.l., waarin u de maatregelen voor het streekvervoer aankondigde, in het land algemeen werd aangenomen dat die tariefsverhoging van de baan was. Dit bleek ook uit persberichten en hoofdartikelen

van kranten waarin erop werd geduid dat de Minister ten aanzien van de aangekondigde maatregelen voor de spoorwegen op zijn schreden was teruggekeerd. Ik constateer nu dat die slinger definitief naar de verkeerde kant is doorgeslagen. Dit hebben we dan kunnen vernemen uit de brief van 15 januari jl.

Mijnheer de Voorzitter! Bij dit alles zou ik het op zich simpele feit dat de ingreep in het normeringssysteem niet eens is doorgesproken met de werknemersorganisaties in het streekvervoer tekenend willen noemen. Ik vind dit te gek! Waar meer dan f 50 miljoen bezuinigd wordt, komen arbeidsplaatsen in het geding. Het is duidelijk dat de Minister zich een hoedje geschrokken is van de uitwerking van het normeringssysteem. Het roer moet om, terug naar de auto! Het zal duidelijk zijn dat ik van de Minister graag verneem hoe hij op de brief, die de Vervoersbond-FNV hem op 12 januari jl. hebben geschreven, gaat reageren of wellicht al heeft gereageerd.

Ik wil hier ook duidelijk verwoorden dat er op dit moment over de werkgelegenheid bij de straakvervoerbedrijven onrust groeit. Mede ook omdat naar buiten is gekomen dat er op dit moment wordt gedacht te onderzoeken of in de nabije toekomst zo'n 80 streekvervoerslijnen met 3 à 4 slagen per dag kunnen worden opgeheven. Ik zie de Minister opnieuw enigszins verbaasd kijken. Ik wijs erop dat door een woordvoerder van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat op vragen van een journalist zodanig is gereageerd dat er geen enkel misverstand over een mogelijke nieuwe ingreep op dit punt kan bestaan.

Het zal de Minister duidelijk zijn dat mijn fractie zowel de tariefsverhogingen als de ingrepen, die hij voorstelt bij het normeringssysteem, afwijst. Het hap-snapbeleid moet van de baan. Het kabinet vindt dat het openbaar vervoer bevorderd moet worden en dat er een terughoudend prijs- en tarievenbeleid gevoerd moet worden.

Het kabinet vindt dat er ingeleverd moet worden. Het kabinet vindt dat bij bezuinigingen de werkgelegenheid centraal zal moeten staan. Graag wil ik van de Minister van Verkeer en Waterstaat vernemen, hoe hij de tariefsmaatregelen en de inbreuk op het normeringssysteem in dat kader plaatst en in het kader van het door de Regering voorgestane verkeers- en vervoersbeleid. Ik begrijp er helemaal niets van. In dat opzicht bevind ik mij in het gezelschap van de heer Eversdijk, die in het dagblad 'De Stem' van

Castricum

3 januari jl. liet weten, dat tariefsverhogingen die uitgaan boven de prijsstijgingen door zijn fractie, althans door hem (ik weet nooit of de leden van het CDA namens zichzelf of namens hun fractie spreken) niet zullen worden geaccepteerd.

Dit is een strohalm die ik graag aangrijp, hoewel ik gelet op de discussie van zojuist met de bewindslieden van VRO niet uitsluit dat zich na 3 januari bij de heer Eversdijk en de overige leden van de fractie van het CDA een standpuntwijziging op dit vlak heeft voltrokken. In dat geval ware het wellicht te overwegen om van Nederland één groot buurtbusproject te maken. Dan kan het openbaar vervoer voortaan het hële jaar kalmaan doen. Dan krijgen wij weer een echt sturend verkeers- en vervoersbeleid. In de auto!

□

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met de treintarieven. Zoals bekend is, zijn wij voorstander van een aantrekkelijk openbaar vervoer, dat de mensen probeert te winnen voor de trein en de bus. De treinvertragingen die tegenwoordig helaas tot de orde van de dag moeten worden gerekend passen daarin slecht. Om deze reden hebben wij de Minister aangespoord, bestellingen van nieuwe treinstellen mogelijk te maken. Wij zijn de Minister er erkentelijk voor, dat hij daarvoor al geruime tijd geleden het groene licht heeft gegeven. Met de Minister zijn wij van mening dat ook de aanpak van de knelpunten in het spoorwegnet een dringende zaak is.

In november heb ik al gezegd, dat over de financiering daarvan met ons te praten valt, mede in het licht van de precaire situatie van de schatkist. Met het oog daarop wil ik dan allereerst wijzen op de toegenomen belangstelling voor de trein, die ook heeft geleid tot extra gerinkel van de NS-kassa's. Er was in 1979 een 'meevaller' van een kleine f 70 mln. netto. Zie ik het goed, dat de groei van het aantal reizigerskilometers bij de trein ook in 1980 is doorgegaan en dat om die reden althans wat het reizigersvervoer betreft de NS-cijfers over het verstreken jaar, die morgen komen, met vertrouwen tegemoet kunnen worden gezien?

Wij vinden het logisch om de reizigers en de spoorwegen voor deze meevaller te belonen, in die zin dat uit deze extra meevallende opbrengsten wordt geput voor de aanpak van de knelpunten. Mocht blijken dat deze bron ontoereikend is, dan valt met ons

te praten over een extra percentage bij de jaarlijkse aanpassing van de tarieven om die gelden dan, om de woorden van de Minister te gebruiken, voor dit doel te 'earmarken'.

Ik wil nog op een paar aspecten wijzen. Gelet op de inkomensmatiging die toch bij vele mensen hard aankomt, menen wij dat uiterste terughoudendheid is geboden bij verhoging van overheidstarieven. Ook uit een oogpunt van bevordering van het openbaar vervoer moet worden ge waakt tegen onnodige verhogingen van het toch al pittig geprijsde spoorkaartje. Vermeden moet worden, dat de nieuwe reizigers zich meteen 'gepakt' voelen. Als je in dit land een kilometer of 50 wilt reizen per trein en je wilt op dezelfde dag ook nog terugkomen, ben je al snel een f 15 kwijt. Dat hakt er toch wel in.

In de derde plaats wijs ik erop, dat de NS ons heeft verzekerd, dat in verband met de noodzakelijke voorbereiding van de aanpak van knelpunten in dit jaar voor niet meer dan ten hoogste 5 mln. vertimmerd kan worden. Het vorenstaande leidt ons tot de vraag aan de Minister om het lange termijn investeringsplan van de spoorwegen aan de Kamer over te leggen om mede op basis daarvan van gedachten te wisselen over een wat hoger percentage voor de jaarlijkse tariefsverhoging voor het oplossen van de knelpunten en dus af te zien van de extra verhoging van de treintarieven per 1 mei as. Uiteraard staan wij erop dat er zo spoedig mogelijk wordt begonnen met het wegwerken van de knelpunten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op de bus en kom daarmee bij het streekvervoer en het stedelijk openbaar vervoer. Alhoewel kritische kanttekeningen zijn te plaatsen bij de door de Minister in zijn brief van 30 december jl. verstrekte cijfers wordt duidelijk dat het op de begroting voorziene bedrag voor de dekking van het tekort op het streekvervoer in 1981 ontoereikend is. De Minister zit met een extra tekort van niet minder dan 57 mln. Als ik dan het verhaal van collega Castricum van zoëven hoor, dan moet ik opmerken dat dit eigenlijk een verhaal is een parlementair onwaardig. Ook als volksvertegenwoordiger moet men de moed hebben om moeilijkheden onder ogen te zien en moet men niet de kop in het zand steken. Men moet ook moeilijke situaties aandurven.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Na de behandeling van het Structuurschema verkeer en vervoer heeft een hoge functionaris van de spoorwegen erop gewezen, dat de

Kamer geen keuze had gemaakt tussen particulier vervoer of openbaar vervoer. Ik denk, dat de bewuste hoge functionaris niet zozeer het oog had op de Kamer als geheel, als wel op een fractie in deze Kamer die door de heer Cornelissen wordt gerepresenteerd. Dit lijkt mij de zaak wel voldoende duidelijk te maken.

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het altijd fijn als er over ons gepraat wordt en laten wij dat zo houden, maar dat is natuurlijk nog geen antwoord op mijn opmerking. Als door de Minister wordt aangetoond dat hij zo'n kleine 60 mln. te kort komt, moet de heer Castricum als hij van mening is dat dit niet klopt dat ook aantonen of moet hij als hij van mening is dat dit tekort er wel is een voorstel doen om dat weg te werken. Hij moet er niet omheen kletsen met mooie verhalen; hij moet ermee voor de draad komen en geen flauwekul!

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dat stuk nr. 26 een motie is van de heer Cornelissen, waarin de CDA-fractie – overigens niet juist bij een begrotingsbehandeling, want dat had bij de algemene beschouwingen naar voren moeten worden gebracht – uitspreekt dat er een eind moet worden gemaakt aan de teruggang in het volume van de begroting van Verkeer en Waterstaat. Die motie ligt er, maar tegelijkertijd gaat de heer Cornelissen akkoord met nieuwe bezuinigingen op deze begroting! Als dat duidelijkheid is!

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nog op ons standpunt. De heer Castricum heeft ons – nogmaals, dat heeft mij deugd gedaan – aangeroepen en ik wil hem zeggen dat het van tweeën één is.

De heer **Castricum** (PvdA): Geeft u eerst maar eens antwoord op mijn opmerking!

De heer **Cornelissen** (CDA): Neen, het is van tweeën een; of u toont aan dat de cijfers van de Minister over het tekort van een kleine 60 mln. niet kloppen, of u doet een voorstel in deze Kamer om daarin te voorzien. Als u dat voorstel doet, dan kunnen wij daarover van gedachten wisselen. U moet geen verhaal houden van geen vlees en geen vis, want daar kopen wij niets voor! Ik kom met ons voorstel!

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het is volstrekt duidelijk dat de heer Cornelissen een dergelijk voorstel van de hand wijst, evenals verleden jaar toen hij uitdrukkelijk koos voor een hogere tariefsstijging

Cornelissen

bij het streekvervoer dan bij de spoorwegen. Ook dit jaar kiest hij daar weer voor. Daarom zal ik een dergelijk voorstel ook niet doen, maar hij weet zeer goed dat de fractie van de PvdA als het gaat om het verkeers- en vervoersbeleid kiest voor eventueel een extra ingreep in de wegeaanleg om de kosten van het openbaar vervoer te kunnen financieren. Dat is nu duidelijkheid en die duidelijkheid wil ik graag ook van hem hebben. Vervolgens zou ik graag vernemen hoe hij reageert op de uitspraken van de heer Eversdijk van 3 januari jl. in De Stem. Op deze vraag is hij nog een antwoord schuldig.

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er kan alleen naar duidelijkheid ontstaan als er voorstellen komen en niet als er alleen maar vage verhalen worden gehouden. Ik daag collega Castricum uit om hier een voorstel te doen om te voorzien in het tekort van een kleine 60 mln. en dan zal blijken hoe de Kamer daarover oordeelt, ook onze fractie. Het is aan hem om een voorstel te doen en hij moet er niet omheen kletsen.

De heer **Castricum** (PvdA): Neen, het is aan u om toe te geven dat u accepteert – straks zal dat wel blijken – dat wij nu spreken over een begroting van Verkeer en Waterstaat, maar dat er volkomen los van die begroting een aantal zaken door de Minister van Verkeer en Waterstaat wordt opgerakeld – ik wijs maar op de verhoging van de tarieven per 1 mei as. – en dat daarna, ook volkomen los van deze begrotingsbehandeling, een aantal knelpunten wordt opgedist, waarvoor wij dan in deze Kamer oplossingen moeten vinden! Zo werkt dat niet, mijnheer Cornelissen!

De heer **Cornelissen** (CDA): Allemaal prachtige verhalen. Ik stel vast dat collega Castricum wegvlocht voor zijn verantwoordelijkheid, dat valt mij van hem tegen.

Ik ga door met het voorstel van de Minister. De Minister stelt als oplossing een aantal bepaald pijnlijke maatregelen voor, waaruit (dat wil ik bekenen) het niet prettig kiezen is. Wij stemmen in met de maatregelen die geen invloed hebben op het voorzieningenniveau. Wij hebben overleg gevoerd met vertegenwoordigers van het streek- en stedelijk vervoer. Ik wil wijzen op twee aspecten; punt één: de tarieven bij het streekvervoer liggen belangrijk lager dan de trein tarieven, punt twee: het deel dat de overheid moet bijpassen ligt veel hoger bij het stedelijk en het streekvervoer en, dit is

belangrijk, anders dan bij de trein stijgt dit nog voortdurend. Zo betaalt de belastingbetaler reeds driekwart van het kaartje in het stedelijk vervoer en de reiziger dus een kwart.

Bij de spoorwegen betaalt de reiziger ongeveer de helft. Het streekvervoer zit hier tussenin. Ik heb van deze ontwikkeling een overzicht gemaakt over een periode van acht jaar. Ik zou u willen vragen, mijnheer de Voorzitter, dit als noot bij de Handelingen op te nemen.

Nu de Minister de vaste gebruikers van bus en tram wil ontzien, kiezen wij, geplaatst voor die moeilijke keuze tussen extra tariefsverhoging en verdere aantasting van het voorzieningenniveau, met de vertegenwoordigers van het streek- en stedelijk vervoer – in die situatie alles afwegende – voor de 4% op 1 mei. Meteen rijst natuurlijk de vraag, wat wordt het nu op 1 oktober? In de kranten zijn berichten verschenen over 13% op jaarbasis. Zou ik hierover van de Minister wat meer informatie kunnen krijgen?

Wat betreft de voorgestelde aanpassing van het normeringssysteem, hebben wij grote moeite met de daaruit resulterende verlaging van de frequentie op 'slappe' lijnen, 's zaterdags en vooral 's avonds. In een tijd van aantrekend openbaar vervoer vinden wij dat ongewenst. Gewaakt moet worden tegen de 'spiraal omlaag'. Ik wil derhalve een paar alternatieve voorstellen doen voor de noodzakelijke besparing:

1. snellere afdracht door de PTT en anderen van de opbrengsten van de verkochte strippenkaart;
2. strenge aanpak van de zwartrijders, waarmee circa 20 miljoen gulden per jaar gemoeid is. Ik denk onder meer aan een forse verhoging van de boetes voor dit kwalijke vergrijp;
3. gerichte aanpak van het vandalisme. Ik pleit voor een experiment in het kader van een arbeidsplaatsenplan, nl. ook de tweede wagen op gevaarlijke uren te bemannen;
4. onderzoek naar de mogelijkheid van het inzetten van buurtbusjes aléén op die momenten en op die 'slappe' lijnen waar normale voortzetting van de lijn niet verantwoord is.

Ik wil de Minister de toezegging vragen dat hij eerst overleg zal plegen met de streekvervoerders over onze alternatieven en in afwachting van de resultaten hiervan nog niet overgaat tot de voorgestelde inkrimping, met andere woorden nu te volstaan met aanpassing van de groeinormen waar niemand slechter van wordt, maar die resulteert in minder/meer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen vragen de motie-Hennekam c.s.

over het Eurocontrol-centrum te Beek, stuk nr. 16 400 – XII, nr. 29 aan te houden. Wij hebben hierover nog mondeling overleg.

Ten slotte zou ik u hierbij een nieuwe motie willen overhandigen, alsmede het staatje dat ik zojuist noemde.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog een vraag stellen aan de heer Cornelissen. De heer Eversdijk verdedigde op 2 januari de stelling dat zijn fractie niet zou stemmen vóór tariefstijgingen die uitgaan boven de normale stijging van de kosten van levensonderhoud. Heeft de heer Eversdijk toen namens zijn fractie of namens zich zelf gesproken?

De **Voorzitter**: Op verzoek van de heer Cornelissen stel ik voor, de motie-Hennekam c.s. (16 400-XII, nr. 29) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden P. A. M. Cornelissen, Eversdijk, Van Zeil, Borm-Luijckx en Hennekam wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat terughoudendheid bij tariefverhogingen in het openbaar vervoer geboden is vanwege de noodzakelijke matiging van overheidsstarieven, en ook met het oog op de gewenste bevordering van het openbaar vervoer onder meer als bijdrage aan een zuinig energiegebruik;

overwegende, dat het gewenst is de bestaande grote verschillen tussen de NS-tarieven en de tarieven in het stedelijk en streekvervoer te verkleinen;

voorts overwegende, dat het gewenst is de financiering van de nog dit jaar aan te vangen werken voor de noodzakelijke opheffing van de knelpunten in het spoorwagennet te verzekeren;

van mening, dat mede gelet op de extra-inkomsten door het groeiend treingebruik de noodzaak van een extra tussentijdse verhoging van de treintarieven niet is aangetoond;

nodigt de Regering uit:

- a. de Kamer aan de hand van het nieuwe lange-termijn-investeringsplan van de NS nader inzicht te verschaffen in de noodzakelijke investeringsbedragen voor de opheffing van de knelpunten, om mede op basis daarvan het percentage van de komende jaarlijkse verhoging van de treintarieven vast te stellen;

Voorzitter

b. in afwachting daarvan af te zien van de voorgenomen verhoging van de treintarieven op 1 mei a.s.,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 48 (16 400-XII).

Ik neem aan, dat deze motie de leden tijdig heeft bereikt, zodat er aanstonds over kan worden beslist.

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Collega Castricum moet natuurlijk niet naar de bekende weg vragen. Wij hebben een debat gehad over het tarievenbeleid bij het openbaar vervoer. Daarbij zijn door onze fractie hele duidelijke lijnen getrokken. Wij hebben dat daarna voortdurend opnieuw gedaan. Het antwoord lijkt mij dan ook zonneklaar.

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de heer Cornelissen horen zeggen dat er geen tussentijdse tariefsverhoging bij de NS mag komen, maar dat er een extra tariefsverhoging mag komen bij de jaarlijkse verhoging. Daarvan vind ik echter geen woord terug in de motie. Hoe verklaart de heer Cornelissen dat?

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! In de motie worden twee zaken aan de Regering gevraagd. Het eerste punt is dat de Regering met een investeringsplan voor de lange termijn moet komen om de Kamer een inzicht te verschaffen in de noodzakelijke investeringsbedragen voor de opheffing van de knelpunten. Mede op basis daarvan kan het percentage van de komende jaarlijkse verhoging van de treintarieven worden vastgesteld. Daarover mag geen misverstand bestaan. Ik ga er van uit, dat de consequentie een wat grotere tariefsverhoging op 1 oktober zal zijn.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik dank de heer Cornelissen voor deze uitleg.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Cornelissen verwijt anderen dat zij wegluchten en daarom moet ik nu wat concreter worden. Ik citeer uit de 'De Stem' van 3 januari naar aanleiding van opmerkingen van onder andere de heer Eversdijk: 'Alle drie deze kamerleden oordelen tariefsverhogingen voor de bus die uitgaan boven de normale prijsstijgingen uit den boze. Eversdijk (CDA) overweegt dan ook schriftelijke vragen aan Tuijnman te gaan stellen. 'Wij willen het gebruik van openbaar vervoer stimuleren en dat doe je op deze manier zeker niet', aldus het CDA-kamerlid.' Kan de heer Cornelissen zich in de

uitspraken van zijn fractiegenoot vinden of zijn dit goedkope praatjes voor de bühne?

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Collega Castricum moet bereid zijn, zaken te plaatsen in het kader waarin zij behoren te worden geplaatst. De heer Eversdijk is gevraagd, commentaar te leveren op een bericht in de krant, namelijk dat dit jaar de tarieven bij het openbaar vervoer met 13% zouden stijgen. Daarop heeft de heer Eversdijk commentaar gegeven. Ik heb dit punt zojuist aan de Minister voorgelegd, omdat wij wat dat betreft ook achter ons oor hebben staan krabben. Daarop had de reactie van collega Eversdijk betrekking. De heer Castricum weet dat best.

De heer **Castricum** (PvdA): De heer Cornelissen moet er de begrotingsbehandeling nog maar eens op naslaan. Daarbij is dit vraagstuk uitvoerig aan de orde geweest.

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat tegen het opnemen van een noot in de Handelingen geen bezwaren bestaan.

[De noot is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]

□

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Wat ons betreft is het niet bepaald een teken van consequent en vooruitziend beleid dat nu de beraadslaging moet worden heropend, want de verschillende factoren die bij deze tariefsverhoging een rol spelen, zouden gewoon in het kader van de jaarlijkse tariefsaanpassing ter afweging aan de Kamer moeten worden voorgelegd, in plaats van ineens tussentijds een plak salami te serveren als extra gang in het slecht te verteren maal van stijgende openbaar-vervoerstarieven.

De verhoging per oktober 1980 was al hoger dan wij toen wilden. Bij de staart van de behandeling van het SVV kwam het idee van de opcenten op het treinkaartje naar voren. Bij de begrotingsbehandeling deed de Minister de aanzegging van 4% extra voor de trein per 1 mei, alsmede een hint voor iets dergelijks bij het stads- en streekvervoer. In het kerstreces kwamen de concrete plannen voor het streekvervoer. Ten slotte was er de brief van 14 januari over het vasthouden aan de verhoging met 4% bij de NS-tarieven. Dit menu ligt ons zwaar op de maag! Dit volgt al uit de overwegingen die ik in eerdere debatten over de tarieven heb gegeven en waarnaar ik kortheidshalve als algemene achtergrond verwijs.

De argeloze burger moet er helemaal niets meer van begrijpen. Is het gebruik toegenomen? Dan volgt tariefverhoging, zoals bij het openbaar vervoer. Is het verbruik minder gestegen? Dan volgt tariefverhoging, zoals bij de electriciteit. Is er meer winst gemaakt? Dan volgt tariefverhoging, zoals bij de PTT en de posttarieven. En was er ook nog niet zoiets als een prijsbeleid van de Regering? Natuurlijk kan deze Minister niet helpen wat de VEEN heeft gezegd, de post is al dichterbij huis. Ik wil hier maar mee zeggen dat men op allerlei manieren naar tariefverhogingen kan toe redeneren. Straks hebben de tariefverhogingen bij het openbaar vervoer een afstotende werking en moeten de tarieven omhoog, omdat er minder opbrengsten zijn bij minder reizigers. Na al het geroep over het bevorderen van openbaar vervoer moeten er wel heel goede argumenten op tafel komen voor de reiziger die zich met extra verhogingen gestraft ziet.

Zulke argumenten zijn er eigenlijk niet in de brief van de Minister op stuk nr. 44. Zijn dramatische presentatie van absolute bedragen van de stijging van de tekorten vertekent het beeld, want het gaat niet om de absolute toename, maar om het gedeelte van het totale bedrag voor Verkeer en Waterstaat dat wij voor het openbaar vervoer over hebben. Dat leert een nuchter rekensommetje. In 1980 lag het iets lager, maar in 1979 was het aandeel van de uitgaven voor het openbaar vervoer in de begroting voor Verkeer en Waterstaat hoger dan in de begroting voor 1981, namelijk 30,7% tegen 29,2%.

Minister **Tuijnman**: Hiermee bewijst u niets; u stelt slechts iets vast.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Het sommetje was nog niet klaar. De Minister zal goed kunnen volgen wat ik hem en anderen probeer duidelijk te maken.

Als wij in 1981 procentueel evenveel van de totale beperking als in 1979 over hebben voor het openbaar vervoer, komt dit neer op een bedrag van f 138,45 miljoen meer dan nu voor het openbaar vervoer wordt uitgetrokken. Dit is genoeg voor de problemen bij het stads- en streekvervoer en om ook nog leuke dingen voor de spoorwegen te doen. Niet voor niets sprak ik in de eerste termijn van dit begrotingsdebat over de noodzaak van duidelijke keuzes, ook financiële. Voor de problemen van dit moment moet de Minister dan maar indien nodig met een aanvullende begroting komen, om door verschuiving in 1981 een evengroot aandeel van de bijdrage als in 1979 voor

Lambers-Hacquebard

het openbaar vervoer te realiseren, wat geen onbescheiden wens is. Als de Minister een vaste 'earmarking' voor het openbaar vervoer wenst, dan moet dit niet over de rug van de reizigers, maar structureel worden aangepakt. Laat de Minister dan eerst maar eens factoren op een rij zetten als de opbrengst bij meer reizigers in relatie tot het kostenverloop over meer jaren bezien, besparingen door kalmer aan met wegeaanleg, kosten elders op de rijksbegroting door werkgelegenheidsverlies in het openbaar vervoer, de invloed op het reizigersaanbod van hogere tarieven, het openbaar vervoer als maatschappelijke voorziening en nog zo wat relevante gegevens. Bij de opheffing van het rijksweegenfonds kunnen wij dan verder spreken over het structureel veilig stellen van toereikende middelen voor een gelukkig groeiend openbaar vervoer. Deze conclusie lijkt mij duidelijk.

Er is ook nog het nodige te zeggen over de manier waarop de Minister een en ander voor het streekvervoer denkt in te kleden. Ik moet volstaan met enkele hoofdpunten. Rationalisatie binnen grenzen van, ook voor het personeel, redelijke haalbaarheid is goed, maar het is de vraag of het verstandig is te snoeien op zoiets als onderhoud.

Een verhoging van de prijs juist van de strippenkaart werkt extra ongelukkig daar waar de introductie van de strippenkaart toch al tot soms aanzienlijke verhogingen leidde.

Het derde en zwaarste punt is dat de aantasting van het voorzieningenniveau in de zin van vermindering van de huidige frequentie onaanvaardbaar is. Hierbij denk ik vooral aan de door de Minister beoogde wijziging in het hanteren van het aanvullende element 'regelmaat'. De Minister gaat losjes voorbij aan het feit dat er voor de dunbezette lijnen van het streekvervoer een absolute ondergrens in het voorzieningenniveau moet gelden, wil van enige redelijkheid tegenover bewoners van landelijke gebieden sprake zijn. Of een dienstregeling bijvoorbeeld van een frequentie van 7 minuten naar een van 10 minuten gaat, is iets heel anders dan het geval dat men in plaats van eenmaal per uur eens in de anderhalf of twee uur kan vertrekken. Ook de mogelijkheden van het woon-werkverkeer – ik heb onlangs iets gehoord van dit kabinet over 'passende arbeid' op grotere afstand – moeten in aanmerking worden genomen.

Kortom, wij kunnen hier niet even, in enkele minuten, met afdingen op het normeringssysteem akkoord gaan, zeker niet met een daadwerkelijke frequentieverlaging. De Minister moet eerst maar eens met een goed gedocumenteerd en uitgewerkt voorstel voor dat voorzieningenniveau komen, als het al moet worden aangepast, waarbij in ieder geval de minst frequente lijnen worden ontzien, en dat dan degelijker zal kunnen worden beoordeeld. Dit zou ik door een uitspraak van de Kamer onderlijnd willen zien. Voor de duidelijkheid wijs ik erop dat deze motie vanochtend al naar alle fracties en naar de woordvoerders is gegaan. Ik heb haar ook al geruime tijd geleden bij de toen naast u, Mijnheer de Voorzitter, zittende griffier gedeponereerd.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Lambers-Hacquebard en Castricum wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehooft de beraadslaging;

overwegende, dat aantasting van het minimum voorzieningenniveau zoals dat thans resulteert uit het Normeringssysteem Voorzieningenniveau Streekvervoer (NVS), niet strookt met de doelstellingen van het openbaar vervoer zoals onder andere neergelegd in het Structuurschema Verkeer en Vervoer, en een onbillijke achterstand zou opleveren voor inwoners van landelijke gebieden;

verzoekt de Regering:

vooralnog af te zien van aanpassingen van het NVS zoals weergegeven in de brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat van 30 december 1980 (16 400-XII, nr. 44);

de Kamer nieuwe, nader gedocumenteerde, voorstellen over het hanteren van het NVS te doen toekomen, waarbij in elk geval wordt uitgegaan van het vermijden van verlaging van frequenties ten opzichte van de huidige situatie,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 49 (16 400-XII).

Deze motie komt mij eerst nu onder ogen. Ik stel derhalve voor, daarover volgende week te beslissen.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): De motie is echt rondgedeeld!

De **Voorzitter**: Ik heb haar niet gezien. Ik ben ook één van de 150 leden!

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het niet wagen, dat te ontkennen.

De **Voorzitter**: Ik beschuldig u nergens van. Ik zal nagaan waar de fout is gemaakt. Dat zal wel bij diensten van de Kamer zijn. Dat neem ik op voorhand aan. Ik vind het toch niet verantwoord, voor te stellen, waar ik zelf de tekst niet in handen had gehad, dat hierover binnen een half uur zal worden gestemd.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik stel u voor, van dat onderzoek een spoedonderzoek te maken. De motie is zeer vroegtijdig op de bankjes gedeponereerd en was vanochtend al bij de fracties. Het feit dat u deze motie even hebt gemist, zou toch geen aanleiding moeten zijn, zeker waar u er nu kennis van hebt kunnen nemen, er straks niet over te stemmen.

De **Voorzitter**: Wat vindt de Kamer? Heeft de motie op de bankjes gelegen?

De heer **Bakker** (CPN): Ja, zij is aan de fracties ter beschikking gesteld.

De **Voorzitter**: Ja, aan de fracties. Het gaat erom of alle leden haar hebben gezien. Dit lid heeft haar niet gezien. Blijkbaar heeft de motie wel op de bankjes gelegen, maar niet bij de Voorzitter.

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Die motie is inderdaad ... Er staat niet eens een kop boven. Er had toch minstens boven kunnen staan om welk hoofdstuk van de begroting het hierbij gaat. Ik kan mij voorstellen dat er onder zulke omstandigheden iets verloren kan raken.

De **Voorzitter**: Hecht de heer Verbrugh eraan, niet vanmiddag over deze motie te stemmen?

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik niet, maar ik geef u gelijk. Ik heb het ding niet gezien.

De **Voorzitter**: Ik ben u dankbaar voor uw steun. Wij kunnen er dus bij nader inzien wel over stemmen?

Ik stel voor, aanstonds over deze motie te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Van de Ven** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Om te voorkomen dat ik door de heer Castricum zal worden geïnterrumpeerd, merk ik allereerst op dat ik bij de vorige begrotingsbehandeling van Verkeer en Waterstaat met betrekking tot een verhoging van de tarieven van het openbaar vervoer zuiver persoonlijk heb gesproken; nu spreek ik uitdrukkelijk namens mijn fractie.

Van de Ven

De heer **Castricum** (PvdA): Dat is bij u altijd een stuk duidelijker dan bij de CDA-fractie!

De heer **Van de Ven** (VVD): Misschien dat ik het daarom ook zo stel!

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn het in grote mate eens met de brieven van de Minister. Ook ons spijt het natuurlijk dat weer moet worden afgestapt van het standpunt dat de tarieven van het openbaar vervoer per jaar niet meer mogen stijgen dan de stijging van de kosten voor levensonderhoud. Echter, geen mens – ook deze Minister niet – is in staat, de onvoorziene, kostenverhogende omstandigheden anders verantwoord te financieren. Ik hoop dat, in samenwerking met de betrokken bedrijfstak, de zo noodzakelijke, kostenverlagende maatregelen zullen slagen. Immers, dat is een uitgangspunt voor het slagen van het geheel.

De voorgestelde wijziging NVS is begrijpelijk in de huidige omstandigheden. Geruststellend is de opmerking van de Minister dat 'deze normen er niet toe leiden dat ergens een lagere frequentie geboden wordt dan thans het geval is'. Berichten in de pers zeggen soms iets anders. Daarom zou ik aan de Minister deze, wellicht overbodige vraag willen stellen: Zullen er, als gevolg van de voorgenomen maatregelen, regio's zijn die méér verstoken blijven van het openbaar vervoer dan nu het geval is, tenzij er geen belangstelling voor is?

De ernstige waarschuwing van de Minister dat indien een onderdeel van het totale pakket aan maatregelen geen doorgang vindt, dit onvermijdelijk zal leiden tot een wezenlijke aantasting van het voorzieningenniveau, neem ik zeer ter harte. Ik wil de Minister verzoeken, bij een gunstiger ontwikkeling de nu nog geheel of bijna geheel van het openbaar vervoer verstoken gebieden, met name op het platteland, via een uitbreiding van alternatieve vervoerswijzen – zoals buurtbus, streekbuxi enz. – van openbaar vervoer te voorzien. Dit verzoek laat ik graag vergezeld gaan van het uitspreken van mijn waardering voor hetgeen de Minister op dit terrein in de afgelopen drie jaar heeft bereikt.

Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling tot hetgeen de CDA hier heeft gesteld, ben ik wél voor een directe verhoging van de NS-tarieven per 1 mei, omdat ik – zoals ik al heb gesteld bij de begroting van Verkeer en Waterstaat – deze heffing zie als een soort doelheffing (ik vraag de Minister om een bevestiging daarvan), uitsluitend

te gebruiken voor het opheffen van knelpunten. Als dit het geval is, dan ben ik ervan overtuigd dat geen enkele bewindsman met uitstel moeilijkheden zal krijgen, omdat hij niet weet wat de basis is van de financiering te zijner tijd, ter opheffing van die knelpunten.

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de heer Van de Ven willen vragen, of hij toch ook niet van mening is dat die kleine 70 mln. die de extra reizigers in 1979 netto extra in de NS-kassa hebben gebracht, eerst in aanmerking zou moeten komen voor het aanpakken van die knelpunten?

De heer **Van de Ven** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mijn twijfels, als hier gesproken wordt van een tekort van 60 à 70 mln. Als ik het hele pakket bezie, zoals neergelegd in de brieven van de Minister en waarbij naar mijn overtuiging sprake is van een zo goed mogelijk verrichte berekening door het departement, dan waag ik het niet om, als we willen komen tot een snelle oplossing van knelpunten waarom iedereen schreeuwt, een gok te doen naar de toekomst. Ik zie dan liever nu al een financiële basis waarop later gewerkt kan worden en die niet verdwijnt in de sneeuw van de algemene middelen.

De heer **Cornelissen** (CDA): Maar de heer Van de Ven zal toch niet willen ontkennen, mijnheer de Voorzitter, dat er in 1979 een 'meevaller' is geweest van een kleine 70 mln.?

De heer **Van de Ven** (VVD): Maar de meevaller van 1981 is er nog niet, mijnheer de Voorzitter!

□

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb twee vragen te richten aan de Minister. Deze betreffen allebei ingediende amendementen.

De eerste vraag betreft het amendement op stuk nr. 25 (herdruk). Dit is een amendement van de heren Castricum en Cornelissen. Het totaal bedrag is voor die post niet veranderd, maar er is per amendement een specificatie gegeven van die post met de bedoeling (volgens de toelichting) om hetgeen over is bij de aanleg van de Schiphollijn over te hevelen naar de aanleg van de lijn om de west in Amsterdam (eigenlijk het vervolg van de Schiphollijn). Mijn vraag aan de Minister is nu – deze zaak is de vorige keer, zoals achteraf blijkt, niet uit de verf gekomen – Als dit amendement zo zou worden aanvaard, houdt de Minister dan nog de vrijheid om tussen die posten (zoals aangegeven in de specificatie) nog

veranderingen aan te brengen en naar bevind van zaken te handelen, zonder dat daar weer aparte wetswijzigingen voor moeten worden ingediend? Heeft hij die vrijheid? Moet het, ondanks de specificatie, beschouwd worden als een homogene post? Of moet hij voor iedere miljoen die hij van die specificatie afwijkt terug naar de Kamer?

Mijn tweede vraag betreft het amendement van de heer Cornelissen op stuk nr. 31, in samenhang met het amendement op stuk nr. 5 op het Rijks-wegenfonds. Daarin wordt 3 miljoen van de wegeaanleg naar de aanleg van fietspaden overgeheveld. Wij hebben destijds gediscussieerd over de consequenties van het aanvaarden van dit amendement. De Minister heeft toen een aantal weggedeelten genoemd, die zouden worden getemporeerd, indien dat geld van de wegeaanleg af moest. Ik herinner mij dat hij noemde de Gaasperdammerweg, de aanleg van de rijkswegen 77-73 in Noord-Limburg en de rijks-weg tussen Rijswijk en Ypenburg. De heer Cornelissen beroept er zich op dat het geld overblijft bij de aanleg van Rijksweg 19 door midden-Delfland. Kan de Minister zeggen in hoeverre op de door hem genoemde wegen moet worden getemporeerd als het amendement wordt aanvaard?

De heer **Cornelissen** (CDA): Heeft de heer De Beer wel goed kennis genomen van de beide amendementen? In de toelichting staat heel nadrukkelijk: 'Het bedrag kan worden gevonden door in 1981 de werkzaamheden aan Rijksweg 19 (A4) gedeelte Vlaardingen-Delft niet te hervatten.' Dat sprookje van de heer De Beer ...

De heer **De Beer** (VVD): Nog geen drie seconden geleden heb ik notabene die vraag gesteld. De heer Cornelissen beroept zich erop dat het geld kan worden weggehaald bij Rijksweg 19 door midden-Delfland, tegenwoordig de A4. Mijn vraag aan de Minister is of hij daarop wil reageren.

De heer **Cornelissen** (CDA): De heer De Beer kent toch de memorie van toelichting, waarin de Minister zelf zegt dat hij in 1981 enkele miljoenen wil uitgeven aan die beruchte weg?

De heer **De Beer** (VVD): Daarom vraag ik het oordeel van de Minister hierover, want ik wil ook zijn visie weleens horen en niet alleen de visie van de heer Cornelissen.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Goed openbaar vervoer is in een dichtbevolkt land een groot goed. Het is eigenlijk de bloedsomloop

Van Rossum

van de samenleving. Daarom moeten wij alles doen om dat overeind te houden, voorzover er vraag naar is. Het openbaar vervoer is namelijk heel goed, maar ook heel arbeidsintensief en dus duur. In de Nieuwjaarsrede van de directeur-generaal van de PTT las ik dat de PTT zeer arbeidsintensief is, maar dat hij de begroting van de PTT toch rond wil krijgen. Als nu de PTT rond moet komen en zelfs een overschot moet halen om de belastingpot te dekken, dan moeten wij toch ook bij het openbaar vervoer trachten een klein beetje het huisje bij het schuurtje te houden.

Ik heb de indruk dat de Minister daarmee bezig is. Goed openbaar vervoer is bepaald niet gratis. Het is zeer duur. Daarom is het goed dat de klant een belangrijk deel daarvan betaalt, terwijl het, met het oog op de maatschappelijke aspecten daarvan, ook belangrijk is dat de overheid daar wat bij doet. Op het ogenblik betaalt de reiziger de helft van het spoorkaartje, terwijl de belastingbetaler de andere helft betaalt. Die belastingbetaler zijn wij overigens allemaal. Wij moeten goed in de gaten houden dat wij het toch betalen, want het moet toch ergens vandaan komen. Bij het stadsvervoer wordt zelfs maar een kwart door de reiziger betaald. Daarom moeten wij goed opletten wat wij doen. Als de verhouding te veel scheefgetrokken wordt, moeten wij toch weer trachten de zaak nog eens te bezien. Dat heeft de Minister gedaan. Hij heeft ons daarover op 30 december een brief gestuurd. Als wij niets doen zullen de tekorten op het openbaar vervoer sterk toenemen. De Minister krijgt, helaas, van de Minister van Financiën niet meer ruimte. Als hij dus niets doet zal zijn eigen begroting uitgehold of opgegeten worden. Hij zal dan steeds minder kunnen doen aan dijken, verkeerssystemen, kanalen, wegen en allerlei andere zaken die toch ook noodzakelijk zijn.

De Minister kan nu naar twee kanten iets doen: of een verhoging van de tarieven – dat heeft hij gedaan in de brief van 14 januari speciaal voor het streekvervoer – of een aanpassing van het voorzieningsniveau.

Wij moeten daarbij niet vergeten dat het voorzieningsniveau een basis heeft. Die is, dat er ook een minimumvervoersvraag moet zijn. Er zijn een aantal streekvervoerslijnen in Nederland – wij hebben daarover eerder met de Minister gediscussieerd – waarnaar vrijwel geen vervoersvraag is. Er is een minimum-voorzieningsniveau in het normeringssysteem streekvervoer.

Bij de behandeling van de begroting heb ik daarover ook gesproken. Als je de norm ophoogt met één persoon wordt een grote winst geboekt, omdat er dan op de zaterdagen en de zondagen vrijwel geen bussen meer nodig zijn. Daarmee wordt veel meer bereikt dan met een verhoging met een paar centen, die nu wordt voorgesteld.

De heer **Castricum** (PvdA): Is de heer Van Rossum van mening – in dat geval zal hij de Minister in zijn gezelschap vinden – dat het normeringssysteem budgettair moet worden gebruikt?

De heer **Van Rossum** (SGP): Nee. Een bus – wij hebben hierover een uitvoerige studie van het NEI gehad – heeft een driemaal zo groot ruimtebeslag als een auto en gebruikt ook drie keer zoveel energie als een auto. Als een auto een bezettingsgraad heeft van 1,5 persoon zal, als de bezettingsgraad van een bus minder dan 4,5 personen bedraagt, de bus een groter ruimtebeslag hebben en meer energie verbruiken. Ik bekijk deze zaak dus niet budgettair. Ik zeg tot de Minister: als u werkt op grond van de studie van het NEI, kunt u komen tot een ophoging van de norm met een persoon voor het minimum en dan bent u toch waar u wilt zijn; dan bereikt u dat het budgettair goed komt. Dat is echter niet mijn opzet.

De heer **Castricum** (PvdA): Nee, dat is een toevallige bijkomstigheid.

De heer **Van Rossum** (SGP): Precies.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Dan gaat de heer Van Rossum er kennelijk geheel aan voorbij dat er nog steeds mensen zijn, die niet over een auto kunnen beschikken. Misschien wil hij toch eens denken over de functie van het openbaar vervoer als een maatschappelijke voorziening voor sommige groepen.

De heer **Van Rossum** (SGP): Het is een maatschappelijke voorziening, maar er is niet zo'n heel grote bus voor nodig die overal de weg blokkeert. Er kan ook met een buurtbusje worden gereden. Die gedachte wil ik graag steunen. Maar om voor allerlei doeleinden grote bussen te laten rijden waar één of twee personen in zitten, lijkt mij een onjuiste wijze van openbare geldbesteding. Ik zou daar dan ook voor willen waken. Daarom is rationalisatie van het streekvervoer goed. De Minister moet overigens goed opletten, want als hij alle tekorten afdekt, is die rationalisatie daarmee op spanning gezet. Dat weet de minister waarschijnlijk ook wel.

Uit de brief heb ik begrepen dat de directie van de Nederlandse Spoorwegen om een onderzoek is gevraagd. Het onderzoek schijnt echter pas zo laat te worden afgerond, dat de gegevens niet per 1 mei bekend zullen zijn. Dat heb ik althans uit de brief begrepen. Ik vraag mij dan wel af wanneer wij beginnen met het oplossen van de knelpunten. De Minister heeft ons tijdens de uitgebreide commissievergadering verteld, dat het een doelgerichte zaak was. Juist bij toenemend openbaar vervoer met de trein dienen vertragings en knelpunten te worden opgelost. Ik begrijp best dat dit niet allemaal ineens kan gebeuren. Misschien kan het ook niet op korte termijn, maar het moet wel gebeuren.

Ik ben minder gelukkig met de amendementen van de heer Cornelissen over de fietspaden. Ik ben het er niet mee eens dat op de wegenuitgaven altijd gekort moet worden om fietspaden aan te leggen. Wij zullen ons niet achter deze amendementen stellen.

De heer Cornelissen zegt steeds dat er winst is van een grotere opbrengst. Er bestaat een duidelijke EG-regeling dat in geval van tekorten voor de openbare voorzieningen die tekorten moeten worden bijgepast. De heer Cornelissen weet ook best hoe die regeling werkt. Of er dus meer of minder opbrengst is, is niet het punt. Het tekort moet worden aangezuiverd. Dat is een zaak waarbij de Minister van Financiën mede betrokken is. Het wetsontwerp dat wij indertijd hebben besproken, was ondertekend door zowel de Minister van Verkeer en Waterstaat, als door de Minister van Financiën. Ik heb niet de illusie dat als iets minder moet worden bijbetaald, de Minister van Financiën bereid zal zijn de 'winst' ergens anders bij de N.S. te besteden. Er is namelijk sprake van 'minder bijbetalen', niet van 'winst'.

De heer **Cornelissen** (CDA): De heer Van Rossum zal toch willen beamen dat het wel eens goed is om de mensen, die bij de spoorwegen werken en de vele reizigers eerlijk te vertellen dat zij in 1979 gelukkig zoveel extra gebruik hebben gemaakt van de trein dat dit tot een meevaller ten opzichte van de begroting leidde van f 70 miljoen?

De heer **Van Rossum** (SGP): Dan moet u ze best vertellen maar dat bedrag zal elders niet gebruikt kunnen worden. Dat is de pijn. Ik heb er geen bezwaar tegen als u dat vertelt maar je krijgt het met zo'n verhaal niet meer bij de Minister van Financiën vandaan.

Van Rossum

De heer **Cornelissen** (CDA): Maar wij beslissen toch of dat geld besteed kan worden aan het wegnemen van die knelpunten?

De heer **Van Rossum** (SGP): Dan moet u maar eens met de fiscalisten in uw fractie gaan praten.

□

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal u niet verbazen dat het mij niet heeft verbaasd dat de Kamer op mijn voorstellen ten aanzien van de tarievenwijzigingen niet juichend heeft gereageerd. Ook ik ben daarmee niet gelukkig. Ik heb te lang in dit huis rondgelopen om niet te weten wat verkiezingen zijn. Ook dat aspect heeft zijn invloed. Laten wij het maar zeggen zoals het is; zo steekt ook dit politieke wereldje in elkaar.

Ik hoop dat de economische positie van Nederland zodanig zal zijn dat de rijksbegroting niet méér onder druk zal komen dan nu al het geval is. Ik heb natuurlijk óók kennis genomen van wat de heer Zijlstra heeft gezegd en van de reacties daarop. Wij spreken hier over één overdrachtsuitgave maar er zijn er vele en ik hoop dat een en ander er ongeschonden uit zal komen. Ik loop nu echter wat op de zaken vooruit en ik wil wat dit betreft niet over mijn graf regeren om het maar eens precies te zeggen.

De heer **Castricum** (PvdA): De motie van de heer Cornelissen om het volume van Verkeer en Waterstaat .....

Minister **Tuijnman**: Daar zal ik dadelijk over spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Het is zeer bepaald niet de bedoeling – eerder is er sprake van het tegendeel – om ons openbaar vervoer als systeem op welke wijze dan ook te verwaarlozen. Ook door de heer Castricum is gesteld, dat wij de zaak wat hebben beduveld: wij komen tegen het einde van het jaar met een brief, waarmee verwachtingen worden gewekt.... Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben géén verwachtingen gewekt. De brief aan het streekvervoer was gericht op het vinden van mogelijkheden om het gat van f 57 miljoen te dichten. Daarmee hadden wij te maken met één van de zaken, die ik in de Kamer had aangekondigd, namelijk een 4%-tariefsverhoging.

Voorts zou ik met nadruk willen zeggen dat er geen aanval wordt gedaan op de werkgelegenheid. Dit is gelukkig wat voorzichtig door de Kamer gezegd, maar ik wil er graag op wijzen dat bij het streekvervoer in de periode, waarin ik Minister ben, het aantal

werknemers met 1600 is toegenomen; voor het stadsvervoer geldt een stijging van 1100. Natuurlijk hebben wij voorstellen gedaan, die een zekere rationalisatie inhouden maar het is niet juist, aan te nemen dat die uitsluitend op mijn ministerie uitgedroefd zouden zijn. Hierover is met de ESO overlegd en het is de taak van de ESO om dit aspect in het kader van de c.a.o.-besprekingen te behandelen. Ik voer geen c.a.o.-besprekingen.

De heer Cornelissen heeft mij een beetje gesteund door erop te wijzen, dat wij ten aanzien van het streekvervoer nimmer ombuigingen hebben doorgevoerd. Dat geldt trouwens voor het hele openbaar vervoer. Eigenlijk zijn de bijdragen aan het openbaar vervoer in onze ambtstermijn 5 à 600 miljoen gestegen. Wanneer wij de totale kosten die wij aan het vervoer besteden erbij betrekken – want hier zit eveneens het goederenvervoer nog bij zoals de Kamer weet – dan komen wij in de orde van grootte van 2,5 à 2,6 miljard gulden. Dat is niet niks!

Ik heb in de brief ook aangegeven, dat bij het streekvervoer naar mijn mening de kosten wat uit de pan zijn gerezen. Misschien omdat wij door het systeem waarmee wij te maken hebben gehad, niet voldoende in het oog hebben gehad wat er eigenlijk aan de gang was. Dit houdt geen verdachtmaking of veroordeling in, maar het zijn alle redelijke oorzaken waardoor de groei heeft plaatsgehad. De erkenning van die redelijkheid levert mij geen geld op!

Er zijn dus geen ombuigingen in de zin van kortingen op de begroting, wel ombuigingen op de tekorten zelf. Het zijn ombuigingen naar boven. Ik vind het in deze omstandigheden ook redelijk dat de bijdrage van de reiziger wat toeneemt. Wij moeten ons goed realiseren dat het aandeel van de reiziger in de totale kosten door deze tariefsverhoging alleen toeneemt in centen, maar bepaald niet in procenten. Dat moet goed in het oog worden gehouden. Ondanks de tariefsverhoging betaalt de reiziger toch nog maar een fractie van de kosten. Gedurende de afgelopen twee jaren zijn de tekorten in het streekvervoer met 50% toegenomen, terwijl de toename van de tarieven eigenlijk maar een fractie daarvan was.

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Van de ambtsvoorganger van deze Minister kregen wij altijd keurig een staatje, waarin precies procentsgewijze was uitgedrukt wat het aandeel van de reiziger was. Wij hebben dat bij deze Minister steeds gemist.

Minister **Tuijnman**: Ik zal de heer Van Rossum op zijn wenken bedienen. In 1978 was het aandeel van de reiziger in de kosten bij het stadsvervoer 25,6%; in 1980 was het 24,1%. In het streekvervoer bedroeg de bijdrage 43% en in 1980 was zij gedaald tot 36,5%. De NS heeft zich goed gehouden. Bij de NS is er een stijging te constateren, namelijk van 49,3% naar 50,9%.

De opbrengsten van de verhoging van de kosten in het stadsvervoer zijn bedoeld om met name de nieuwe lijnen om de nieuwe wijken te ontsluiten te financieren en om projecten uit de gemeentelijke verkeerscirculatieplannen te bekostigen.

De heer **Castricum** (PvdA): Daarvoor bestond toch de 2%-regeling?

Minister **Tuijnman**: Er is altijd bij gezegd, dat die zou worden uitgevoerd mits de budgettaire situatie het toeliet. De heer Van Thijn heeft mij daarop ook wel eens gewezen. De financiële deskundigen hebben destijds goed gezien, dat wij moeten oppassen dat wij ons niet te zeer vastleggen.

De opbrengsten bij NS die ik graag wil verkrijgen zijn bestemd voor de knelpunten. De Kamer kent deze knelpunten. Als wij het geld hebben, kunnen wij daarmee een begin maken. De NS kan er verplichtingen voor ongeveer f 250 mln mee aangaan. Dat is toch niet niks! Ik ben niet bang voor een aantasting van de trend dat een stijgend gebruik van het openbaar vervoer wordt gemaakt. Mevrouw Lambers zei dat een sturend beleid voor het openbaar vervoer maar moet zien dat het de middelen vindt. Ik zou daarvoor met een aanvullende begroting moeten komen.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): De heer Castricum heeft kennelijk gezegd, dat een sturend beleid de middelen maar moet zien te vinden. Ik heb gesproken over het aandeel van het openbaar vervoer in de begroting en dan nog zonder volume-uitbreidingen. Ik stel alleen maar een verhoging van dat procentuele aandeel voor tot het niveau van 1979.

Minister **Tuijnman**: Laat ik u dan maar meteen uit de droom helpen: ik zie voor geen enkel onderdeel van de rijksbegroting ruimte voor een verhoging.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Dat is dan een hardnekkig misverstand bij de Minister, want ik spreek niet over volumevergroting maar over een verhoging van het aandeel van het openbaar vervoer. 1,5%

Tuijnman

méer betekent dat je terecht komt op het percentage dat in 1979 is uitgetrokken voor het openbaar vervoer. Het komt dus neer op het gelijk houden van de financiële prioriteit voor het openbaar vervoer binnen het totaal van de begroting.

Minister Tuijnman: Dat zie ik ook niet zitten, want straks komt er een ander lid van D'66 met allerlei wensen ten aanzien van dijken en andere voorzieningen.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): De Oosterscheldedam hoeft niet voor ons!

De heer **Castricum** (PvdA): Dat zou een aardige besparing opleveren!

Minister Tuijnman: Dat wil ik dan wel eens voorgerekend zien. Maar als ik spreek over dijken, denk ik ook aan Groningen, waar met de nodige voortvarendheid moet worden gewerkt. Alles kost geld!

Ook de variabele autokosten blijven stijgen; ik denk slechts aan de energiekosten. De concurrentiepositie van de trein is op dit punt ijersterk. Vandaar dat ik niet bang ben voor een ombuiging van de stijging in de vervoersontwikkeling. Ik ben wél bang dat die stijging zich niet doorzet als wij te weinig aandacht besteden aan de kwaliteit. Wat betreft de trein is het daarmee niet al te best gesteld. Nu verkeren wij nog in de gelegenheid dat wij een potje met structurele voeding kunnen maken. Gelet ook op de motie van de heer Cornelissen, is het de vraag of deze gelegenheid zich nogmaals zal voordoen. Ik zeg altijd maar: hebben is hebben en krijgen is de kunst. Ik weet niet of ik nog duidelijker moet zijn, maar ik wil niet onvermeld laten dat er nog onderhandelingen moeten worden gevoerd bij de kabinetsformatie, over het feit dat alle overheidstaken in onderlinge afweging zouden moeten worden uitgevoerd. Duidelijker wil ik niet zijn om te voorkomen dat ik met mijn uitspraken te veel doorschiet. Ik vind echter dat men het ijzer moet smeden als het heet is. Weliswaar heeft de heer Cornelissen gelijk, dat dit jaar ten behoeve van de oplossing van de knelpunten niet zoveel geld nodig is. Men moet echter wel bedenken dat wij met de verhoging, die wij nu voorstellen, slechts een deel van de knelpunten kunnen oplossen. Voor een deel van de knelpunten zullen we dus nog andere oplossingen moeten zoeken. Door een beslissing over een potvorming uit te stellen zal het tijdstip waarop men hiermee werkelijk kan beginnen steeds verder opschuiven.

Zonder dat ik duidelijk weet dat de structurele financiering rond is kan ik natuurlijk niet het groene licht geven en in feite nog geen spa in de grond steken.

Ik wil voorts nog even ingaan op het overschot van f 70 miljoen, waar de heer Cornelissen zich al een jaar gelukkig mee voelt. Het is hem natuurlijk bekend dat dit geld er niet meer is. Dit geld hebben wij gebruikt om onder andere de tekorten van het streekvervoer te betalen. De heer Cornelissen heeft voor de besteding van dit geld ook in die richting gedacht.

De heer **Castricum** (PvdA): Maar dat is interessant! Als u f 70 mln. overhoudt, zoals de heer Cornelissen uit de beste bron weet, en er is een tekort van f 57 mln. bij het streekvervoer, houdt u nog f 13 mln. over.

Minister Tuijnman: Ik wou dat ik ook zo kon rekenen! Ik heb met het stadsvervoer echter ook nog wel wat te maken gehad. Men kan niet verwachten, dat van die f 70 mln. nog iets over is. Overigens heb ik gisteren ook nog eens met de heer Ploeger van de NS laten spreken. De meeropbrengst van het personenvervoer zou ongeveer f 45 mln. bedragen. Daarbij moet dan wel bedacht worden, aldus de NS, dat men op het goederenvervoer f 45 mln. tekort komt. Gezien de overheadkosten en dergelijke kon de eindafrekening nog niet op de miljoen nauwkeurig worden gegeven. Met breedvloeiende bronnen moet men echter geen rekening houden. Dat is jammer, maar zo is het.

De heer **Cornelissen** (CDA): Ik wil nu een technische discussie vermijden, maar wil de Minister vragen, of hij de Kamer bij brief wil informeren, wat er precies van die f 70 mln. is geworden. Daarover heb ik ook andere informatie gekregen, die ik wel eens bij brief voor mij wil zien.

Minister Tuijnman: Ik heb mijn mensen gevraagd, of wij de heer Cornelissen nog verder kunnen inlichten. Zij wezen erop dat zij al met hem hebben gepraat en hem hebben uiteengezet hoe het bedrag is ontstaan en waar het is gebleven. Dat is toch waar?

De heer **Cornelissen** (CDA): Natuurlijk, zij hebben met mij gepraat. Ik vind echter dat de hele Kamer recht heeft op deze informatie. Tijdens dat gesprek is mij niet helder gebleven, waar dit bedrag precies is gebleven. De verklaring van de Minister dat dit bedrag in zijn geheel is gebruikt voor het streek- en stedelijkvervoer onderschrijf ik niet. Mijn stellige indruk na het gesprek met uw ambtenaren is, dat

een deel van dat bedrag beschikbaar is voor het NS-tekort in 1981. Maar nogmaals, ik wil die technische discussie nu niet onvoorbereid voeren. Vandaar mijn vraag, of de Kamer bij brief mag vernemen, hoe dat precies is gegaan.

Minister Tuijnman: De Kamer kan alles krijgen, wat zij wat dat betreft wil hebben. Ik heb ook al gezegd dat er nog meer was dan alleen het streekvervoer. Meevallers zijn er in dit opzicht eigenlijk niet.

De heer **Castricum** heeft gevraagd, hoe het zit met de verplichtingen die uit de c.a.o.'s voortvloeien.

De heer **Castricum** (PvdA): Neen, waar het simpel om gaat, is dat u bij de begrotingsbehandeling terecht de nodige gebaren naar de Kamer toe heeft gemaakt door er onder andere op te wijzen, dat er sinds de invoering van het normeringssysteem 1600 arbeidsplaatsen in het streekvervoer bij zijn gekomen. Ik geef toe dat dit niet niks is. Maar wanneer er dan vervolgens moet worden bezuinigd in het streekvervoer en wel met een bedrag van f 57 mln., gaat dat natuurlijk arbeidsplaatsen kosten. Ik schat dat dit zo'n 500 manjaren gaat kosten. Ik vind dat wanneer u dit soort maatregelen neemt, u als verantwoordelijk Minister overleg kunt plegen met de werknemers in het streekvervoer om dit soort zaken eens door te spreken. Dat is niet gebeurd. Die mensen hebben dit in de krant moeten lezen.

Minister Tuijnman: Daarin zat een spoedelement, omdat deze zaak voor 1 januari rond moest zijn. Het is echter niet juist dat wij dit buiten de werknemers om hebben gedaan. Met de ESO hebben wij zeer nauw overleg gehad. Het is ook de ESO geweest, die niet alleen met deze voorstellen akkoord is gegaan, maar die ons ook heeft geholpen om deze maatregel te realiseren. Er zullen hier geen onvrijwillige ontslagen plaatsvinden.

De heer **Castricum** (PvdA): Hoeveel arbeidsplaatsen zijn hiermee gemoeid?

Minister Tuijnman: Er worden twee systemen naast elkaar gebruikt, waarvan één de rationalisatie betreft. Ondertussen gaat ook de groei door. Laat ik als voorbeeld de groei van het streekvervoer nemen van West- of Centraal Nederland – deze beïnvloeden overigens de ontwikkeling van het gehele streekvervoer in Nederland sterk – die de afgelopen jaren 17 tot 20 à 24% heeft bedragen.

De **Voorzitter:** willen de leden zo langzamerhand hun interrupties beperken?

Tuijnman

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Laat men toch vooral geen beren en leeuwen op zijn pad zien. Wij hebben twee ontwikkelingen naast elkaar. Wij proberen deze zoveel mogelijk te volgen om de essentie van het systeem van normering, indien mogelijk, in stand te houden. Dit zal ook wel lukken.

Het streekvervoer zal bepaald niet bij de wortel worden aangetast. Het gebruik van treinen en andere vormen van openbaar vervoer neemt in de stedelijke agglomeraties geweldig toe. Wij zijn daar blij mee. In de dunbevolkte agglomeraties zien wij echter, dat zich een andere trend blijft voortzetten. Het gebruik van de bus blijft dalen: de 'dunne' lijnen worden steeds 'dunner'. Zonder enige aanzet daartoe, zouden ook enige lijnen autonoom moeten verdwijnen. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Indien men hier het maatschappelijke element naar voren brengt, dan heb ik daarvoor alle begrip, hoewel er grenzen zijn.

De opmerking van de heer Van Rossum, dat het maatschappelijk niet meer verantwoord is voor zo weinig mensen, die zo weinig belangstelling hebben voor bepaalde lijnen, deze lijnen toch in stand te houden, onderschrijf ik. Door een wat hogere prijs te vragen, kon worden voorkomen, dat het met het streekvervoer een kant zou opgaan, die in de Kamer kennelijk werd verondersteld.

De heer **Castricum** heeft verwezen naar een mededeling van mijn ministerie, dat er 80 lijnen zouden verdwijnen.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik heb er wel iets over gezegd, maar niet in de zin zoals u naar voren brengt. Ik heb gesteld, dat mij uit het bedrijfsleven ter ore was gekomen dat er een onderzoek zou worden ingesteld of moest worden ingesteld naar de opheffing van 80 streekvervoerlijnen met drie, vier slagen per dag. Door een woordvoerder van het ministerie is dit in ieder geval niet ontkend. Ik heb dat in mijn bijdrage van zoëven genoemd een tweede stap om het normeringssysteem aan de onderkant in een soort van salamitactiek weg te snijden.

Minister **Tuijnman**: Ik heb dat over die 80 lijnen ook gelezen zonder er een intern gesprek over te hebben gehad. Ik vermoed dat men het oog heeft gehad op de minimumvoorziening van drie à vier slagen per dag die op die lijnen wordt geboden. Ik kan de Kamer in ieder geval verzekeren dat ik geen maatregelen heb genomen waardoor deze lijnen worden aangetast.

De heer **Castricum** (PvdA): Waarom dan dat onderzoek?

Minister **Tuijnman**: Wij onderzoeken natuurlijk voortdurend, maar daarmee worden de lijnen nog niet aangetast! De versoepeling die voor die hele magere lijnen is ingebouwd, zal ik niet wijzigen. Als er echter geen belangstelling meer voor is, dus als de mensen geen gebruik meer van die bussen gaan maken, dan heeft het natuurlijk geen zin om die lijnen in stand te houden.

De heer **Castricum** (PvdA): Daar gaat het niet om. Het gaat erom waarom u gaat onderzoeken of die 80 lijnen niet beter kunnen worden vervangen door een buurtbusproject.

Minister **Tuijnman**: Zoëven is ook over de buurtbus gesproken. Hierbij komen echter arbeidsplaatsen in het geding. Wanneer het geen zin meer heeft een bepaalde lijn in stand te houden, ligt het anders. Wanneer het erom gaat een lijn in stand te houden, waarop gesalarieerd personeel werkt, kan ik dat toch niet vervangen door buurtbusjes met vrijwillig personeel? Zo werkt dat niet. Dat vraagt veel en veel meer voorzichtigheid.

De heer **Castricum** (PvdA): Een onderzoek is er niet.

Minister **Tuijnman**: Wij zijn voortdurend bezig. Een onderzoek om lijnen te laten verdwijnen, is er bepaald niet. Uitspraken die zijn gedaan over een achteruitgang met 130.000 passagiers, zijn ook niet waar. Wel zullen deze mensen in sommige situaties op een andere tijd moeten reizen.

Door de heer **Cornelissen** zijn verschillende voorstellen gedaan met betrekking tot alternatieve inkomsten. Hij dacht in de eerste plaats aan een snellere afdracht door de PTT. Ik wijs erop dat de bedrijven elke maand een voorschot krijgen op de hun toekomstige kaartopbrengst. In principe wordt het voorschot over een bepaalde maand op de eerste dag van de volgende maand op de rekening van de bedrijven bijgeschreven. Door deze procedure worden uiteraard onnodige rente-kosten voorkomen. Ik moet de heer **Cornelissen** mededelen dat een snellere afwikkeling dan thans niet mogelijk is; ik heb dit nog laten navragen. Verdere besparingen (althans substantiële besparingen) zitten er dan ook niet in.

Ook stelde hij voor de zwartrijders zwaarder te beboeten. Verleden jaar hebben wij het boetebedrag van f 15 verhoogd tot f 25. Toen ik hoorde dat het boetebedrag in Duitsland op DM 45 was gebracht, dacht ik dan ook dat

er nog wat ruimte in zat. Hier hebben wij echter ook met Justitie te maken. Men moet mij niet vragen hoe het juridisch allemaal in elkaar zit, maar een boete moet een zekere evenredigheid hebben met de prijs van het kaartje. Gezien de Nederlandse verhoudingen is mij verzekerd, dat daar thans niet veel in zit. Het frequenter controleren zou betekenen het inzetten van meer personeel.

Momenteel laat ik onderzoeken op welke wijze en onder welke voorwaarden het controleursbestand kan worden uitgebreid. Ik verwacht niet dat de kosten van meer controleurs bestreden kunnen worden uit de meeropbrengst van de boetes. Als dit erin zit, ben ik al blij, maar het zal niet zo zijn dat dit veel meer opbrengsten oplevert. Het doel van deze controles is toch in de eerste plaats om het zwart rijden tegen te gaan. In die zin zie ik er dan ook wel mogelijkheden in.

De heer **Cornelissen** (CDA): Zou de Minister eens willen uitleggen waarom het wel mogelijk is (terecht volgens mij) iemand die zijn auto fout heeft geparkeerd, een rekening te presenteren van enkele honderden guldens als zijn auto is weggesleept, maar waarom het niet mogelijk is dit kwalijke verschijnsel van het zwart rijden zwaarder te beboeten, terwijl hierdoor ons 20 miljoen per jaar door de neus wordt geboord en waardoor wij hier over enkele miljoenen zitten te steggelen, waarvan de mensen op het platteland niet beter worden. Waarom is het niet mogelijk het kwalijke verschijnsel van het zwart rijden met een forse boete te bestraffen, voor mijn part met doorberekening van de kosten van het extra opsporingsapparaat. Misschien wil de Minister dit toch nog eens expliciet opnemen met de Minister van Justitie.

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verzeker de heer **Cornelissen** graag dat dit het geval zal zijn.

De heer **De Beer** heeft een vraag gesteld over de overheveling van gelden van de Schiphollijn.

De heer **De Beer** (VVD): Het amendement geeft een specificatie. Mijn vraag was, in hoeverre de Minister is gebonden aan de specificatie, dus zonder wetswijziging.

Minister **Tuijnman**: In het wetsartikel staat een rond bedrag. Dat is gedaan omdat er in de uitvoering van deze werken grote verschillen zitten. Ik neem als voorbeeld de bedragen in de begroting voor 1980 en de bedragen die zijn gemoeid met de realisatie. Bij de Schiphollijn stond voor dit jaar een bedrag van f 117 miljoen in de begro-

Tuijnman

ting. De realisatie bedroeg f 163 miljoen. Bij de Hemspoortunnel – een ander voorbeeld – stond in de begroting een bedrag van f 60 miljoen, terwijl met de realisatie een bedrag van f 48 miljoen was gemoeid. Ik kan hieraan natuurlijk nog enige voorbeelden toevoegen. Het komt erop neer dat er tussen de begroting en de realisatie een verschil van f 8,3 miljoen zit. Daarbij moet ik aantekenen dat die gelden werkelijk nodig zijn om de opgelopen achterstand bij de Hemspoortunnel te financieren. Ik vraag de Kamer dan ook met klem, deze bedragen niet in de begroting vast te stellen, omdat op die manier elke soepelheid eruit gaat. Ik moet dan immers voor elke verandering met een wetswijziging komen. Wij hebben deze bedragen tot nu toe nooit in de begroting vastgesteld, want wij hebben altijd gewerkt met één begrotingsartikel. Ik blijf daar erg graag mee werken, ten einde een hanteerbaar systeem in stand te houden.

De heer **De Beer** (VVD): Is het geen homogene post? Daarin kan de Minister vrijelijk schuiven.

Minister **Tuijnman**: Wanneer achter de posten de precieze bedragen worden aangegeven, dan moet ik achteraf met wijzigingen komen. Het heeft bij de uitvoering van dit soort werken geen enkele zin, op deze manier te werken.

Daarmee ben ik gekomen tot het fietspadenartikel en het amendement van de heer Castricum over het overbrengen van f 5 miljoen uit de algemene middelen naar de post 'openbaarvervoerprojecten'. Bij elkaar gaat het om een bedrag van f 8 miljoen. Ik heb al eens gezegd dat ik het voornemen had, een paar miljoen te besteden aan rijksweg 4. Ik zei dat in antwoord op een schriftelijke vraag.

De heer **Cornelissen** heeft daaruit geconcludeerd dat er in de begroting ruimte is voor de overheveling van f 3 miljoen naar de fietspaden. De heer **De Beer** vroeg destijds welke projecten zouden moeten worden getemporeerd, indien onder andere het amendement van de heer **Cornelissen** werd aangenomen. Ik heb toen gezegd dat enige miljoenen konden worden onttrokken aan onderdelen van het project bij het verkeersplein Leidschendam. Het bedrag van f 3 miljoen van de heer **Cornelissen** kan gevonden worden door een vertraging met een half jaar van de aanbestedingen van de Gaasperdammerweg.

Het bedrag van f 5 miljoen voor het amendement van de heer **Castricum** zou naar mijn mening een vertraging

betekenen van het project rijksweg 73–77 in Noord-Limburg. De vertraging in de aanbestedingen van de Gaasperdammerweg heeft nogal wat commotie veroorzaakt, en wel vooral bij Flevoland, omdat daar een busaantakking is gepland. Er was ook nogal wat commotie, omdat daar in 1982 de Floriade moet komen. Het was onze bedoeling, daar een dubbelbaansweg te creëren. Dat wordt nu onmogelijk. Hoe komt dat eigenlijk precies? Aan het einde van het vorige jaar waren er bij de wegenbouw verplichtingen voor f 440 miljoen, op een daarvoor bestemd bedrag van f 570 miljoen.

Men kan zeggen dat hierin nog speling zit. Behalve met grote kostenstijgingen en loonstijgingen moet echter rekening worden gehouden met noodzakelijke vervolgwerkzaamheden. Hiervoor moet geld worden uitgegeven, omdat er continuïteit in de uitvoeringen van de afzonderlijke projecten moet zijn. Als een werk wordt stilgelegd, is men immers geld kwijt.

Ik ben van mening dat de Gaasperdammerweg moet worden gebouwd, ook voor aansluiting op het metrostation. Ik breng verder onder de aandacht van de Kamer dat de huidige ombuigingen te zamen met die van verleden jaar f 23 miljoen bedragen. Dit betekent dat volgende projecten worden opgeschoven. Ik denk hierbij aan urgente zaken, zoals rijksweg 50 tussen Arnhem en De Woeste Hoeve en de omlegging bij Hengelo. Deze hebben vertraging; hiermee moet de Kamer rekening houden.

Ik heb de vorige keer al gezegd dat wij een groot budget voor de fietspaden hebben, groter dan het ooit is geweest. In de huidige kabinetsperiode is op dit gebied voor meer dan f 200 miljoen gesubsidieerd. Ik moet nog zien dat de gemeenten en de provincies het allemaal kunnen verwerken. De laatste gegevens over het vorige jaar wijzen uit dat zij dit niet konden. Ik ontraad daarom ten sterkste aanneming van de amendementen, opdat wij niet in dezelfde situatie terecht komen als die waarin wij verleden jaar met 'Vianen' zaten. Toen hebben wij ons op het laatste moment in allerlei bochten moeten wringen om het project te realiseren.

De heer **Cornelissen** (CDA): Ik wijs de Minister op enkele onjuistheden. Het bedrag voor fietspaden is dit jaar f 3 miljoen lager dan verleden jaar.

In zijn eigen memorie van toelichting schrijft de Minister dat hij in 1981 enkele miljoenen guldens wil uitgeven aan de weg door Midden-Delfland. Deze guldens bedoelen wij en niets an-

ders. De Minister behoeft dus niet met verhalen over vertragingen te komen.

Minister **Tuijnman**: Met de voorbereidingen voor de weg door Midden-Delfland zijn wij niet op tijd klaar; het zal dus niet dit jaar gelukken, hiervoor geld uit te trekken. Gezien de knelpunten in de wegen waaraan wij werken en het steeds kleiner wordende bedrag dat wij tot onze beschikking hebben, vraag ik de Kamer ten stelligste, de amendementen niet aan te nemen. Het geheel wordt niet verbeterd en voor de wegenbouw ontstaat grote narigheid.

De heer **Van de Ven** heeft gevraagd, aan alternatieven te denken, als de ontwikkelingen gunstig zijn. In het algemeen zeg ik dat het normerings-schema overeind blijft. Wij hebben slechts de drempel enigszins verhoogd. Er vindt in dit opzicht geen vermindering van vervoersmogelijkheden plaats. Ik ben er blij om dat de heer **Van de Ven** mij in dezen steunt.

Ik ben het in dit opzicht met de heer **Van Rossum** eens.

De heer **Castricum** sprak over een slordig opereren van onze kant. Dit wil ik niet onweersproken laten. Ik ben van mening dat in de publiciteit slordig is omgesprongen met datgene wat in de Kamer is besproken en datgene wat wij hebben geschreven.

Men heeft plotseling geconcludeerd dat wij ten aanzien van de treintarieven op onze opvatting zouden zijn teruggekomen. Dat kan men nergens aan ontlenen. Alleen wist men dat de Kamer ertegen was. Ik heb echter geen seconde gezegd dat ik het daarmee eens was. Dat is nergens uit te halen. Vandaar dat ik zeg dat men van andere zijde wel slordig is geweest; ik niet.

Wat de nieuw ingediende motie van de heer **Cornelissen** betreft, ben ik blij dat hij zegt dat in een later stadium met hem valt te praten. Ik benadruk dat hij dit wel moet plaatsen in de context van de situatie, waarvan nog niemand weet hoe zij zal worden. De Kamer kan meer inzicht krijgen – dat inzicht zal ik ook geven – in het nieuwe lange termijn-investeringsplan, dat de NS nu trouwens bij ons heeft ingediend en dat nu wordt besproken.

Ik bepleit dat de heer **Cornelissen** mij bij de tariefsverhoging het voordeel van de twijfel geeft. Ik meen dat ik hetgeen hij graag wil: de aanpak van de knelpunten daarmee de beste dienst bewijst.

De beraadslaging wordt gesloten.

In stemming komt het wetsontwerp 16 400-XII, nr. 1.

De **Voorzitter**: Naar mij is gebleken, worden de op de wetsontwerpen ingediende amendementen voldoende ondersteund.

Voorzitter

Ik constateer, dat de fractie van de BP afwezig is.

Het begin van artikel I en de artikelen 1 tot en met 29 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-P. A. M. Cornelissen c.s. (stuk nr. 30, I) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en het GPV tegen dit amendement hebben gestemd.

Artikel 30, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-P. A. M. Cornelissen c.s. (stuk nr. 30, I), wordt zonder stemming aangenomen.

Het amendement-P. A. M. Cornelissen c.s. tot invoeging van een artikel 30a (stuk nr. 30, II) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement is aangenomen met dezelfde stemverhouding als het vorige.

De artikelen 31 tot en met 45 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-Castricum (stuk nr. 24, I) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PSP, de SGP en het GPV tegen dit amendement hebben gestemd.

Artikel 46, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Castricum (stuk nr. 24, I), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 47 tot en met 60 worden zonder stemming aangenomen.

Artikel 61 wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de SGP wordt aantekening verleend, dat zij geacht wensen te worden, tegen dit artikel te hebben gestemd.

De artikelen 62 tot en met 66 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-Castricum (stuk nr. 23, I) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor dit amendement hebben gestemd.

Het amendement-Castricum (stuk nr. 24, II) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SGP en het GPV tegen dit amendement hebben gestemd.

Het amendement-Castricum en P. A. M. Cornelissen (stuk nr. 25) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de VVD tegen dit amendement hebben gestemd.

Artikel 67, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Castricum (stuk nr. 24, II) en van het amendement-Castricum en P. A. M. Cornelissen (stuk nr. 25), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 68 tot en met 201 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-P. A. M. Cornelissen c.s. (stuk nr. 31) (herdruk) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en het GPV tegen dit amendement hebben gestemd.

Artikel 202, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-P. A. M. Cornelissen c.s. (stuk nr. 31), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 203 en 204 worden zonder stemming aangenomen.

Het amendement-Castricum (stuk nr. 23, II) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor dit amendement hebben gestemd.

Artikel 205 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 206 tot en met 235 worden zonder stemming aangenomen.

Het gewijzigde artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel II en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp 16 400-XII, nr. 4, wordt, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

De motie-P. A. M. Cornelissen c.s. (16 400-XII, nr. 26) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de SGP, het GPV, de PPR, de CPN en de PSP voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Eversdijk c.s. (16 400-XII, nr. 27) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De motie-Castricum c.s. (16 400-XII, nr. 33) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De motie-Castricum c.s. (16 400-XII, nr. 34) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De motie-Zijlstra en Lambers-Hacquebard (16 400-XII, nr. 35) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de VVD tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-P. A. M. Cornelissen c.s. (16 400-XII, nr. 36) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De motie-P. A. M. Cornelissen c.s. (16 400-XII, nr. 37) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De motie-Lambers-Hacquebard c.s. (16 400-XII, nr. 38) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en het GPV tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-Lambers-Hacquebard en Zijlstra (16 400-XII, nr. 39) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat het aanwezige lid van de fractie van de CPN tegen deze motie heeft gestemd.

De motie-Lambers-Hacquebard c.s. (16 400-XII, nr. 40) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SGP en de CPN tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-P. A. M. Cornelissen c.s. (16 400-XII, nr. 48) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD en het GPV tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-Lambers-Hacquebard en Castricum (16 400-XII, nr. 49) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van

Voorzitter

D'66, de PvdA, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 voor deze motie hebben gestemd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de volgende stukken voor kennisgeving aan te nemen.

Verslag van een mondeling overleg over het zesde voortgangsrapport over de Oosterscheldewerken (12 449, nr. 42);

Verslag van een mondeling overleg over Eurocontrol (13 419, nr. 16);

Verslag van een mondeling overleg over de jongste ontwikkelingen rond Eurocontrol (13 419, nr. 17);

Verslag van een mondeling overleg over Eurocontrol (13 419, nr. 18);

Verslag van een mondeling overleg over de voorgestelde oprichting van het Directoraat-Generaal Scheepvaart en Maritieme Zaken bij het Departement van Verkeer en Waterstaat (15 504, nr. 4);

Verslag van een mondeling overleg over het ICOZA-rapport aan de Regering inzake de instelling van een Voorlopige Nationale Havenraad (15 800-XII, nr. 10);

Verslag van een mondeling overleg over het ontwerp organisatie vergunningverlening in het kader van de Wet autovervoer goederen (15 800-XII, nr. 79);

Verslag van een mondeling overleg over de wijze van gunning van waterstaatswerken (15 800-XII, nr. 82);

Verslag van een mondeling overleg over enkele gevolgen van uitstel van beslissingen over het Structuurschema Verkeer en Vervoer en het Meerjarigenplan Personenvervoer (15 800-XII, nr. 83);

Verslag van een mondeling overleg over de ontwikkeling van de gelddiensten van de PTT (15 800 F, nr. 15);

Verslag van een mondeling overleg n.a.v. een notitie inzake Zonering van luchtvaartterreinen (16 109, nr. 1);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat ten geleide van het 7e voortgangsrapport Oosterscheldewerken (12 449, nr. 43);

Brief van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat ten geleide van het uitvoeringsplan voor de spreiding van een gedeelte van de Centrale Directie van de PTT naar het Noorden des lands (12 831, nr. 41);

Brief van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat houdende informatie over de resultaten van de zitting die de Permanente Commissie van Eurocontrol op 8 juli 1980 heeft gehouden (13 419, nr. 19);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat ten geleide van het laatste verslag van de Internationale Rijncommissie (IRC) (14 663, nr. 22);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat inzake verlenging investeringspremieregeling voor zeeschepen (15 042, nr. 3);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat ten geleide van het rapport van de werkgroep Orde en Veiligheid stads- en streekvervoer (15 300-XII, nr. 49);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat ten geleide van een notitie inzake de financiering van het waterkwaliteitsbeheer (15 658, nr. 7);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat betreffende de Concessieverlening indijking buitendijks gebied tussen Zwarte Haan en Holwerd volgens plan D (15 707);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat over de tracénota inzake de westelijke tak van de ringspoorweg (15 800-XII, nr. 74);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat inzake vaststelling van het tracé van de omlegging van rijksweg 34 (A34) om Odoorn Klijndijk (15 800-XII, nr. 76);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat ten geleide van het advies van 14-2-1980 van de Commissie Zeehavenoverleg inzake havenfaciliteiten buiten de sluisen van IJmuiden (15 800-XII, nr. 77);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat met het advies van de Raad van de Waterstaat inzake de voorhanden plannen bij IJmuiden (15 800-XII, nr. 78);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat ten geleide van een samenvatting van het evaluatie-onderzoek naar de effecten van de actie 'Doetinchem Openbaar Vervoersstad' (15 800-XII, nr. 81);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat over de ontwikkelingen in de rijkschoolwereld (15 846, nr. 1);

Brief van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat houdende mededeling dat de toegezegde rapportage betreffende de stand van werkzaamheden op het gebied van zonering van luchtvaartterreinen een maand later zal plaatsvinden (16 109, nr. 2);

Brief van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat ten geleide van een nadere rapportage betreffende de stand van werkzaamheden inzake de zonering rond de burgerluchtvaartterreinen in Nederland 16 109, nr. 3);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat houdende informatie m.b.t. de Westerscheldeveren en de bootdiensten naar de Waddeneilanden (16 318);

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat houdende het voorlopig

standpunt van de Regering ter zake van een verdieping van de toegangsgeul naar de Europoort- Maasvlaktehavens van Rotterdam (16 328).

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt het wetsontwerp 16 400-B, nr. 1.

Het amendement-P. A. M. Cornelissen c.s. (stuk nr. 5, I) (herdruk) wordt bijzitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en het GPV tegen dit amendement hebben gestemd.

Ik neem aan, dat door de aanneming van dit amendement het andere op stuk nr. 5 voorkomende amendement als aangenomen kan worden beschouwd.

Het enig artikel, zoals het is gewijzigd door de aanneming van de amendementen-P. A. M. Cornelissen c.s. (stuk nr. 5, I en II), wordt zonder stemming aangenomen.

De beweegreden wordt zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Alvorens gelegenheid te geven voor stemverklaringen, wil ik de Kamer even inlichten over de agenda voor de komende anderhalve dag.

Na de avondpauze beginnen wij aan de behandeling van de Leegstandwet (15 442). Deze zal vanavond niet geheel kunnen worden afgerond, zodat ons morgen nog een staartje rest.

Verder zijn morgenochtend de Minister van Financiën en de Minister van Binnenlandse Zaken verhinderd, zodat ik dan aan de orde zal stellen het debat over de schoolbegeleidingsdiensten en het wetsontwerp inzake de vrijwilligers voor Mali. Zowel de bewindslieden, als de sprekers die zich hiervoor hebben ingeschreven, zijn al op de hoogte. Zij zijn bereid aan die debatten voorrang te geven.

Wij zullen ten minste de gehele middag met de wetsontwerpen tot wijziging van de Grondwet bezig zijn.

Ik hoop dat dan 's avonds het antwoord van de Regering inzake de Leegstandwet althans kan beginnen.

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het is niet in de eerste plaats mijn taak, voor de Regering op te komen, maar ik weet van de Staatssecretaris dat de Regering er prijs op zou stellen een geruime tijd te hebben tussen de eerste termijn van de zijde van de Kamer en haar antwoord.

De **Voorzitter**: Het tijdsbestek tussen vanavond en morgenavond kan naar

Voorzitter

mijn mening als 'een geruime tijd' in dezen worden aangemerkt. Er blijft weliswaar een staartje van de eerste termijn van de Kamer voor morgenochtend over, maar ik hoop dat zo'n 80% van deze eerste termijn vanavond klaar komt.

De heer **De Beer** (VVD): Mag ik u vragen, mijnheer de Voorzitter, of het schema dat u de Kamer thans voorlegt, besproken is met de bewindslieden De Ruiter en Brokx?

De **Voorzitter**: De Kamer regelt haar werkzaamheden. Ik heb overigens gezegd: 'ik hoop'. Als de Regering ruimer beraad vraagt, bij voorbeeld voor twee maanden, zoals bij de opwerkingscontracten, dan zien wij dat wel.

Ik geeft thans gelegenheid tot het afleggen van **stemverklaringen** over alle onderwerpen waarover hedenmiddag is gestemd.

□

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie vindt dat het wetsontwerp Twee-fasenstructuur wetenschappelijk onderwijs (16 106) te kort schiet in flexibiliteit, in samenhang, maar vooral in het inspelen op de bestuurlijke problematiek. Wij verwachten dan ook dat als gevolg van de totstandkoming van deze wet al bij de komende formatie bij de dan in functie zijnde formateur onmiddellijk de problemen die de instellingen met deze wet zullen gaan krijgen, op tafel zullen komen. Daarom hebben wij als fractie als geheel tegengestemd.

□

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben tegen de motie van de heer Nypels op stuk 16 400-XI nr. 32 over de BTW-verlaging gestemd, niet omdat de motie ons onsympathiek was maar omdat fiscale deskundigen ons verzekerd hebben dat een dergelijke verlaging buitengewoon moeilijk is door te voeren. Die moet dan namelijk ook bij alle toeleverende bedrijven plaatsvinden. In bij voorbeeld de metaalsector zou dat voor gelijksoortige artikelen tot twee tarieven leiden en dat geeft zeker grote complicaties. Bovendien valt te vrezen dat het budgettaire gat dat daardoor zou ontstaan al bij voorbaat zo groot is dat onderzoek daarna eigenlijk niet zoveel zin heeft.

□

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een stemverklaring afleggen over de motie van de heer Cornelissen op stuk 16 400-XII, nr. 26. Deze heeft betrekking op het volume van de begroting van Verkeer en Waterstaat. Mijn fractie heeft tegen die motie gestemd. Wanneer het bij alle begrotingsbehandelingen gebruik zou worden dit soort moties in te dienen, zouden de algemene plouitieke beschouwingen en de behandeling van de Miljoenennota achterwege kunnen blijven en dat spektakel willen wij niet missen. .

□

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben tegen het amendement van de heer Cornelissen (16 400 XII, nr. 30) gestemd. Hoewel de strekking, de bestrijding van black spots, ons sympathiek is, menen wij dat hiermee een nieuwe aanzet kan worden gegeven voor een subsidiëring van de rijksoverheid aan lagere overheden. Wij willen de neus van deze kameel niet om het hoekje laten komen, omdat wij daarna dan de hele kameel zullen zien komen.

Wij hebben ook gestemd tegen het amendement van de heren Castricum en Cornelissen op stuk 16 400 XII, nr. 25. Ook de strekking van dat amendement, meer geld voor de westlijn om Amsterdam, was ons sympathiek. De stellige verklaring van de Minister dat hij, als dat amendement wordt aangenomen, enorm wordt beperkt in zijn mogelijkheden om het geld voor die post naar bevind van zaken te besteden, heeft ons echter van voorstemmen doen afzien.

□

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een stemverklaring afleggen over de motie van de heer Cornelissen op stuk 16 400 XII, nr. 26. Wij hebben tegen die motie gestemd. Wij zijn van oordeel dat als de heer Cornelissen meer geld voor de begroting van Verkeer en Waterstaat wil, hij ofwel dat bij de behandeling van de Miljoenennota moet aankaarten, ofwel verhogende amendementen zonder dekking moet indienen, ofwel verhogende amendementen waarvoor hij de dekking zoekt bij andere hoofdstukken van de rijksbegroting. Geen van drieën heeft hij gedaan. Dan vinden wij het uiterst inconsequent om met een motie, die tot niets kan leiden, de indruk te wekken meer geld te geven, zonder dat je dat waar maakt.

De **Voorzitter**: Ik moet opmerken dat in stemverklaringen niet pleegt te worden gesproken over 'indruk wekken'. Het gaat om het oordeel van de stemmende fractie en niet om het wekken de oordeel van de indienende fractie.

□

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben tegen de motie van mevrouw Lambers-Hacquebard en de heer Castricum op stuk nr. 16 400 XII, nr. 49, met betrekking tot het voorzieningsniveau van het streekvervoer gestemd, in het vertrouwen dat de Minister de door ons aangedragen alternatieven om tot de, ook door ons noodzakelijk geachte, besparingen te komen, zal bespreken met de streekvervoerswereld. Wij hopen dat het dan mogelijk zal zijn door middel van onze alternatieven een andere oplossing te vinden voor die aanpassingen in het normeringssysteem die zullen leiden tot het rijden van minder bussen, in het bijzonder 's avonds. Het spreekt vanzelf dat wij ervan uitgaan dat wij te zijner tijd geïnformeerd worden over de resultaten van het nader beraad van de Minister met het streekvervoer.

□

De heer **Van der Ven** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben gestemd tegen de motie op stuk nr. 26 (16 400, XII). Weliswaar zijn wij van mening — en dat hebben wij ook kenbaar gemaakt bij de begrotingsbehandeling — dat het kabinet meer financiële ruimte zou moeten geven aan Verkeer en Waterstaat, maar wij vinden deze motie tweeslachtig. Via amendering in het verleden is geld weggehaald dat bedoeld was voor verkeer en vervoer. Ik ben van oordeel dat dit, als het gaat om verkeersveiligheid, een onmogelijke zaak is.

Wij hebben gestemd tegen de motie op stuk nr. 35. Wij willen de ervaringen graag afwachten. Bovendien zijn wij ervan overtuigd dat de overheid nog altijd een beroep kan doen op de particuliere baggeraars, die in staat zijn bij grotere calamiteiten in te springen.

Wij hebben gestemd voor de motie op stuk nr. 36 met betrekking tot de wijziging van de subsidie. Wel maken wij ernstig bezwaar tegen de ongenueanceerde aanvallen van de stichting op andere verkeersdeelnemers. Dat is niet haar doel.

Wij hebben ons tegen de motie op stuk nr. 38 verzet. Wij zijn, zoals wij meermalen hebben verwoord, tegen uitbreiding van maximum snelheden via verkeersborden. In overeenstemming met het standpunt van de Minis-

Van der Ven

ter hebben wij gesteld dat, als het verkeer meer gereguleerd moet worden, dit moet gebeuren via infrastructurele maatregelen.

Wij hebben gestemd voor de motie op stuk nr. 39. Mijn tekst ter zake kan ik niet vinden. Doet niet meer ter zake.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ons niet verzet tegen de motie op stuk nr. 40. Ik wil eraan toevoegen, dat het een overbodige motie is, omdat de Regering vanzelfsprekend, zou ik bijna zeggen, het vergunningenbeleid in de beoogde richting leidt. Ik meen dan ook dat een dergelijke motie alleen maar een beetje reclame is.

De vergadering wordt van 17.55 uur tot 19.30 uur geschorst.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Regelen omtrent leegstaande woningen en andere gebouwen (Leegstandwet) (15 442)**.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Een lichte trilling maakt zich van mij meester....

De heer **Dijkman** (CDA): Dat kan ik mij voorstellen bij zo'n bezetting van de zaal!

De heer **Scholten** (CDA): Niettemin... Mijnheer de Voorzitter! De woningnood in ons land was met name voor bepaalde groepen van de bevolking in de jaren zeventig tastbaar aanwezig en deze nood groeit nog. Tegen de achtergrond is het onaanvaardbaar, dat er ongerechtvaardigde leegstand bestaat. Dat roept, bij het uitblijven van goede overheidsmaatregelen, reacties bij de belanghebbenden op. Die situatie is bekend.

Het wetsontwerp Leegstandwet beoogt leegstand krachtig 'terug te dringen', aldus de nadere memorie van antwoord, pag. 14. Een moeie doelstelling, zó pittig geformuleerd, dat het nu niet aanwezige SGP-fractie in het eindverslag de verzuuchting deed slaken: 'Mocht dit naar de doelstelling van bestuur en wetgeving over de hele linie van het regeringsoptreden zijn'. Kennelijk is dit naar haar oordeel thans niet voldoende het geval. De vraag rijst uiteraard, of met de voorgestelde opzet van de wet deze doelstelling kan worden bereikt. Immers, we moeten wel voorkomen, dat het gaat als met

de erkenning van het woonrecht vanaf 18 jaar. Dit erkennen is mooi, maar als de honorering ervan onmogelijk is, leidt dit wel tot spanning en frustratie.

Mijn eerste vraag aan de bewindslieden is dan ook welke kwaliteitswaarde zij zelf aan de wet toekennen? De voorstellen komen mijns inziens in hoofdzaak op het volgende neer:

1. Iedere gemeente heeft een leegstandregister en leegkomende huizen en gebouwen dienen daarin te worden opgenomen.

2. Eigenaren dienen deze panden ter registratie te melden. Bij verzuim daarvan zijn zij in beginsel strafbaar.

3. Het college van B & W heeft de plicht, na verloop van zekere tijd (maximaal 5½ maand) tot vordering van leegstaande panden over te gaan, tenzij gewichtige redenen zich daartegen verzetten.

4. De aldus geregistreerde panden krijgen een speciale bescherming tegen eigenrichting, het kraken (artikelen 13 en 14).

5. De vordering door gemeentebesturen wordt vergemakkelijkt doordat de procedures zijn ingekort en omdat gevorderd kan worden ten gunste van niet met name te noemen woningzoekenden; zie de wijziging in Woonruimtetwet.

6. De eigenaren hebben uiteraard een recht van beroep, zij het dat ook dit aan een verkorte procedure is onderworpen (AROB).

7. Vervolgens is een ingrijpende wijziging voorgesteld in het burgerlijk procesrecht, waardoor het voor de eigenaar mogelijk wordt, een kort geding te voeren tegen een niet met naam en adres bekende kraker (anonieme dagvaarding).

8. Ten slotte heeft het kabinet op de valreep een ingrijpende wijziging van de regels van het huurrecht mogelijk gemaakt door een tijdelijke verhuur van leegstaande woningen voor te stellen.

Mijn vraag aan de bewindslieden is – het wetsontwerp zal bij de gemeentebesturen nog veel stof doen opwaaien – of zij mijn mening delen dat in deze acht punten het wetsontwerp in essentie is weergegeven. Het wetsontwerp is tijdens de behandeling fors gegroeid zowel wat de werking als wat de onderwerpen aangaat.

Zo werd eerst een leegstandregister voor een beperkte groep van gemeenten dwingend voorgesteld en dienden alleen woningen te worden aangemeld. Thans dient iedere gemeente een register te hebben en moeten ook bepaalde leegstaande gebouwen worden gemeld en geregistreerd.

Werd eerst gekozen voor een aparte vorderingsprocedure naast de bestaande in de Woonruimtetwet thans zijn deze procedures gelijk gesteld. Gaarne hoorde ik een heldere uiteenzetting van de betrokken bewindsman over de relatie tussen de Leegstandwet en de Woonruimtetwet wat dit punt aangaat.

Was de ontruiming in eerste instantie een zaak van strafrechtelijke politiedwang, nu is het de burgemeester in wiens handen de eventuele ontruiming is gelegd, waardoor zoveel mogelijk rekening kan worden gehouden met plaatselijke omstandigheden. Deze wijziging juichen wij toe. Bij de behandeling van de Anti-Kraakwet in 1976 is echter voor een dergelijke situatie een formulering gekozen voor een vordering tot ontruiming, zodanig dat betrokkenen desgewenst de kans hebben een procedure aan te spannen. Het zou mijn voorkeur hebben wanneer ook dezelfde aanpak zou worden gehanteerd, dus in artikel 13. Ik verwijs nogmaals naar de gewijzigde tekst van de Anti-Kraakwet.

Was er eerst geen sprake van verandering van de regels van burgerlijk procesrecht, vervolgens werd een ingrijpende herziening van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voorgesteld. Het is ingrijpend omdat afgeweken wordt van het rechtsbeginsel, dat een ieder die gedaagd wordt verweer moet kunnen voeren.

Ik zou de Regering willen vragen nog eens breedvoerig uiteen te willen zetten, waarom deze ingrijpende wijziging in haar ogen verantwoord is. Immers, – enige tegenwerpingen mijner – voor de gerigstreepte panden is er bescherming via de artikelen 13 en 14 en hebben de betrokken eigenaren dat niet nodig. Weliswaar vallen 'oude' krakers niet onder de artikelen 13 en 14, maar de mij hierover verschaft informatie wijst erop dat de identiteit van deze mensen vrijwel altijd bekend zou zijn. Ook om die reden is er weinig behoefte aan een zó ingrijpende wijziging van onze regels van burgerlijk procesrecht.

Is het niet zó dat een eigenaar, die niet voldoet aan zijn registratieplicht hier toch wel een erg gemakkelijke oplossing wordt aangereikt? Met andere woorden, wordt hier geen premie gezet op onjuist gedrag? Is er niet de mogelijkheid van misbruik van anonieme dagvaarding via stromannen? Immers, is er eenmaal een vonnis tot ontruiming gegeven dan heeft dat geldigheid gedurende een jaar daarna, ook tegen anderen.

Scholten

Kortom, ik zie gaarne een andere en gefundeerde verdediging – want andere geven de bewindslieden niet – van deze wijziging tegemoet.

Ten slotte werd op de valreep een mogelijkheid van tijdelijke verhuur van leegstaande woningen voorgesteld. Met uitzondering van de tijdelijke verhuur en de wijziging van het burgerlijk procesrecht werden de overige vele wijzigingen mede, soms alleen door de CDA-fractie bepleit. Wij zijn de Regering daarvoor erkentelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Er ligt bij de Kamer, zij het nu niet ter behandeling, nog een wetsontwerp met betrekking tot dezelfde materie, namelijk het initiatief-wetsontwerp van de Partij van de Arbeid. De oorspronkelijke eerste mede-indiener, de heer Schaefer, heeft ons inmiddels verlaten. Aan zijn adres wil ik een gemengd woord van waardering spreken met gebruikmaking van het gezegde: Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Ik had dit initiatief graag van hem gezien toen hij nog bewindsman was. Ik kom er nog op terug.

Zie ik het goed, dan betreffen de verschillen tussen de regeringsaanpak in geëvolueerde vorm en de aanpak van de PvdA, eveneens sterk geëvolueerd, in hoofdzaak nog de vraag naar het al dan niet wenselijk zijn van het introduceren van een vergunningstelsel voor het in gebruik nemen van alle woongelegenheden in het hele land.

Met de Regering is mijn fractie van oordeel dat over deze zaak thans niet dient te worden beslist, met andere woorden: niet ter gelegenheid van een wetsontwerp waarbij het erom gaat de leegstand te bestrijden.

Mijnheer de Voorzitter! De wetgever heeft er soms moeite mee maatschappelijke ontwikkelingen bij te houden, laat staan te sturen. De materie, die hier thans aan de orde is, levert daar wel een heel treffend voorbeeld van. Werd in het begin van de jaren '70 bij de behandeling van de begroting van Justitie gevraagd om wijziging van het Wetboek van Strafrecht zodat adequaat tegen het kraken kon worden opgetreden en werd in 1973 ook inderdaad een wijziging van het Wetboek van Strafrecht voorgesteld, de zgn. anti-kraakwet, thans bijna 10 jaar nadat de zaak hier voor het eerst aan de orde werd gesteld behandelen we een Leegstandwet waarvan de eerste ondertekenaar niet de Minister van Justitie is, maar de Staatssecretaris van Volkshuisvesting.

Daarmee worden de accenten naar mijn overtuiging – ook maatschappe-

lijk gezien – juist gelegd. Immers het gaat allereerst om de oorzaken van het kraken zo effectief mogelijk te bestrijden en die zijn allereerst woningnood en ongerechtvaardigde leegstand. Over dat laatste gaan het wanneer de Kamer vandaag als medewetgever de Leegstandwet behandelt en hopelijk op korte termijn aanvaardt. Er is een verheugende, zij het ook langzame, evolutie rondom de benadering van het verschijnsel 'kraken'. Stond eerst nogal eens de bescherming van de eigendom voorop, ook door middel van het strafrecht, de huidige bewindslieden leggen het accent op het civiele recht dat de relaties tussen burgers dient te regelen, ook wanneer het gaat om inbreuk op het eigendomsrecht. Wanneer de burgers daarbij op onoverkomelijke problemen stuiten, zodat het verkrijgen van recht een illusie wordt, is het begrijpelijk dat de wetgever zoekt naar middelen om de procesgang te vergemakkelijken. De Regering stelt in dit verband een herziening van het burgerlijk procesrecht voor, waar ik een aantal kritische vragen over heb geformuleerd. De bewindslieden stellen dat er voor een speciale strafrechtelijke bescherming van de eigendom alleen aanleiding is indien er behalve het belang van de eigenaar ook andere belangen in het geding zijn, met name in dit geval belangen van volkshuisvesting. Zij verwijzen daarbij naar het strafbaar stellen van joy riding, niet omdat daarbij belangen van een eigenaar worden geschaad, maar omdat daarbij belangen van verkeersveiligheid op het spel staan. In zo'n combinatie van belangen kan er ruimte zijn voor een aanvullende bescherming door het strafrecht, aldus de bewindslieden. In het concrete geval van het kraken worden niet alleen de belangen van de eigenaar geschaad, maar wordt ook het vorderen van het gekraakte pand en het ter beschikking stellen van een woningzoekende door B en W gefrustreerd, althans dit kan zo zijn.

In een opzet daarentegen waarbij de bestrijding van leegstand voorop staat en waarbij strafbepalingen een sluitstuk vormen kan tegen die strafbepaling ook geen bezwaar bestaan. Integendeel, indien de leegstand goed wordt aangepakt, kan eigen richting niet worden aanvaard. Op 8 mei 1976 heb ik vanaf deze plaats mijn twijfels uitgesproken over de benaderingswijze, zoals deze aan de anti-kraakwet ten grondslag lag, en daarbij onder meer opgemerkt dat allereerst de oorzaken bestreden dienden te worden en niet primair de symptomen en dat ik er nu

niet bepaald van overtuigd was, dat dit in voldoende mate in de anti-kraakwet het geval was. Ik heb erop gewezen, dat de strafrechtelijke bescherming, die aan de eigendom werd geboden in die wet niet werd gerelateerd aan het beheer van de eigendom, ja, dat een eigenaar die een beheer voert in strijd met de sociale functie van de eigendom, een extra steun van de overheid zou ontvangen via de anti-kraakwet. Ook verschilde ik van mening met de toenmalige bewindslieden, de heren Van Agt en Schaefer, over de wenselijkheid van het vorderen van woonruimte, waarvan de bewindslieden toen opmerkten dat vorderen van woonruimte als een uiterste middel moest worden gezien.

Er is sindsdien aan regeringszijde wel het een en ander veranderd. Immers, in de Leegstandwet wordt nu gezegd, dat wanneer een woning of gebouw een bepaalde periode leegstaat B en W dienen te vorderen en dat zij slechts om gewichtige redenen van vordering kunnen afzien (art. 8). Een ingrijpende en verheugende ontwikkeling aan de regeringstafel constateer ik ook, wanneer de Regering thans ook zegt, dat strafrechtelijke bescherming van de eigendom alléén tot toeneming van leegstand zou kunnen leiden (memorie van toelichting blz. 8).

De benaderingswijze van nu spreekt me bepaald meer aan dan die van toen, dat zal duidelijk zijn. Mijnerzijds ben ik destijds met de wet ondanks alle bezwaren toch akkoord gegaan, zij het met een klemmend beroep op de bewindslieden van VRO de gemeentebesturen een toereikend instrumentarium aan te bieden om de leegstand effectief te lijf te gaan. Daarbij heb ik de suggesties van Mr. Van Liefland genoemd, die al over een leegstandregister had geschreven. Diens naam vernoem ik hier met ere.

Met name ook de Raad van Kerken hebben met hun voortreffelijk rapport de geesten weten te versterken, hetgeen ertoe heeft bijgedragen, dat de Senaat de behandeling van de anti-kraakwet heeft opgehouden en intrekking straks mogelijk wordt.

In de schriftelijke voorbereiding heeft de CDA-fractie de Regering gevraagd de anti-kraakwet te willen intrekken, nadat de leegstandwet in gewijzigde vorm zal zijn aanvaard. De bewindslieden hebben zich hiertoe bereid verklaard, waarvoor mijn hartelijke dank. Ik hoop dat het duo Brokx/De Ruiters zal lukken voor het definitieve vertrek van het kabinet Van Agt – en dat is nu toch aanstaande – de wet in beide Kamers aangenomen te zien.

Scholten

Mijnheer de Voorzitter! Met het wetsontwerp beoogt de Regering de leegstand te bestrijden en in samenhang daarmee krakers strafbaar te stellen, terwijl voorts het burgerlijk procesrecht wordt vergemakkelijkt ten gunste van de eigenaar. Ik meen, dat dit de drie hoofdelementen van het wetsontwerp zijn.

Welnu, ik ben van oordeel, dat het niet voor de hand ligt deze drie elementen in hun effectieve werking uit elkander te halen. Ik kom hier tot een fundamenteel bezwaar tegen het thans voor ons liggende wetsontwerp. Met andere woorden wanneer er een nieuw regime intreedt ten aanzien van het vorderen door middel van de leegstandwet, welk regime eerst op enige termijn volle uitwerking kan hebben, verdient het aanbeveling ook met de inwerkingtrekking van de andere elementen de nodige prudentie te betrachten. Om die reden heeft mijn fractie bij herhaling gepleit voor een goede overgangsregeling voor zittende krakers, zowel wat betreft de strafbaarstelling als het inwerkingtreden van de nieuwe civiele vorderingsregels (de anonieme dagvaarding van krakers).

Mijn fractie geeft er tegen deze achtergrond in dit stadium van het debat de voorkeur aan, zittende krakers ten tijde van de inwerkingtreding van deze wet niet onder de strafbepalingen van de artikelen 13 en 14 te laten vallen. Overigens delen wij de argumentatie van de Regering inzake de praktische onmogelijkheid alle oude krakers onder de nieuwe bepalingen te kunnen laten vallen. Om die reden schoof het kabinet reeds met de datum. Wij schuiven vanwege de evenwichtigheid én de daarmee samenhangende maatschappelijke acceptatie van de wet, deze datum nog even verder door (amendement).

Na de discussie die wij rondom dit punt hebben gehad, is het van wezenlijke betekenis, dat er thans een wet door de Kamer komt, die hopelijk door een brede meerderheid in de volksvertegenwoordiging kan worden gedragen, maar die ook maatschappelijk wordt aanvaard, in het bijzonder door de groepen die zich tot dusverre uitermate kritisch rondom deze materie hebben opgesteld (en vaak zeer terecht).

Om dezelfde reden kunnen wij niet instemmen met onmiddellijke ingang van de nieuwe vorderingsbepalingen in het burgerlijk recht. Het zal als een onevenwichtigheid worden ervaren, wanneer anonieme dagvaarding van krakers onmogelijk zal zijn, terwijl het

nieuwe regime om de leegstand te bestrijden nog niet volop kan werken. Om die reden geef ik er de voorkeur aan, de nieuwe bepalingen in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering op een later tijdstip te laten ingaan dan in de wet is voorzien. Ik heb daarvoor een amendement ingediend. Voorop staat natuurlijk de vraag naar de wenselijkheid van de bepaling als zodanig, waarover ik de Regering een aantal indringende vragen heb trachten voor te leggen.

Het wetsontwerp stoelt in het bestrijden van de leegstand in belangrijke mate op de samenwerking tussen burgers en overheid.

Deze samenwerking ontstaat niet altijd spontaan, ook daar niet waar dat nodig zou zijn en ook hier moest zij worden opgelegd. De eigenaar van een lege woning of gebouw wordt verplicht, deze te melden bij de gemeente en dat gemeentebestuur tekent de gemelde leegstand aan in het register, waarna na enige tijd de verplichting voor burgemeester en wethouders volgt om tot vordering over te gaan, tenzij .... Die redenen kunnen nogal uiteenlopend zijn. De memorie van toelichting (pagina 9) noemt onder meer boedelscheiding, faillissement, het feit dat een eigenaar-bewoner zijn oude huis nog niet heeft kunnen verkopen.

In de nadere memorie van antwoord schrijven de bewindslieden, dat van de vorderingsbevoegdheid geen gebruik wordt gemaakt, dan nadat duidelijk is gebleken, dat op basis van vrijwilligheid geen oplossing mogelijk is. 'Dit impliceert intensief overleg met de eigenaar en een volledige bekendheid met diens overwegingen en belangen', aldus de bewindslieden onder verwijzing naar artikel 5 van de Woonruimtebeschikking 1974.

Ik wil dit overleg en de wenselijkheid daarvan namens mijn fractie nog eens accentueren. Ook hier geldt: bestuur op basis van overleg. Eigenlijk zag ik liever de verplichting tot goed overleg met belanghebbenden in de wet opgenomen. Mijn fractie wil in het wetsontwerp een speciale bescherming inbouwen voor de eigenaar-bewoner, die het vooral in deze tijd vaak moeilijk heeft, bij voorbeeld, wanneer hij zijn huis moet verkopen bij gedwongen verhuizing. De bewindslieden zeggen in hun antwoorden, dat er toch wel op mag worden vertrouwd, dat de colleges van burgemeester en wethouders er dermate rekening mee zullen houden, dat de eigenaars niet in moeilijkheden zullen komen. Wat hiervan ook zij, garantie kan niet worden verschaft.

De betrokkenen moeten de zekerheid hebben, dat zij hun zaken behoorlijk kunnen afwikkelen. Om deze redenen hebben wij een amendement ingediend, waarbij vorderen van huizen van deze eigenaren het eerste jaar na leegstand niet mogelijk is. Het gaat mij erom de bonafide eigenaar te beschermen, die in deze situatie verkeert, een situatie, waarin velen thans verkeren. Het gaat mij er uiteraard niet om langs deze weg ontduiking van de essentie van het wetsontwerp mogelijk te maken. Ik zie een ander probleem daarmee annex aan de nieuwbouw, die op dit moment stagneert, mede ten gevolge van het wederrechtelijk in gebruik nemen in sommige plaatsen.

Wil deze toch al zo stagnerende sector niet nog meer worden belast, dan dient er ook voor deze groep zekerheid te bestaan, dat tot vrije verkoop kan worden overgegaan binnen een redelijke termijn. Hoewel iedere termijn arbitrair is, heb ik ook deze weer op één jaar gesteld. Hoe redelijk vele gemeentebesturen ook zijn - de bewindslieden leggen daar terecht een zwaar accent op - psychologische factoren spelen hier nu eenmaal ook een rol.

Wanneer wij letten op de personen en functionarissen die centraal staan in het wetsontwerp, komen wij terecht bij de woonconsument, bij de huiseigenaar, bij het gemeentebestuur en bij de rechter. De eigenaar wordt verplicht tot registratie, het gemeentebestuur wordt verplicht tot overleg en vordering, tenzij .... Bij de rechter houdt echter de verplichting op. Ondanks aandringen van diverse zijden voelt de Regering er niet veel voor de rechter ertoe te verplichten het gemeentebestuur om informatie te vragen, wanneer hem om een ontruiming wordt gevraagd.

De rechter kan om inlichtingen vragen, maar hij hoeft het niet. Deze benadering acht ik niet direct in overeenstemming met het zware accent dat overigens en terecht aan de gemeentebesturen wordt gegeven. Van hen wordt bij herhaling gezegd dat zij het beste in staat zijn, de lokale woningmarkt te overzien en dat is ook meestal zo. Welnu, dan dient de rechter naar mijn mening te allen tijde bij het gemeentebestuur inlichtingen in te winnen, tenzij zulks onverenigbaar zou zijn met het belang van degene, die een vordering tot ontruiming heeft ingesteld. Ook op dit punt heb ik een amendement ingediend.

Nog een enkele vraag over de woonconsument. De gemeente kan vorderen, de eigenaar kan protesteren, maar wat kan de consument, de belangheb-

bende? Bij de schriftelijke voorbereiding heeft mijn fractie ervoor gepleit de consument een recht toe te kennen zich tot het college van b. en w. te wenden met het verzoek een bepaald leegstaand pand te willen vorderen en betrokkene een speciaal beroepsrecht te willen toekennen. Ik zou de bewindslieden nog eens willen vragen zich op deze mogelijkheid te bezinnen. Ik zie hun antwoord met veel belangstelling tegemoet.

Een korte opmerking over het register en de daaraan verbonden strafbepalingen van artikelen 13 en 14. Deze bepalingen beschermen geregistreerde leegstand. Dat is niet alleen in het belang van de eigenaar in de zin van artikel 1 lid c van de wet en die eigenaar kan ook de huurder zijn, maar ook in het belang van een goede distributieregeling. Immers, indien een woning gevorderd is, is het de gemeente die voldoet aan de definitie van eigenaar in lid 1 en deze, de gemeente dient het mogelijk te maken dat de woning ook metterdaad aan de aangewezen woningzoekende wordt toegewezen, waarvoor ontruiming op vordering van de eigenaar mogelijk moet zijn.

Om die reden geven wij er de voorkeur aan dat een van gemeentewege vastgestelde en niet aangemelde leegstand ambtshalve in het register wordt ingeschreven met de werking van artikelen 13 en 14 erbij. Weliswaar is de eigenaar in verzuim, hij gaf niet aan waar hij aan had moeten geven, en verdient hij een speciale bescherming niet, maar het gaat daar ook niet primair om, maar om een juiste toedeling van de betrokken woonruimte. Om die reden stellen wij wijziging van de wet op dit onderdeel voor.

Ten slotte de bepalingen van de tijdelijke verhuur, waarvan de ratio is dat bewoning in redelijkheid alleen mogelijk is, wanneer de woning tijdelijk wordt verhuurd. Met andere woorden: een uitzondering op de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek inzake huur en verhuur wanneer langs andere weg niet tot gebruik van de betrokken woning kan worden overgegaan.

Deze gedachte spreekt ons aan. Een paar jaar geleden hebben wij hier nieuwe bepalingen van huur en verhuur vastgesteld, belangrijke bepalingen waardoor de positie van de huurder thans stevig in de wet ligt verankerd. Het doet mij deugd, dat dit destijds mogelijk was en het moet niet zo zijn dat deze positie van de huurder langs een omweg weer wordt aangetaast. Aan de andere kant moeten wij

ook niet in een zo'n rigide systeem verzeild raken, dat dogma's gaan heersen over de realiteit van het leven. Er is inderdaad sprake van bepaalde situaties waarbij de woning voor haar functie slechts dienstbaar kan worden gemaakt door tijdelijke verhuur. Er zijn vele voorbeelden te noemen, ik wil er slechts één aanhalen. In het kerstreces heb ik een werkbezoek gebracht aan de gemeente Heusden, die vele monumenten heeft. Deze monumenten worden door de gemeente gekocht, gerestaureerd en daarna weer te koop aangeboden. Op het ogenblik is de marktsituatie slecht, er komen geen kopers, de panden blijven leegstaan. Het gemeentebestuur zou deze woningen best tijdelijk ter beschikking willen stellen van huurders; men durft het echter niet omdat de betrokkenen daarna een beroep kunnen doen op de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en er nooit meer uit zullen gaan. Voor dit soort bizarre situaties moeten wij een oplossing weten te vinden. Mijn fractie staat derhalve ook achter de gedachte als zodanig en met overtuiging.

Wel rijst de vraag of de modus quo, de uitwerking van de gedachte zoals die nu door de bewindslieden op de valreep is voorgesteld de meest juiste is. Dat laat zich in een zo korte spanne tijds nauwelijks goed beoordelen. Nogmaals, wij moeten voorop stellen dat het huurrecht niet mag worden uitgehouden.

Nog enkele kritische vragen. Wanneer bijvoorbeeld wordt voorgesteld, dat een vergunning tot tijdelijke verhuur telkenjare met een jaar kan worden verlengd, kan dan niet van uitholling sprake zijn (lid 4)? Wanneer in het eerste lid de mogelijkheid wordt geopend tot tijdelijke verhuur van voor verkoop bestemde woningen, rijst de vraag naar de maatschappelijke consequenties. Of wordt misschien bedoeld, deze mogelijkheid alleen te introduceren voor nieuwbouwwoningen die voor de verkoop zijn gebouwd? Dan ligt de zaak weer wat anders. Waarom wordt bij tijdelijke verhuur de Woonruimtwet 1947 buiten werking gesteld? Licht het niet voor de hand, het gemeentebestuur ook te betrekken bij de keuze van de tijdelijke huurder of gebruiker? Wat zal de positie van die huurder zijn? Is het niet beter, te spreken van iemand die een tijdelijk gebruik heeft van een bepaalde woonruimte?

Kortom, er zijn nogal wat vragen. Ik veronderstel dat mijn fractie zeker niet de enige is die vragen over de uitwerking van de gedachte in dit debat zal stellen. Ik zeg nogmaals dat wij de ge-

dachte op zich zelf steunen, maar dat het wel de vraag is, of de uitwerking op deze manier goed genoeg is. Wellicht kan de vaste Commissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening op korte termijn bij elkaar komen om deze vraag aan een nadere analyse te onderwerpen. Ik zou daarvan een voorstander zijn.

Gelet op de stukkenwisseling, heeft het wetsontwerp gaandeweg een bredere steun verkregen, al leven er nog wensen. Ik heb al gezegd dat mijn fractie het van grote betekenis acht dat het wetsontwerp – eventueel in gemeendeerde vorm – door een grote meerderheid in deze Kamer wordt ondersteund, omdat wij er veel waarde aan toekennen dat een punt dat zo heftig in discussie is geweest hier breed wordt gesteund. Dan is namelijk de kans op aanvaarding van deze wet door betrokkenen het grootst. De CDA-fractie is gaarne bereid, zich open te stellen voor de discussie en de argumenten van collega's in deze Kamer en van de bewindslieden, ten einde dat doel te bereiken.

Het kabinet-Biesheuvel diende in 1973 de anti-kraakwet in. Het kabinet-Den Uyl verdedigde dat ontwerp. Het kabinet-Van Agt zal de anti-kraakwet intrekken. Dat is een opmerkelijke ontwikkeling! De bewindslieden van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en van Justitie hebben met hun aanpak gehandeld in de geest van het CDA, dat ten aanzien van de eigendom een sociale functie vooropstelt. Ik spreek dan ook gaarne namens mijn fractie een woord van waardering uit aan het adres van de bewindslieden.

□

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! De PPR-fractie heeft met genoegen meegedaan aan de schriftelijke voorbereiding van het wetsontwerp dat er nu ligt. De PPR-fractie heeft dat genoegen gehad, omdat de Regering bij die parlementaire behandeling een goed oordeel heeft gehad voor datgene wat vanuit de samenleving – weerspiegeld door de Kamer – naar voren is gebracht. Daarbij wijs ik op de doorbraak die naar het oordeel van de PPR-fractie heeft plaatsgevonden als gevolg van de wijze waarop de Raad van Kerken van Amsterdam en later de Raad van Kerken in Nederland de problematiek rond de anti-kraakwet en de leegstand aan de orde hebben gesteld. Ik wijs vooral op de wijze waarop vanuit die groeperingen aan de Nederlandse bevolking is getoond dat krakers eigenlijk gewoon een doorsnede van de Nederlandse bevolking vormen

Jansen

en dat het niet een of ander tuig is dat niet schuwt, zich op een diefstalachtige wijze van een woning te voorzien. Dat is van grote betekenis voor de maatschappelijke beoordeling van de leegstand en van het verschijnsel 'kraken'.

Collega Scholten zei zojuist dat het kabinet-Van Agt de anti-kraakwet zal intrekken. Dat moet echter naar mijn mening op rekening worden geschreven van in het bijzonder de Raad van Kerken. Daarmee wil ik uiteraard niet alle andere organisaties ter zijde schuiven die op een goede en verstandige wijze hebben ingespeeld op deze zaak door middel van het signaleren van misstanden en het aandragen van argumenten.

Dat goede overleg heeft op een vijftal punten geleid tot verbetering van het wetsontwerp, dus tot verbetering van de voornemens van de Regering. Ik noem daarbij de opnemings van uniforme procedurevoorschriften voor woonruimte- en gebouwenvordering in de Woonruimtetwet 1947, de uitbreiding van de mogelijkheid tot blanco vorderen, de introductie van de mogelijkheid om leegstaande woningen na een jaar uit het leegstandsregister te schrappen en de uitzondering op de strafrechtelijke bescherming voor woningen die ten onrechte niet ter registratie zijn aangemeld of uit het leegstandsregister zijn geschrapt.

Verder hebben wij ons verheugd in de toezeggingen van de Staatssecretaris voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening over de toepassing van de beschikking geldelijke steun verbetering particuliere woningen bij gebouwen. Het is de Staatssecretaris bekend dat de PPR-fractie toch bezwaren heeft tegen de regeling zelf. Het feit dat de Staatssecretaris hieraan is tegemoetgekomen, achten wij van betekenis.

Dit neemt niet weg dat de PPR op enkele punten zeer grote moeite met het wetsontwerp heeft. Ik noem als eerste dat de Regering uitgaat van het primaat van het eigendomsrecht. Ik illustreer die door nogmaals van pagina 7 van de memorie van antwoord te citeren: 'Het burgerlijk proces dient ter handhaving van het materiële privaatrecht en wanneer het daarin te kort schiet, moet aanvulling c.q. aanpassing onder ogen worden gezien.' Op deze opvatting baseert de Regering het wetsontwerp en de werking ervan.

Voorts vinden wij in het wetsontwerp te weinig terug van de doelmatige woonruimteverdeling als leidend beginsel. In de beweegredenen elders treffen wij uitsluitend de bestrij-

ding van leegstand als redengeving voor het wetsontwerp aan.

Wat moet de betekenis van het wetsontwerp zijn? Moet het een anti-leegstandswetsontwerp zijn? Neen. Moet het een antikraakwetsontwerp zijn? Ook hierop zeg ik: neen. De PPR-fractie meent dat uit het oogpunt van de noodzaak tot eerlijke woonruimteverdeling zaken moeten worden bezien zoals leegstand, vorderen en ontruimen. Het lijkt mij goed dat wij ons hierbij realiseren dat het wetsontwerp niet de oplossing voor de woningnood biedt. Soms lijkt het in de discussies over het wetsontwerp erop dat dit het geval zou zijn. Laten wij dit misverstand echter niet oproepen. Ik meen dat de betekenis van het wetsontwerp kan zijn dat veel ergernis wordt weggenomen, wanneer het effectief is.

Welke eisen moeten wij stellen, wanneer wij het wetsontwerp vanuit een oogpunt van woonruimteverdeling beoordelen? Ik noem als eerste punt de registratie. De definities van woning, gebouw en leegstaan die hierbij voorkomen, moeten volledige registratie mogelijk maken. Het onderdeel van de PPR-fractie is dat de definities die in het huidige wetsontwerp voorkomen, deze volledige registratie van leegstaande, als woonruimte beschikbare of beschikbaar te maken gebouwen en woningen niet garandeert.

Terzijde merk ik op dat het ons is opgevallen dat onder leegstaan ook valt het gebruik van een woning dat niet strookt met de bedoeling van de wet. Dit is van belang bij het optreden van stromannen die ervoor zorgen dat een woning 'bewoond' blijft met een gordijntje en een bloempotje voor het raam, waarmee de bedoeling van de wet niet wordt gediend. Er is dan immers sprake van feitelijke leegstand, die wordt verhuld.

Tegen deze achtergrond achten wij het van groot belang dat burgers de gelegenheid hebben, leegstaande woningen aan te melden, juist bij het soort chicanes dat ik zojuist heb genoemd. Een burger die elke dag kan observeren dat er met een woning gebeurt, kan hierop attent zijn.

Een tweede aspect met betrekking tot de effectiviteit is de kwestie van de termijnen. Uit de nota naar aanleiding van het eindverslag blijkt, in antwoord op een vraag van ons, dat de meest snelle procedure niet leidt tot een vordering, eerder dan 9,5 maand vanaf het moment van inschrijving in het register. De PPR-fractie meent dat dit gewoon te lang is. Vandaar dat wij alle suggesties zullen ondersteunen die erop zijn gericht, die termijnen in te kor-

ten. Daarbij gaat het om de termijn van melding; deze moet naar onze mening onverwijld geschieden; voorts gaat het om een kortere termijn voor het nemen van de vorderingsbeslissing.

Een derde aspect met betrekking tot de effectiviteit is de kwestie van de 'gewichtige redenen' die voor burgemeester en wethouders aanleiding kunnen zijn, af te zien van vordering. De PPR-fractie meent dat bij die gewichtige redenen steeds de nadruk zal moeten liggen op het belang van de volkshuisvesting. B en W zullen die gewichtige redenen mogen gebruiken wanneer het gaat om de afweging van prioriteiten in een vorderingsbeleid. Daarbij kunnen zaken optreden als de kosten van het bewoonbaar maken; de categorie van woningzoekenden die op de urgentielijst voorkomt; het huurniveau van de te vorderen woning, nadat die voor bewoning gereed is gemaakt of nadat die is aangekocht. Dit zijn argumenten waarop de nadruk zou moeten liggen; dit zijn 'gewichtige redenen' om af te zien van het vorderen van woningen.

De heer **De Beer** (VVD): Heb ik het goed begrepen dat u uitsluitend redenen van volkshuisvesting als motief wilt aanvoeren om van vordering af te zien?

De heer **Jansen** (PPR): Ik heb gezegd dat voor de PPR-fractie de nadruk zal moeten liggen op het belang van de volkshuisvesting. Zojuist heeft collega Scholten het voorbeeld genoemd van de boedelscheiding. Ik vind dat ook een reëel, aanvaardbaar argument.

De heer **De Beer** (VVD): Ik begrijp nu uit uw woorden dat ook argumenten kunnen meetellen die weliswaar niet in het belang van de volkshuisvesting zijn maar die redelijkerwijze toch ook als goede grond kunnen worden aangevoerd. Om een voorbeeld te noemen: iemand die uit het buitenland komt en die in een bepaald huis zal gaan wonen, kan pas twee maanden later komen. Ik neem aan dat u dat toch ook een...

De heer **Jansen** (PPR): In dat voorbeeld bent u eigenlijk al in het kader van de volkshuisvesting bezig.

De heer **De Beer** (VVD): Nou... Het gaat hierbij dan toch wel om het engere belang van degene die die woning moet kopen. Ik ben blij, te horen dat u niet uitsluitend argumenten van volkshuisvesting hanteert.

De heer **Jansen** (PPR): Neen, ik heb gesproken van 'nadruk'. Dat heeft u goed gesignaleerd. U zult uit mijn woorden ook hebben begrepen dat de PPR-frac-

tie meent dat de ruimte voor andere overwegingen erg beperkt moet zijn.

Ik kom tot de kwestie van het ontruimingsbeleid. Daarbij worden wij geconfronteerd met allerlei problemen. De gemeente kan uitvoerder worden van een gerechtelijk bevel uit een civiele procedure waarbij de gemeente als zodanig niet was betrokken. De uitspraken die uit die civiele procedure voortvloeien, zijn het gevolg van een rechterlijke afweging. Hoe krijgen wij het nu voor elkaar dat de rechter, met de wet in de hand, niet alleen de belangen van de eigenaar behoeft af te wegen maar ook het belang van een woonruimteverdelingsbeleid? Wij menen te mogen opmerken dat hierbij een conflict bestaat tussen het eigendomsrecht en het woonrecht. Verderen is een inperking van het eigendomsrecht. Wij menen dan ook dat een wettelijke voorziening nodig is opdat de rechter niet kan besluiten tot ontruiming wanneer een kraker voldoet aan de criteria die voortvloeien uit een woonruimteverdelingsbeleid. Op dit punt zou ik graag een nadere beschouwing van de bewindslieden vernemen.

Het vijfde aspect van effectiviteit betreft de kwestie van het vorderen en enkele vraagstukken daaromheen. Het gaat hierbij in hoge mate om financiële faciliteiten. In de voorbereiding hebben wij laten weten dat wij voorstander zijn van een grotere tegemoetkoming bij de regeling van subsidiëring bij verbetering van gebouwen dan de 50% die de Regering voorstelt. Wij menen dat de eigenaar in redelijke mate de kosten mag dragen, wanneer zijn gevorderde woning bewoonbaar wordt gemaakt.

Wij menen dat er een financieringsprobleem ontstaat van niet geringe omvang bij de aankoop en de exploitatie, wanneer met name die exploitatie niet een voldoende rendement garandeert. Als dat gebeurt, betekent het dat de wet niet zal functioneren. En als de wet niet functioneert, roept dit een enorme agressie op, een agressie die zich dan ontaardt op de gemeente in plaats van – zoals nu gebeurt – op anderen, die met behulp van leegstand speculeren.

Een zesde punt betreft de vraag, in hoeverre de gemeente in staat is de naleving van de wet te garanderen, de wet tot uitvoering te brengen. Hierbij spelen drie aspecten een rol. In de eerste plaats de registratie. Daarvoor zijn mensen nodig. Ik denk dat het werken met een losbladig systeem niet het enige probleem is uit een oogpunt van

personeelsvoorziening en arbeidsinzet. Voorts is er controle nodig. De controle kan zeer arbeidsintensief zijn. En tenslotte is er het aspect van de werkzaamheden die nodig zijn om een vordering voor te bereiden. Dat vraagt personeel, en dat personeel moet betaald worden.

Wij weten dat de gemeenten op dit moment al krak in het budget zitten. Wij vinden dat deze personeelsvoorziening eigenlijk een zo hoge prioriteit moet hebben, dat zij geen reden mag zijn tot frustrering van de werking van de wet. Ik zou hierover graag een uitspraak aan de Kamer willen vragen, mijnheer de Voorzitter.

Motie

De Voorzitter: Door het lid Jansen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van oordeel, dat voor een doeltreffende werking van de Leegstandwet, de gemeenten voldoende personeel moeten kunnen inzetten ten behoeve van de registratie van en de controle op leegstand en van werkzaamheden die nodig zijn voor de vordering van woningen en gebouwen;

verzoekt de Regering, met de gemeenten na te gaan hoeveel extra middelen daarvoor nodig zijn en op welke wijze de daarvoor noodzakelijke voorzieningen getroffen kunnen worden en de Kamer op de hoogte te stellen van de resultaten van dit overleg,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 78 (15 442).

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Een zevende punt betreft de tijdelijke verhuur. Uit een oogpunt van de werking van deze wet heeft de tijdelijke verhuur als voordeel dat woonruimte benut wordt en dat bij voorbeeld – om eens een financieel punt te noemen – renteverlies aanzienlijk kan worden beperkt. Dit zijn zeer duidelijke voordelen van tijdelijke verhuur van leegstaande woningen, ook als het nieuwbouwwoningen zijn.

Als nadeel wordt ons echter voorgesteld – door diegenen die met deze zaken veel te maken hebben – dat de huurbescherming onder druk komt te staan en dat er bij voorbeeld voortdurend verhuurd zal moeten worden. Deze situatie is zeker niet ondenkbaar.

Ik zal daar niet al te veel woorden aan wijden. Wij vinden dat het inzicht

in de dingen die rondom de tijdelijke verhuur zouden kunnen gebeuren, beperkt is, terwijl de maatregel zelf een zeer ingrijpende is. De bedoeling staat ons zeer aan, maar wij menen dat het inzicht verbeterd zou kunnen worden, bij voorbeeld door de inspraak haar kans te geven en door de Raad van State daarover te horen. Het spreekt welhaast voor zich tot welke conclusies dit leidt.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik nu ophoud met de punten die te maken hadden met de effectiviteit van de wet, kom ik op nog enkele andere punten.

Allereerst kom ik dan te spreken over de kwestie van de anonieme dagvaarding. Ik heb niet veel behoefte op dit moment nog iets toe te voegen aan de gedachtenwisseling daarover, de uitgewisselde argumenten, bij de schriftelijke voorbereiding. Wij proberen een kleine correctie aan te brengen, met name wanneer het gaat over de data, de termijnen.

De anonieme dagvaarding is, zoals de Regering zegt, niet voor krakers van vóór 1 september 1980. Maar die krakers moeten dit dan aantonen: zij moeten nu al zorgen dat zij voldoende bewijsstukken hebben om te kunnen aantonen dat zij al vóór die datum in de woning vertoefden. Dat betekent voor deze krakers dat hun naam bekend zal worden en dat zij – op dit moment – risico's lopen. Zij lopen dan het risico een civiele procedure aan hun broek te krijgen. Om het risico van deze groep te beperken zouden wij er een pleidooi voor willen houden deze datum niet op 1 september 1980 te stellen, maar op de datum van de inwerkingtreding van deze wet.

Vanuit de krakersbeweging is bevestigd dat de strafbaarstelling uit het leegstandwetsontwerp zou dienen te verdwijnen. Deze opvatting wordt door de PPR-fractie niet onder alle omstandigheden gedeeld. Wij menen dat het beginsel van de strafbaarstelling alleen kan worden gerechtvaardigd wanneer er sprake is van een goed woonruimteverdelingsbeleid. Zo'n beleid zou natuurlijk onzin zijn wanneer centraal vanuit de Regering exact zou worden omschreven, wat zo'n woonruimteverdelingsbeleid moet inhouden, exact voor die woning of dat pand in die of die straat op nummer zoveel.

Wel is van belang dat de Regering haar best kan doen om ervoor te zorgen dat er procedures ontwikkeld worden bij gemeenten, op grond waarvan zo'n democratisch vastgesteld woonruimteverdelingsbeleid tot stand komt. De strekking van de wet is immers leegstaande woningen en ge-

Jansen

bouwen dienstbaar te maken aan de huisvesting van woningzoekenden.

De PPR-fractie wil graag de suggestie opperen de Regering uit te nodigen de gemeenten te wijzen op het belang van een woonruimteverdelingsplan. Eventueel zullen wij hierover in tweede termijn een motie indienen. Wij zouden graag zien dat de gemeenten een woonruimteverdelingsplan hebben, dat wordt vastgesteld door de raad van de gemeente en dat periodiek herzien wordt. Zo'n woonruimteverdelingsplan zou criteria voor de woonruimteverdeling kunnen bevatten. In een aantal gemeenten worden al criteria gehanteerd bij het vaststellen van de urgentielijst, maar soms zijn die niet al te doorzichtig, worden ze niet periodiek herzien en bovendien niet vastgesteld door de gemeenteraad. Wij vinden dat dat allemaal wel zou moeten. Daarnaast zou het woonruimteverdelingsplan de criteria kunnen bevatten die de gemeente hanteert bij haar vorderingsbeleid. Ik zou hierover graag het oordeel van de Regering willen hebben.

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De fractie van de VVD is van mening dat in gebieden, waar nog woningnood heerst, leegstand van woonruimte slechts aanvaardbaar is indien daar goede redenen voor zijn aan te voeren. In een schaarstesituatie is het de gemeentelijke overheid die er op toe moet zien dat geen woonruimte ongerechtvaardigd leeg staat. Zonodig moet zij van haar vorderingsbevoegdheid gebruik maken en regelend optreden bij de toewijzing van de woonruimte. In dat geval is ook geen redelijke grond te vinden om het kraken toe te staan. Het is immers één van beiden: ofwel de leegstand is gerechtvaardigd en dan behoort het eigendom beschermd te worden; ofwel de leegstand is niet gerechtvaardigd en dan dient de plaatselijke overheid in te grijpen. Wat in geen geval mag gebeuren en wat bij een juist overheidsbeleid ook niet hoeft, is dat de eerste de beste voorbijganger met een breekijzer gaat bepalen wie in de leegstaande woonruimte mag. Dit wil ik nog wel nader toelichten.

Wij hebben er begrip voor dat mensen, die wanhopig naar woonruimte zoeken, getergd worden door nutteloze leegstand. De VVD-fractie wil met de Leegstandwet bereiken dat die situatie zich niet meer voordoet. Anderzijds moet worden opgemerkt dat niet iedere kraker een zielig geval is die eenvoudig geen ander alternatief had.

Voorbeelden daarvan hebben ons tijdens hoorzittingen en uit de pers genoegzaam bereikt. Ook in het geval het een urgente woningzoekende betreft moet echter, hoe begrijpelijk zijn optreden menselijkerwijze ook is, het kraken worden gezien als een vóórdringen ten koste van andere woningzoekenden, die netjes op hun beurt wachten en die misschien wel urgenter zijn. De vereniging van leidinggevende huisvestingsambtenaren heeft ons doen weten dat inderdaad heel wat zogenaamde distributiewoningen worden gekraakt; dat zijn woningen, die in aanmerking komen voor toewijzing aan woningzoekenden. Ook blijkt het lang niet altijd gevallen van langdurige leegstand te betreffen. Ik ken een geval te Amsterdam, waarbij een bedrijfspand werd gekraakt in de week die verliep tussen de ontruiming door de vorige huurder en de ingebruikneming door de nieuwe huurder. Er is een rechtbankvonnis dat betrekking heeft op een kraakgeval, waarbij de bezetting van het huis plaatsvond nadat de legale huurster elders was overleden, maar nog niet begraven. Ook zijn gevallen bekend waarbij verhuizende huurders al dan niet tegen betaling van sleutelgeld aspirant-krakers hadden getipt, die er dan ook enkele uren later introkken. Landelijke bekendheid ook kreeg het geval van het jonggetrouwde stel in Den Bosch, dat na het afhaken van de sleutel van hun nieuwe huis tot de conclusie moest komen dat het huis gekraakt was.

Veelzeggend is het interview in Het Parool van 22 november 1979, met een drietal topmensen voor huisvesting in Amsterdam. Ik citeer het gedeelte dat op het kraken slaat. Aan het woord is de directeur van het bureau Huisvesting, de heer Van der Ven.

Van der Ven: 'Weet je dat er momenteel minstens 6000 distributiewoningen zijn gekraakt?' Schaefer: 'Doordat krakers de woningen niet uit willen ontstaan vertraging bij de nieuwbouw. En elke maand vertraging heeft weer gevolgen. Nu moet er weer een discussie gevoerd worden over honderd krakers in de Van Beuningstraat. Ze zeggen dat het mijn schuld is dat in maart niet kan worden begonnen met de nieuwbouw omdat ze van mij geen andere woning krijgen. Nou, je kan me wat. Wie zitten er op die nieuwe woningen te wachten? Dat zijn de mensen uit de stadsvernieuwingswijken die met voorrang geholpen moeten worden. Die mensen schrijven geen brieven aan de gemeenteraad, die belten niet naar kranten met de tekst: 'Kom eens praten, er is een schandaal'. Wat moet ik tegen die mensen

zeggen als ze vragen waarom we niet met bouwen beginnen? Moet ik met de tekst komen: 'Er was een mooi bouwteam, toen was er een aannemer die aan het eind van de rit zei: Aju papraplu' en toen moest ik iemand anders zoeken, de zaak kwam rond maar die krakers wilden er niet uit, omdat die hun eigen eisen hebben. Snapt U dat?' En de gewone Amsterdammer zegt dan: 'Ik snap er geen barst van.'

Interviewer: Maar bij de krakers kunnen toch ook noodgevallen zitten?

Wolffensperger: 'Ze kunnen in aanmerking komen voor een urgentiebewijs met terugwerkende kracht. Maar ze moeten dan wel op hun beurt wachten. Sociale noodgevallen helpen we meteen.'

Schaefer: 'Dat is het punt niet. Ze eisen gewoon meteen een distributiewoning. Ze willen voordringen omdat ze zien dat wij niet kunnen bouwen als zij niet verdwijnen.'

Wolffensperger: 'Bouwen voor de sociaal zwakkeren, daar zijn ze voor. Totdat het aan hun eigen belang komt.'

Mijnheer de Voorzitter! Laten wij ons er allen goed van bewust zijn, dat wij hier bezig zijn met wetgeving in een situatie van woningschaarste. De enige werkelijk fundamentele oplossing van het gehele probleem is bouwen, bouwen en nog eens bouwen. Ik heb dat ook reeds gezegd bij de behandeling van de anti-kraakwet in 1976. Merkwaardigerwijze werd dat destijds ontkend door de toenmalige woordvoerder van de PPR, de heer Van Winkel.

Een ander motief om de distributie niet over te laten aan het vrije kraakwezen is, dat het in een aantal gevallen de stadsvernieuwing belemmert. Als je huizen wilt opknappen of afbreken om er nieuwbouw voor in de plaats te zetten, moet je dat met een heel blok tegelijk doen; maar dat heb je natuurlijk niet in een handomdraai leeg. Je moet voor iedereen vervangende huisvesting zoeken en dat kost tijd. Het gevolg is dat gedeelten van zo'n blok een tijd lang leeg moeten staan. Als die woningen worden gekraakt, moet de woningcorporatie of gemeente weer van vooraf aan beginnen. Als voorbeeld noem ik Nijmegen en Alkmaar. In laatstgenoemde gemeente schreef een woningbouwvereniging een brief aan de gemeenteraad.

'Het brute egoïsme, het geweld waarmee de krakers te werk gaan en de sluwe wijze van aanpakken maakt onze arbeid voor genoemde kant van de sociale woningbouw onmogelijk'

Aldus het besluit van deze brief.

De Beer

Over het berucht geworden geval van 'De Groote Keyser' zal ik het nu niet hebben. Mijn collega Jacobse heeft daar behartigenswaardige woorden over gesproken toen die zaak aan de orde was. In zekere zin is het kraakgeval op de Prins Hendrikkade verontrustender. Daar was sprake van regelrechte terreur en intimidatie van een handjevol legale bewoners door krakers. Daar was, zoals bekend, ook sprake van zinloze vernielingen van pas afgebouwde woningen.

Diverse kraakgroepen voeren al lang niet meer de actie van uitsluitend wanhopige woningzoekenden, die zich hoofdzakelijk concentreren op bedrijfspanden, die langdurig leegstaan; zoals de ad hoc-commissie van de Raad van Kerken ons wil doen geloven. Hoe het Nederlands publiek erover denkt, werd duidelijk in de enquête die 'Elseviers Weekblad' in oktober 1980 hield: 51 % keurde kraakacties af, 43 % keurde ze goed. Dat ontliiep elkaar nog niet zoveel, maar toen de mening werd gevraagd over de manier van optreden van de kraakbeweging, bleek dat 16 % het ermeê eens was, maar 69 % de acties afkeurde.

Als indirect effect van het kraken moet ook nog het geweld door knokploegen van de zijde van de verhuurder worden genoemd. Evenzeer ontoelaatbaar, naar de mening van de VVD, maar wél een duidelijke illustratie hoe de ene eigenrichting de andere uitlokt.

Het is met alle bovengenoemde randverschijnselen van het kraken, dat wij rekening moeten houden bij de beoordeling van het voorliggende wetsontwerp en dan zeggen wij: kraken kan niet worden toegestaan, maar de overheid moet ervoor zorgen dat kraken ook niet nodig is.

Juist omdat het initiatief-ontwerp van de PvdA bewust en bedoeld de mogelijkheid opent dat een gemeente afziet van vordering van leegstaande panden en het verder krakers en eigenaren na 6 maanden maar met elkaar laat uitvechten, kunnen wij dat voorstel niet steunen.

De **Voorzitter**: Dat ontwerp is niet aan de orde.

De heer **De Beer** (VVD): Ik weet het, maar het is van belang om bepaalde aspecten van het regeringsvoorstel te beoordelen.

De **Voorzitter**: Ik ben benieuwd!

De heer **De Beer** (VVD): U moet zich eens voorstellen wat er kan gaan gebeuren wanneer de periode van straf-

rechtelijke bescherming voorbij is, en verschillende kraakgroepen, die allen het oog op de leegstaande ruimte hebben laten vallen, tegelijk naar binnen willen in een poging om de eerste te zijn. Dat kan nog interessante taferelen opleveren, klokslag middernacht! Als liberaal ben ik voorstander van particulier initiatief maar dit lijkt mij iets teveel van het goede. Verdere bezwaren tegen het ontwerp van de PvdA laat ik buiten beschouwing nu het van de agenda is afgevoerd.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Die beschouwingen had u dan beter helemaal achterwege kunnen laten.

De **Voorzitter**: Dat ontwerp is niet aan de orde. De heer De Beer heeft er enkele opmerkingen over gemaakt, maar laten wij nu verder gaan met de behandeling van het regeringsontwerp.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Juist naar aanleiding daarvan wil ik de heer De Beer vragen hoe naar zijn mening het kraken moet worden voorkomen. Ook volgens het regeringsontwerp kunnen evenzeer allerlei kraakgroepen voor panden, geschrap in het leegstandsregister, in aanmerking komen. Het enige verschil is dat de rechter in dat geval een beslissing moet nemen. Bij het PvdA-ontwerp ging het om de burgemeester.

De heer **De Beer** (VVD): U hebt al heel aardig aangevoeld waarop dadelijk mijn kritiek op het regeringsontwerp zich zal richten. Dat is aardig van u opgemerkt.

Het regeringsontwerp komt veel meer dan het ontwerp van de PvdA tegemoet aan onze opvattingen. Als goede punten wil ik speciaal noemen: de verbeterde vorderingsprocedure, de anonieme dagvaarding en – nu zeer recent toegevoegd – de mogelijkheid van tijdelijke verhuur.

Dat de geheel verouderde en weinig werkzame vorderingsprocedure uit de Woonruimtetwet 1947 is gestroomlijnd en verbeterd, heeft onze instemming. Dat geldt met name voor het vervallen van de noodzaak om op naam te vorderen. Ook met de verkorte Arob-beroepsprocedure, die de eigenaar tegen vordering kan instellen, kunnen wij instemmen. Wél betreuren wij het vervallen van de bezwaarschriften-procedure en vinden wij een beroepstermijn van 14 dagen te kort. In verband met vakanties en dergelijke zijn wij in het algemeen voorstanders van minimale beroepstermijnen van één maand. Op dit punt hebben wij een amendement ingediend. Wat het horen van de eigenaar alvorens te vorderen betreft, willen wij de Regering het voordeel van

de twijfel geven alhoewel wij er in ons hart niet geheel van overtuigd zijn dat gemeenten op dit punt altijd maximale zorgvuldigheid zullen betrachten.

De anonieme dagvaarding zien wij als een noodzaak, ontstaan door de juridische truc die door krakers wordt toegepast teneinde zich te onttrekken aan de normale civiele rechtspleging. Wie gebruik maakt van de mazen in het net, heeft formeel het recht daar toe, maar moet geen misbaar maken wanneer het gat wordt gedicht.

De mogelijkheid van tijdelijke verhuur als positief element om leegstand te bestrijden is tot ons grote genoegen door de Regering in het wetsontwerp opgenomen. Zowel onze fractie als die van D'66 hadden daar in de schriftelijke voorbereiding op aangedrongen.

Minder gelukkig zijn wij met de openbaarheid van het leegstandsregister en de overgangsregeling voor zittende krakers. Verder achten wij de strafbedeling zeer ongelijk; het kraken zelf is niet strafbaar, het niet verlaten van het pand wordt gestraft met een geldboete van ten hoogste f 500 maar de eigenaar die verzuimt om leegstand tijdig te melden wordt met en hechtenis van maximaal vier weken of een geldboete van ten hoogste f 25.000 bedreigd! Niettemin zullen wij ons hierbij neerleggen met de overweging dat de ontruiming van ten onrechte gekraakte panden belangrijker is dan de strafvervolgving van de krakers. Het wetsontwerp bevat echter ook een aantal elementen waar wij – soms grote – bezwaren tegen koesteren. Ik som de vijf belangrijkste op:

de mogelijkheid van schrapping uit het leegstandsregister na één jaar;

de onvoldoende bescherming van eigenaar-bewoners;

de onzekere situatie met betrekking tot leegstaande nieuwbouwoopwoningen;

de mogelijkheid van vordering binnen vijf maanden na leegstandmelding;

het feit, dat niet alle bedrijfspanden onder de strafrechtelijke bescherming vallen.

Op bovengenoemde punten, waarvan de eerste drie vooral voor ons zwaar wegen, zal ik thans afzonderlijk ingaan. Een aantal andere punten, waar wij minder zwaar aan tillen, komen bij de artikelsgewijze behandeling wel aan bod.

In het nader voorlopig verslag heeft de VVD-fractie zich reeds met klem verzet tegen de per nota van wijziging ingebrachte mogelijkheid, dat gemeenten na één jaar woningen of bedrijfspanden uit het leegstandsregister kunnen schrappen.

De Beer

In dit opzicht komt het voorstel van de Regering enigszins in de buurt van het initiatiefontwerp van de PvdA. De bezwaren die wij daartegen hebben genoemd gelden, in iets afgezwakte vorm, feitelijk ook tegen het ontwerp van de Regering.

De Regering heeft dit gemotiveerd door verdediging van de filosofie dat, anders dan in het civiele recht, in het strafrecht niet alle denkbare inbreuken op het eigendomsrecht worden bestraft. Niettemin zou ik hier toch nog vier argumenten aan willen voeren, die pleiten voor schrapping van de desbetreffende bepaling in het vijfde lid van artikel 6.

Het eerste argument: Het gaat hier om (potentiële) woonruimte, waarbij de gemeente heeft afgezien van verdediging en die – dat valt daaruit af te leiden – geen dringend maatschappelijk gebruik behoeft. Op onze vraag in het eindverslag of met de bescherming van dergelijk bezit soms geen algemeen belang gemoeid is, antwoordt de Regering bevestigend.

'Onze maatschappelijke orde erkent de maatschappelijke waarde van particulier bezit. In ons rechtsstelsel is die erkenning o.a. terug te vinden in bepalingen van verschillende aard, die dat bezit pogen te beschermen', aldus de Regering.

De heer **Scholten** (CDA): U houdt op een betrekkelijk vitaal punt op. Vervolgens betoogt de Regering breedvoerig, waarom het in dit geval juist niet zo moet zijn.

De heer **De Beer** (VVD): Die visie van u kan ik niet delen.

De heer **Scholten** (CDA): De stukken spreken voor zich zelf!

De heer **De Beer** (VVD): Wat zou u dan willen citeren? Waar blijkt uit het verloop van het verhaal een andere visie?

De heer **Scholten** (CDA): Ik kom er in tweede termijn op terug.

De heer **De Beer** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het tweede argument:

De Regering heeft aanvankelijk het standpunt gehuldigd dat, zo lang de leegstand gerechtvaardigd is en/of de betreffende ruimte niet nodig is voor het volkshuisvestingsbeleid, de bescherming dient te worden voortgezet. Blijkbaar zijn ook goede juridische argumenten te bedenken om de strafrechtelijke bescherming tegen kraken niet aan een limiet te binden. Zijn die argumenten dan niet meer valabel? Op onze vraag in het eindverslag hoe de nieuwe opvatting van de Regering

zich verdraagt met de oorspronkelijke, is geen antwoord gekomen. Mogen wij dat alsnog vernemen?

Het derde argument: In onze principiële stellingname heb ik er reeds op gewezen dat voor het kraken geen plaats moet worden ingeruimd in ons maatschappelijk bestel. Wij moeten de situatie vermijden waarbij de gemeente zich terugtrekt en als het ware tegen krakers en eigenaren zegt: Zoeken jullie het verder maar met elkaar uit. Dan krijgen wij Amsterdamse toestanden en dat moeten wij nu juist niet hebben!

Het vierde argument: Als de strafrechtelijke bescherming komt te vervallen resteert de eigenaar slechts de civiele procedure. Zelfs een kort geding duurt op zijn minst acht dagen en daar komt nog de tijd bij die de uitvoering van het vonnis vergt. In die tussenliggende tijd kunnen de krakers aanmerkelijke schade hebben toegebracht aan het kraakpand. Ik denk met name aan de Prins Hendrikkade. Bij voortdurende van de strafrechtelijke bescherming kan daarentegen onmiddellijk worden ingegrepen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat was iets langer dan acht dagen!

De heer **De Beer** (VVD): Ja, maar als krakers weten hoeveel tijd zij hebben, kan dat invloed hebben op hun gedrag.

Samenvattend wil ik een dringend beroep doen op zowel de Regering als de Kamer om niet ter wille van een respectabel, maar ietwat abstract juridisch-filosofisch argument – waartegen ook een andere, even respectabele opvatting kan worden ingebracht – situaties te gaan scheppen waarbij de conflicten tussen krakers en eigenaren voorspelbaar zijn.

Wat het eigen woningbezit betreft, zijn wij eigenlijk van mening dat dit in het geheel niet thuis hoort in de Leegstandwet. De eigenaar-bewoner, die heeft moeten verhuizen en die zijn oude woning moet zien te verkopen, zit niet voor zijn lol op dubbele lasten! Hij wil zo gauw mogelijk van zijn oude woning af. Het is absurd te veronderstellen, dat hier sprake zou kunnen zijn van leegstand uit onverschilligheid of zelfs speculatiezucht. De Raad voor de Volkshuisvesting zegt hierover het volgende in zijn advies over de Leegstandwet:

'Bijzondere aandacht moet zowel bij de Woonruimtwet als een Leegstandswet worden gegeven aan de positie van de eigenaar-bewoner. Wanneer deze verhuist dan zal zijn oude woning vaak enige tijd leeg staan alvo-

rens een koper (meestal weer een eigenaar-bewoner) is gevonden. Dit voor iedereen in het leegstand register zichtbare verstrijken van de tijd in combinatie met de wetenschap dat na een halfjaar de woning gevorderd kan worden, kan leiden tot een kopersstaking en een onaanvaardbare druk op de prijs van de betreffende woning. Deze druk is onaanvaardbaar omdat van de eigenaar-bewoner niet zonder meer kan worden aangenomen dat hij zijn vorige woning uit speculatie -oogpunt aanhoudt. Dit standpunt klinkt ook door in de memorie van toelichting waar wordt gesteld dat leegstand vooral zal kunnen toenemen van panden die uit de huursector komen en die men bij leegkomen in vrije oplevering wil verkopen. Een extra probleem voor de eigenaar-bewoner ontstaat als hij op zijn woning hypotheek heeft gegeven. De geleende som zal vaak onmiddellijk opeisbaar worden wanneer de woning gevorderd wordt. Niet veel eigenaars in deze categorie zullen in staat zijn hun hypotheek onmiddellijk af te lossen terwijl de verkoopwaarde van een gevorderde en verhuurde woning aanmerkelijk lager is dan die van een vrij op te leveren woning.

Gezien deze overwegingen pleit de Raad nogmaals ervoor om de eigenaar-bewoner van deze regeling uit te zonderen'.

Mijnheer de Voorzitter! Het moet mij van het hart dat ik van mening ben dat een dergelijk dringend en herhaald advies van een college als de Raad voor de Volkshuisvesting, met zijn pluriforme samenstelling, voor de Kamer zwaar zou moeten wegen.

Wij hebben in de gehele schriftelijke voorbereiding voortdurend grote aandacht aan de positie van de eigenaar-bewoners gewijd. Die achten wij onvoldoende beschermd. Wij hebben daar onze redenen voor. De Regering mag dan veronderstellen, dat de gemeenten voldoende oog zullen hebben voor de bijzonder moeilijke positie, waarin eigenaar-bewoners komen te verkeren indien zij hun oude woning niet vlot verkopen, en dat zij zeker niet blindelings alles wat leeg staat zullen gaan vorderen, maar dat vrouwen wordt door een aantal recente feiten beschaamd. Uit het laatste nummer van 'De Woonconsument', het maandblad van de Vereniging Eigen Huis, lees ik het volgende relaas over de heer D. in Tiel, die wegens een verhuizing zijn woning voor 150.000 gulden te koop aanbod:

'Het pakte helaas volkomen anders uit. De woningmarkt stortte in en het huis van de heer D. bleef onver-

kocht. In maart werd het door de gemeente ingeschreven in het leegstandsregister. Zo lang dit het geval was kon de woning niet worden gekraakt, maar na een half jaar (de maximum inschrijvingstermijn die Tiel hanteert) werd het huis uitgeschreven en dus in feite vogelvrij voor krakers. Dat was ook wel te merken, want twee dagen later hadden leden van het krakerscollectief dat in Tiel werkzaam is het huis in gebruik genomen.

De heer D.: 'Ik hoorde naderhand dat de gemeente nog vlak voordat de woning uit het leegstandsregister zou worden geschrapt had geprobeerd om telefonisch contact met ons op te nemen, maar dat lukte niet. Niet zo vreemd overigens, want men draaide steeds het telefoonnummer van ons huis in Tiel en je mag redelijkerwijs gesproken toch niet verwachten dat je daar de mensen die hun woning in het leegstandsregister hebben laten inschrijven zult aantreffen. Inmiddels was ik al met de prijs van het huis gezakt tot f 120.000. Iedereen zei dat we dat niet moesten doen, omdat het veel te goedkoop zou zijn, maar wij wilden het gewoon kwijt. Ik kan de dubbele lasten voor twee woningen niet meer opbrengen. Vergeet niet dat ik dit jaar de hypotheek voor mijn oude woning moest verlengen, maar nu moet ik wel 11% rente betalen tegen 8% voorheen, dus dat tikt ook nog eens flink aan'.

De financiële zorgen groeien de familie D. fors boven het hoofd. De bank kan hij al geruime tijd de aflossingen van zijn hypotheek niet meer betalen. Nu is de situatie ontstaan dat elk moment mijn faillissement kan volgen. Toen het huis een tijdje leeg stond wist mijn makelaar iemand die het wel tijdelijk wilde huren. Kijk, de huur die je krijgt dekt natuurlijk nooit het bedrag dat je elke maand aan aflossing en rente kwijt bent, maar je kunt het verlies dat je lijdt op die manier wel enigszins beperken. Dat heb ik ook tegen de bank gezegd: nu krijgen jullie nog wat, anders helemaal niets. Maar ik kreeg geen toestemming mijn huis te verhuren, in de hypotheekakte staat immers dat dit is verboden. Jammer, want ik had ook familie die er wel tijdelijk in wilde, maar ja, het mocht niet. Nu de krakers in het huis zitten wil de bank wel huur accepteren, graag zelf. Ze zien nu ook wel dat de toestand hopeeloos is en op die manier hopen ze nog wat te vangen. Maar nu kan ik niet verhuren, want als ik het geld van de krakers accepteer, dan zouden die zich later wel eens op een huurovereen-

komst kunnen beroepen. Ze hebben wel beloofd uit het huis te gaan als ik het verkoop, maar wie garandeert mij dat dat ook werkelijk gebeurt? Mijn ouders wonen op het ogenblik in een groot huis en omdat ze al die ruimte niet nodig hebben zijn ze bereid om naar een kleinere woning te verhuizen. Ze vonden in Tiel een ander huis dat leeg stond en dat ook was gekraakt. De krakers beloofden te zullen vertrekken als zij kwamen en met de eigenaar werd afgesproken dat hij de woning eerst wat zou laten opknappen. De krakers vertrokken inderdaad maar op hetzelfde moment trok er een ander in en die houdt de deur gewoon gesloten voor de werklui omdat hij er zelf in wil blijven zitten. Dus verhuizen mijn ouders ook maar niet.

Het toont wel aan dat je weinig aan zulke mooie afspraken hebt. En iedereen die geïnteresseerd is om mijn huis te kopen weet dat ook heel goed. Wie koopt er nu een huis met krakers erin? Je hebt nooit de zekerheid dat je ze er uit krijgt. Dus blijft mijn woning onverkoopt en kom in nog dieper in de financiële zorgen te zitten. En ondertussen lees je maar verhalen van krakers die zeggen dat hun acties tegen speculanten zijn gericht en niet tegen de gewone man. Nou, ik ben geen speculant, ik wil dolgraag verkopen, maar door die kraaktactie zit ik nu nog eens een stuk dieper in de zorgen'.

Tot zover ons trieste verhaal uit het lieflijke Tiel. Een voorbeeld, waaruit blijkt hoe een gemeentebestuur een eigenaar-bewoner kan laten vallen. Maar er zijn ergere situaties mogelijk, namelijk dat een gemeentebestuur wel degelijk – anders dan de Minister veronderstelt – stappen tot vordering onderneemt. Zelf beschik ik over een dossier uit Boskoop. Van de Vereniging Eigen Huis vernam ik dat zij gevallen kent uit Amsterdam, Groningen en Harderwijk en verder nog een stel andere gemeenten; maar die meldingen waren telefonisch binnengekomen en zijn verder niet geregistreerd.

Mijnheer de Voorzitter! Zoals gezegd, zijn wij van mening dat het eigen woningbezit eigenlijk geheel buiten de Leegstandwet zou moeten vallen. Maar een vrijwaring tegen zowel kraken als vorderen voor een periode van 2 jaar lijkt in de praktijk te kunnen voldoen. Waarom die twee jaar, zult U wellicht vragen. Welnu, de gemiddelde verkooptijd in aanmerking nemende en voorts nog de tijd, die verstrikt alvorens de notariële overdracht heeft plaats gevonden en de nieuwe bewoner er goed en wel in zit, gaat er al gauw een jaar voorbij. Om de bewo-

ner-verkoper tegen het verstrijken van dat jaar niet nog eens extra in de zorgen te laten of het gemeentebestuur zo vriendelijk zal blijken, hem respijt te gunnen, is een twee-jarige periode wenselijk. Niet dat wij veronderstellen, dat de leegstandnormaliter zó lang zal duren, maar om de betrokkene niet onder de druk van een naderende deadline te zetten. Vandaar, dat wij een amendement terzake hebben ingediend.

Ook de CDA-fractie heeft een amendement ter zake ingediend, dat vrijwel dezelfde strekking heeft. Afgezien nog van de definiëring van wat een eigenaar-bewoner is, stelt dat amendement echter een vrijwaringsperiode van slechts één jaar voor. Ik zou de CDA-fractie toch dringend willen vragen, zich nog eens op deze zaak te bezinnen. Ik geloof dat de stem van de mensen uit de praktijk, in dit geval de mensen van de Vereniging Eigen Huis, die hiermee te maken hebben, voor de Kamer een zeer belangrijke stem moet zijn. Als de Raad voor de Volkshuisvesting dan bepleit het eigen woningbezit helemaal buiten de Leegstandwetgeving te houden, geloof ik toch dat een regeling, waarbij de eigenaar-bewoners twee jaar lang worden gevrijwaard van zowel kraaktacties als van vordering het minste is dat wij voor deze mensen kunnen doen.

Een soortgelijk verhaal, als zojuist door mij gehouden met betrekking tot het eigen woningbezit, kan ook voor de leegstaande nieuwbouw van koopwoningen gelden. In verreweg de meeste gevallen zijn de bouwondernemingen erop uit, de door hen gebouwde woningen zo snel mogelijk te verkopen. Een ieder, die ook maar een beetje thuis is in de wereld van de aannemerij weet, dat bouwondernemingen met kortlopende financiering werken. Als het geïnvesteerde geld niet snel terugkomt, raken zij in de problemen. In augustus vorig jaar schreef prof. Pen een artikel met de provocerende titel 'Hoe krijgen we de bouw kapot?'. Daaruit citeer ik het volgende:

'Ook het beleid van sommige gemeenten om dan maar te gaan vorderen werkt buitengewoon afschrikwekkend op het eigen woningbezit en op de bouw. Zo vallen er dus gaten in de bouwprogramma's, juist op plaatsen waar de nieuwbouw het meeste nodig is. De nieuwe Leegstandwet zal dit alles nog verergeren. Daarin wordt het kraken beschouwd als een licht vergrijp, maar bovendien geldt dat alleen voor woningen die in het 'Leegstandsregister' zijn ingeschreven. Na een tijdje worden ze uitgeschreven en dan

De Beer

zijn ze vogelvrij voor iedereen, die met een koevoet langs komt. Wie de woningbouw verder wil nekken moet zo'n wet maken.' Zo hoor je het nog eens van een ander! Uit bezorgdheid voor de mogelijke nadelige invloed van de Leegstandwet op de voortgang van de woningbouwproductie willen wij de bouwers eveneens voor twee jaar vrijwaren van zowel krakers als vorderen. Doen wij dit niet, dan vreest de VVD-fractie dat grote aarzeling onder bouwers zal ontstaan om woningen op voorraad te gaan produceren. In dat licht moet de indiening van ons amendement worden gezien.

Over één specifiek punt zou de VVD-fractie nog opheldering willen vragen. Als wij kijken naar de tekst van artikel 15 onder a, dan blijkt, dat leegstaande woningen of gebouwen, die in strijd met artikel 6, eerste lid, niet ter registratie zijn aangemeld, niet onder de strafrechtelijke bescherming vallen. In strijd met artikel 6, eerste lid, wil dus zeggen: dat zij niet binnen de voorgeschreven tijd zijn aangemeld. Met andere woorden: indien de eigenaar om welke reden dan ook in gebreke zou zijn geweest en hij zijn verzuim alsnog wil herstellen, dan zou de te late aanmelding kunnen worden beschouwd als zijnde in strijd met artikel zes, eerste lid en de registratie in het leegstandregister géén strafrechtelijke bescherming ten gevolge hebben. Naast de normale strafbedreiging, die de in gebreke zijnde eigenaar treft, lijkt dit ons een niet bedoeld gevolg van de wetstekst, zoals deze thans luidt. Het door mij gesignaleerde punt krijgt een wel heel navrant aspect, indien de leegstandmelding buiten de schuld van de eigenaar achterwege is gebleven. Immers, het is heel wel denkbaar dat een huurder met een periode van bij voorbeeld twee maanden opzegt, maar na 14 dagen al verdwijnt. In dat geval is blijkens het zeer verrassende antwoord in de nota naar aanleiding van het eindverslag op een vraag onzerzijds de huurder degene, op wie de meldingsplicht rust; hij is immers degene, die tot aan het verstrijken van de huurtermijn bevoegd is tot het in gebruik geven van het pand, en 'eigenaar' is in de zin van deze wet. Ter zijde brengt mij dit tot de opmerking, dat diezelfde huurder zich dus blootstelt aan de strafbedreiging van artikel 7, eerste lid, 4 weken hechtenis of 25.000,- boete mocht hij nalaten, de woning als leeg te melden. Het komt mij voor, dat daar straks in de voorlichtingscampagne ten opzichte van de huurders goed aandacht aan moet

worden besteed! Hoe denkt de Staatssecretaris dit te gaan doen?

Ik keer terug tot mijn verhaal. Laten wij nu eens veronderstellen, dat de huurder dit niet weet en dat de leegstandmelding achterwege blijft. De eigenaar - ik bedoel nu de échte eigenaar - of zijn zaakgelastigde gaat niet iedere dag kijken of de huurder er wellicht voortijdig uittrekt. Hij zal normaal gesproken de leegstand aanmelden, kort na het tijdstip waarop de huurder aanvankelijk had opgezegd. Maar nu komt het! Stel, dat de maximale aanmeldingstermijn één maand bedraagt. In de door mij gestelde casus betekent dit, dat op het moment, dat de eigenaar volkomen te goeder trouw de leegstand aanmeldt, de termijn waarbinnen hij had moeten melden reeds ruim 14 dagen is verstreken. Zoals artikel 15, onder a thans luidt, kan hij dan ook achteraf géén aanspraak meer maken op strafrechtelijke bescherming van zijn pand. Nog sterker; zo de eigenaar toevalligerwijze al te weten zou komen op welk moment de huurder er eerder uittrekt, kan hij strikt genomen de leegstand niet zélf aanmelden. Niet hij is immers de eigenaar in de zin van deze wet, maar de huurder. En artikel 6, lid 1 spreekt duidelijk van de eigenaar van een woning of een gebouw, die de leegstand moet melden! Zijn de door mij getrokken conclusies juist? Ziet de Regering hierin geen aanleiding, met een nota van wijziging te komen?

Naast de tot nog toe door mij ter sprake gebrachte punten, die volgens de VVD-fractie verbetering behoeven, heb ik nog een aantal amendementen ingediend. Zij betreffen:

- gemeentelijke verordeningen naast de Leegstandwet;
- het tijdstip, waarop een woning of gebouw in aanbouw, bijna voltooid zijnde, onder de werking van de Leegstandwet komt;
- de vordering van serviceflats;
- het imperatieve karakter van artikel 8, tweede lid;
- een uniforme meldingstermijn;
- de strafsancie op het niet tussentijds melden van gegevens. Bij de artikelsgewijze behandeling zal ik daar zo nodig op terugkomen.

□

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In februari 1978 verscheen het rapport van 'De Raad van Kerken in Nederland' met als titel 'Kraken in Nederland'. Dit rapport heeft op velen grote indruk gemaakt, omdat eigenlijk voor het eerst de problematiek van het kraken in een veel breder kader werd geplaatst. Niet de bestrijding van het kraken stond in dit

rapport centraal maar de schrijnende woningnood waarbij de langdurige leegstand van bewoonbare panden deze woningnood alleen maar accentueerde. Mijn collega's Jansen en Scholten spraken ook al over dit rapport. Maar ook eerder was op de leegstandsproblematiek al gewezen. Met name wil ik hier namens mijn fractie mijn bewondering uitdrukken voor het pionierswerk dat mr. R. van Liefland op het punt van de leegstandswetgeving heeft verricht. Veel van zijn artikelen en voorstellen van wet hebben in een veel later stadium als grondslag gediend voor voorstellen van wet.

Toen de Partij van de Arbeid-fractie in mei 1978 haar initiatief voorstel van wet indiende was onze voornaamste drijfveer de gemeente doeltreffende instrumenten te verschaffen om langdurige leegstand van woningen tegen te gaan. Mijn collega's Schaefer, Salomons en ik wilden ons in het bijzonder ook afzetten tegen de anti-kraakwet die op dat moment nog in de Eerste Kamer ahangig was en waartegen wij ons in de Tweede Kamer ook steeds hardnekkig hadden verzet. Het ging en gaat er bij de bestrijding van leegstand immers om te komen tot een rechtvaardige verdeling van de beschikbare woonruimte en niet om een regeling die leegstand laat voortbestaan, krakers uitzet en het eigendom van onroerend goed laat voortbestaan in de vorm van een misbruik van dat eigendomsrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Toen de Regering in januari 1979 haar wetsontwerp indiende, was het duidelijk dat de Partij van de Arbeid-fractie en de Regering qua aanpak van de problematiek zeer uiteenlopende opvattingen hadden. Weliswaar introduceerde de Regering een registratie van leegstand en wel in een vorm die zo zeer leek op ons initiatiefontwerp dat in niet-politieke omstandigheden dit plagiaat tot uitvoerige processen over het auteursrecht zou kunnen leiden. Maar tegelijkertijd handhaafde de Regering de anti-kraakwet die bij de Eerste Kamer ahangig was.

De geschiedenis sinds die tijd is bekend. In de stukkenwisseling over beide wetsontwerpen zijn de initiatiefnemers en de Regering naar elkaar toegegroeid. Meer en meer is ook bij de Regering het besef doorgedrongen dat een gemeente alleen dan iets heeft aan een leegstandswet, als het gemeentebestuur de regels ervan kan gebruiken om in het kader van haar volkshuisvestingsbeleid een betere verdeling van de woonruimte tot stand te brengen. Een leegstandswet die een

Patijn

ontruimingswet zou zijn, miskent de problematiek die ten grondslag ligt aan het kraken. Kraken, een verschijnsel dat overigens een bredere en stevigere maatschappelijke worteling heeft dan enkele spectaculaire ontruimingsgevallen zou doen vermoeden.

Misschien is het goed om nog eens te memoreren op welke punten er verschil van mening was en waar overeenstemming is bereikt tussen de Regering en ons. In de eerste plaats zijn zowel de Regering als de indieners van het initiatief-ontwerp tot de overtuiging gekomen, dat een leegstandswet die zich uitsluitend beperkt tot woningen aan haar doel niet zou beantwoorden. Door de toevoeging van de gebouwen aan het werkingsgebied van de leegstandswet is een absoluut noodzakelijke verbetering aangebracht. Wij zullen met de Regering nog strijden over de definitie, maar over het uitgangspunt zijn wij het gelukkig eens geworden.

Een tweede punt dat voor ons van groot belang was en is, is de toepasselijkheid van de leegstandswet in alle gemeenten. Wij zijn tevreden dat wij op dit punt de Regering hebben kunnen overtuigen van ons gelijk.

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Is het niet zo, dat de gebouwen ook niet in het initiatief-ontwerp voorkomen?

De heer **Patijn** (PvdA): Als u goed heeft geluisterd, dan heeft u mij dat ook horen zeggen. Zowel de Regering als de indieners zijn tot die overtuiging gekomen. U heeft volstrekt gelijk, wij zijn beiden tot die overtuiging gekomen.

De heer **Scholten** (CDA): U hebt elkaar overtuigd van elkaars verzuim.

De heer **Patijn** (PvdA): Inderdaad, zo mag u het wel zien. Laten wij het zo zeggen, niet wij de Regering of de Regering ons, de Kamer, want de opmerkingen in het voorlopig verslag ten aanzien van ons wetsontwerp als ten aanzien van het ontwerp van de Regering liepen op dit punt parallel. Vele fracties hebben ons ervan overtuigd – wij zijn er dankbaar voor – dat deze uitbreiding van de wet noodzakelijk was.

Een volgend punt waar wij grote problemen zagen is het naast elkaar bestaan van twee vorderingsregimes. Ook hier menen wij dat de dialoog tussen de Partij van de Arbeid en de Regering ertoe heeft geleid dat een bevredigende oplossing is gevonden; op de details komen wij nog wel terug.

Zeer veel moeite hebben wij gehad en hebben wij trouwens nog met de

bepaling die voorkomt in de artikelen 13 en 14 van het wetsontwerp. Het heeft ons veel moeite gekost de Regering los te weken van haar anti-kraakprincipes, zoals die in de anti-kraakwet voorkwamen nl. dat ontruiming van gekraakte panden die in het leegstandsregister voorkomen een zaak van het Openbaar Ministerie zou zijn. Met de Regering zijn wij het nu eens dat het primaat hier bij de burgemeester dient te berusten, maar de bepaling zelf geeft ons nog aanleiding amendementen voor te stellen ten einde de bevoegdheid van de burgemeester een reële inhoud te geven. Mevrouw Salomons komt hier nog op terug.

Een laatste punt betreft de positie van zittende krakers. Ook hier dreigen er tussen Regering en ons grote verschillen van mening te blijven bestaan. Uitgangspunt voor ons is dat een terugwerkende kracht hier niet op zijn plaats is.

Omdat wij tot de overtuiging waren gekomen dat er een oplossing voor de schrijvende leegstand moest worden gevonden zijn mijn collega Salomons en ik de dialoog met de Regering aangegaan. Deze dialoog hebben wij in de eerste plaats gevoerd in de stukkenwisseling over beide wetsontwerpen. Veel van de elementen die nu de gemeenschappelijke grondslag zijn van beide wetsontwerpen, zijn voortgevloeid uit het gerijpte inzicht over en weer dat een bepaalde oplossing voor een probleem dat wij beiden onderkenden de enig mogelijke was.

Beide wetsontwerpen spreken in dit verband voor zich zelf. Bovendien hebben wij met de Regering gemeend dat het nuttig zou zijn als de Regering en de initiatiefnemers rond de tafel zouden gaan zitten om van gedachten te wisselen over de wijze waarop de leegstandswet tot stand zou kunnen komen. Er zijn vanuit de Kamer en ook van buitenaf ons vele malen vragen gesteld over deze gesprekken tussen de bewindslieden en de indieners van het initiatief-ontwerp. Daarbij werd steeds verondersteld dat het uiteindelijke resultaat van deze gesprekken zou kunnen of dienen te zijn dat een van beide wetsontwerpen zou worden ingetrokken dan wel dat beide wetsontwerpen tot één zouden worden samengevoegd.

Ik denk dat ik geen geheim verklap als ik zeg dat de bewindslieden ons vanaf het eerste moment hebben laten weten dat zij er niet over dachten het regeringsontwerp in te trekken. Als er een ontwerp zou moeten worden ingetrokken, dan was dat het onze. Zoals wij de Kamer hedenmiddag hebben

medegedeeld, hebben wij besloten om ons initiatief-wetsontwerp niet in te trekken. De redenen daarvoor zijn duidelijk. In de eerste plaats dient het wetsontwerp van de Partij van de Arbeid bespreekbaar te blijven voor het geval het regeringsontwerp de eindstreep niet haalt. Daarnaast – en dat is wel zo belangrijk – zijn wij tot de conclusie gekomen dat tussen Regering en de Partij van de Arbeid wezenlijke verschillen over de gewenste oplossingen van de leegstandsproblematiek zijn blijven bestaan. Om die reden hebben wij dan ook gemeend niet te kunnen ingaan op gedachten om het regeringsontwerp en het initiatief-wetsontwerp in elkaar te schuiven. In feite zou dit trouwens neerkomen op intrekken van ons ontwerp.

Wij zijn de Regering wel zeer erkentelijk dat zij de dialoog met de indieners is aangegaan. Wij hebben in een aantal goede gesprekken misverstanden uit de weg kunnen ruimen en wederzijds suggesties voor mogelijke oplossingen aangedragen. Wat wij niet gedaan hebben is achter de rug van de Kamer om het regeringsontwerp amendementen. Alles wat wij meenden dat voor een goede leegstandswetgeving noodzakelijk zou zijn, hebben wij in ons eigen wetsontwerp verdedigd en in de stukkenwisseling met de Regering als suggesties naar voren gebracht.

Ik ontveins mij niet dat recente voorstellen van de Regering die ter elfder ure zijn voorgesteld, de fractie van de Partij van de Arbeid voor grote problemen stellen; mevrouw Salomons zal hierop nog uitvoerig ingaan. De eindafweging of hetgeen op het gebied van de leegstandswetgeving tot stand zal kunnen worden gebracht overeenstemt met hetgeen wij uit het oogpunt van een eerlijke verdeling van de woonruimte en de bestrijding van onrechtvaardige leegstand noodzakelijk achten, kunnen en willen wij op dit moment uiteraard nog niet maken; de openbare behandeling heeft pas net een aanvang genomen. Wij komen daar nog nader op terug.

Ik kom aan het slot van mijn betoog. Ik ben van mening dat ik mij met mevrouw Salomons de vraag moet stellen of het initiatief-ontwerp van de Partij van de Arbeid zin heeft gehad. Naar ons oordeel mogen wij aan het begin van de plenaire behandeling in alle bescheidenheid stellen dat wij niet anders kunnen dan deze vraag bevestigend beantwoorden. Wij hebben ons steeds tot taak gesteld, de Regering te wijzen op de oplossingen die vanuit onze filosofie van de onrechtvaardig-

Patijn

heid van leegstand en de noodzaak van een beter volkshuisvestingsbeleid noodzakelijk waren. Op een groot aantal punten hebben wij – daarin tot op het laatste moment gesteund door een groot aantal werkers uit het veld – de Regering weten te overtuigen. De mondelinge behandeling van het regeeringsontwerp zal ons leren of ook onze eindafweging positief kan zijn, met andere woorden of ook nu onze leren of ook nu onze overtuigingskracht de Regering tot een beter inzicht heeft gebracht.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Patijn heeft reeds gemotiveerd waarom wij menen dat ons wetsontwerp vooralsnog moet worden gehandhaafd, zij het dat het op dit moment geen onderwerp van beraadslaging is. Wij menen dat een aantal geschilpunten tussen de Regering en mijn fractie is overgebleven. In mijn betoog heb ik hierbij overwegend stil te staan. Een deel van deze punten hebben wij in de vorm van amendementen kunnen gieten, voor zover zij zijn gerelateerd aan de techniek van de bestrijding van ongerechtvaardigde leegstand. Andere, vaak fundamentele zaken zullen, als Staatssecretaris Brox en de VNG eindelijk eens binnen het tijdschema blijven, misschien later dit jaar aan de orde komen. Misschien moeten wij naar aanleiding van de laatste nota van wijzigingen op het wetsontwerp eens over enkele zaken in een later stadium ten principale spreken.

Op vele punten zijn beide partijen geleidelijk naar elkaar toe gegroeid, mede onder invloed van de Kamer. Een hoofdpunt van geschil blijft de vraag of wij primair iets doen aan woonruimteverdeling dan wel bezig zijn met leegstandsbestrijding. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat de Regering ondanks alle verbeteringen primair bezig is met leegstandsbestrijding. Zij stelt dit ook in de beweegreden van het wetsontwerp. Hiermee gaat zij voorbij aan oorzaken van de leegstand.

Ik zal de overgebleven geschilpunten opsommen. De Regering legt de verantwoordelijkheid voor wie in een woning of gebouw komt, in de regel bij de eigenaar. Mits deze ervoor zorgt dat het pand niet leeg staat, heeft hij de vrije beschikking erover, tenzij de Woonruimtetwet 1947 geldt in een van de uitzonderingsgevallen. Wij menen dat de landelijke situatie zodanig is dat de primaire verantwoordelijkheid voor

de volkshuisvesting in alle gevallen een, zij het marginale, toetsingsmogelijkheid voor het gemeentebestuur moet inhouden. De politieke verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de volkshuisvesting moet centraal staan, evenzeer als de zorg en de financiering van de volkshuisvesting door de Regering op rijksniveau politiek centraal behoort te staan.

De Regering brengt slechts een beperkte categorie gebouwen onder de werking van de wet. Hierop komen wij bij de artikelsgewijze behandeling terug. Wij menen dat alle gebouwen die tot woonruimte kunnen dienen, onder de werking van de wet moeten vallen. Dit heeft voor de verdere uitwerking allerlei gevolgen, waarop ik zal terugkomen, als ik spreek over de burgerlijke rechtsvordering.

De Regering geeft de eigenaar in samenwerking met de sterke arm de mogelijkheid, ogenblikkelijk op te treden, zodra volgens zijn stelling inbreuk op zijn eigendomsrecht is gemaakt. Wij menen dat hieraan altijd een voor de woonruimte en openbare orde verantwoordelijke instantie te pas behoort te komen. Dit is in de huidige bepalingen niet afdoende geregeld.

De Regering meent dat een inbreuk op het eigendomsrecht een zo ernstig feit oplevert dat een eigenaar altijd in de gelegenheid moet worden gesteld, te ontruimen zonder toetsing aan volkshuisvestingsbelangen. Zij heft hiervoor de waarborgen voor een goed verweer van gedaagden, gelegen in burgerlijke rechtsvordering, op door anonieme dagvaarding mogelijk te maken.

Hoezeer wij ook begrip hebben voor de onwenselijkheid van het verstoptje spelen met de rechter, toch kunnen wij niet meegaan in deze afweging. Wij menen dat deze rechtswaarborgen – het recht op een behoorlijk verweer voor gedaagden – toch in deze afweging niet op de tocht mogen worden gezet. Er zijn bovendien andere wegen om hetzelfde doel te bereiken. Dat hebben wij in ons ontwerp dan ook aangetoond.

De Regering gaat zo ver in de bescherming van het recht van de eigenaar dat zij zelfs op het vermoeden van kraken opsporingsambtenaren te allen tijde de toegang tot de woning geeft. Dat is een vergaande inbreuk op het huisrecht. Tak heeft daarbij in een proefschrift, dat in 1976, bij de 'eerste ronde' van de discussie over het kraken, een grote rol speelde, al eens stil gestaan. Naar aanleiding van dit proefschrift hebben wij toen allerlei amendementen voorgesteld op de niet zo gelukkige wetgeving.

De heer **Scholten** (CDA): U hebt de wetgeving toen verbeterd, maar er toch tegen gestemd.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): De heer Scholten heeft meegewerkt aan de verbetering en heeft node vóór gestemd. Ik meen dat dat nog iets te maken had met de totstandkoming van het CDA. Het CDA was net op die dag tot stand gekomen. De verbeteringen die toen in ieder geval door de twee grote partijen in de Kamer werden gesteund, zijn niet meer terug te vinden in de huidige tekst. Dat vind ik een erg droevige zaak.

De Regering vindt dat ontruiming altijd mogelijk moet zijn via de civiele weg, ongeacht de duur van de bewoning van een kraakpand. Zo langzamerhand zitten wij in het tweede lustrum van de plenaire behandeling van de kraakproblematiek: aan het eind van de jaren '60 kwam het eerste belangrijke arrest. Het kan zo langzamerhand voorkomen dat een generatie in hetzelfde pand zit. Is het nu redelijk dat die mensen met één korte beslissing voor de civiele rechter, anoniem gedagvaard, uit hun pand zouden kunnen worden gezet? Ik meen van niet. Ik kan het mij nauwelijks voorstellen dat dit de bedoeling zou zijn.

Toch staat op dit moment een wetsontwerp op stapel waarin de maatschappelijke toetsing van datgene wat ooit aan een kraakactie vooraf is gegaan niet kan plaatsvinden. Het gebrek aan de inhoudelijke toetsing vanuit overwegingen van volkshuisvesting, de sterk procedurele benadering die met name in die elementen van het wetsontwerp doorklinkt waarin zowel strafvordering als burgerlijke rechtsvordering zijn geregeld – en die ook in een aantal elementen van de definities boven water komt – leidt tot aanzienlijke bezwaren bij ons.

Wij vrezen dat de bestrijding van leegstand op zichzelf met dit wetsontwerp toch centraal blijft staan, niet het dienstbaar maken van die bestrijding aan de oplossing van woningnood, van volkshuisvestingsproblemen. Te sterk vinden wij in dit wetsontwerp terug dat de eigenaar die maar voor bewoning zorgt, in welke vorm dan ook, gevrijwaard is van elk probleem. Er vindt geen enkele toetsing plaats van de vraag of die bewoning uit overwegingen van volkshuisvesting juist is.

Dit blijkt het duidelijkst uit de laatste nota van wijzigingen. De met zo veel waarborgen omklede huurbescherming die de Kamer net 1,5 jaar geleden heeft aangenomen, wordt in een vloek en een zucht, zonder raadple-

Salomons

ging van adviesinstanties, opgeheven; alleen om de eigenaar zelf gemakkelijker te laten beschikken over het pand. Wij menen dat dit een uitermate gevaarlijke weg is, die de huurbescherming, maar ook woonruimteverdeling als gevolg daarvan en eventueel zelfs een juist uitgebreide vorderingsbevoegdheid van gemeentebesturen, volstrekt kan doorkruisen. Bovendien kan een negatief effect van dit wetsontwerp zijn dat de uit de hand gelopen waarde van onroerend goed – hoewel daarin het laatste jaar een kentering is gekomen – kunstmatig in stand blijft. Een woning kan ook onverhuurbaar of onverkoopbaar zijn domweg omdat de eigenaar een te hoge prijs vraagt.

Dit is helemaal niet zo'n krankzinnige gedachte van mij, want de heer Broxk houdt zelfs bij zijn Woonruimtebeschikking rekening met dit element en eist derhalve dat een eigenaar moet aanbieden tegen een redelijke prijs en dat hij dit moet aantonen ten einde voor ontheffing in aanmerking te komen. Al dit soort elementen, waaraan de heer Broxk bij de Woonruimtebeschikking wel heeft gedacht, zijn in het wetsontwerp niet terug te vinden. Hier prevaleert het belang van de eigenaar. De eigenaar kan dankzij dit wetsontwerp net zolang wachten met verkopen totdat hij de hoogste prijs krijgt en dan kan hij kennelijk probleemloos – zoals het wetsontwerp er nu ligt – binnen een dag de huurder eruit werken. En als het aan de heren Scholten en De Beer ligt, krijgt hij nog veel meer bevoegdheden om de zaak langdurig leeg te laten staan.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn – denk ik – nogal fundamentele punten van verschil tussen de Regering en mijn fractie, verschillen die voortkomen uit een andere afweging van het belang van eigendomsbescherming en woningwood en de wijze waarop een oplossing moet worden gevonden. Het zijn verschillen die voortkomen uit een minder grote angst van de kant van mijn fractie voor een zekere mate van politiek gecontroleerde en zich in de openbaarheid afspelende reglementering.

Ik kom nu te spreken over de onderdelen van het wetsontwerp, mijnheer de Voorzitter. De tijdelijke verhuurregeling....

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij dat mevrouw Salomons de bedoelingen van de bewindslieden – die ik overigens niet verdedig, maar in het belang van de discussie wil ik er toch even op terugko-

men – niet correct weergeeft. Uit de stukken blijkt nergens dat de bewindslieden de eigenaar zouden willen bevoordelen. Uit de stukken blijkt uitsluitend dat het erom gaat een stukje leegstand weg te nemen, dat anders niet weggenomen zou kunnen worden. Als mevrouw Salomons kan aantonen dat deze opzet leidt tot door geen van ons gewenste toestanden, dan zou zij aansluiten bij aarzelingen die anderen hier ook al kenbaar hebben gemaakt, waaronder ikzelf. Maar dat is een andere benaderingswijze.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik heb in het algemeen gesproken van een verschil in afweging van reglementering, mijnheer Scholten. Ik wilde de exacte punten daarvan ten aanzien van de tijdelijke verhuur net aangeven, aantennende dat daar naar mijn mening sprake is van een gevolg dat noch (naar ik hoop) de indieners, noch uw fractie hebben beoogd.

Naast de procedurele bezwaren, zoals geen advies van de Raad van State en geen behoorlijke voorbereiding, denk ik dat de volgende situatie zich gaat voordoen.

Een huurder die in een pand gaat zitten (ik ga er vanuit dat hij in een woningnoodsituatie verkeert en dat het niet om iemand gaat die tijdelijk voor een jaar in het land verkeert), komt daarmee in een woning waarvoor, zoals het wetsontwerp op dit moment luidt, geen duidelijke prijsbepalingen gelden, en waar hij op elk moment uit gezet moet kunnen worden; er is voorts geen sprake van een opzegtermijn (dit laatste is bij voorbeeld wel het geval in het geldende arbeidsrecht, bij de meeste arbeidscontracten voor een bepaalde termijn).

De regeling kan in wezen eindeloos voortgezet worden: weliswaar slechts de eerste keer voor een periode van twee jaar, maar het kan een algemene herhaalde regeling worden. Burgemeester en wethouders kunnen niet vorderen, want het pand staat niet leeg in de zin van de definitie in dit wetsontwerp. Op dit moment staat er in het wetsontwerp de uitermate onduidelijke formulering 'panden voor verkoop bestemd'. Vele beleggingscomplexen zijn op dit moment immers – althans in de intentie van de beleggers – voor verkoop bestemd. Die panden zouden er dus allemaal onder vallen. Al die moeilijke regelingen die wij ter voorkoming van appartementenverkoop hebben gemaakt, kunnen wij dan vervolgens weer uithollen door er op deze manier mensen zonder huurbescherming in te zetten.

Er is geen enkele minimale termijn opgenomen, waarin de huurder enige rechten heeft.

Er is ook geen enkele regeling voor vergoeding opgenomen. Er is geen toetsing of de eigenaar een redelijke prijs vraagt voor het pand dat hij wil verkopen. Hij kan een fancy-prijs vragen en desondanks zullen B en W dan eventueel een vergunning moeten geven. Er is geen enkele waarborg dat echt urgent woningzoekenden worden geholpen. De eigenaar kan de meest welgevallige erin zetten.

Ik heb na eerste lezing tegen het ontwerp nog twee bezwaren. Als ik er een week de tijd voor had gekregen zou er nog veel meer boven water gekomen zijn. De eisen van de bewoningsgraad kunnen niet worden afgedwongen omdat er een abstracte vergunning wordt gegeven om het pand tijdelijk te verhuren. Als B. en W. die vergunning eenmaal voor bij voorbeeld twee jaar hebben gegeven, vanwege het roerende verhaal van de eigenaar die noodlijdende Turkse Christenen erin wil zetten en vervolgens blijkt na uitzetting van die mensen dat maar één persoon, het neefje van de eigenaar, erin komt, blijft de vergunning gelden. Een niet geheel denkbeeldig risico, hoewel het minst hard te maken van alle punten, is dat met name besturen van kleinere gemeenten, waar een behoorlijk complex woningen op dat moment niet zo gemakkelijk verhuurbaar is, gedwongen kunnen worden om zo'n vergunning af te geven, omdat zij anders volstrekt in de tang raken van bouwers die dan dreigen nooit meer iets binnen die gemeente te bouwen. Al deze zaken leiden tot een volstrekte onderminning van het huurrecht. Ik kan mij niet voorstellen dat de Regering deze consequenties echt gewild heeft. Wij menen dan ook dat dit haastwerk geen doorgang mag hebben. De heer Scholten heeft voorgesteld de commissie te laten bekijken hoe deze zaak verder moet worden behandeld.

Wij willen echter een andere lijn volgen. Amendering achten wij gevaarlijk, omdat er dan ander haastwerk voor in de plaats komt, dat ook de toets van de kritiek niet helemaal kan doorstaan. Daarom willen wij nu de weg van haastamendementen of een haastige weg via de commissie, waarmee wij de totale behandeling van het wetsontwerp ophouden, niet kiezen. Wij doen een dringend beroep op de Regering deze zaak apart te regelen. Er moet goed overwogen worden of er een regeling voor deze problemen moet komen. Dat geldt dan niet alleen voor nieuwe voor verkoop gebouwde woningen, maar er zijn ook nog wel andere zaken waarvoor misschien een regeling nodig is. Laat de Regering dat in een apart wetsontwerp doen, een

Salomons

wetsontwerp dat zij spoedig moet indienen. Gezien het feit dat daarvoor niet allerlei algemene maatregel van bestuur's nodig zijn, lijkt het mij best mogelijk dat een dergelijk wetsontwerp zelfs sneller kan worden ingevoerd dan de Leegstandwet. Alvorens wij immers tot invoering van die wet kunnen overgaan, moeten de gemeenten een termijn krijgen om leegstandregisters in te kunnen voeren en dergelijke.

De heer **De Beer** (VVD): Mevrouw Salomons opperde zoëven de mogelijkheid van fancy-huurprijzen bij de tijdelijke verhuur.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik sprak over fancy-kooprijzen. Ik heb het over twee zaken gehad, allereerst over het feit dat de huurprijs voor deze tijdelijke verhuur niet geregeld is en vervolgens heb ik het woord 'fancy' gebruikt in relatie tot kooprijzen. Ik heb daarbij verwezen naar de woonruimtebeschikking die de heer Brokx medio december heeft doen uitgaan. Daarbij stelt hij het ontheffen van een bepaalde verplichting krachtens de Woonruimtwet afhankelijk van het vragen van een redelijke kooprijzen.

De heer **De Beer** (VVD): De huurprijs zal worden bepaald door de regels die de Huurprijzenwet stelt. Daarom begrijp ik niet waarom mevrouw Salomons die vraag stelt.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Het lijkt mij het meest logische; het is echter niet uitdrukkelijk geregeld. Omdat er een aantal contracten tot stand zouden kunnen komen die volkomen vormvrij zijn, zou ik daarvan wel een uitdrukkelijke bevestiging willen hebben.

De heer **De Beer** (VVD): Dat kan niet. Mevrouw Salomons weet toch even goed als ik dat de Huurprijzenwet een maximering geeft van de huurprijzen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): De Huurprijzenwet staat partijen toe de huren vrij overeen te komen. Na een bepaalde periode kan een partij zich beroepen op die Huurprijzenwet.

De heer **De Beer** (VVD): Precies.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik heb juist problemen hiermee, omdat, als partijen in een noodsituatie een prijs overeenkomen die ver boven de berekening op basis van het puntenstelsel van de Huurprijzen is en één partij zich beroept op zijn rechten krachtens de Huurprijzenwet woonruimte, die partij geen enkele huurbescherming heeft en in wezen met de dag uit het pand kan

worden gezet. Er is immers geen opzegtermijn geregeld; er is geen enkel recht voor de huurder geregeld. De mogelijkheid die die partij heeft om rechten, die hij formeel krachtens de Huurprijzenwet woonruimte heeft, te realiseren, wordt dan wel uitermate ilusoïer.

De heer **De Beer** (VVD): Ik denk dat de Regering daarop wel zal antwoorden. Volgens mij zullen partijen de regels van de huurprijzenwet niet kunnen overtreden, wat zij ook overeenkomen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Het is geen dwingend recht, in tegenstelling tot de vroegere huurprijsbepalingen waarbij een maximering gold. Die geldt nu niet meer. Alleen kunnen partijen zich erop beroepen. Het systeem veronderstelt dat de huurder zo sterk staat dat hij, eerst bij de huurcommissie, zijn recht kan verwezenlijken. Het systeem deugt vrij aardig als je niet met doorbreking van rechten van huurders werkt. Als de huurder echter in een zodanige positie zit, dat zijn huur met een dag opgezegd kan worden, lijkt het mij niet zo waarschijnlijk dat hij, althans nog in de situatie van tijdelijke huur van het desbetreffende pand, zijn recht kan halen. Hij kan achteraf het te veel betaalde terugvorderen.

Ik vind dat wij dit soort situaties niet ongeregeld moeten laten. Juist de noodsituatie en in wezen de gehele discussie die wij nu al weer zo'n tien minuten over een detail van de zaak voeren, toont aan dat erg veel zaken onduidelijk en ongeregeld zijn. In wezen is het onverantwoord een en ander met één plenaire behandeling af te doen. Als wij dit op deze wijze denken te moeten afdoen, zullen er naar mijn mening in de Eerste Kamer zoveel kritische vragen komen, dat ook wat dat betreft de tijdswinst slechts een optische winst zal zijn. Dat wil ik echter hier niet als argument gebruiken. Ik geef de Regering wel in overweging de Kamer de kans te geven tot een behoorlijke schriftelijke voorbereiding van dit zo belangrijke punt te komen. Dan kunnen wij de kwestie over een paar maanden adequaat behandelen, zodat wij niet weer achteraf van de gehele wetenschap te horen krijgen dat wij niet wisten wat wij deden op het moment dat wij de zaak behandelden.

De heer **Scholten** (CDA): Ik heb gezegd dat de regeling goed moet zijn en niet in feite achter het huurrecht aan moet uithollen. Ik sluit mij dan ook wat die algemene benadering betreft bij de woorden van mevrouw Salomons aan. Ik vraag mij echter af of de Partij van de

Arbeid zich op zich zelf wil committeren tot medewerking aan een tijdelijke verhuur van leegstaande panden als de Regering bereid is dit uit het wetsontwerp te lichten en met voortvarendheid te komen met een separaat wetsontwerp. Ik roep het betoog van de heer Van Dam in herinnering die daar zelfs om heeft gevraagd. Blijft u daarbij?

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mits dezelfde beperking wordt gemaakt die de heer Van Dam toentertijd heeft gemaakt, namelijk dat het gaat om een tijdelijke verhuurregeling van nimmer verhuurde panden. Dan zouden wij met de regeling akkoord kunnen gaan. Daarnaast heb ik gezegd dat wij ons kunnen voorstellen dat zich een aantal problemen voordoen. Wij willen naar dat wetsontwerp kijken. Iets anders kan ik, zolang ik het wetsontwerp dat ons wordt voorgelegd niet heb gezien, niet zeggen, zeker niet namens mijn fractie. De bereidheid om met spoed tot zo'n regeling te komen is aanwezig, zoals uit mijn betoog valt op te maken. Anders zou ik niet zeggen dat ik vermoed dat wij dan zelfs sneller dan met de thans voorgestelde regeling tot een adequate oplossing kunnen komen.

De heer **Scholten** (CDA): Ik vat dit antwoord met een zekere vrijmoedigheid samen als: ja.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Niet ja. Wij zijn bereid mee te werken aan de oplossing van een aantal gerezen problemen. Wij zijn niet bereid – het zou ook erg overdreven zijn als ik dat zou toezeggen – voor elke tekst te stemmen.

De heer **Scholten** (CDA): Dat heb ik ook niet gevraagd.

Mevrouw Salomons zei: er zijn nog andere zaken te bedenken, die je daarbij zou kunnen betrekken. Ik meen dat, als wordt gekozen voor de procedure 'niet nu maar in een apart wetsontwerp', de afspraak in deze Kamer moet worden gemaakt dat wij daar niet de hele wereld weer bij halen – ik overdrijf het wat – omdat anders.....

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat vind ik de wijsheid van de Regering.

De heer **Scholten** (CDA): Dat is primair de wijsheid van de Regering, maar de behandeling van dit wetsontwerp leert dat vervolgens de wijsheid van de Kamer erbij komt. Die combinatie kan wel eens een heel ander produkt voortbrengen dan aanvankelijk werd gedacht.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Als u mij volgt, is de wijsheid van de Kamer in de eindfase zodanig, dat wij het niet doen, dat wij dus niet allerlei andere zaken erbij halen op dit moment.

Salomons

De heer **Scholten** (CDA): Ik heb de indruk dat, zij het wat omslachtig, op beide vragen redelijk positief wordt geantwoord. Ik zie de heer Patijn ondersteunend knikken. Aangezien mijn gedachte om in commissieverband bijeen te komen niet verder wordt ondersteund, laat ik het daarbij.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik dank u wel en hoop dat wij er op korte termijn met zijn allen uitkomen. Ik zie de antwoorden van de Regering met belangstelling tegemoet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb uitvoerig gesproken over een zaak, die niet in het wetsontwerp ondergebracht zou moeten worden. Ik wil nu overgaan naar het oorspronkelijke ontwerp, althans de laatste versie daarvan inclusief de nota's van wijzigingen, die de eigenlijke problemen van het wetsontwerp behandelen. Hierop hebben wij ons schriftelijk kunnen voorbereiden, zodat ik er wat minder in detail op behoeft in te gaan.

Naast de problemen zijn er ook veel verbeteringen gekomen, waarvan een gedeelte ons niet onbekend voorkomt, zoals het landelijke register, het versnellen van de vorderingsprocedures, een zekere zeggenschap voor de burgemeester enz. Het is echter de vraag, of de problemen optimaal zijn opgelost. Op de definities zal ik in detail terugkomen bij de artikelsgewijze behandeling. Toch wil ik nu al zeggen dat de definities van woning en van leegstand vele ontwikkelingsmogelijkheden bieden. Het begrip 'gebouw' is daarentegen weer zeer restrictief. Dit kan inhouden dat veel buiten de werkingssfeer van de wet valt.

Het begrip 'woning', zoals nu gedefinieerd en gerelateerd aan de jurisprudentie, houdt in dat onzelfstandige etages, winkelwoningen enz. buiten de werkingssfeer van de wet zullen vallen. Wij hebben er begrip voor dat wij niet kunnen terugkeren naar de situaties van direct na de oorlog, waarin kamers werden gevorderd om inwoning mogelijk te maken. Wel vragen wij ons af, of het begrip 'woonruimte', zoals het nu is gedefinieerd, niet zal gaan betekenen dat bij voorbeeld in een stad als Utrecht, waar een en ander ooit werd geïnventariseerd, alle woningen boven de winkels, waar vroeger een verbinding was, leeg blijven staan. Daarmee wordt de effectiviteit van de werking van de wet ondermijnd.

Ik meen ook dat de definitie van het begrip 'leegstand' veel bewijsrechtelijke problemen boven water haalt. Wij

benijden de gemeentebesturen, die hiermee moeten werken om tot vordering te kunnen overgaan, niet. Die definitie staat immers centraal voor de vraag, wat er geregistreerd zal worden en wat er gevorderd kan worden.

Een ander aspect, dat naar ons oordeel ontwikkelingsmogelijkheden zal opleveren, is de termijn, waarna ingeschreven moet worden. Pas na twee maanden behoeft er geregistreerd te worden. Als een eigenaar na enige tijd komt, hoe kan men dan bewijzen dat het om méér dan twee maanden gaat? De directe signaalfunctie van de ontwikkeling van leegstand door directe registratie verdwijnt en door veel veranderingen in de bewoning zal een en ander zich aan de waarneming van het gemeentebestuur onttrekken. Ik vrees, dat hierdoor extra bewijsrechtelijke problemen met betrekking tot de termijnen ontstaan.

Daardoor wordt het vorderen een bijzonder moeilijke zaak. Op het moment dat de gemeente vordering overweegt, kan de eigenaar, bij het nu voorgelegde wettelijke systeem, ook nog uitwijken naar het tijdelijk verhuuren. Kortom, vordering zal uitzondering worden.

Wij hebben daar in ons ontwerp altijd voor gepleit. Wij wilden het niet op deze manier als een uitzondering beschouwen, maar wij wilden de mogelijkheid scheppen naast een algemene bevoegdheid van gemeenten om woningen toe te delen. Wij wilden die niet zien als een uitzondering op de algemene regel die nu dreigt, waardoor panden toch maar leeg blijven staan.

Een volgende eventuele oplossing heeft de Regering niet willen kiezen. Dat was een vorderingsrecht voor belanghebbenden. Immers, buurtbewoners weten vaak hoe de situatie is. Zij kunnen vaak veel beter dan een gemeentebestuur nagaan of een pand twee maanden leeg staat. Met de heer Scholten willen wij er bijzonder sterk voor pleiten, ook belanghebbenden een recht te geven om vordering te vragen bij gemeentebesturen en die kwestie zo mogelijk via een spoedprocedure te behandelen, zodat niet te lang een situatie van onduidelijkheid blijft bestaan die zowel voor de beschikkingsbevoegden als voor het gemeentebestuur en de belanghebbenden uitermate frustrerend is.

Over de registratie zelf is door anderen ook vrij veel gezegd. Ons inziens is de termijn van een jaar rijkelijk lang, zeker als wij aan huurwoningen denken. Wij menen dat een half jaar leegstand meer dan voldoende is om een geschikte kandidaat voor een woning

te vinden, dit te meer daar B. en W. altijd de bevoegdheid hebben, die termijn te verlengen. Ik wil dat ook tegen de heren Scholten en De Beer zeggen. Het lijkt ons volstrekt zinloos en uitermate gevaarlijk, één algemene minimum termijn vast te leggen waarbinnen niet gevorderd kan worden. Immers, B. en W. hebben altijd de bevoegdheid de registratie te verlengen.

De beslissing om de registratie door te halen is voor beroep vatbaar. Er is dus een met een behoorlijke rechtsgang omklede waarborg voor de eigenaar dat hij niet rauwelings met allerlei vorderingen van drammerige gemeentebesturen zal worden overvallen. Een gemeentebestuur zou bij onrechtmatig handelen ook nog eens schadeplichtig zijn. Een wijs gemeentebestuur zal zich wel hoeden, te gaan vorderen – ik denk dat het die vordering er ook nooit door krijgt – als een eigenaar/ bewoner een pand op redelijke gronden leeg heeft staan en dat pand tegen een redelijke prijs te koop aanbiedt.

De heer **Scholten** (CDA): Ik heb wel eens een wat fijnzinniger kwalificatie van een amendement gehoord dan zojuist, toen mevrouw Salomons het mijne als volstrekt onzinnig betitelde.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat is mij dan in mijn emotie ontschoten. Ik sta er wel achter, maar ik zal het terugnemen.

De heer **Scholten** (CDA): Ik geloof dat mevrouw Salomons zich, althans op dit moment, wat weinig verplaatst in de situatie van bona fide eigen woning-bezitters, die er in Nederland ook nog zijn. In de huidige situatie hebben zij het vaak toch al uitermate moeilijk. Of een gemeentebestuur verstandig is of niet wil per tijd en plaats ook nog wel eens verschillen. In ieder geval kunnen die eigen woning-bezitters er een potentiële vordering bij krijgen. Ik denk dat mevrouw Salomons daar te licht aan tilt.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Neen, ik til daar bepaald niet licht aan. Ik heb dat ook in de stukken nooit gedaan. Ik heb mij juist verzet tegen sommigen uit deze Kamer die bepleit hebben, de termijn te verkorten en geen verlenging mogelijk te maken, door te verwijzen naar het gemeentebestuur. Dat moet, op de hoogte zijnde van de situatie, het best kunnen bekijken wat de beweegredenen van de eigenaar zijn, wat de plaatselijke woningmarktsituatie is en wat het aanbod is binnen de regio. Het kan het best bekijken of er redelijke gronden voor verlenging zijn.

Salomons

Wat de heer Scholten nu doet, is een algemene minimumnorm opleggen die in een aantal gemeenten in de niet-woningnoodsituaties buiten de Randstad, misschien best redelijk is tegenover eigenaar-bewoners. De heer Scholten legt die norm ook dwingend – want wij zijn met landelijke wetgeving bezig – op in gemeenten waar wel een ernstige woningnoodsituatie is, zodat die norm juist niet alleen aan de bona fide eigenaren de kans geeft, een pand langdurig leeg te laten staan, maar ook de kans geeft aan allerlei speculanten of met andere woorden, eigenaren die met wat minder op volkshuisvesting gerichte doeleinden bezig zijn.

In kleinere gemeenten, waar geen woningnood is, zal uw termijn van 1 jaar wellicht nog te kort zijn, terwijl een vaste termijn ook tot gevolg kan hebben dat een gemeentebestuur daarna helemaal weinig neiging heeft om tot verlenging over te gaan. Het bestuur wordt namelijk niet meer uitdrukkelijk de toetsende instantie. In het westen van het land is echter de omloopsnelheid veel groter; daar bestaan inderdaad onverkwikkelijke leegstandsituaties naast een schrijnende woningnood. Daar moeten de gemeentebesturen 1 jaar resp. 2 jaar wachten alvorens tot vordering over te kunnen gaan. Een dag nadat de termijn van 1 jaar is verstreken, heeft het gemeentebestuur de vordering echt niet rond. Ik denk niet dat men zoiets als behoorlijk bestuur kan beschouwen.

De heer **De Beer** (VVD): Ik vind uw benadering erg irreal, want waar praten wij hier over? Wij spreken over eigenaar-bewoners, die om de een of andere reden moeten verhuizen en die hun oude huis slecht kunnen verkopen. Ik heb het voorbeeld genoemd van de heer D. uit Tiel, die zijn huis voor f 120.000 te koop aanbiedt, toch bepaald geen fancy-prijs. In dit soort gevallen kun je toch niet spreken over mensen die speculeren? Denkt u nu werkelijk dat deze mensen voor de lol de lasten van twee huizen tegelijkertijd dragen? Deze mensen willen niets liever dan hun huis zo snel mogelijk tegen een redelijke prijs verkopen. Wij spreken hier over eigenaar-bewoners en niet over mensen die niet bona fide zijn of die tegen de belangen van de volkshuisvesting ingaan.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Kunt u mij een harde definitie geven van een eigenaar-bewoner? De definitie heeft betrekking op het moment dat de betreffende persoon in de woning

woont, maar het kenmerkende van de positie, die u aangeeft, is dat hij niet meer in de woning woont.

De heer **De Beer** (VVD): In mijn amendement staat gedefinieerd wat een eigenaar-bewoner is. Deze definitie kennen wij nu al ongeveer drie jaar. In de Woonruimtebeschikking 1974 wordt dit begrip omschreven als: iemand die gedurende een half jaar onafgebroken in de leeggekomen woning heeft gewoond. Deze definitie heeft drie jaar lang in de praktijk tot geen enkel probleem aanleiding gegeven.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Waar haalt u vandaan dat die definitie in de praktijk tot geen enkel probleem aanleiding heeft gegeven? Juist waar deze is gehanteerd, en dat zijn juist de problematische gebieden, blijken allerlei stroman-figures mogelijk te zijn. Er blijken ook allerlei transacties van huurders, die als zogenaamde eigenaar-bewoner optreden, mogelijk te zijn. De definitie blijkt dus niet waterdicht te zijn. Ik heb overigens bewondering voor uw vertrouwen in de mensheid wanneer de eigendom om de hoek komt kijken. Ik denk echter niet dat een eigenaar-bewoner of iemand die toevallig eigenaar is per definitie een beter mens is dan allerlei anderen die met deze bepalingen te maken hebben. De bepalingen worden namelijk aan de lopende band ontdoken.

De heer **De Beer** (VVD): Wat u zegt is volstrekt in strijd met de praktijk, zoals wij die bijna dagelijks in de Kamer krijgen te behandelen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dan bent u niet op de hoogte van de praktijk die wij hier bijna dagelijks krijgen te behandelen.

De heer **De Beer** (VVD): Met de huizen die al of niet zullen worden verkocht hangen allerlei problemen samen. Deze problemen hebben echter geen betrekking op de vraag of iemand eigenaar-bewoner is.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Maar het gaat nu om de mogelijkheid van een algemene uitzonderingsregel van vordering door de gemeente in gevallen waar aangetoond kan worden dat men eigenaar-bewoner is. Bij een algemene maatregel wordt het zeer aantrekkelijk om een fake-eigenaar in het huis te zetten. Volgens uw norm behoeft men bovendien binnen 6 maanden nog geen overdrachtsrechten te betalen. Het lijkt mij dan ook een interessante zaak iedere keer een eigenaar-bewoner op te voeren die toevallig van zijn pand af wil.

Daardoor wordt dan vordering door de gemeente volstrekt onmogelijk. Een hele trits van familieleden kan dan elke

keer weer als eigenaar-bewoner optreden, zonder dat er zelfs overdrachtsrechten behoeven te worden betaald. Daarmee wordt dan elke keer voorkomen, dat de gemeente vordert.

De heer **De Beer** (VVD): In samenhang hiermee wil ik de Regering dan vragen, of zij wellicht haar visie kan geven op de vraag, of het begrip eigenaar-bewoner zoals dat in de Woonruimtebeschikking 1974 is gedefinieerd in de praktijk tot moeilijkheden aanleiding heeft gegeven. Dan kunnen wij de discussie wat dat betreft nu beëindigen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dan wil ik nog een voorbeeld uit de praktijk noemen. In de Vogelstruis was ook een neefje als eigenaar-bewoner ingeschreven in het kadaster. Deze verblijf niet in de woning, had er ook nooit in gewoond en beschikte waarschijnlijk niet over de middelen om dat pand ooit aan te kopen. Dit is toch een aardig bekend geval.

Gezien de bewijsrechtelijke problemen, die er toch al zullen zijn, is het niet verstandig, nog meer uitzonderingen op de registratie te maken. Ik denk dat wij met een zo eenvoudig mogelijke uniforme registratie gebaat zijn. Dat betekent niet een termijn, die wij in deze wet vastleggen en die vervolgens voor de gemeenten, waar de Woonruimtetwet wordt gehanteerd, anders kan zijn. Het gaat daarbij echter om het onverwijld melden. In relatie met de artikelen 13 en 14, waarbij het al dan niet optreden van de politie voor een deel is gekoppeld aan het geregistreerd zijn van woningen en het ont-ruimen via de burgemeester, menen wij dat de registratieloze periode bewijsrechtelijk gezien, ook naar het politie-optreden toe, een onmogelijke situatie creëert.

Hoe kan de politie immers vaststellen, of het pand net zit in de periode, voordat inschrijving noodzakelijk is, dan wel in een periode, waarin de inschrijving al is opgeheven of waarin de eigenaar al had moeten inschrijven? Dat levert een veelheid van bewijsrechtelijke problemen op. Huurcontracten zijn op dit moment namelijk in geen enkel register te registreren, laat staan het eindigen van de feitelijke huursituatie met betrekking tot een pand.

Een volgend punt, waarbij ik nader wil stilstaan, is het vorderingsbeleid. In het algemeen zijn wij zeer positief over de uitbreiding van de mogelijkheden, die het regeringsontwerp biedt. Wij vinden vijf maanden een redelijke termijn, waarbinnen gemeentebesturen tot een besluit moeten komen. Wij menen echter dat in kennelijk zeer on-

Salomons

redelijke gevallen, bij voorbeeld in het geval van eigendomsovergang of allerlei chicanes ook eerder gevorderd zou moeten kunnen worden. Volgens de huidige woonruimtetwet is dat mogelijk. Wij hadden er graag duidelijkheid over, of dat ook thans mogelijk is.

De subsidieregeling lijkt ons ook positief. Ons is echter niet helder, waarom nog eens uitdrukkelijk moet worden gezegd, dat de Minister bij de goedkeuring van de vordering kijkt naar de middelen, die beschikbaar zijn. Het lijkt ons binnen een enigszins behoorlijk begrotings- en budgetbeleid logisch, dat de Minister in het algemeen bij de toezegging van zijn subsidies kijkt naar de middelen, die beschikbaar zijn. Wij vragen ons af, of het extra vermelden van die formulering in de wetstekst een extra inperking is.

Ook is niet helemaal duidelijk, wat de prijsbepaling zal zijn in die gevallen, waarin de prijs van de woonruimte niet door de Minister wordt vastgesteld. Wij nemen aan dat, gezien het feit dat er geen andere problemen zijn, hier in ieder geval het puntensysteem op basis van de Huurprijzenwet woonruimte zal gelden.

Mijn laatste vraag ten aanzien van de vordering is veel wezenlijker voor de werking van het wetsontwerp. 'Kan er worden gevorderd, als er een vonnis van de civiele rechter is?'

Wij hebben namelijk in Dordrecht een vonnis van de rechter in civiel-rechtelijk kort geding, waarna het gemeentebestuur van Dordrecht toch wilde gaan vorderen. Tot op heden is echter gezegd, dat vordering niet kan slagen door het afwegen van het belang van de partijen; in dit geval van de eigenaar. Het lijkt mij met name relevant, omdat in het wetsontwerp een eenvoudige rechtsprocedure wordt geboden aan de eigenaar om een civiel-rechtelijk vonnis te krijgen. Dit vonnis kan hij, gezien de anonieme dagvaarding zelfs krijgen, zonder dat er een echte kraker in het pand zit. De eigenaar zou zich daardoor kunnen zeker stellen tegen een daarop volgende vordering, indien de jurisprudentie van de 'Arob-rechter', zoals deze ten minste tot op heden in Dordrecht is gevolgd, wordt uitgevoerd: leegstand zonder kraak- en zonder vorderingsrisico. Ik denk niet, dat dit de intentie is van de Regering. Ik ben echter bang, dat door de vereenvoudiging van de burgerlijke rechtsvorderingsprocedure dit risico levensgroot wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn volgende punt betreft de sancties. Als fractie

van de Partij van de Arbeid hebben wij – niet tot groot genoegen van de kraakbeweging – er nooit twijfel over laten bestaan, dat wij het gerechtvaardigd vinden, dat als aan de voorwaarden voor een goede woonruimteverdeling is voldaan, wij het onjuist vinden als een aantal personen, die het daarmee niet eens zijn, daar dwars tegen ingaan. Eén van de bezwaren van het ontwerp is echter juist, dat aan deze voorwaarden niet is voldaan. Wij vinden, dat één en ander primair door ontruiming moet worden geregeld. In een aantal gevallen vinden wij zelfs, dat, waar sprake is van recidive, ook strafrechtelijke middelen gerechtvaardigd zijn. Wij hebben dus ook ten principale geen bezwaar tegen het feit, dat er strafsancities in deze wet zijn opgenomen. Een andere zaak is, of wij de wijze, waarop deze strafsancities zijn geformuleerd, nu de meest gelukkige vinden.

Tijdens de plenaire behandeling van de 'anti-kraakwet' (12 305) was een belangrijk punt van discussie dat er een rechtsgang voor krakers mogelijk moest zijn, ook als er een vermoeden van kraken bestaat. De Minister stelt in de nota naar aanleiding van het eind verslag naar aanleiding van artikel 13 dat een kraker ook bij een politieke ontruiming altijd een beroepsmogelijkheid heeft. Ik vraag mij af, hoe die gerealiseerd kan worden als er aanstonds ontruimd moet worden. Bij de behandeling van wetsontwerp 12 305 heeft de Kamer dat 'aanstonds' geschrapt en ik pleit er daarom sterk voor om in dit geval een zodanige termijn in te voegen – ik denk nu echt niet aan termijnen van weken – dat een gang naar een rechter voor een Arob-procedure of naar een president van de rechtbank voor een kort geding mogelijk is.

Een tweede bezwaar tegen de strafvorderingsimplementatie is dat er geen eis van proces-verbaal van binnentreding wordt geëist. In wezen zijn de bevoegdheden tot binnen treden zeer ruim en ook dat is er bij nota van wijzigingen in gekomen. Wij hebben daar grote moeite mee, want ook daar gaat het ontwerp, zoals dat er nu ligt, verder dan de bepalingen die thans bij de Eerste Kamer aanhangig zijn. Voor een waarborg in processuele zin zouden wij erop willen aandringen om tot een gelijkschakeling of tot een aanpassing van het ontwerp te komen. Wij hebben daar ook enkele amendementen voor ingediend.

Mijnheer de Voorzitter! Een bezwaar daartegen zou kunnen zijn dat er volgens de Minister toch een gang moet

zijn voor die eigenaar om de zaak leeg te krijgen. Ik denk dat, als uitdrukkelijk wordt verwezen naar het feit dat de burgemeester in dit wetsontwerp de uiteindelijke bevoegdheid krijgt – wel een bevoegdheid die niet zoveel voorstelt; hij mag hooguit termijnen bepalen van ontruiming – de procedure ook enigszins zorgvuldig verloopt, zodanig dat de burgemeester ook weet wat er gebeurt. Voorkomen moet worden dat vele ontruiming door eigenaar en politie reeds geregeld zijn, waarna de burgemeester dan hooguit met het al dan niet opgemaakte procesverbaal geconfronteerd wordt. Op deze manier kan de burgemeester zijn politieke verantwoordelijkheid tegenover de raad, hoewel hij in formele zin niet verantwoordingsplichtig is, in wezen geen inhoud geven.

Al deze argumenten leiden er bij ons toe dat wij voor enige termijn pleiten tussen het moment van constateren en het overgaan tot ontruiming

De heer **De Beer** (VVD): Zojuist sprak mevrouw Salomons zo vol vertrouwen over het beleid van gemeentebesturen waar het het vorderingsbeleid betrof. Ze pleit dan niet voor een bepaalde vrijwaringstermijn voor bijvoorbeeld eigenaar-bewoners. Nu blijkt op slag haar vertrouwen in het gemeentebestuur helemaal verdwenen te zijn. Zij wil blijkbaar niet aan het oordeel van de burgemeester overlaten of onmiddellijk ingegrepen moet worden dan wel op termijn. Dat kan ik niet goed met elkaar rijmen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat is dan een misverstand, mijnheer De Beer, mijn vertrouwen in gemeentebesturen is juist zo groot, dat ik de gemeentebesturen ook echt de kans wil geven hun verantwoordelijkheid te nemen en dat ik niet een willekeurige dienstdoende hulpofficier van justitie, dus gewoon de straatagent, gezamenlijk met de eigenaar een pand wens te laten leeghalen. Ik vind inderdaad dat dit onder verantwoording van het gemeentebestuur behoort plaats te vinden.

De heer **De Beer**: Zo gebeurt het ook in het wetsontwerp.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Nee, u moet artikel 13 toch maar eens nakijken. Degene die het pand wederrechtelijk betreden heeft, en niet op vordering van de eigenaar het aanstonds verlaat, kan gesommeerd worden het te ontruimen.

De heer **De Beer** (VVD): Degene die belast is met de ontruiming en die daar de verantwoordelijkheid voor draagt is niet meer de officier van justitie maar de burgemeester.

Salomons

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Exact, ik heb daar ook geen enkel probleem mee. Het moet echter niet al ontruimd zijn voordat de burgemeester eraan te pas komt. In heel veel van die gevallen betekent het dat de politie heterdaad constateert, of meent heterdaad te constateren, en dat er ontruimd wordt.

De heer **De Beer** (VVD): Het gebeurt altijd onder de verantwoordelijkheid van de burgemeester en daarom stel ik u opnieuw de vraag waarom nu plotse-ling uw vertrouwen in B en W verdwe-nen. Zoëven was u nog vol vertrou-ven. Deze houding van u lijkt mij niet erg consequent.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik heb in het geheel niet gezegd, dat mijn ver-trouwen in het gemeentebestuur is verdwenen. Alleen, indien op vorder-ing van de eigenaar wordt overge-gaan tot onmiddellijke ontruiming, zonder dat de politie daartoe uitdruk-kelijk bevel van de burgemeester heeft ontvangen, dan komt het gemeentebes-tuur er helemaal niet aan te pas. Via de delictomschrijving wordt dan veel-al een situatie van 'heterdaad' gecon-strueerd. Degene die dan het pand heeft moeten ontruimen, kan dan slechts achteraf proberen zijn recht waar te maken.

De heer **De Beer** (VVD): Over welke rechten spreekt u, als er van heterdaad sprake is? Bent u nu niet bezig de zaak op zijn kop te zetten? Stel je nu eens voor, dat iemand bezig is een auto te stelen en dat de politie een week moet wachten met ingrijpen omdat eerst be-wezen moet worden dat de dief geen rechten heeft! Mevrouw Salomons, u stelt de zaak nu wel al te karikaturaal voor.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Helemaal niet. Als de zaken allemaal zo duidelijk waren als recht en onrecht in de ogen van de heer De Beer dan zouden wij veel ellende bij ontruiming van kraak-panden niet hebben gehad. Achteraf bleken er dikwijls heel wat meer rech-ten te bestaan. Hiervoor wens ik waar-borgen in te bouwen.

De heer **Scholten** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Nadat de anti-kraakwet na veel discussie op deze onderdelen is vastgesteld zoals zij is vastgesteld – ook met instemming van de fractie van de heer De Beer – kan ik mij eerlijk ge-zegd niet voorstellen dat hij daarvan op dit moment afstand wil nemen. Zo interpreteer ik althans de opmerkingen van de heer De Beer.

De **Voorzitter**: Wil de heer Scholten onderlinge discussie achterwege la-ten?

De heer **Scholten** (CDA): Ik weet dat u niet van onderlinge discussie houdt, maar deze onderlinge discussie spaart tijd.

De **Voorzitter**: Dat betwijfel ik!

De heer **Scholten** (CDA): Ja?

De **Voorzitter**: Ja!

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb uitgebreid stilge-staan bij de strafrechtelijke aspecten en de strafvorderingsaspecten. Ik ga echter ook even in op de civielrechtelij-ke aspecten. Ik ga ervan uit dat een eigenaar die registreert, een veelheid van mogelijkheden heeft om zijn won-ing behoorlijk en snel leeg te krijgen. Daarnaast heeft hij natuurlijk in ons recht lijke de weg via de burger rech-ter. Is het dan nodig dat er nog een ex-tra weg wordt gecreëerd via een ano-nieme dagvaarding die eigenlijk alleen voor één categorie nodig kan blijken te zijn, namelijk voor de panden die niet onder artikel 13 en 14 vallen? Het gaat daarbij dus om de gebouwen en won-ningen die dank zij de gehanteerde leegstandsdefinitie kunnen worden geregistreerd en die via de normale weg kunnen worden ontruimd. Dat ge-beurt onder verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur. Waarom zijn wij bezig, voor een in wezen zeer beperkte categorie gebouwen – die niet regi-streerbaar is – een bijzondere proce-dure in de burgerlijke rechtsvordering te creëren, waardoor allerlei mogelijk-heden van chicanes aanwezig zijn? Het is bovendien een weg die vanaf de eer-ste dag van inwerkingtreding van deze wet begaanbaar zal zijn. De weg kan bij voorbeeld worden gebruikt tegen mensen die al vele jaren in panden wonen. Aangezien de eigenaren zelf en alleen te beslissen hebben of zij ge-bruik willen maken van dat recht, bete-kent het dat er massaal ontruimingen komen, met alle nare aspecten voor de openbare orde van dien. Een dergelij-ke wijze van burgerlijke rechtsvorde-ring zal veelal betekenen dat de rech-ter gedwongen zal zijn, uitspraak te doen, omdat hij toch niet inhoudelijk kan toetsen in evident dubieuze zaken. Het enige wat de rechter kan doen, is een termijn stellen voor de uitvoering. Een werkelijk inhoudelijke toetsing is hem niet gegeven.

Ik heb al gesproken over het geval dat er een vonnis wordt gevraagd voor een leeg pand. Daarmee kan te allen tijde vordering worden voorkomen. De rechter kan echter ook worden gecon-fronteerd met allerlei gevallen waarin hij duidelijk weet dat er stromannen in het geding zijn. Een eigenaar kan zich op die manier een voortdurende ont-

ruimingstitel verschaffen. Dat gebeurt zonder registratie, want die heeft hij dan niet nodig. Hij ontloopt dan het ri-sico van vordering door de gemeente. Bij een mogelijk kraakgeval, kan hij de krakers er altijd uit krijgen. De titel blijft van kracht tot één jaar nadat hij de titel voor de eerste keer heeft gebruikt. De titel kan dus jaren blijven bestaan. In wezen kan men op die manier tijdelijke huurcontracten vormvrij creëren, nog veel verdergaand dan het wets-ontwerp. Als de huurder lastig wordt, zegt men gewoon dat het een kraker is. Dan wordt die persoon eruit gezet via de titel die men heeft verworven. Ik zie niet in hoe men dit verschijnsel kan in-dammen, want de rechter heeft geen enkele inhoudelijk toetsingsbevoegd-heid.

Men kan nog een veel fraaiere vorm bedenken. Als een pand wél gekraakt is, verschijnt er een stroman die niet in het pand zit. Er komt dan een ontrui-mingstitel en vervolgens wordt het vonnis geëxecuteerd. Er behoeft trou-wens helemaal geen sprake te zijn van een kraaksituatie, want er kan gewoon sprake zijn van een huursituatie waar-bij de huurder in het buitenland zit. Hij neemt dan geen kennis van de dag-vaarding, terwijl de eigenaar de huur-der graag kwijt wil; omdat er iemand verschenen is, wordt er geen verstek verleend. Ook als de huurder er later achter komt, gaat de zaak toch gewoon door.

Ik ga ervan uit dat dit niet de dage-lijkse praktijk is, maar wij creëren in ie-der geval een veelheid van ontoetsba-re situaties, waarmee het gezag van de rechterlijke macht niet wordt verbe-terd en die een fundamentele inbreuk vormen op de rechtswaARBorgen waarmee wij gedaagden omringen.

Bovendien menen wij dat deze maatregelen overbodig zijn. Panden kunnen vrijwel allemaal worden inge-schreven. Zij kunnen worden ontruimd via de burgemeester, die geen beleids-marge heeft. Panden die niet kunnen worden geregistreerd, zijn over het al-gemeen niet geschikt voor bewoning, zeker als de definitie wordt aangepast zoals wij bij amendement hebben voorgesteld, en kunnen via de Wo-ningwet worden ontruimd. Panden waar krakers lang in zitten, kunnen al-tijd met een dagvaarding op naam via de normale procedure voor de rechter worden ontruimd, want als zo'n situ-atie lang duurt, zijn de gegevens bo-ven water te krijgen.

Alles overwegende, menen wij dat er geen reden voor is dat deze bepal-ing in het systeem is opgenomen. Zij brengt de rechter in een positie waarin zijn gezag en dat van onze rechtsorde

op onaangename manier ter discussie komen te staan. Ik ben van mening dat wij hierbij niet zijn gebaat.

Wij menen nog steeds dat de door ons gekozen weg beter is, omdat hierin echte bevoegdheid bij de administratie wordt gelegd. Zelfs als men deze weg niet wenst te volgen en men van mening is dat zo vergaande bemoeienis van de administratie ongewenst is, is het zeker geenszins gerechtvaardigd, een van de pijlers van ons rechtsstelsel, een goed gewaarborgd recht op verweer voor gedaagden, op de tocht te zetten. Helaas moeten wij vaststellen dat de combinatie van deze bepaling en de tijdelijke-verhuurbepaling in de wet vele positieve onderdelen ervan, zoals betere vorderingsmogelijkheden en registratie van leegstand, tot een dode letter dreigen te maken. Dit geldt juist voor de kwaadwillenden en helaas is dit typisch een vorm van wetgeving die wij zelden voor goedwillenden schrijven.

Handhaving van bepalingen in deze vorm maakt, naar wij vrezen, het wetsontwerp niet tot een wet ter bestrijding van leegstand, zoals in de beweegreden staat, maar tot een wet die het kraken bestrijdt. De heer Scholten heeft uitvoerig over de voorgeschiedenis gesproken. Het kabinet-Biesheuvel is met de werkzaamheden aan dit wetsontwerp begonnen. Minister Van Agt heeft als eerst verantwoordelijke in het vorige kabinet, het kabinet-Den Uyl, deze werkzaamheden voortgezet. Onder zijn premierschap is hierin gelukkig – sommige mensen hebben toch enkele goede kanten – een kentering gekomen. Het spijt ons, als wij de balans moeten opmaken en dan zelfs niet dit geringe positieve punt op het conto van het kabinet kunnen schrijven.

Er dreigt in plaats van bestrijding van leegstand ten behoeve van de woonruimteverdeling bestrijding van kraken ten behoeve van leegstand te komen.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Zonder al te veel overdrijving zou men kunnen zeggen dat met de nieuwe wetgeving inzake het aanpakken van leegstand tevens een brevet van politiek onvermogen van onze na-oorlogse samenleving wordt uitgereikt. Vijfendertig jaar na de oorlog is het vraagstuk van de woningnood nog niet opgelost geweest en meent zelfs weer in hevigheid toe. De laatste jaren wordt er niet geheel ten onrechte gesproken over het verschijnsel van de nieuwe woningnood. Het beeld van deze woningnood verdient echter wel

enige nuancering. Was de nood in de eerste na-oorlogse jaren er vooral één van pure schaarste; tegenwoordig is het vooral ook een probleem van de individualisering bij het wonen. Het één hangt overigens nauw samen met het ander. Als bij voorbeeld onze bevolking genoeg zou nemen met een dichtheid van bewoning zoals die ongeveer 20 jaar geleden gemiddeld werd aanvaard, dan zou er geen woningnood meer zijn.

Ik denk dat het niet overbodig is, alvorens over het verschijnsel leegstand te spreken, erop te wijzen dat de woningnood bepaald geen natuurverschijnsel is, maar resultante van politieke en economische beslissingen. Van die beslissingen wil ik de twee belangrijkste noemen. In de eerste plaats is men het er in het algemeen wel over eens, dat in vergelijking met de ons omringende landen, de gemiddelde Nederlander, daarin gesteund door politiek en beleid, een te laag percentage van zijn inkomen aan zijn huisvesting wenst te besteden. Dit is een overbekend feit, dat mijns inziens niet genoeg herhaald kan worden. Voor allerlei consumptiegoederen is er in ons land, ook nu nog, sinds jaar en dag bijzonder veel geld beschikbaar. Afgemeten aan de hoeveelheid televisietoestellen, auto's, buitenlandse vakantiereizen en dergelijke is ons land een bijzonder welvarend land, dat zich kan meten met de rijkste landen ter wereld. Op het terrein van de volkshuisvesting echter is er sprake van een structurele achterlijkheid.

De tweede beslissing die het verschijnsel woningnood heeft gemaakt tot wat het nu is, is de politiek-ideologische uitspraak dat iedereen van 18 jaar en ouder recht heeft op zelfstandige woonruimte. Het is een recht, dat onder het vorige kabinet is geproclameerd zonder dat daar in den brede om werd gevraagd en waarvan nu de inwilliging wordt geëist. Die inwilliging was en is echter – en daarmee trap ik een open deur in – onmogelijk. De maatschappelijke inspanningen die zijn ontstaan, mede ten gevolge van deze door mij genoemde ontwikkelingen, hebben zich deels ontladen in het verschijnsel kraken. Het is daarom natuurlijk maar een zeer klein deel van de waarheid, wanneer men zou zeggen dat het kraakverschijnsel een reactie is op speculatieve leegstand van woningen en gebouwen. Met meer recht kan men zeggen dat het kraken resultante is van enerzijds een duidelijk afnemend norm-besef ten aanzien van het mijn en dijn en anderzijds van een gevolg van het wekken van overspannen verwachtingen op woongebied in onze verzorgingsstaat.

Ik kan uiteraard meewerken aan de totstandkoming van een goede leegstandwetgeving, maar dan wel met de nadrukkelijke kanttekening dat zo'n wetgeving wat de bestrijding van de woningnood betreft nauwelijks zoden aan de dijk zet. De werkelijke oorzaken van het onbehagen op woninggebied liggen elders en daar zullen de inspanningen dan ook voornamelijk op gericht dienen te worden. Het afgelopen jaar heb ik mij soms niet aan de indruk kunnen onttrekken dat de nieuwe leegstandwetgeving wel eens als een soort zoethoudertje werd gepresenteerd, of, om het in het bekende jargon te zeggen, werd gehanteerd als een vorm van repressieve tolerantie. Menen de bewindslieden niet dat de politieke eerlijkheid gebiedt dat de bestrijding van leegstand geen soort bliksem-afleider mag worden voor de werkelijke problemen?

Ik zou het op prijs stellen als de Staatssecretaris in zijn antwoord on-dubbelzinnig zei of de beoogde wet nu alleen van psychologisch of cosmetisch belang is, danwel of deze bovendien substantieel probleemoplossend werkt. Mijns inziens lijdt het geen twi-fel dat zelfs in het theoretische geval dat alle onnodige leegstand zal verdwijnen, de wachttijden voor een woning niet noemenswaard zullen afnemen. Dit alles neemt natuurlijk niet weg dat de overheid wel degelijk rechtsgronden heeft om ongerechtvaardigde leegstand te bestrijden. De spanning in sommige plaatsen tussen wat is en wat behoort is immers zo groot geworden, dat van de leegstand een provocerende werking kan uitgaan, zoals ook in de schriftelijke stukken door de Regering wordt opgemerkt.

Het blijft voor mij overigens een merkwaardig feit dat de Regering haar overtuiging om de leegstand aan te pakken niet heeft willen en/of kunnen baseren op een zelfstandig eigen onderzoek naar de omvang van het verschijnsel ongerechtvaardigde leegstand, maar dat zij – zoals blijkt uit de memorie van toelichting – de overigens waardevolle rapportage van de Raad van Kerken voldoende heeft geacht om haar wetgevend apparaat in werking te stellen. Ik hoop ten minste van harte dat de Regering op andere beleidsterreinen zich wat minder door de resultaten van kerkelijk grensoverschrijdend activisme hoeft te laten inspireren.

Ik ga nog even verder met de relatie van de leegstandwetgeving met de

Verbrugh

woningnood. Tijdens de voorbereiding van het wetsontwerp hebben tot het laatst toe organisaties van ondernemers in de bouwsector met nogal wat paniek in hun stem erop gewezen dat ongewijzigde invoering van de leegstandwetgeving een belangrijke hinderpaal zal zijn voor de bouw van nieuwe woningen. Dit zou in het bijzonder een rem zijn op de ontwikkeling van grootschalige projecten in de woningbouw, zodat gevreesd zou moeten worden dat er èn minder èn duurder gebouwd zal worden. Ook ik zou het op prijs stellen als de Staatssecretaris, die deze berichten stellig met belangstelling heeft vernomen, hierop commentaar wil geven.

Wellicht is een deel van de onrust weggenomen door de derde nota van wijzigingen, waarin de nieuwe tijdelijke verhuurregeling is opgenomen. Heeft de Staatssecretaris de indruk dat daarmee de bezwaren van de bouwondernemers grotendeels zijn weggenomen of zijn er voor hen nog belangrijke problemen?

In het voorlopige verslag liet mijn fractie zich gematigd positief uit over het regeringsontwerp. Het nu voorliggende wetsontwerp wijkt echter op veel onderdelen aanmerkelijk af van het oorspronkelijke. Mijn fractie ziet lang niet alle wijzigingsvoorstellen als verbeteringen. Integendeel, het wetsontwerp in de huidige vorm is mijns inziens een voorbeeld van gecentraliseerde regelwoede geworden en duidelijk een bestuurlijke overreactie op de politieke emoties, die rond het kraken zijn opgelaaid. Als er niet zoveel anarchistisch geweld rond een aantal langdurig leegstaande panden zou zijn geweest, dan zou de wetgever zich nauwelijks geroepen hebben gevoeld tot het ontwerpen van nieuwe regels tegen leegstand.

Dan had men leegstand beschouwd als wat het altijd is geweest, namelijk een normale frictieverschijnsel in onze vrije samenleving, met in de marge helaas ook een aantal misbruiken van de vrijheid, die men echter tegenover perfectionistisch dirigisme als relatief het minst kwade had beschouwd. Alleen excessen had men dan tegengegaan. De vraag mag nu echter wel worden gesteld, of de revolutionaire activisten zich niet op iets anders zullen richten als na verloop van tijd zal blijken dat ook met een perfecte leegstandwetgeving de verwachtingen van goedkope voorziening in woningen vrijwel even teleurstellende uitkomsten zullen blijken te bieden.

Een duidelijk voorbeeld van de door mij genoemde bestuurlijke overreactie is de geschiedenis van de artikelen 2 en 3. Aanvankelijk werd bepaald dat alleen gemeenten met 25.000 of meer inwoners verplicht zouden zijn een leegstandregister in te richten. Bovendien zou van die verplichting nog ontheffing door de Minister mogelijk zijn. In het voorlopig verslag oefende ik daar enige kritiek op uit, omdat wij vonden dat beter aansluiting kan worden gezocht bij de eigen verantwoordelijkheid van de gemeenten, die immers de nood ter plaatse het beste kennen. In het gewijzigde wetsontwerp is de Regering echter precies de andere richting ingegaan. Nu legt artikel 2 elke gemeente zonder onderscheid de plicht op tot het inrichten van een register.

Ik heb tegen deze ontwikkeling toch wel ernstige bezwaren. Meneer de bewindslieden niet dat zij hiermee regelrecht ingaan tegen de in brede kring bepleite decentralisatie op het terrein van de volkshuisvesting? Als ik het goed heb gelezen, is nu zelfs geen ontheffing meer mogelijk. Wat heeft men er echter aan als er tientallen gemeenten komen met volstrekt 'dode registers', die overigens wel ambtelijke mankracht en tijd vergen?

Voor mijn fractie is een eventuele aanvaarding van een nieuwe leegstandwetgeving slechts dan mogelijk wanneer tevens een betere juridische bescherming van de rechten van de eigenaar tegenover krakers zou zijn gewaarborgd. Daarom ook had mijn fractie zich reeds eerder positief opgesteld tegenover wetsontwerp 12 305. Nu dat wetsontwerp is ingetrokken, heeft de Regering gelukkig in het voorliggende ontwerp bepalingen opgenomen behelzende strafrechtelijke voorzieningen tegen bezetters van gekraakte woningen plus een wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, waardoor een civielrechtelijke ontruimingsvordering eenvoudiger kan worden verwezenlijkt. Ik heb tegen deze gewijzigde aanpak als zodanig weinig bezwaren.

Wel moet ik vaststellen dat de Regering zich jegens de zittende krakers zeer soepel heeft opgesteld. Dat nu wordt gekozen voor de peildatum 1 september 1980 heeft inderdaad praktische redenen, maar is weinig bevredigend voor het rechtsgevoel. Des te meer valt het op dat de Regering tegenover de eigenaars op een bepaald punt aanzienlijk minder soepel is. Ik denk hierbij aan de bepaling van artikel 15 dat de strafrechtelijke bescherming vervalt voor een woning

die volkomen reglementair door B en W uit het register is geschrapt.

De Regering geeft hiervoor in de nota naar aanleiding van het eindverslag een motivatie, die op zichzelf niet onjuist behoeft te zijn, maar die in de praktijk toch zeer onbevredigend zal kunnen werken. Zolang de leegstaande woning nog is opgenomen in het leegstandregister kan de eigenaar zich verzekerd weten van een effectieve strafrechtelijke bescherming van zijn eigendom, maar dat kan nu na een jaar plotseling zijn afgelopen. Dat zou nog enigszins te billijken zijn indien de eigenaar daarop voorbereid kan zijn, maar er is in artikel 6 geen verplichting van B en W om na een jaar tot schrapping over te gaan. Voor de eigenaar betekent dit dus de nodige onzekerheid met de mogelijkheid van een vervelend gevolg van kraken.

De door de Regering gekozen opzet komt er eigenlijk op neer, dat zolang de gemeente zich met een geregistreerde woning bezig houdt, kraken effectief wordt voorkomen, maar zo gauw de gemeente haar handen van de woning aftrekt krijgen potentiële krakers, althans volgens de strafwet, weer vrij spel. Ik meen daarom dat een sluitende regeling van het leegstandprobleem aanzienlijk aan morele waarde zou winnen als het gepaard zou gaan met een even sluitend tegengaan van het kraken. Daar om heb ik met waardering kennisgenomen van het amendement van de leden Nypels en De Beer op stuk nr. 30.

De laatste substantiële wijziging die de Regering in het wetsontwerp aanbracht is de introductie van de mogelijkheid van tijdelijke verhuur. Door deze wijziging heeft de definitieve regeling aanzienlijk aan praktische waarde gewonnen. Meent de Minister dat zo'n stelsel van tijdelijke verhuur en weer snel vrijkomen zal werken, zodat de risico's verdwijnen van zowel nieuwbouwers als de eigenaar/bewoners, die problemen hebben met de verkoop van hun huis, als zij zelf reeds hun nieuwe tweede woning hebben betrokken?

Verder heb ik nog een vraag. Volgens artikel 15a, derde lid, onder c, moet de eigenaar aannemelijk maken dat de te verhuren woonruimte in voldoende mate zal worden bewoond. Wat wordt met dit 'in voldoende mate' precies bedoeld? Betekent het bijvoorbeeld dat een drie- of vierkamerwoning slechts verhuurd kan worden aan een gezin met kinderen? Kan deze bepaling geen bedreigende vormen voor de soepelheid, die toch met deze tijdelijke verhuur wordt beoogd? Zou het

Verbrugh

daarom niet beter zijn dit onderdeel maar weg te laten, zodat de tijdelijke verhuurmogelijkheid niet bij voorbaat kan worden bemoeilijkt?

Ik begrijp dat deze tijdelijke verhuurmogelijkheid weer kansen van misbruik in zich bergt. Dat is hier al vele malen gezegd. Ik geloof wel dat men de grootte van dit risico niet moet overschatten, maar is het daarom toch niet beter als de beslissing over het verlenen van een vergunning in handen van de rechter komt? Ten slotte zou ik drie onderdelen nog enkele vragen willen stellen. In de schriftelijke voorbereiding heeft mijn fractie er al op gewezen dat de positie van een nieuwe eigenaar van een pas gekochte leegstaande woning enigszins onzeker kan zijn.

In de memorie van antwoord wordt op blz. 8 opgemerkt dat de nieuwe eigenaar, al dan niet gewaarschuwd door zijn makelaar of notaris, B en W zo spoedig mogelijk van de eigendoms-overgang in kennis moet stellen. Moet daarvoor dan in de wet geen termijn worden bepaald? Ik zou daar graag enige verheldering over krijgen. Dit is te meer gewenst omdat op dezelfde pagina nadrukkelijk wordt gesteld dat de termijnen voor de vordering niet zijn gebonden aan de eigenaar, maar aan de woning. Terecht merken de bewindslieden ook op dat verwacht mag worden dat B en W bij gebleken eigendomsvergang niet zonder meer de vordering aan de nieuwe eigenaar zullen doen uitgaan. Verdient het echter geen voorkeur om dit ook uitdrukkelijk in de wettekst zelf te formuleren? Het gaat immers om een duidelijk stuk rechtszekerheid.

Zolang de huurovereenkomst voortduurt – zo las ik in de nota naar aanleiding van het eindverslag – is de huurder, en niet de verhuurder, eigenaar in de zin van artikel 1, onder c. Strikt juridisch is dit logisch, maar in de praktijk zie ik hierbij toch wel problemen ontstaan. Immers, vaak zal de huurder enige tijd voor het aflopen van de huurovereenkomst de woning verlaten. Niet iedereen kan op dezelfde dag verhuizen. Daardoor kan zo'n woning tot enkele weken toe leegstaan, omdat de huurder b.v. halverwege de maand is verhuisd, terwijl de huurovereenkomst tot de laatste dag van de maand loopt. Als ik het goed heb begrepen, zal in dat geval de huurder deze leegstand moeten melden. Ik voorzie dat daarvan in de praktijk nauwelijks iets terecht zal komen. Wordt zo'n huis dan gekraakt, dan komt de voormalige huurder onverwacht voor een zeer onaangename

verrassing te staan. Zit hier niet een gat in de wet, dat in de praktijk voor veel onwetende en onschuldige huurders bijzonder vervelende gevolgen kan hebben? Graag hoor ik de mening van de bewindslieden hierover.

Ten slotte zou ik van de Minister graag horen of het nieuwe, derde, lid van artikel 14, waarin eenzelfde regeling wordt voorgesteld voor gebruikers zowel als voor personen die in een pand vertoeven zonder daarvan gebruikers te zijn, ook geldt voor verslaggevers, die zich tijdens een spectaculaire ontruiming van een kraakpand eveneens in dat pand bevinden. Ik neem aan van wel. Zoals bekend, is over de positie van zulke personen de laatste tijd in dit verband enige discussie geweest. Ik neem aan dat dit punt zeker ook de aandacht van de Minister heeft gehad.

□

De heer **Nypels** (D'66): Burgerlijke ongehoorzaamheid en democratie vormen de inzet van dit debat, mijnheer de Voorzitter. Het kraken van woningen is een vorm van 'eigen richting', een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. Burgerlijke ongehoorzaamheid toont vaak maatschappelijke misstanden aan. Als het hierbij gaat om zeer ernstige misstanden, kan burgerlijke ongehoorzaamheid naar de mening van de fractie van D'66 aanvaardbaar zijn. Zij vervult dan een nuttige functie en vormt een kracht ter bestrijding van het falend overheidsbeleid dat deze misstanden in stand houdt. Dit geldt in het algemeen voor het kraken. Het is voor mensen die dringend om woongelegenheden verlegen zitten vrijwel onverteerbaar, als voor hen bruikbaar te maken ruimten lange tijd ongebruikt leeg staan. Dergelijke situaties moeten welhaast leiden tot het uitlokken van wetsovertreding. Dit geldt des te meer nu de laatste tijd steeds meer aanwijzingen te vinden zijn dat de woningnood in vele streken van het land buitengewoon ernstig is.

Wanneer een grote sociale misstand aan het licht komt door burgerlijke ongehoorzaamheid, is het de taak van de overheid en dus ook van de politieke partijen, om door het nemen van maatregelen op legale wijze deze misstand zo snel mogelijk uit te bannen, want het langdurig handhaven van een systeem van eigenrichting vormt een aantasting van de democratie.

De overheid is hierin jammerlijk te kort geschoten! De eerste landelijke kraakdag was immers op 5 mei 1970. Nu, elf jaar later, bestaat nog steeds geen behoorlijke wetgeving om het

euvel van de langdurige leegstand te bestrijden, terwijl de woningnood eerder is toegenomen dan afgenomen. Dit is des te vreemder als we verder bedenken, dat de Hoge Raad ook al lang geleden, namelijk in 1971, de uitspraak deed dat kraken niet strafbaar is, waardoor een juridische schemer-toestand ontstond ten opzichte van het verschijnsel 'kraken'. Wel werd in 1973 door de Regering de zogenaamde anti-kraakwet ingediend, maar deze bevatte alleen maatregelen tegen het kraken, zonder het verschijnsel leegstand 'leegstand' aan te pakken. Terecht heeft de Eerste Kamer daarom de behandeling van dat wetsontwerp gestaakt. Een falend beleid dus van verschillende opeenvolgende kabinetten. Door het kraken werden leegstaande huizen bewoond en werd de woningnood bestreden. Het kraken vervulde daardoor duidelijk een nuttige maatschappelijke functie als correctie op het politieke beleid.

In vele steden ontstond een uitstekend georganiseerde kraakbeweging. In verschillende gevallen ontwikkelde zich daarbij een goede samenwerking met het gemeentebestuur en de politie. In overleg met de gemeente werden daarbij waar nodig huizen ontruimd. Zelfs renovatieplannen werden gemaakt.

Toch komen ook nadelen van het kraken aan het licht. Niet altijd bestaat er voldoende garantie dat krakers de betrokken panden zullen ontruimen ten gunste van door de gemeente aangewezen woningzoekenden. Hierdoor kan het toewijzingsbeleid worden doorkruist. Kraken kan dan een vorm worden van voordringen buiten de wachtlijst van woningzoekenden om. Woningzoekenden kunnen dan, met de verhuiswagen voor de deur en de koffers gepakt, niet de hun toegewezen woning betrekken. De bestaande toestand opent de weg naar veldslagen tussen krakers en knokploegen van de eigenaren en tussen krakers en politie.

In het laatste geval kan het gaan om ontruimingsbesluiten op grond van verouderde wetgeving. Belangrijk is verder, dat niet alle leegstand van wat langere duur door onwil of speculatie ontstaat. Dit geldt bij voorbeeld voor leegstand van een woning als de bewoners, wegens verandering van werk van één van hen, gedwongen waren om te verhuizen. Kraken van de achtergelaten onverkochte woning kan in zo'n geval de rechtmatige belangen van deze bewoners op onrechtvaardige wijze aantasten. Het citaat uit de 'Woonconsument', gegeven door de heer De Beer, toonde dit nog eens aan.

Nypels

Om de nadelen van het kraken weg te nemen en een verdere aantasting van de democratie te voorkomen, is een snelle wetgeving, gericht op bestrijding van langdurige leegstand, uiterst urgent. Zo'n wetgeving alléén zal de woningnood natuurlijk niet kunnen oplossen. Daarvoor is veel meer nodig: meer bouwen of verbouwen, een betere ruimtelijke ordening en, met name om speculatie tegen te gaan, een snelle invoering van het voorscheurrecht voor de gemeenten met een betere onteigeningsgrondslag. Maar ook een goede leegstandwet is daarbij essentieel en onmisbaar! Deze kan betekenis hebben voor vele duizenden woningen verspreid over het hele land. Uitgangspunt dient hierbij te zijn de erkenning dat het sociale woonrecht voorrang heeft boven een uitoefening van het eigendomsrecht, dat in strijd komt met het sociale woonrecht.

De uitoefening van het eigendomsrecht dient gebonden te zijn aan een maatschappelijk aanvaardbare aanwending. Langdurige leegstand in gebieden met woningschaarste is hiermee in strijd. Woningeigenaren behoren daarom te zorgen voor bewoning volgens de gemeentelijke toewijzingsnormen. Indien zij dit niet doen, bestaat in principe een rechtsgrond voor de gemeentelijke overheid om tot vorderen over te gaan. Leegstand is daarbij alleen aanvaardbaar als dit een maatschappelijke functie heeft, bijvoorbeeld bij verhuizing en renovatie. Voor woningspeculatie geldt dit uiteraard niet.

Een goede leegstandwet zal het kraken overbodig maken, de functie van het kraken overnemen. Een dergelijke wet zal dan ook bevoegdheden mogen bevatten om tegen het kraken op te treden en met name ontruiming te verkrijgen om bewoning volgens de toewijzingsnormen te laten plaatsvinden. De nieuwe wettelijke bevoegdheden tegen krakers en met name de strafbepalingen mogen echter ons inziens in het algemeen niet gelden voor de thans zittende krakers. Deze behoren aanspraak te kunnen maken op een overgangrecht, waardoor geen strafsancities mogelijk zullen worden. Hierdoor wordt erkend, dat het kraken een positieve functie heeft vervuld bij de bestrijding van de woningnood, dat het mede door een falend overheidsbeleid is ontstaan en dat het in het bijzonder door het lange uitblijven van een goede wetgeving zo'n grote omvang heeft aangenomen en is ingeburgerd.

Men kan zich afvragen of het niet nodig is om onderscheid te maken naar soorten krakers; krakers die uit ideële motieven handelen om speculatie en woningnood te bestrijden enerzijds en krakers die alleen willen voordringen of andere minder gunstige motieven hebben. Het is een onderscheid tussen 'goede' en 'slechte' krakers. Wij wijzen dit theoretisch onderscheid af. Het zal in werkelijkheid moeilijk of onmogelijk zijn, dit verschil aan te tonen. Verder maakt de medeverantwoordelijkheid van de overheid voor de ontwikkeling van de kraakbeweging het verantwoord de groep zittende krakers als één geheel te beschouwen en onder het overgangsrecht te laten vallen, zodat tegen hen geen strafsancities volgens de nieuwe leegstandwet mogelijk worden. Dit valt bovendien te verdedigen omdat vele krakers aanspraken kunnen maken op 'morele' rechten om te mogen voortwonen doordat zij kosten hebben gemaakt om de woningen bewoonbaar te maken of te houden en daardoor verkrotting tegen te gaan.

Vele duizenden woningen zijn momenteel gekraakt. Door de zittende krakers in het algemeen ongemoeid te laten zal dan een meer geleidelijke overgang naar een legale woningverdeling plaatsvinden. Omdat het kraken als methode voor woningverrijking bezig is in te burgeren, zal dat toch nog een hele toer zijn.

Bij de pogingen om tot een goede leegstandwetgeving te komen zijn Regering en parlement intensief begeleid door verschillende groepen en personen uit de samenleving, zoals de rechtswinkels, de anti-speculatie actie Amsterdam en het Landelijk Komitee Kraak de Leegstand. Een bijzondere actieve rol werd hierbij echter gespeeld door de Raad van Kerken in Nederland die onder andere in het rapport Kraken in Nederland de functie van het kraken en daarmee de bezwaren tegen de anti-kraakwet duidelijk aantoonde. Baanbrekend werk ten opzichte van de juridische vormgeving werd met name verricht door mr. Van Liefland, die in oktober 1977 de Eerste Kamer een grondvorm voor een leegstandwet aanbood, mr. Mazzola die deze grondvorm in een model voor een leegstandwet uitwerkte, en later door de werkgroep woonadvocaten, die een eigen wetsontwerp publiceerde. In de politiek heeft de PvdA-fractie getracht tot versnelling van de wetgeving te komen door de indiening van het initiatief-wetsontwerp door de collega's Salomons en Patijn oorspronkelijk nog met steun van de heer Schaefer.

Zonder dit initiatief zouden wij misschien zelfs nu nog zonder wetsontwerp zitten. Het regeringsontwerp en het initiatiefontwerp zijn tijdens de voorbereidende behandeling in de Tweede Kamer naar elkaar toe gegroeid, zodat het te betreuren valt dat daartoe gehouden besprekingen niet tot samenvoeging in één wetsontwerp hebben kunnen leiden. De heer Patijn heeft de oorzaak reeds aangegeven. Bij ons bestond in het algemeen een voorkeur voor de benaderingswijze van het initiatiefontwerp, maar de nadelige verschillen uit het regeringsvoorstel zijn door de vele aangebrachte verbeteringen tijdens de behandeling belangrijk verminderd.

De belangrijkste betekenis van het regeringsontwerp is – evenals van het initiatief – dat de gemeenten beter en sneller tot vordering van leegstaande huizen kunnen overgaan. Door de zogenaamde 'blanco-vordering' is het niet meer nodig dat de gemeente vordert voor met name genoemde woningzoekenden; vordering kan plaatsvinden met het oog op de belangen van de woningzoekenden, waarbij verdragende beroepsmogelijkheden zijn beperkt tot het uiterste.

Tijdens de behandeling van het regeringsvoorstel werden naar onze mening verschillende verbeteringen aangebracht.

De werkingssfeer van de Leegstandwet werd verruimd door de verplichting voor gemeenten ook kleiner dan 25.000 inwoners om een leegstandregister bij te houden. Dit vormt een verbetering aangezien ons inziens in principe het gehele woningbestand in het hele land onder de werkingssfeer van de wet gebracht behoort te worden, ten einde een goede woningverdeling te kunnen waarborgen en rechtsongelijkheid te voorkomen.

Verdere verbeteringen waren: het openen van de mogelijkheid dat de gemeente bij verordening zelf de termijn voor leegstandmelding kan bepalen; de wijzigingen om te voorkomen dat vorderingen te lang worden opgehouden door daartegen ingesteld beroep; het opnemen, althans in beginsel, van leegstaande gebouwen in het leegstandregister; de beperking van de strafbepalingen in het nieuwe artikel 13 in vergelijking tot de anti-kraakwet gecombineerd met de bereidheid van de bewindslieden om de anti-kraakwet in te trekken; het opnemen van een overgangsregeling waardoor zittende krakers in principe niet onder de strafrechtelijke bepalingen vallen; en een nadere regeling voor de tijdelijke verhuur, waarop ik later nog terugkom.

Nypels

Toch bestaan er in onze ogen nog vele bezwaren en tekortkomingen:

De leegstandregeling behoort eigenlijk niet in een afzonderlijke wet opgenomen te worden. Bij nieuwe wettelijke bepalingen moet allereerst gestreefd worden naar opnemings in bestaande wetten. Dat is voor de beleidsinstanties, de rechtsprekende organen en vooral ook voor de burgers het meest eenvoudig en overzichtelijk. Hierbij komt dat het bestrijden van leegstand geen doel in zich zelf is. Het vormt een middel om een juiste verdeling van de beschikbare woongelegenheden te bevorderen bij de bestaande woningtekorten. Een dergelijke regeling hoort daarom thuis in de Woonruimtetwet.

De fractie van D'66 acht het wenselijk dat een initiatiefrecht voor de burgers wordt ingevoerd om leegstand van woningen te melden. Hierdoor wordt de bevolking ingeschakeld bij de uitvoering van de wet en ontstaat er een soort sociale controle op de meldingsplicht. Dit kan bijvoorbeeld, zoals in Rotterdam, via de 'leegstand telefoon'. Hierdoor wordt tevens bereikt dat voor de betrokken woningen een besluit over al dan niet vorderen genomen moet worden.

In aansluiting hierop vinden wij het wenselijk de suggestie van mr. Van Liefland over te nemen om een recht in te voeren voor woningzoekenden om vordering te verzoeken. Hierdoor kan een blijvende stimulans vanuit de bevolking voor de gemeente ontstaan om het vorderingsrecht toe te passen ter bestrijding van de woningnood. In het regeringsantwoord wordt onvoldoende aandacht besteed aan de betekenis hiervan voor woningzoekenden om een klacht te kunnen indienen en het onredelijk weigeren van vordering door de gemeente aan de rechter voor te leggen volgens de wet AROB.

In het regeringsvoorstel wordt aan de burgemeester een ontruimingsplicht gegeven als het betrokken pand is ingeschreven in het leegstandregister. Niet goed valt in te zien waarom deze zware verplichting noodzakelijk is. De burgemeester moet de mogelijkheid hebben om tot ontruiming over te gaan in het kader van een afweging ten opzichte van de doelmatige verdeling van woonruimte. De ontruimingsverplichting behoort daarom vervangen te worden door een bevoegdheid.

Na een jaar kunnen burgemeester en wethouders de inschrijving van een woning in het leegstandregister doorhalen als niet gevorderd wordt. Hier-

door wordt aan de eigenaar de volledige rechtsbescherming tegen kraken ontnomen. Wanneer echter geen gewichtige redenen aanwezig zijn om tot vorderen over te gaan, mag men dat niet op de eigenaar verhalen door een verminderde anti kraakbescherming.

Dit zou een ongemotiveerde aantasting van het eigendomsrecht betekenen. Wanneer de leegstand niet aan de eigenaar te wijten valt en er geen reden tot vordering schijnt te bestaan, behoort er onzes inziens een recht te zijn om de woning ingeschreven te laten.

In het Nederlands Juristenblad van 1 november 1980 wijst mr. Van Liefland in het artikel 'De Dode Hand' er verder op dat de opvattingen over de mogelijkheid om gebouwen bewoonbaar te maken in de loop der tijden kunnen veranderen. Hierdoor is het niet denkbeeldig dat in de toekomst gebouwen gekraakt kunnen worden die op grond van de huidige definitie van gebouwen buiten de beschermende bepalingen van de leegstandwet zouden gaan vallen. Hij stelt daarom voor de beschermende bepalingen uit te strekken tot alle gebouwd onroerend goed, ongeacht de registratie, hetgeen ons redelijk voorkomt.

De heer **De Beer** (VVD): Juist naar aanleiding van het artikel van de heer Van Liefland heb ik een amendement ingediend met de strekking om al het gebouwd onroerend goed onder strafrechtelijke bescherming te brengen.

De heer **Nypels** (D'66): Door deze toelichting wordt mijn vermoeden zekerheid. Ik overweeg — afhankelijk van het antwoord van de Regering — zo'n amendement te steunen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Betekent dit dat u geen enkele registratie van gebouwen meer nodig acht?

De heer **Nypels** (D'66): Nee.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Hoe denkt u dan eigenaren te motiveren om die gebouwen te laten registreren met een vergroot risico op vordering?

De heer **Nypels** (D'66): In principe ga ik uit van een koppeling tussen registratie en bescherming tegen kraken. Dat behoort in te houden dat de definitie van 'gebouwen' verbeterd wordt. In de schriftelijke voorbereiding heb ik ook definitie-kwestie in het algemeen aan de orde gesteld en in overweging gegeven tot een betere definiëring te komen. Daar dit nog niet zo is, kan ik mij voorstellen dat in dit geval het voorstel van de heer Van Liefland gerechtvaardigd is om onvoldoende bescherming voor eigenaren van gebouwen op te heffen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Zowel in ons ontwerp als in de nota naar aanleiding van het eindverslag is vrij uitdrukkelijk verwezen naar het bestaan van artikel 55 jo 96 van de Woningwet, waar het gaat om die categorie van woningen die zeer duidelijk niet voor bewoning geschikt is en in ieder geval ontruimd kan worden. Naar aanleiding van een vraag van de heer De Beer heeft de Regering ook nog verwezen naar artikel 6 van de Woningwet. Daarbij gaat het om beschermingen, waarbij men in ieder geval het principe overeind laat, dat een eigenaar ook enigszins gemotiveerd is om dat pand ter registratie aan te bieden. Daarmee wordt dan het doel van het wetsontwerp, namelijk dat de gemeente zicht krijgt op wat zich afspeelt en dus eventueel vordering kan overwegen, gerealiseerd wordt. Wat de heer Nypels nu doet is in wezen dat hij een grote categorie ongestraft ongeregistreerd laat, terwijl hij in het verleden juist heeft aangedrongen op registratie voor alle gemeenten, dus ook de gemeenten beneden de 25 000 inwoners.

De heer **Nypels** (D'66): Het is in mijn ogen wenselijk om zeker ook bij de start van de wet te zorgen voor een koppeling tussen inschrijving en bescherming, zowel voor woningen als voor gebouwen. De heer van Liefland wijst erop dat er in de toekomst de opvattingen over het bewoonbaar maken van gebouwen kunnen veranderen. Met die toekomstige ontwikkelingen moet de wetgever rekening houden. Ik wil graag vernemen, wat de visie van de bewindslieden op dit probleem is.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Wij hebben een amendement ingediend.

De heer **Nypels** (D'66): Dat komt dan bij de artikelsgewijze behandeling later aan de orde.

De financiële uitwerking van het wetsontwerp laat nog vragen over: uitvoering vraagt extra mankracht voor het bijhouden van het leegstandregister en voor de vorderingsprocedures. Daarnaast zal veel afhangen van de financiële armslag van de gemeenten voor de verbouwing van te vorderen panden. Niet altijd zal het principe van kostendekkende plannen toegepast kunnen worden, bijvoorbeeld als de waarderingsgrondslag voor de aankoop erg hoog is. Veel zal dan afhangen van het goedkeuringsbeleid van het Rijk en van de financiële mogelijkheden die de gemeenten in hun eigen financieel beleid weten te scheppen.

Van verschillende kanten is aangedrongen op de opnemings in de wet

Nypels

van een vorderingsplicht. Dit gaat ons te ver. De gemeente zal altijd proberen te volderen als er voor een woning een kandidaat is. In de praktijk is dat echter lang niet altijd het geval, zoals bij voorbeeld voor hele slechte of hele dure woningen. Vorderingsplicht in het algemeen is dan weinig zinvol.

Een heftige discussie wordt gevoerd over de vraag of tegen krakers strafbepalingen behoren te kunnen worden toegepast. Gezien de maatschappelijke functie van het kraken tot nu toe wijzen wij dit voor de thans zittende krakers in het algemeen af. Ook hebben wij aarzelingen om zulke bepalingen in de toekomst wel toe te passen. Daarbij moet evenwel bedacht worden dat het betrekken van een woning zonder woonvergunning en daar door het kraken op grond van de Woonruimtetwet reeds strafbaar is. De vraag is dus voornamelijk of nog een extra strafbepaling voor krakers aanvaardbaar is. Voorzover kraken in de toekomst een doorkruising van het gemeentelijk toewijzings- en vorderingsbeleid betekent kunnen we dit uiteindelijk toch wel billijken. Bij het ontbreken van zeer gematigde strafbepalingen zou het Openbaar Ministerie wellicht eerder een zwaardere ten lastelegging toepassen (bij voorbeeld wegens vernieling).

Mijnheer de Voorzitter! Bij de schriftelijke voorbereiding van dit wetsontwerp hebben wij sterk aangedrongen op het in het leven roepen van een speciale regeling voor de tijdelijke verhuur van woonruimte voor bijzondere gevallen. Hierdoor kan worden voorkomen dat woningen gedurende te lange tijd ongebruikt leeg blijven staan, gekraakt worden, of vroegtijdig onder de slopershamer vallen. Gedacht werd bij voorbeeld aan panden welke onnodig leeg staan ten gevolge van het feit dat de uitvoering van plannen voor vervangende nieuwbouw of renovatie lang op zich laten wachten of ten gevolge van stagnatie in de vraag naar koopwoningen; dit laatste geldt ook voor nieuwbouwwoningen. In deze gevallen zien de eigenaar-beheerders – ook al zijn zij daartoe in principe bereid – er vaak tegen op om tot tijdelijke verhuur over te gaan omdat zij er bij verhuur niet zeker van zijn dat zij de woningen leeg ter beschikking krijgen als dat nodig is, dat wil zeggen bij daadwerkelijke vervangende nieuwbouw, renovatie of verkoop.

Als gevolg hiervan worden in oude wijken vaak nog bewoonbare woningen gesloopt, lang voordat nieuwe

plannen kunnen worden uitgevoerd, doordat de bestemmingsplan- of ont-eigeningsprocedures veel langer duren dan oorspronkelijk werd voorzien. De huidige bepalingen voor tijdelijke verhuur uit het Burgerlijk Wetboek zijn hiervoor in de praktijk onvoldoende bruikbaar. Gedacht werd daarbij aan een bijzondere huurovereenkomst van korte duur, waarin de thans geldende huurbescherming grotendeels buiten werking wordt gesteld met waarborgen tegen misbruik.

Een dergelijk voorstel is wat ons betreft niet uit de lucht komen vallen. Reeds in 1970 werd door onze fractie tweemaal in schriftelijke vragen aangedrongen op de invoering van zo'n regeling om de oorzaak van langdurige leegstand weg te nemen en daardoor kraken overbodig te maken. Dit had niet direct resultaat, maar mede door onze vragen werd in 1973 een wetsontwerp ingediend dat zo'n tijdelijke verhuur mogelijk moest maken voor panden in gemeente-eigendom. Tijdens de behandeling van dit wetsontwerp is door de fracties van D'66 in de Tweede en Eerste Kamer verzocht de werkingssfeer te verruimen, hetgeen toentertijd geen resultaat had. Het bedoelde wetsontwerp trad eind 1978 in werking. De werkingssfeer is echter ons inziens veel te beperkt, waardoor wij bij de behandeling van deze leegstandwet opnieuw op een dergelijke regeling ook voor particuliere woningen hebben aangedrongen. Ik teken hierbij aan, dat de laatste tijd van meerdere zijden hierom wordt gevraagd. Vrij recent nog door het Nederlands Christelijk Instituut voor de Volkshuisvesting NCIV met betrekking tot leegstaande afbraakpanden van de woningbouwcorporaties.

Tegen de bedoelde regeling voor tijdelijke verhuur wordt als bezwaar genoemd, dat hierdoor een onverantwoordelijke mogelijkheid voor ontduiking van de huurbescherming zou worden gegeven. Als dat inderdaad het geval was, zou dit een sterk argument tegen een nieuwe tijdelijke verhuurregeling vormen. Wij moeten echter bedenken, dat het gaat om woningen die nu leegstaan, gekraakt zijn, of voortijdig gesloopt worden, waarvoor dus momenteel geen huurbescherming geldt. Door de tijdelijke verhuurregeling wordt het aantal legaal bewoonde woningen met ettelijke duizenden vergroot en wordt één van de oorzaken van de leegstand bestreden.

Mevrouw Salomons (PvdA): U stelt vast dat het om woningen gaat die nu leeg staan. Weet u dat zeker?

De heer Nypels (D'66): Of gekraakt worden of voortijdig gesloopt.

Mevrouw Salomons (PvdA): Welke garantie hebt u dat het niet gaat om woningen waarvoor gewoon huurcontracten worden gesloten?

De heer Nypels (D'66): Dan gaat het om garanties voor de toepassing en daar kom ik nu op.

Mevrouw Salomons (PvdA): In het debat dat wij in het verleden hebben gevoerd over het slopen van woningen meen ik van u steun te hebben gekregen voor een amendement om het enigszins in te perken tot die duidelijke gevallen waarin op korte termijn sloop in zicht was. Wij hebben dat toen beperkt tot gemeentewoningen, terwijl het oorspronkelijk ruimer was, omdat de kans op misbruik juist bij woningen in handen van particuliere eigenaren zo groot was. Daarom heeft de Kamer in meerderheid dit beperkt tot gemeentewoningen. Ook de fractie van D'66 heeft dat toen gesteund.

De heer Nypels (D'66): Dat is allemaal wel juist, maar nog geen enkele reden om bezwaar te maken tegen de regeling zoals wij die voorstaan. Op de waarborgen tegen misbruik die u zoeven naar voren bracht, kom ik uiteraard nog te spreken.

Speciaal voor studerende kan de tijdelijke verhuur een verbetering in huisvestingsmogelijkheden betekenen. Essentieel is echter (en daarbij kom ik op het punt van de waarborgen tegen misbruik), dat de verhuurders en de huurders niet zelf beslissen over het gebruik van een huurcontract voor de tijdelijke verhuur. Misbruik van de tijdelijke verhuurregeling wordt voorkomen doordat toestemming vereist is van een afzonderlijke, daartoe aangewezen, instantie. De gemeentelijke toewijzingsnormen blijven hiervoor gelden. Verder is een maximum termijn aangegeven waarna opnieuw toestemming nodig is. Er bestaan dus waarborgen tegen misbruik!

Een van de eerste auteurs die een voorstel ontwierp voor een dergelijke wettelijke regeling is mr. Scheltema in het Nederlands Juristenblad van september 1980. Hij stelde voor de garantie tegen misbruik van de regeling te geven door de toestemming te eisen van de kantonrechter.

De Regering stelt echter voor de toestemming voor te schrijven van het college van burgemeester en wethouders, waarbij dan uiteraard toezicht wordt gehouden op het beleid terzake door de gemeenteraad. Hoewel wij onze voorkeur behouden voor een regeling via de kantonrechter, willen wij

Nypels

het regeringsvoorstel momenteel niet afwijzen. Er valt inderdaad veel voor te zeggen het vergunningenbeleid voor de tijdelijke verhuur te leggen in handen van het zelfde beleidscollege dat ook de algemene normen stelt ten aanzien van de woningtoewijzing en -vordering, zodat hierdoor een eenheid in het woningbeleid ontstaat. Het gemeentebestuur kan dan rekening houden met de plaatselijke woning-schaarste. Daarbij komt dat het wetsontwerp drie voorwaarden noemt waaraan voldaan moet worden voor vergunning. Ik vertaal ze in mijn eigen woorden:

1. de woning moet leeg gemeld zijn;
2. er mag geen mogelijkheid voor een gewone huurovereenkomst zijn;
3. de garantie moet bestaan dat het huis voldoende bewoond zal worden.

Het argument dat de kantonrechter ter plaatse minder goed op de hoogte zou zijn, verwerpen wij overigens.

Wij zijn bereid de door de Regering aangegeven oplossing in de praktijk op experimentele basis voor ongeveer twee jaar te toetsen. Daarna zal een beoordeling van de gang van zaken moeten plaatsvinden om na te gaan of een andere opzet nodig is.

Mevrouw Salomons heeft bij de regeringsvoorstellen een aantal vraagtekens geplaatst. Voorlopig ga ik ervan uit, dat deze vragen tijdens het debat van deze week of bij de artikelsgewijze behandeling volgende week voldoende zijn te beantwoorden, zodat een gewone afhandeling van het wetsontwerp in zijn geheel mogelijk zal zijn. Mocht dit onjuist blijken te zijn dan zou ik dit bijzonder betreuren, want wij gaan ervan uit dat nu snel een begin gemaakt moet worden met de tijdelijke verhuur voor bijzondere omstandigheden. Daaraan bestaat in de praktijk grote behoefte. Hierdoor wordt de oorzaak van leegstand in vele gevallen weggenomen. Een dergelijke regeling past daarom ook in dit wetsontwerp, dat daarna pas terecht de naam 'leegstandwet' verdient.

Mijnheer de Voorzitter! Over het wetsontwerp als geheel hebben wij nog geen volledig eindoordeel. Dat zal mede afhangen van het lot van verschillende door ons en andere fracties ingediende amendementen. Bij onze eindbeslissing over het wetsontwerp zullen we echter sterk laten meespelen de noodzaak om snel tot een leegstandwetgeving te komen gecombineerd met een tijdelijke verhuurregeling. Voorts zullen wij in ons oordeel betrekken het feit dat een ideale rege-

ling zonder gebreken, gegeven de verschillen van inzicht in de Kamer, moeilijk te bereiken zal zijn!

De Algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.59 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. achtentwintig Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

Nadere wijziging van de Werkloosheidswet en enige andere wetten (opneming in de Werkloosheidswet van werknemers in de zin van de Wet Sociale Werkvoorziening) (16 527);

Aanvullende regels inzake LPG (16 528);

Regelen inzake bescherming van de bodem (Wet bodembescherming) (16 529);

Nadere wijziging van enige sociale verzekeringswetten, de Wet betreffende de verplichte deelneming in een bedrijfspensioenfonds en enige fiscale wetten in verband met het misbruik van rechtspersonen (16 530);

Nadere wijziging van de Algemene Kinderbijslagwet (afschaffing recht op kinderbijslag voor partieel leerplichtige kinderen) (16 534);

Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs, inzake de scholen voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (16 535);

Machtigingswet stichting 'Nepostel' en bijlage (16 536);

Nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenschappelijke regelingen (Wet gemeenschappelijke regelingen) (16 538);

Invoering van een voorraadaf trek van een vermogensaf trek in de inkomstenbelasting en de vennootschapsbelasting alsmede invoering van een beperkte rentevrijstelling en een beperkte dividendvrijstelling in de inkomstenbelasting (16 539);

Wijziging van hoofdstuk V (Departement van Buitenlandse Zaken) van de aanwijzing en de raming van de middelen tot dekking van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1980 (16 540);

Nadere wijziging van de Werkloosheidswet en de Wet Werkloosheidsvoorziening (Wijziging van het aantal dagen werken, vereist voor het recht op uitkering) (16 542);

Naturalisatie van Bodrilla Bayon, Joaquin en 19 anderen (16 543);

Naturalisatie van Ahlfeld, Jean Marcel en 26 anderen (16 544);

Naturalisatie van Arjun, Mohamed-zaher en 21 anderen (16 545);

Wijziging van de Wet hygiëne en veiligheid zweminrichtingen (16 546);

Naturalisatie van Andonyadis, Yorgi en 22 anderen (16 547);

Naturalisatie van Atzei, Michele en 22 anderen (16 548);

Naturalisatie van Algae, Shamsouender en 27 anderen (16 549);

Nieuwe regeling voor het kapitaal van de besloten vennootschap (16 551);

Wijziging van twee wetten houdende verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet (16 552);

Goedkeuring van de op 6 oktober 1979 te Genève tot stand gekomen Internationale Natuurrubber Overeenkomst 1979, met bijlagen (Trb. 1980, 150) (16 553);

Wijziging van artikel 6 van de Wet tot invoering van een leeftijdsgrens voor het notarisambt en oprichting van een natarieel pensioenfonds (Stb. 1954, 407), zoals gewijzigd bij de Wet van 26 maart 1980 (Stb. 165) (16 554);

Wijziging van de Wet economische mededinging (invoering van een openbaar kartelregister) (16 555);

Wijziging van hoofdstuk V (Departement van Buitenlandse Zaken) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1980 (verzamelontwerp; eerste wijzigingsvoorstel) (16 557);

De vaststelling van het recht van aan onderwijsinstellingen verbonden exploitatiepersoneel op een uitkering bij vervroegde uittreding (Wet vervroegd uittreden exploitatiepersoneel onderwijs) (16 558);

Intrekking Wet Premie Kerkenbouw (16 559);

Wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Gemeentefonds voor het jaar 1980 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (16 577);

Naturalisatie van Anders, William en 30 anderen (16 580).

Deze Koninklijke boodschappen, met de er bij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2°. zestien brieven van de directeur van het Kabinet der koningin, met de mededeling dat hare Majesteit de door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van (rijks-)wet, gedrukt onder de nummers 14 182, 14 479, 15 600, 15 660, R 1123, 15 661, 15 665, 15 685, 15 712, 15 842, 16 118, 16 185, 16 188, 16 218, 16 325, 16 454, 16 474, 16 479 en 16 503, heeft goedgekeurd.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3°. een brief van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij twintig Koningin eerbiedig heeft verzocht het wetsontwerp Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de inrichting en de samenstelling van de Staten-Generaal (14 322) in nadere overweging te nemen.

De Voorzitter stelt voor, deze brief voor kennisgeving aan te nemen;

4°. zeven en dertig brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij zich in haar vergadering van respectievelijk 23 december 1980 en 13 januari 1981 heeft verenigd met de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet, gedrukt onder de nummers 15 823, 16 257, 16 297, 16 400-Hs. I en III, 16 423, 16 426, 16 436 t/m 16 439, 16 444, 16 452, 16 457 t/m 16 464, 16 475, 16 477, 16 478, 16 480, 16 497, 16 498, 16 500 t/m 16 502, 16 504, 16 514 t/m 16 517, 16 522 en 16 524.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

5°. de volgende brieven:

een, van de Minister-President, Minister van Algemene Zaken, houdende intrekking van het wetsontwerp Regeling van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis (15 673, nr. 18) (*dit wetsontwerp zal van de lijst van werkzaamheden worden afgevoerd*);

een, van de Minister voor Nederlands-Antilliaanse Zaken, over de deelname aan de NASKHO-cursussen 1980 (16 400-IV, nr. 21);

een, van de Staatssecretaris van Justitie, inzake gegevens van de directie Vreemdelingenzaken over het derde kwartaal 1980 (15 649, nr. 36);

een, van de Minister van Economische Zaken, met het eerste fase-exploratieprogramma naar steenkool in Nederland (15 802, nr. 23);

twee, van de Minister van Sociale Zaken, te weten: een, met het voortgangsverslag per 30 september 1980 van het arbeidsplaatsenplan (16 193, nr. 25);

een, met een circulaire inzake passende arbeid (16 400-XV, nr. 38);

twee, van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, te weten:

een, inzake het persgemaal Gors in de gemeente Hoeven (14 963, nr. 38);

een, inzake grootschalige aanlanding van LPG (15 889, nr. 15).

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

6°. de volgende brieven:

zeven, van (16 548); Minister van Buitenlandse Zaken, te weten:

een, inzake een briefwisseling met de Verenigde Naties over lichten en lichtsignalen;

een, inzake een briefwisseling met Spanje over de CVSE-conferentie;

een, inzake een notawisseling met de VS, over een bezoek aan de haven van Rotterdam door het USS Sam Rayburn (vertrouwelijk);

een, met de tekst van het verdrag inzake het recht dat van toepassing is bij verbintenissen uit overeenkomst;

een, met de briefwisseling met Sri Lanka over de wijziging van de route-tabel behorende bij de luchtvaartovereenkomst;

een, ten geleide van uitgave nr. 124 «Hervatte 33e zitting, 34e zitting en 6e bijzondere spoedzitting der VN»;

een, met de briefwisseling met de VS over een studiebijeenkomst inzake economische beleidsinstrumenten voor een verstandig gebruik van wintervoorraden;

een, van de Staatssecretaris van Justitie, met circulaire betreffende de rechtspositie van gedetineerden;

twee, van de Minister van Binnenlandse Zaken, te weten:

een, met het rapport nr. 3 van de Commissie Hoofdstructuur Rijksdienst «Elk kent de laan, die derwaart gaat»;

een, inzake de instelling van een Verzetshedenkingskruis;

een, van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten geleide van het onderzoeksrapport «Verschillen in personeelssterkte bij gemeenten – een modelmatige benadering»;

een, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen en de Minister voor Wetenschapsbeleid, met een staat van toevoegingen aan de begroting 1980 (als bedoeld in artikel 12 van de Comptabiliteitswet 1976);

drie, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, te weten:

een, met het advies van de Onderwijsraad inzake het rapport-Rathenau;

een, met de jaarrekening en het accountantsrapport 1977 van de TH-Enschede;

een, met de jaarrekening en het accountantsrapport 1975 van de Katholieke Hogeschool Tilburg;

twee, van de Minister van Financiën, te weten:

een, met het jaarverslag IMF 1980;

een, met de jaarverslagen 1980 van Wereldbank/Internationale Ontwikkelings Associatie en Internationale Financierings Maatschappij;

een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat met het advies

van de VRV inzake «Hulpverlening aan verkeersslachtoffers»;

een, van de Minister van Landbouw en Visserij, met het verslag derde kwartaal 1980 over de toepassing van de bepalingen van Hoofdstuk III van de landbouwwet, alsmede het verslag van het voedselvoorzieningsin- en verkoopbureau;

een, van de Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, met het eindrapport van de Commissie Verhagen I «Advies inzake een beleid voor psycho-therapie».

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te doen drukken en ze voor kennisgeving aan te nemen; de bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage;

7°. de volgende brieven:

een, van de Minister-President, Minister van Algemene Zaken, over de viering van de 5de mei als nationale bevrijdingsdag (16 005, nr. 6);

acht, van de Minister van Buitenlandse Zaken, te weten:

een, met het verslag van de Nederlandse delegatie naar de 23e zitting van de IAEA-conferentie (16 400-V, nr. 44)

een, met de tekst van het slotcommuniqué van de Noord Atlantische Raad in Brussel op 11 en 12 december 1980 (16 400-V, nr. 45);

een, met de Nota Surinamebeleid (16 489, nr. 3);

een, met de tekst van een overeenkomst met Ierland betreffende culturele samenwerking (16 561);

een, met de tekst van de Europese overeenkomst inzake de bescherming van landbouwhuisdieren (16 563);

een, met de tekst van een overeenkomst met Kenya inzake technische samenwerking (16 564);

een, met de tekst van een gemeenschappelijke verklaring van intentie voor het voeren van een Europese onderzoekactie inzake mais als basisvoedermiddel voor de rundvleesproductie (16 567);

een, met de tekst van een overeenkomst met Brazilië inzake economische en industriële samenwerking (16 578, R 1154);

twee, van de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, te weten:

een, met het toetsingsverslag naar aanleiding van de 16e vergadering van de Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname (13 893, nr. 38);

een, over de transportproblematiek in Zuidelijk Afrika (16 400-V, nr. 46);

een, van de Minister van Justitie, inzake het wetsontwerp Rechtsbijstand aan on- en minvermogenen e.a. (16 493, nr. 9);

een, van de Staatssecretaris van Justitie, met haar eindoordeel betreffende het rapport van de Commissie 'Doelstelling en functie huis van bewaring' (16 556);

een, van de Minister van Binnenlandse Zaken, over de voorbereiding van de invoering van de ombudsman (16 574);

een, van o.a. de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, met de beleidsnota inzake taak en positie van de academische ziekenhuizen (16 541);

een, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, met de voortgangsnota Onderwijs emancipatiebeleid (16 006, nr. 3);

een, van de Minister voor Wetenschapsbeleid, met een aantal verbeteringen in het Wetenschapsbudget 1981 (16 402, nr. 11);

een, van de Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, met het tweede interimadvies van de Werkgroep Londo (16 579);

een, van de Minister van Financiën en de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, inzake uitbreiding van het dienstenpakket van de PTT-gelddiensten (16 484, nr. 3);

twee, van de Minister van Financiën, te weten:

een, inzake de Nederlandse betalingsbalans in het derde kwartaal 1980 (16 271, nr. 3);

een, over het financieringstekort 1980 en 1981 (16 583);

een, van de Minister en de Staatssecretaris van Financiën, over de problematiek van de spaarbiljetten aan toonder (16 532);

een, van de Minister van Defensie, met de Regeringsreactie op de adviezen van de STUMIK (16 400-X, nr. 28);

een, van de Minister en de Staatssecretaris van Defensie, met het rapport 'Dienen in de toekomst' (16 562);

twee, van de Staatssecretaris van Defensie, te weten:

een, met de stand van zaken met betrekking tot compensatieorders (16 400-X, nr. 42);

een, met het rapport 'Vrouw in de Krijgsmacht' (16 565);

drie, van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, over het huur- en subsidiebeleid (16 410, nr. 13 en 16 550 nrs. 1 en 2);

vijf, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, te weten:

een, inzake het streekvervoer (16 400-XII, nr. 44);

een, over tariefsverhoging per 1 mei 1981 (16 400-XII, nr. 45);

een, met een voorontwerp van wet WUW (16 400-XII, nr. 46);

een, over de investeringspremieregelingen Zeescheepvaart (16 400-XII, nr. 47);

een, met de interim-Nota Rationalisering bedrijfsvoering zeescheepvaart (16 575);

zes, van de Minister van Economische Zaken, te weten:

een, met het advies van de voorlopige Algemene Energieraad inzake de benutting van afval- en restwarmte als energiebron (15 802, nr. 24);

een, over het Energiebeleid (15 802, nr. 25);

een, inzake inflatiebestrijding (16 400-XIII, nr. 56);

een, met de samenstelling van een Adviescommissie inzake het industriebeleid (16 513, nr. 2);

een, over de gaswinning op Ameland (16 560);

een, met het eindrapport van de Commissie Warmte/Kracht-Koppeling in de industrie (16 566);

twee, van de Minister van Sociale Zaken, te weten:

een, over de maximering van de vakantiebijslag (16 401, nr. 31);

een, met de tekst van de brieven aan de sociale partners inzake de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden in 1981 (16 401, nr. 32);

een, van de Staatssecretaris van Sociale Zaken, ter aanvulling van de ingezonden memorie van antwoord op wetsontwerp nadere wijziging Coördinatiewet Sociale Verzekering e.a. (15 697, nr. 9);

drie, van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, te weten: een, inzake het bestrijdingsmiddel methylbromide (16 400-XVII, nr. 42);

een, over de verontreiniging van recreatiewateren door de pleziervaart (16 400-XVII, nr. 45);

een, inzake recente verontreinigingsproblemen in Broek in Waterland (16 576);

een, van de Staatssecretarissen van Volksgezondheid en Milieuhygiëne en van Sociale Zaken, over de wijziging van het Besluit inkomensvaststelling bejaardenziekenfondsverzekering (16 400-XVII, nr. 44);

een, van de leden Van Dijk en Van Muiden, inzake beperking van de aftrekbaarheid van de in de privésfeer betaalde renten (16 400, Milj. Nota, nr. 36);

een, van het lid Van Ooijen, ten geleide van zijn voorstel van wet tot wijziging van den Woonwagenwet (16 531);

een, van de Algemene Rekenkamer, inzake een voorgestelde Grondwetswijziging (16 040, R 1141, nr. 14).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

8°. een mededeling van het overlijden van de heer H. van der Velde, oud-Di-

recteur van de Stenografische Dienst der Staten-Generaal.

Deze mededeling is met een brief van rouwbeklag beantwoord;

9°. een brief van de secretaris-generaal van het Europees Parlement, met de tekst van een resolutie over de vervoersbetrekkingen met Griekenland.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage;

10°. de volgende brieven e.a.:

een, van het bestuur van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Mijnstreek, met de tekst van een motie over de werkloosheidsbestrijding;

een, van het gemeentebestuur van Utingeradeel, met een motie over de gasprijzen;

een, van het college van bestuur van de Rijksuniversiteit Utrecht, over de verwijdering van chemisch afval;

een, van de secretaris van de Stichting F.A.A.N.B., over het wetsontwerp Aansprakelijkheid Hoofdaannemer;

een, namens de Contactgroep Openbaar Vervoer Rotterdam en Omstreken, over de Willemspoortunnel;

een, van E. Hillemans te Roosendaal, over zijn persoonlijke problemen;

een, van A. J. Roozen te Stein, over de hulpverlening aan de door de aardbeving in Zuid-Italië getroffen;

een, van L. van der Lugt te Wageningen, over het beleid ten aanzien van zigeuners;

een, van W. Louwes te Assen, over acties tegen de Sovjet Unie;

een, van het gemeentebestuur van Langedijk, met een motie inzake begrotingsgeldten voor algemene hulpverlening;

een, van de afdeling WLA/WBA van de sociale academie De Horst te Driebergen, over het beleid ten aanzien van de zigeuners;

een, van het bestuur van de Stichting Stuurgroep Brabant Eén, over bestuurlijke reorganisatie;

een, van het federatiebestuur van werkgeversorganisaties in de metaalnijverheid, over het wetsontwerp aansprakelijkheid aannemers;

een, van het Nederlands Astma Fonds, met folders over vakantiemogelijkheden voor CARA-patiënten;

een, van het gemeentebestuur van Valkenswaard, met een motie over de gastarieven;

een, van het protestcomité Werknemers Uitzendbranche, over de regeringsmaatregelen ten aanzien van uitzendarbeid;

een, van de wethouders van stadsvernieuwing van de vier grote steden, over de afschaffing van de vergelijkingshuren;

een, namens de Man-Statenvructie van de Nederlandse Antillen, over eventuele uitlatingen van Staatssecretaris Smit-Kroes over koppeling van ontwikkelingshulp aan landingsrechten;

een, van de P.v.d.A., afdeling Breda, over het beleid ten aanzien van zigeuners;

een, van het bestuur van de Vereniging Erfpachters Delfland, inzake «Erfpacht is onmacht»;

een, van de Stichting «Helpt Nederland Redden», over abortus provocatus;

een, van het gemeentebestuur van Nunspeet, inzake reorganisatie binnenlands bestuur;

een, van het gemeentebestuur van Tiel, inzake sluiting kerncentrale Dordrecht;

een, van het bestuur van de Raad van de Centrale Ondernemingsorganisaties RCO, over het wetsontwerp aansprakelijkheid aannemers;

een, van het Amsterdams Initiatief, met een appèl voor initiatieven tegen fascisme, racisme en anti-semitisme;

een, van het bestuur van de Vereniging voor Gereformeerd Onderwijs, over de problemen van de «kleine mavo-scholen»;

een, van het gemeentebestuur van Mheer, over gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg;

een, namens de medische faculteit der Amsterdamse studenten, over het wetsontwerp Tweefasenstructuur;

een, van het gemeentebestuur van Broek in Waterland, over milieuverontreiniging;

een, van J. Ph. Biekman te Amsterdam, ten gevolge op eerdere brieven inzake zijn persoonlijke omstandigheden en het optreden van de politie;

een, van de werkgroep woonwagenebrowsers te Luykgestel, over de toekomstige positie van de woonwagenschappen;

een, van het bestuur van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden VNO en NCW, met commentaar op het rapport «Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie»;

een, van het Centrum voor landbouwpublicaties en landbouwdocumentatie te Wageningen, met het jaarverslag 1979;

een, van het gemeentebestuur van Hontenisse, inzake het vervoer van gevaarlijke stoffen op de Westerschelde;

een, van gedeputeerde staten van Utrecht, met de tekst van een motie over het volkshuisvestingsbeleid;

een, van het gemeentebestuur van Zaanstad, met de tekst van een motie over inzetbaarheid van wachtgelders in het onderwijs;

een, van de afdeling voorlichting en preventie Arnhem, van de Stichting Geestelijke gezondheidszorg over een advertentie inzake alcohol;

een, van A. M. Jungerhans-Lefeberte Voorhout, over het bekladden van muren;

een, van W. K. van Soeren-Van Leeuwen te Schoorl, over werkloosheidsbestrijding;

een, van de Raad voor de Volkshuisvesting, met het advies inzake de wijziging van het huuraanpassingsstelsel;

een, van het Advocatencollectief Amersfoort, over de Leegstandwetten;

een, van de Werkgroep Jongerenwerk Wouw, met een protest tegen de jeugdloonmaatregelen;

een, van de Stichting Middenstandsexamen Algemene Handelskennis, met het verslag van het 45e middenstandsexamen;

een, van het bestuur van de Vereniging Reizigers Openbaar Vervoer, over het streekvervoer;

een, van het Nederlands Comité voor de Rechten van de Mens, over gedwongen opnemings van verslaafden;

een, van het gemeentebestuur van Epe, over provinciale indeling;

een, van het gemeentebestuur van Ermelo, over provinciale indeling;

een, van het dagelijks bestuur van het Gewest Midden-IJssel, over provinciale indeling;

een, van de subfaculteit Scheikunde van de Rijksuniversiteit Groningen, over de 2-fasenwetgeving;

een, van M. Zuidersma te Amsterdam, over het artikel «Twee ton schoon voor top-ambtenaar van EEG»;

een, van het dagelijks bestuur van de deelgemeente Charlois, inzake verhoging tarieven;

een, van het college van bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen, met een motie, over de situatie in Zaire;

twee, van het gemeentebestuur van Maastricht, met teksten van moties inzake het bezuinigingsbeleid en de Rijks Pedagogische Akademie te Maastricht;

een, van gedeputeerde staten van Friesland, over het ontwerp-Basisonderwijs;

een, namens het bestuur van de subfaculteit Biologie van de Rijksuniversiteit Groningen, over de wet-2-fasenstructuur;

een, van het bestuur van het Haven-schap Vlissingen, ter toezending van een aantal vergaderstukken;

een, van het gemeentebestuur van Putten, over de voorgenomen wijziging van de grenzen van de provincie Gelderland;

een, van het bestuur van de Nederlandse Vereniging Kust- en Oeverwerken, met de brochure «De strijd tegen het water blijft; een strijd door en voor de mens»;

een aantal nieuwjaarswensen;

een, over de gedwongen opnemings van verslaafden;

een, van het bestuur van de Stichting Administratie Indonesische Pensioenen, met het jaarverslag 1979;

een, van D. Douwes te Tilburg, naar aanleiding van uitlatingen van de nieuwe Commissaris van de Koningin in Groningen;

een, van H. Otten te Den Haag, over «het niet-democratisch handelen» van de Regering;

een, van de algemeen secretaris van de Ziekenfondsraad, met de publikatie nr. 137;

een, van het gemeentebestuur van Avereest, met een motie inzake de IPR-en WIR-faciliteiten voor Noordoost-Overijssel;

een, van het dagelijks bestuur van het Gewest Zwolle; over provinciale indeling;

een, van het gemeentebestuur van Purmerend, met moties over gasprijzen en decentralisatie van overheids-taken;

een, van het gemeentebestuur van Nunspeet, over provinciale indeling;

een, van de Commissie tot de Zaken der Remonstrantse Broederschap te Utrecht, met een resolutie ter zake van eenzijdige ontwapening op het stuk der kernbewapening;

een, van de ondernemingsraad van de Openbare Bibliotheek Amsterdam, over de wetsvoorstellen met betrekking tot het bibliotheekwezen;

een, van K. Tuk te Apeldoorn, over het weigeren tot het betalen van defensiebelasting;

een, van M. A. M. Schoots, over de gastarieven;

een, van het gemeentebestuur van Haren (Gr.), over de wijziging van de gastarieven 1981;

een, van de faculteitsraad der Centrale Interfaculteit te Groningen, over het wetsvoorstel 2-fasenstructuur;

een, van het gemeentebestuur van Groningen, met moties inzake woonlasten, huisvestingsbeleid, jeugdwerkloosheid en gastarieven;

een, van de actiegroep Oosterschelde Open, over de kosten van de bouw van de pijlerdam in de monding van de Oosterschelde;

een, van het gemeentebestuur van Reimerswaal, over het vervoer van gevaarlijke stoffen op de Westerschelde;

een, van H. L. Beerman te Bilthoven, over o.a. de tuchtspraak in de advocatuur;

een, van J. J. Berger te Zoetermeer, over huuraanpassing;

een, van het FNV, district Zuid-Holland-Zuid, over de financiering van de Kiltunnel;

een, van het gemeentebestuur van Apeldoorn, over provinciale indeling;

een, van het gemeentebestuur van Vlissingen, over de uitvoering van zee-weringswerken;

een, van het bestuur van de CHU in liquidatie, met de bundel «Herinneringen aan de Unie waarin we ons thuis voelden»;

een, van het gemeentebestuur van Heemskerk, over de gasprijsverhoging;

een, van het bestuur van de Stichting 1940-1945, met het verslag over de jaren 1977, 1978 en 1979;

een, van de voorzitter van het Productschap voor Pluimvee en Eieren, ter toezending van een aantal vergaderstukken;

een, van J. P. J. A. M. Verhagen te Nijmegen, over diverse huisvestingsbeleidsonderwerpen en woonlasten;

een, van R. A. Abenta te Den Haag, over zijn persoonlijke omstandigheden;

een, van de Werkgroep Woonwagengewoners te Veldhoven, over het woonwagenebeleid;

een, van SAIMAN, over de uitkeringen aan ex-KNIL-militairen en hun gezinnen;

een, van H. van Oort te Utrecht, over het eventueel invoeren van een eigen bijdrage in de rechtsbijstandskosten;

een, over de vergelijkingsshuren;

een, van gedeputeerde staten van Drenthe, over subsidiëring van het operagezelschap Forum;

een, van J. J. Walpott te Venraij, over de meetapparatuur voor gasverbruik;

een, van J. C. Bierdrager te Groningen, over het zigeunervraagstuk;

een, met de jaarrekening van het Wetenschappelijk Bureau van de PSP;

een, van dr. H. Meijers te Tilburg met een commentaar op de Nota Vermogensaanwaddeling van de PvdA-fractie;

een, van het gemeentebestuur van Groningen, over de gasprijs;

een, van D. Oudman te Garretswaer, over dienstweigering;

een, van A. B. Hüsken te Vorden, over visumhulp voor het gezin Malkenson-Goldfarb;

een, van de vervoersbonden FNV, bedrijfsgroep Havens, met een beleidsnota «Gaaf het stukgoed goed stuk?»;

een, van het gemeentebestuur van Ommen, met een motie inzake stimuleringsmaatregelen;

een, van het gemeentebestuur van Zaanstad, over gelijkwaardigheid van kleuter- en basisonderwijs;

een, van het gemeentebestuur van Sluis, met een motie inzake vervoer van gevaarlijke stoffen op de Westerschelde;

een, van J. P. J. A. M. Verhagen te Nijmegen, over euthanasie;

een, van het gemeentebestuur van Terneuzen, over het vervoer van gevaarlijke stoffen op de Westerschelde;

een, van het dagelijks bestuur van de Katholieke Onderwijs Vakorganisatie, over de kwaliteit van het onderwijs;

een, van de Kon. PBNA, over in 1981 te houden seminars;

een, van G. F. L. Ophof te Rotterdam, over diens pensioen;

een, van het secretariaat van de Nederlandse Vereniging voor Medische Polemologie, over de gevolgen van een atoomoorlog;

een, van ing. J. Ludo de Jongh te Wassenaar, over een voor wijlen H.M. Koningin Wilhelmina te scheppen monument;

een, van A. van As te Zoetermeer, over inkomenspolitiek;

een, van de directie van Shell Nederland BV, over een EEG gedragscode Zuid-Afrika;

een, van H. E. Voorn te Arnhem, over het politieke stelsel;

een, van het gemeentebestuur van Huizen (N-H), over de aardgastarieven;

een, van S. A. Schilten, over een artikel in De Gelderlander met betrekking tot zijn reisbureau;

een, van E. Wennen te Den Haag, over de gevolgen van een atoomoorlog;

een, over het toelatingsbeleid;

een, van het gemeentebestuur van Opsterland, over de gastarieven;

een, van J. Nieuwenhuis-Wesdorp te Haarlem, over de gemeentelijke sociale dienst van Deventer;

een, van de algemeen secretaris van NEVEC/VERTRIKO te Amsterdam, met het jaarverslag 1979/1980;

een, van S. Hoogland te Den Haag, over de verplichting tot het aanbrennen van douches door huisbazen;

een, van F. v.d. Weide te Naaldwijk, over kernbepapening;

een, van de Beleidsoverlegcommissie Midden-Brabant, met een sociaal-economisch rapport over dat gebied;

een, van het bestuur van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek, met het jaarverslag 1979;

een, van het gemeentebestuur van Zaanstad, over de uitkeringen aan gemeenten ten behoeve van het sociaal-cultureel werk;

een, namens de PPR/PSP-fractie van Hengelo (O), over jeugdlonen en uitkeringen;

een, van het Rotterdams Philharmonisch Orkest, met het jaarverslag 1978/1979;

een, van R. A. de Cock te Woerden, over gemeentelijke en provinciale indeling;

een, van het gemeentebestuur van Elburg, over provinciale herindeling;

een, van het gemeentebestuur van Den Haag, over de problematiek van de huisvesting van alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens;

een, van het gemeentebestuur van Oostburg, over het vervoer van gevaarlijke stoffen op de Westerschelde;

een, van het gemeentebestuur van Rotterdam, over de algemene economische en sociale problematiek van Rotterdam;

een, van gedeputeerde staten van Overijssel, over de desastreuze ontwikkelingen in de Twentse textielindustrie;

een, van het bestuur van het COC, over de Leegstandwet;

een, van R. Sun te Amsterdam, met zijn 'vloek' aan de politici;

een, van de directeur van de Anne Frank Stichting, over uitlatingen van de heer Stikker van RSV;

een, van de secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland, met de tekst van de nieuwjaarsrede van haar voorzitter;

een groot aantal, voor behoud van het Lauwersmeer als natuurgebied;

een aantal, inzake abortus provocatus;

een aantal, van mej. A. Pleging te Haarlem, met betrekking tot haar psychiatrische behandeling;

een aantal, over de Leegstandwetgeving;

een aantal, over de positie van een groep zigeuners in Nederland;

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

11°. de volgende academische proefschriften:

van W. S. P. Fortuijn: 'Sociaal-economische politiek in Nederland 1945-1949';

van J. P. C. Jaspers: 'Gijzelingen in Nederland';

van J. A. Zevenbergen: 'De Surinaamse Huwelijkswetgeving';

van H. C. Gall: 'Bronnen van de Nederlandse Codificatie'.

Deze proefschriften zijn opgenomen in de bibliotheek der Kamer.

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 123 leden, te weten:

Aarts, Abma, Andela-Baur, Van den Anker, Van Baars, B. Bakker, M. Bakker, De Beer, Beinema, Van den Bergh, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, De Boois, Borgman, Borm-Luijckx, Braams, Brinkhorst, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Deetman, Van Dijk, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Faber, Frinking, Ginjaar-Maas, Gualthérie van Weezel, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Jabaaij, Jacobse, Jansen, Joekes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Van Kemenade, Keuning, Knol, Kolthoff, Kombrink, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquabard, Langedijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Meijer, Mertens, Mommersteeg, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Paulis, Ploeg, Poppe, Portheine, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Scholten, Van der Spek, Spieker, Stermerdink, Van der Stoel, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Veerman, Veldhoen, Van de Ven, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, Voogd, De Voogd, Voortman, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Wisselink, Wöltgens, Worrell, Van Zeil en Zijlstra,

en de heren Van Agt, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, De Ruiter, Minister van Justitie, De Koning, Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Hermes, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Brox, Staatssecretaris van Volkshuis-

vesting en Ruimtelijke Ordening, en Simons, Regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Bolkestein en Wessel-Tuinstra, wegens bezigheden elders;

Geurtsen, ook morgen, wegens verblijf buitenslands.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Regelen omtrent leegstaande woningen en andere gebouwen (Leegstandwet) (15 442)** en van de motie-Jansen over registratie van en controle op leegstand (15 442, nr. 78).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ruim vier jaar geleden, in 1976, behandelde mijn fractiegenoot ds. Abma op deze plaats de beide in 1973 ingediende zogenaamde anti-krakwetten, 12 305 en 12 306. Thans is aan mij de eer om namens mijn fractie het woord te mogen voeren over het ontwerp-Leegstandwet. Deze wisseling van woordvoerders binnen onze fractie is niet het gevolg van interne portefeuilewisseling, maar hangt onmiddellijk samen met de wijziging van invalshoek, die is opgetreden bij de aanpak van het kraken en de leegstand. Toen, in 1976, stond voorop de bestrijding van het kraken. Thans is de primaire doelstelling de bestrijding van de leegstand. Toen was het primair een justitie-aangelegenheid. Thans gaat Volkshuisvesting voorop. Het is verleidelijk op dit ogenblik de historie op te halen. Wij zullen dat niet doen, niet in het minst vanwege het feit dat daaromtrent weinig verheffends te verhalen valt. Het kraken van woningen nam een aanvang in de

tweede helft van de zestiger jaren, en nog altijd is er geen effectief middel beschikbaar om aan dit ernstige maatschappelijke euvel een einde te maken.

Moet de bestrijding van het kraken misschien als eerste Nederlandse specimen gelden van de theorie dat criminaliteit – het zijn duidelijke vormen van misdrijven – niet simpelweg bestreden moet worden, maar dat de oorzaken weggenomen moeten worden? Onze fractie hecht levensbeschouwelijk weinig waarde aan die theorie. De grote vraag is bovendien of men met bestrijding kan wachten totdat de oorzaken gevonden, laat staan weggenomen zijn.

Bij diverse gelegenheden en onderwerpen wordt gesproken over het achterlopen van de wetgever bij de maatschappelijke ontwikkeling. Ten aanzien van de kraakproblematiek zou onzes inziens met recht kunnen worden gezegd, dat de wetgever de ontwikkelingen niet heeft bijgehouden. Tien jaren zijn inmiddels verstreken sinds het moment dat de Hoge Raad een bres schoot in de strafrechtelijke bescherming van het eigendomsrecht van leegstaande woningen en andere gebouwen. Het gat is nog steeds niet gedicht. Is het zelfs niet zo, dat het vervolgingsbeleid het gat nog groter heeft gemaakt? De Minister van Justitie heeft het vorige jaar in het kader van de openbaarmaking van de landelijke richtlijnen voor het opsporings- en vervolgingsbeleid ook de richtlijnen van 1971 van het Openbaar Ministerie over het kraken van woningen en bedrijfspanden, bekend gemaakt. De procureurs-generaal bij de gerechtshoven hebben die richtlijnen vergezeld doen gaan van enige kanttekeningen. Aanvullend merken die procureurs-generaal op: 'Wanneer optreden mogelijk en wenselijk is, kan bij voorkeur evenwel slechts van geval tot geval in driehoeksoverleg worden vastgesteld. Het driehoeksoverleg zal zich in het bijzonder de vraag moeten stellen of de ont-ruiming maatschappelijk aanvaardbaar moet worden geacht.'

Was en is dit de wijze waarop men op de maatschappelijke ontwikkelingen inhaakt? Men kan niet volhouden dat deze richtlijn contra legem is. Het Openbaar Ministerie stelt de wet niet buiten werking zolang zaken van geval tot geval bekeken worden. Toch dringt zich de vraag op of dit soort richtlijnen "van hogerhand" niet tot gevolg hebben dat de animo binnen de lagere regionen van het Openbaar Ministerie om tot vervolging over te gaan tot een inimum daalt. Wat er overigens zij van het in het verleden gevoerde beleid, wij worden thans geroepen, onze aandacht te bepalen bij het op stapel staande ontwerp van wet, aangeduid als de 'leegstandswet'.

Men kan ten aanzien van dit wetsontwerp niet beweren dat de schriftelijke gedachtenwisseling welke tussen Regering en Kamer heeft plaatsgevonden, vruchteloos is geweest. Het wetsontwerp werd tot drie maal toe vrij ingrijpend gewijzigd c.q. aangevuld. Over het geheel genomen kan en mag de Kamer niet klagen dat de bewindslieden met de wensen die haar leden naar voren brachten, geen rekening heeft willen houden. Dat betekent evenwel niet dat iedereen tevreden is; anders zou er tot op dit ogenblik niet naast het regeringsontwerp ook nog een initiatief-ontwerp aanhangig zijn.

Wij richten ons nu natuurlijk speciaal op het regeringsontwerp. Welke doelstellingen liggen eigenlijk aan het wetsontwerp ten grondslag? Wij citeren de nadere memorie van antwoord, blz. 2/3: 'Het gewijzigde wetsontwerp strekt, getuige zijn inhoud en considerans, niet uitsluitend ter bestrijding van de leegstand maar ook niet alleen als middel van woonruimteverdeling.

Evenmin is het speciaal gericht op de privaatrechtelijke belangen van eigenaren. Het gaat om de regulering van de leegstand en zijn gevolgen, waar dit verschijnsel in samenhang met een tekort aan woonruimte onaanvaardbare proporties aanneemt en aanleiding geeft tot onvrede en kraakacties. De bestrijding van leegstand kan alleen al daarom niet het enige - negatieve - doel van het wetsontwerp zijn, omdat dit ontwerp tevens regels bevat betreffende het vorderingsregime van de Woonruimtetwet 1947.'

Inmiddels zijn via de diverse nota's van wijzigingen beide oorspronkelijke zogenaamde anti-kraakwetten in een bijgestelde vorm in het leegstandsontwerp beland. Wij achten dat een verbetering. Ook de regeling van de tijdelijke verhuur die op de valreep nog is ingevoerd in artikel 15a, achten wij een

verbetering. Onze fractie heeft hiervoor in de stukken gepleit, maar plaatst wel vraagtekens bij de juridische uitwerking.

Een en andermaal hebben wij in de schriftelijke gedachtenwisseling laten blijken dat wij onze ernstige twijfels hadden over de geoorlooftheid van het overheidsingrijpen door middel van het leegstands- en vorderingsregime. Wij hebben er evenmin misverstand over laten bestaan dat onnodig lange leegstand enerzijds en woningnood anderzijds ook in onze ogen een onwenselijke situatie vormen. Men kan toch echter niet zonder meer beëindiging van elke minder gewenste of ongewenste situatie door middel van overheidsingrijpen bepleiten? Waarom ziet de overheid in deze situatie wel en in vele andere minder wenselijke toestanden géén taak liggen? Telkens valt in dit verband de term 'speculatie' als oorzaak van leegstand. Speculatie roept daarbij altijd negatieve associaties op. Wat is eigenlijk speculatie? De bewindslieden omzeilen deze vraag. In de nadere memorie van antwoord schrijven zij op blz. 4: 'Wij achten beschouwingen over het verschijnsel speculatie - wat men daaronder ook zou moeten verstaan - in het kader van dit wetsontwerp ook weinig zinvol.' Onze fractie acht deze benadering onbevredigend; leegstand is als zodanig voor ons nog geen rechtvaardiging voor overheidsingrijpen.

De Regering zegt, zich niet te interesseren voor de oorzaak van de leegstand. Wij doen dat echter wel, want niet alle leegstand is onaanvaardbaar. Is het niet opvallend dat bij voorbeeld nergens in de stukken wordt geduid op de woningmarkt, die om een zekere leegstaande voorraad vraagt, wil zij kunnen functioneren? Om deze reden kunnen wij ook niet klakkeloos de categorische uitspraak voor onze rekening nemen dat het ongebruikt laten van woonruimte plichtsverzuim van de eigenaar betekent.

Wanneer op de woningnood wordt gewezen - waar dit wetsontwerp op zeer bescheiden schaal iets aan wil doen - is het verleidelijk, ons te begeven in beschouwingen over de oorzaken van die woningnood. Die verleiding zullen wij weerstaan. Wij willen wél verklaren dat wij geen hoge verwachtingen hebben, wanneer het gaat om de vraag of door middel van steeds verdergaande overheidsbemoeienis de oplossing van de woningnood naderbij zal worden gebracht. Ook op grond van reacties op dit wetsontwerp uit de bouwwereld baseren wij de verwachting dat particuliere

bouwers het hoe langer hoe meer zullen laten afweten.

Is dat de bedoeling van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening? Heeft hij dit risico overwogen en duidelijk ingecalculleerd? Menen de bewindslieden werkelijk dat steeds uitbreidende overheidsbemoeienis en steeds verdere uitholling van de eigenaarsbevoegdheden de oplossing van de woningnood zullen brengen? Heeft de woningnood wellicht geheel andere oorzaken, waarvoor het functioneren van het particuliere woningbezit in het geheel niet aansprakelijk, laat staan in gebreke kan worden gesteld? Wij moeten kritisch bezien of de stelling dat het allemaal beter gaat, als de overheid zich meer ermee bemoeit, op waarheid berust.

Het wetsontwerp gaat duidelijk de andere kant op. In tegenstelling tot het oorspronkelijke wetsontwerp wordt de vorderingsbevoegdheid in alle geliberaliseerde gemeenten weer ingevoerd. Sprekend over het vorderingsregime, komen wij op het vervallen van het voorafgaande beraad in de commissies van advies, het wegvallen van de bezwaarschriftenfase in de AROB-procedure, de verkorting van de beroepstermijn van 30 tot 14 dagen en het schrappen van het beperkte verzet bij gedeputeerde staten. Dit zijn stuk voor stuk maatregelen die de rechtsbescherming van de eigenaar vermindere. Het enige contra-argument van regeringszijde komt erop neer dat het zonder al deze handicaps vlugger gaat. Welk belang is met deze snelheid gediend? Vordering is, zo erkennen de bewindslieden zelf, een ingrijpend besluit. Welk zwaarwegend belang heeft de Regering deze gedragslijn ingegeven?

Een ander aspect waar wij even bij willen stilstaan, is het verband tussen registratie en strafrechtelijke bescherming. Een pand kan na een jaar uit het leegstandsregister worden geschrapt, waardoor de strafrechtelijke bescherming vervalt. De Regering wijst er in de nota naar aanleiding van het eindverslag op dat wederrechtelijk gebruik van eigendom op zich zelf nog niet de inschakeling van het strafrecht rechtvaardigt. In het algemeen zou met hantering van het civiele recht moeten worden volstaan. In zijn algemeenheid kunnen wij dit standpunt onderschrijven, want het geeft niet meer en niet minder dan de stand van zaken weer. Is het gehele leegstandsontwerp echter niet mede ingegeven door de openbare belangen die erbij in het geding zijn? Bij de kraakproblematiek, die kan

Van Rossum

dreigen zodra de strafrechtelijke bescherming opgeheven is, is toch ook de openbare orde betrokken?

Ook over strafbedreiging zelf maken wij een opmerking. Degenen die een 'door hem wederrechtelijk in gebruik genomen leegstaande woning niet op vordering van of vanwege de eigenaar aanstonds ontruimt', wordt met een maximumstraf van 50 gulden boete bedreigd. Het strafbare feit wordt onder de overtredingen gerangschikt. Het bedrag van 500 gulden is gekozen, aldus de Regering in de memorie van toelichting, omdat dit de laagste boetecategorie vormt in de komende vermogenssancties. Haar uitgangspunt is milde straffen voor krakers. Mild is de maximumstraf vooral, wanneer men kijkt naar verwante delicten zoals huisvredebreuk en diefstal, die als misdrijven beschouwd worden en waarop gevangenisstraf staat. Kraken staat met het strafmaximum zelfs nog lager dan verkeersovertredingen, waarop hechtenisstraf mogelijk is, omdat naar de mening van de bewindslieden een kraakpand met behulp van de sterke arm kan worden ontruimd. Wij vinden dit een merkwaardige redenering. Een delict wordt toch niet minder ernstig, doordat de politie er met geweld een einde aan moet maken?

Men zou eerder mogen verwachten dat het juist als ernstiger zou worden getaxeerd, omdat krakers doorgaans niet ertoe bereid zijn op eerste vordering van de rechthebbende het pand te verlaten, zodat inschakeling van de sterke macht noodzakelijk wordt. We zouden de vraag kunnen stellen: Heeft de sterke arm – of beter gezegd de sterke hand – zich niet in een fluwelen handschoen gestoken? Grote moeite hebben wij ook met artikel 15 sub b, de peildatum voor strafrechtelijke optreden tegen nog lopende kraakgevallen. Die datum is verschoven van 12 januari 1979 naar 1 september 1980. Dit voorstel is, aldus de Regering, door pragmatische motieven ingegeven:

'Het zou een overspanning van de mogelijkheden van strafrechtelijke repressie zijn, te verwachten dat deze in die situatie kans van slagen heeft. Dan is alleen maar realistisch dit ook te erkennen en voor oude kraakgevallen van zodanige repressie af te zien' (aldus de nadere memorie van antwoord op blz. 7). In de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt opgemerkt dat het feit dat op zuiver pragmatische gronden van strafrechtelijke repressie wordt afgezien, in het kader van het sepotbeleid van het Openbaar Ministerie geen ongewone zaak is. Het bijzon-

dere van artikel 15 onder b is, dat het de wetgever zelf is die tot een algemeen sepot overgaat.

Op een vraag onzerzijds antwoordt de Regering dat uit een recente periode geen soortgelijke bepalingen in een wet bekend zijn. We moeten derhalve concluderen dat het hier wetgevend een exceptioneel geval betreft. Wij zouden gaarne nog eens vernemen waarin nu het uitzonderlijke van de situatie is gelegen. Bevredigen doet de voorgestelde regeling onze fractie geenszins.

Over het voornemen tot het vorderen van leegstaande gebouwen om deze vervolgens als woonruimte in te richten, willen we kort zijn. We hebben de indruk dat dit plan meer symbolische dan praktische betekenis zal krijgen. Zal niet alles afhangen van de beschikbare financieringsmiddelen? De toestand van 's rijks schatkist zal daarbij een *geducht woordje meespreken*. Zal het aantal gebouwen, dat weliswaar leeg staat, maar dat straks tevens geschikt is om, ook qua ligging, als woonruimte te dienen niet uiterst klein zijn?

Wij komen nog even terug op de strafrechtelijke bescherming tegen krakers, welke aan de registratie is gekoppeld. Na een jaar leegstand zullen burgemeester en wethouders de keus hebben tussen vorderen, onder doorhaling in de registratie, en niet-vorderen met doorhaling of handhaving van het pand in de registratie, aldus de nadere memorie van antwoord (blz. 18). Betekent dit dat, hoewel besloten is om niet te vorderen, de strafrechtelijke bescherming in stand blijft zolang het burgemeester en wethouders belijft het pand in de registratie te houden? Moet de wetgever niet enige aanwijzingen geven voor de overwegingen op grond waarvan B en W kunnen beslissen het pand wel of niet in de registratie te houden? In het bijzonder zouden wij willen informeren naar de bescherming van dienst- en ambtswoningen. Worden deze woningen, die nog wel eens langer dan twee maanden plegen leeg te staan, bijvoorbeeld bij wisseling van een predikant, net zo behandeld als 'gewone' woningen?

Mijnheer de Voorzitter! Wij komen tot een afronding. Wij zouden het wetsontwerp willen karakteriseren als ambivalent. Enerzijds wordt het eigendomsrecht in bescherming genomen doordat gemelde en geregistreerde leegstaande woningen en gebouwen tegen kraken beschermd worden. Anderzijds wordt het eigendomsrecht verder aangetast door verdergaande mogelijkheden tot vordering. Mis-

schien zullen velen wat wij ambivalentie noemen, als evenwichtigheid betitelen. Doorslaggevend zal zijn hoe men beide effecten tegen elkaar afweegt én wat de resultaten zullen zijn van het wetsontwerp. Het kraken zal ingeperkt kunnen worden en de leegstand zal wellicht wat minder worden, maar of zodoende ook de woningnood merkbaar zal worden teruggedrongen lijkt erg onzeker. Als het gaat om de vraag waar een overheidstaak ligt, geven wij prioriteit aan de bestrijding van het kraken. Wij bagatelliseren de woningnood gecombineerd met leegstand niet. Woningnood is erg, maar wetteloosheid is erger.

□

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Aan dit wetsontwerp is nogal gesleuteld, ook nadat een aantal verbeteringen waren aangebracht. Ik denk wat dat betreft met name aan de opheffing van de polltie-vrijheid. In hoofdzaak heeft het wetsontwerp een dubbelzinnig karakter behouden. De eigenaren van leegstaande panden worden tot registratie gedwongen. Misschien kan dat een rem vormen op speculatieve leegstand en een stimulans om bewoning in de hand te werken. De vraag rijst of na het intreden van de recessie de grootscheepse speculatie niet al achter ons ligt. Via registratie is een bescherming tegen het kraken ingebouwd, een bescherming, die vervolgens in de bekende bepalingen uit de Anti-Kraakwet is gepreciseerd.

Hier ligt naar onze mening het verschil in evenwicht. Wat de registratie en de vordering betreft, blijft het wetsontwerp een reeks vragen oproepen. Ik heb begrepen, dat hierover gisteren – helaas heb ik niet naar collega's kunnen luisteren – vele vragen zijn gesteld. Ik wil mij beperken tot de simpelste vragen. Wat moeten en kunnen gemeenten aan met een vorderingsbevoegdheid voor grote aantallen vrijwel onbetaalbare leegstaande appartementen en huizen? Wat kunnen zij aan met de vordering van gebouwen, waaraan vrij kostbare voorzieningen moeten worden getroffen en ten aanzien waarvan de Staatssecretaris de toestemming en de financiering in handen heeft?

De feitelijke situatie is toch, dat de gemeenten – in het bijzonder de grote en grotere gemeenten, waarom het hier gaat – financieel aan de grond zitten. De vorderingsbevoegdheid heeft dan maar een betrekkelijk reële inhoud. Een feit is ook, dat het Rijk zich steeds beroept op tekorten. Voor het overleg met en de toestemming van de kant van de Regering geldt dezelfde beperking.

Intussen bestaat wel de bescherming in het register. De eigenaren zullen naar het zich laat aanzien, hun plaatsje in het register claimen als bescherming tegen het kraken. Wat is precies de waarde van de desbetreffende bepaling over het schrappen na een jaar? In het wetsontwerp staat duidelijk, wanneer kan worden geschrapt. Een en ander houdt in, dat het college van burgemeester en wethouders niet behoeft te schrappen na een jaar.

Ik moet de colleges van B en W nog zien, die nadat een besluit tot het niet vorderen is genomen – ik denk aan financiële redenen of doordat de onderhandelingen met Den Haag over verbouwingen zijn mislukt – een pand uit het register zullen schrappen en daarvoor een beschuldiging van de eigenaar zullen uitlokken, dat zij de eigenaar krakers op zijn dak sturen.

Over het geheel genomen, is de wet toch meer anti-kraakwet dan leegstandwet, want ten aanzien van de krakers bestaat die onduidelijkheid niet. In dat opzicht worden – maar advocaten zullen wel weer iets nieuws bedenken, wil ik er meteen bij zeggen – voorlopig althans alle gaten gedicht. De anonieme dagvaarding en de strafbaarstelling worden ingevoerd, terwijl de burgemeester een ontruimingsplicht krijgt opgelegd betreffende geregistreerde panden. Ik denk dat zelfs veel gevestigde krakers in gevaar komen, doordat zij ineens moeten aantonen dat zij voor 1 september of, zoals een amendement beoogt, voor het moment dat de wet van kracht wordt al in de betrokken panden woonachtig waren, hetgeen nu juist gezien de anonimiteit en het niet bestaan van overeenkomsten uiterst moeilijk zal zijn. Daar zal de melkboer dan als getuige moeten optreden.

Als het om de woningnood zelf gaat, biedt dit wetsontwerp geen wezenlijke oplossing. Het reglementeert een misstand en stelt actief verzet tegen die misstand strafbaar; meer doet het eigenlijk niet. Het deel van de leegstand dat door deze wet actief in woonruimte wordt omgezet lijkt juist vanwege de financiële belemmeringen gering te zullen worden. Ik zou de Regering willen vragen of zij kan schatten welk deel van de rond de 110.000 schommellende leegstaande panden naar haar mening door de werking van deze wet kan worden opgeheven. Met andere woorden, met hoeveel zal naar grove schatting van de Regering de gemiddelde leegstand verminderen door de opzet van deze wet? Daarbij moeten wij waarschijnlijk even afzien van de laat-

ste nota van wijzigingen, die weer een aparte situatie schetst en waarop ik straks nog even terugkom.

Over het aantal daartegenover staande woningzoekenden zal ik de Regering maar geen vragen stellen. Zij gaat zelf uit van een aantal van ongeveer 110.000, maar wij weten allen dat, als wij praten over woonruimtezoekenden, het om een veelvoud daarvan gaat. Wij kennen persoonlijk de absurde kamerhuren die worden gevraagd en wij weten dat men die vaak niet aan de kaak durft te stellen uit vrees dat men anders zijn acht vierkante meter verliest.

Het bestrijden van leegstand is, gezien die nood, legitiem als het ook effectief gebeurt. Dat is hierbij dus de vraag. De laatste jaren staat de strijd tussen krakers en eigenaren van gebouwen en ook van woningen nogal in de aandacht. Daarbij gaat het niet alleen om de heftige tonelen die soms voorkomen en die langzamerhand overbekend zijn. Feit is dat de kraakbeweging heeft ingegrepen in een misstand, waar de – laten wij het maar zo noemen – rechtsstaat dit naliet. De Regering praat in haar stukken nogal laatdunkend over de krakers. De toon heeft iets geringschattends in de stukken, terwijl het in deze Kamer nooit ontbreekt aan mensen, die zich gauw losmaken van de krakers als het om concrete zaken gaat. Ik wil vaststellen dat de krakersbeweging de laatste tien jaar gedaan heeft wat de bestuurders hebben nagelaten. Zij heeft woonruimte herverdeeld en zij heeft de aandacht gevestigd op speculatie; zij heeft de woningnood in een schril daglicht geplaatst. Het is dan ook geen wonder dat de powers that be een hekel hebben aan krakers, want krakers hebben hun falen aangetoond. En dan is het ook nog zo dat waar gehakt wordt spaanders vallen.

De krakers zijn in feite nog een stap verder gegaan. Zij hebben het schrijnende feit aan de orde gesteld dat er instanties zijn, die woonruimte bezitten en niet gebruiken, terwijl anderen het zonder die ruimte moeten doen. Daarmee hebben zij in de ogen van sommigen iets onvergefelijks gedaan: ze hebben de kwestie van het heilige eigendom aan de orde gesteld. Meestal heerst de eigendom anoniem en weinig tastbaar. In dit geval is het echter anders. De beweging tegen de woningnood is een zeer rechtstreekse confrontatie met de eigendom. De krakers hebben daar geen respect voor getoond en zij hebben daar gelijk in. Daarom is deze vorm van wetgeving uiteindelijk een nogal schrille. Welis-

waar zijn uit die botsing, waarover ik sprak, soms onverkwikkelijke taferelen voortgekomen, maar hier worden die taferelen – en niet wat erachter zit – gebruikt als een aanleiding om uiteindelijk de rechten van de eigendom te herstellen.

Ik heb zojuist al gezegd, dat de ontwikkeling waarschijnlijk zo zal zijn dat de eigenaren geen echte zorgen behoeven te hebben. Wij ontvingen een brief van verontruste bouwondernemers, die meenden dat hiermee het gevaar zou kunnen ontstaan dat er straks niet meer zou worden gebouwd omdat er dan wellicht voor de vordering zou worden gebouwd. Ik zou hierover graag het oordeel van de Staatssecretaris vernemen. Zou niet het omgekeerde het geval kunnen zijn? Zou men niet, bij een inzakkende markt, vóór de vordering gaan bouwen? Zou in de vordering niet een garantie voor rendement gezocht kunnen worden?

In de laatste nota van wijziging wordt het beperkt verhuren mogelijk gemaakt, buiten de bestaande huurbescherming om. De argumentatie hiervoor is vooral gericht op de verhuizen-de eigenaren-bewoners maar daar gaat het natuurlijk niet alleen om. Mogelijk gaat het daar niet in hoofdzaak om. Bij ons is de vraag gerezen – ik gebruik hier hetzelfde woord als mevrouw Salomons gisteren gebruikte – of hier niet een categorie van huurders vogelvrij wordt verklaard. Zal niet, doordat dit systeem een grote omvang zal kunnen krijgen, een soort woonnomaden gaan ontstaan in Nederland, die van de ene korte huursituatie naar de andere trekken met wat matrassen en andere makkelijk te verplaatsen spullen, die in een volkswagenbusje kunnen? Het gevaar is dat hier van een min of meer duurzaam verschijnsel sprake zal zijn, waarbij een aanzienlijke groep huurders buiten iedere huurbescherming valt. Immers, de termijn is twee jaar plus een X aantal verlengingen. Tussen eigenaren onderling kan een systeem tot stand worden gebracht, waarin mensen, die noodgedwongen hoge huren betalen, onderling worden uitgewisseld. Daarmee zou het hele huurpatroon kunnen worden doorbroken en zou de huurbescherming als zodanig op losse schroeven komen te staan doordat een afbrekende factor in de huurbescherming wordt ingebouwd.

Het antwoord van de Regering tendert naar een verwijzing naar het gemeentelijke toezicht. Ik zou daarom de vraag willen opwerpen hoe sterk dat gemeentelijke toezicht precies wordt. Hoe moet een grote gemeente

Bakker

erop toezien als er bij voorbeeld 5000 gevallen blijken te zijn? Dit is mijns inziens een algemene vraag. Een duidelijk antwoord daarop is in deze behandeling heel erg nodig. Hoe sterk is in de systematiek die met de wet wordt ingevoerd het gemeentelijke toezicht?

Als ik het goed zie, krijgt de gemeente er in hoofdzaak drie nieuwe taken bij. De eerste is het hanteren van het register. Ik spreek niet over het bijhouden van het register, maar over het hantieren daarvan. Inschrijven is daarbij het minste, maar wat gebeurt er als de termijn ten einde loopt?

In de tweede plaats zijn er de vorderingsprocedures, met in het verlengde daarvan de verbouwingsonderhandelingen met het departement. Die kan men als één categorie problemen zien.

In de derde plaats is er het toezicht op en de behandeling van de tijdelijk verhuursector.

Voor zover ik weet wordt tot nog toe bij de meeste gemeenten deze totale problematiek, die niet gering is, beheerd door anderhalve man en een paardekop. Er werkt een enkeling aan deze materie. De tendens bij de overheid is, de gemeentelijke uitgaven te beperken en niet, ruimte te scheppen voor het noodzakelijke apparaat. Zeer concreet wil ik de Staatssecretaris vragen, hoe gemeenten deze drie- of viervoudige extra functies kunnen vervullen. Laat hij ons eens een schatting voorleggen welke extra bemanning de gemeenten per 5000 inwoners nodig hebben voor een serieuze behandeling van de vraagstukken.

Mijnheer de Voorzitter! Onze amendementen zijn erop gericht, het anti-kraak-karakter uit de wet te halen of, als daarvoor geen instemming wordt gevonden, dat althans te verzachten. Voorts zijn zij erop gericht een sneller ingrijpen bij leegstand mogelijk te maken en minder manoeuvreerruimte voor eigenaars over te laten. De categorie van te vorderen gebouwen willen wij vergroten. Ten slotte wensen wij een betere financiering en meer armslag voor de gemeenten bij hun opereren op dit gebied.

Met name stellen wij voor de categorie van te vorderen gebouwen uit te breiden en daarbij leegstaande nieuwe kantoren te betrekken, alsook bedrijfsruimten die tot nog toe buiten de wet vallen, terwijl ook gedeelten daarvan naar onze mening daarvoor in aanmerking komen. Wij vrezen dat de fifty-fifty-regeling en het toezicht van het departement grote belemmeringen zullen opwerpen. Wij pleiten voor een subsidiëring voor 80%.

Ons streven is, de strafbaarstelling van krakers op te heffen.

In het bijzonder bepleiten wij dat de ontruimingsplicht, die nu in de wet staat, wordt omgezet in een ontruimingsbevoegdheid waardoor alle mogelijke onnodige confrontaties en scherpe tonelen worden vermeden.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Voor het Kerstrees heb ik aan de fracties de vraag voorgelegd of zij bereid zouden zijn om de plenaire behandeling van de beide leegstands-wetsontwerpen uit te stellen om mij de gelegenheid te geven met een initiatief-ontwerp te komen dat dan volwaardig in de behandeling zou kunnen meedraaien. Nu is het geen sinecure – zeker niet voor een een-mansfractie – om een initiatiefwetsontwerp te maken. Ik voelde mij daartoe echter gedwongen omdat de beide voorliggende leegstands-wetsontwerpen erg ver van de ideeën van mijn partij af staan wat betreft het effectief bestrijden van leegstand. Bovendien zijn ze heel moeilijk of onmogelijk in die zin te amenderen. Al heb ik wel begrip voor het afwijzende antwoord van de vier grootste fracties (omdat ik laat met mijn brief ben geomen) dit antwoord heeft mijn plan wel gefrustreerd, zodat ik mij nu moet beperken tot het bespreken van het regerings-wetsontwerp, niet eens van 2 wetsontwerpen, doordat de PvdA haar initiatief-ontwerp heeft aangehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp van de Regering gaat uit van een heel nieuw stelsel van regels naast de Woonruimtetwet 1947. Dat vind ik een ondoelmatige en ondoorzichtige aanpak. De argumentatie voor een aparte regeling – memorie van toelichting, blz. 8 – vind ik onvoldoende. Het bestaande instrumentarium van de Woonruimtetwet 1947 werkt in de praktijk inderdaad niet goed, maar een wijziging van die wet – zoals voorgesteld in het initiatiefvoorstel van de leden Salomons en Patijn – of het opstellen van een geheel nieuwe Woonruimtetwet, zoals door de Werkgroep Woonadvocaten gesuggereerd, zijn naar mijn mening betere oplossingen. Een leegstandwet naast de Woonruimtetwet zal tot verwarring en eindeloze juridische procedures leiden.

Mijn grootste bezwaar tegen het onderhavige wetsvoorstel betreft de combinatie van een sluitende strafbaarstelling van kraken met een regeling ter bestrijding van leegstand, die zo lek is als een mandje. Leegstand, woningnood en kraken zijn onlosma-

kelijk met elkaar verbonden. Kraken is een vorm van protest en van politieke actie tegen onrechtvaardige leegstand, onder andere ten gevolge van speculatie, bij stijgende woningnood. Het is ook een wanhoopsdaad van mensen, die geen dak boven hun hoofd hebben.

De woningnood van vandaag verschilt belangrijk met die van vlak na de oorlog. Toen was er een werkelijk groot tekort aan woonruimte. Momenteel is het aantal leegstaande woningen nagenoeg even groot als het aantal geregistreerde woningzoekenden; beide aantallen liggen in de orde van grootte van 350.000. Verder heerst de woningnood van nu met name onder mensen met lage inkomens, terwijl het regeringsbeleid vooral gericht is op de bouw van dure huur- en koopwoningen. Ten tweede zoeken vooral alleenstaanden en 2-persoonshuishoudens – zowel jongeren als ouderen – woonruimte, terwijl het beleid vooral gericht is op de bouw van eengezins-woningen.

Tegelijkertijd stagneert de doorstroming van goedkope naar duurdere woningen omdat mensen in goedkope woningen niet zo snel verhuizen, zeker niet in de huidige situatie waarin sprake is van een toenemende economische crisis. Het gevolg is leegstand in de dure nieuwbouw. Daarnaast zijn er uiteraard speculatieve overwegingen die de oorzaak zijn van veel leegstand.

Uit het voorgaande volgt dat invoering van een leegstandwet niet de enige mogelijkheid is om iets aan die leegstand te doen. Een bouwbeleid, dat beter afgestemd is op de behoeften van woningzoekenden en het aanpakken van speculatiemogelijkheden vormen een noodzakelijke en betere methode. Echter, tegenover de toenemende woningnood staan dalende uitgaven van het rijk voor volkshuisvesting. In 1967 werd nog 11% en in 1978 zo'n 7% van de totale rijksuitgaven aan volkshuisvesting besteed. De plannen van dit kabinet voor 1981 geven ook weinig hoop. De Regering doet niets om de verkoop van goedkope huurwoningen tegen te gaan. Integendeel, de woonruimteverordeing Amsterdam is vernietigd waardoor de uitverkoop van goedkope huurwoningen zeer is gestegen.

Door onder andere de afschaffing van de huurgewenningsbijdrage, de verlaging van het individuele huursubsidie en de verhoging van de normhuurquote worden huurwoningen steeds moeilijker betaalbaar. Vanuit bovengenoemde achtergronden moet naar mijn mening het verschijn-

Van der Spek

sel kraken worden gezien. Speculatie, leegstand, slecht overheidsbouwbeleid-verbouwbeleid en dat in combinatie met een enorm aantal woningzoekende!

Nu is in het regeringsontwerp niets terug te vinden van een inzicht in het verschijnsel leegstand en kraken. De bewindsleden achten zelfs speculatie, één van de hoofdoorzaken van de ongerechtvaardigde leegstand, dermate onbelangrijk of zo vanzelfsprekend dat zij er (zie blz. 4 van de nadere memorie van antwoord) verder geen woorden aan vuil willen maken. Mijn indruk dat deze zogenaamde leegstandwet meer bedoeld is om het kraken te bestrijden dan om de leegstand te bestrijden wordt min of meer bevestigd door het antwoord van de Regering op het advies van de Raad van State. Ik citeer pagina 10 van het nadere rapport aan de Koningin: 'Een doeltreffend voorde- ringerbeleid ten aanzien van leegstaande ruimten is dus niet slechts als bijdrage tot leniging van de woningnood, waar deze nog bestaat, doch tevens als legitimatie van bestrijding van het kraken en van het daarmee terugdringen van de hier en daar verontrustende afbrokkeling van de rechtsorde een gebiedende eis.' Een leegstandwet dus als legitimatie voor het strafbaar stellen van kraken?

De anti-kraakregelingen zijn sluitend. Artikel 13 verbiedt het kraken van geregistreerde leegstaande woningen en gebouwen. Het nieuwe lid 4 geeft opsporingsambtenaren zelfs de onbeperkte vrijheid om in en uit te lopen, indien zij van mening zijn, dat er gehandeld is in strijd met artikel 13 met name de leden 1 en 2 daarvan. Ik meen dat dit een ernstige aantasting van de privacy van de betrokkenen is, want er is geen controle mogelijk, dat de ambtenaren werkelijk om die redenen binnentreden. Artikel 14 verplicht de burgemeester tot ontruiming. Hij heeft alleen beleidsvrijheid ten aanzien van het stellen van een termijn, één en ander in overleg met de officier van justitie en met het hof van de politie. Deze beperking van de beleidsvrijheid van de burgemeester acht ik, nog afgezien van de mogelijkheid van ontruiming, volstrekt onaanvaardbaar. Er wordt voorbijgegaan aan het feit dat niet-ontruimen de openbare orde en het volkshuisvestingsbeleid mogelijk- wijze beter dient dan het hoe-dan-ook-ontruimen. De Groote Keyser in Amsterdam is daarvan een voorbeeld. Het pand is aangekocht en de jongeren die er al woonden konden er grotendeels blijven wonen, omdat zij aan de vereisten voor een woonvergunning volde- den.

Artikel 15 van het ontwerp geeft de uitzonderingen op artikel 13. Artikel 16 doet dat echter naar mijn mening weer teniet door de eigenaren de mogelijk- heid te geven, via een naamloze dag- vaarding te laten ontruimen. Nu is de civiele rechter ingevolge onze begin- selen van het privaatrecht eigenlijk he- lemaal niet uitgerust om tot een daad- werkelijke afweging te komen van de belangen van de eigenaar, die samen- hangen met het eigendomsrecht, en de belangen van de woningzoekende, die samenhangen met het woon- recht. Aan die laatste zijde ontbreekt el- ke basis in de vorm van een subjectief recht. De Regering onderkent dat proble- em op bladzijde 12 van de nadere memorie van antwoord. Toch staat er niets aan bescherming van krakers tegenover, terwijl eigenaren uitbrei- ding van hun bescherming krijgen door de mogelijkheid van anoniem dagvaarden. Weging van de belangen van woningzoekenden wordt niet ge- garandeerd. Het te verwachten gevolg is dat de invoering van dit wets- ontwerp massale ontruimingen tot ge- volg zal hebben, als eigenaren ano- niem kunnen dagvaarden. Tevens zal daaruit een groeiende escalatie voort- komen tussen politie en krakers, die zich, terecht, niet zomaar uit hun huis zullen laten zetten.

Overigens biedt de mogelijkheid tot naamloos dagvaarden niet alleen kra- kers grote rechtsonzekerheid, maar ie- dereen die zonder een aantoonbare huurovereenkomst ergens woont, bij voorbeeld op basis van een gebruiks- contract. Alleen daarom al acht ik de mogelijkheid tot naamloze dagvaar- ding verwerpelijk.

Het strafbaar stellen van kraken is onzinnig en overbodig. Het drukt be- paalde groepen ten onrechte in de cri- minele sfeer. Van zeer veel kanten, de Raad van Kerken, een aantal gemeen- ten, zoals (Den Bosch, Delft en Gronin- gen) het Landelijk Overleg Bijzondere Huisvesting en de Vereniging voor Rechtshulp, is aangedrongen op schrapping van de anti-kraakartikelen. Terecht wordt van die kant gevreesd voor toenemende maatschappelijke onrust en een escalatie van geweld tussen politie en groepen van de be- volking. Ik ben van mening dat een werkelijk effectieve leegstandwet kra- ken overbodig zal maken. Bovendien zijn er op grond van de Woonruimte- wet 1947 voldoende mogelijkheden om wat nog resteert aan kraken, dat ook in mijn ogen niet juist zou zijn, aan te pakken. Bovendien ben ik van me- ning dat alle nu zittende krakers de ga- rantie moeten krijgen, dat zij in hun woning kunnen blijven zitten.

Op welke wijze heeft de Regering het strafbaar stellen van kraken ge- toetst aan de doelstelling van de wet, namelijk het terugdringen van de leeg- stand?

Te vrezen valt naar mijn mening dat door deze ontwerp-Leegstandwet de leegstand eerder zal toenemen dan af- nemen. Kraken wordt volstrekt onmo- gelijk gemaakt, het leeg laten staan van ruimten daarentegen geenszins. Zo biedt het begrip 'leegstaan' in arti- kel 1 onder d. van het wetsontwerp nog genoeg mogelijkheden tot ontdui- king. Er worden geen criteria gegeven om te beoordelen in welke gevallen er sprake is van een gebruik dat 'de ken- nelijke strekking heeft, afbreuk te doen aan de werking van deze wet'. In de nota naar aanleiding van het eindver- slag schrijft de Regering op pagina 13 dat dit van geval tot geval moet wor- den bekeken. Mijs inziens dienen wettelijke criteria te worden genoemd als men überhaupt een dergelijke tekst in het artikel wil handhaven, ten einde enerzijds toetsingscriteria te geven voor het beleid van het openbaar mi- nisterie of de politie bij het al of niet optreden tegen leegstand en ander- zijds rechtsongelijkheid te voorkomen.

Er zijn ook ontduikingsmogelijkhe- den voor het begrip 'woning' in artikel 1, sub a. Het is heel goed denkbaar dat een eigenaar een woning in een zoda- nige staat brengt – bij voorbeeld door deze van binnen te vernielen – dat deze niet meer geschikt is voor bewo- ning, of dat wezenlijke voorzieningen ontbreken. Daarnaast geldt de huidige omschrijving alleen voor bestaande zelfstandige woningen en niet voor leegstaande woonruimten die in het verleden aan het woningbestand zijn onttrokken, zoals bij voorbeeld opsla- gr ruimten. Mijs inziens dient ook dit soort woonruimten onder het begrip 'woning' te vallen, evenals woonruim- ten die nooit als zelfstandige woonge- legenheden zijn beschouwd, zoals bij voorbeeld winkelwoningen.

Ook het begrip 'gebouw' is in artikel 1 te beperkt omschreven. Daar moeten naar mijn mening alle bouwwerken onder vallen die al dan niet na ver- of afbouw kunnen dienen tot woonge- legenheid. Gezien de enorme behoefte aan woonruimte, mogen mijs inziens financiële aspecten geen doorslagge- vende rol spelen bij de omschrijving van het begrip 'gebouw'. Alle gebou- wen die tot woonruimte verbouwd kunnen worden, moeten naar mijn mening onder dit begrip kunnen val- len.

In artikel 6 van het wetsontwerp wordt voor leegmelding een termijn van twee maanden genoemd. Ik vind

Van der Spek

dat te lang. De eigenaar moet naar mijn mening onverwijld mededelen dat een woning of gebouw leeg staat, of hij moet tevoren mededelen dat het staat te gebeuren. Als hij dat niet onverwijld doet, moet er een sanctie zijn in de vorm van een flinke boete (die gekoppeld zou kunnen worden aan de waarde van het leegstaande gebouw) en onmiddellijke vordering. De praktijk is dat een aantal gemeentelijke woonruimteverordeningen thans al leegmelding in een register vereisen. Vervolgving en veroordeling voor het niet navolgen van deze verordeningen echter komen zelden voor. Het Openbaar Ministerie seponereert in bijna alle gevallen.

Daarom acht ik naast de geldboete de onmiddellijke vordering als bestuursrechtelijke sanctie noodzakelijk. Het financiële nadeel van alleen maar een boete zal voor een grote speculant vaak niet zwaar genoeg wegen. Ook is in dat geval de gemeente geheel afhankelijk van het vervolgingsbeleid van het Openbaar Ministerie dat – zo blijkt uit de huidige ervaringen – weinig effect heeft gehad. Ik vraag mij af waarom niet ook derden leegstand mogen melden, ter ondersteuning van het gemeentelijk controle-apparaat. De leegstandstelefoon in Rotterdam blijkt heel effectief te werken.

Ook ten aanzien van de vordering zijn er voor de eigenaar van leegstaande woningen en gebouwen tal van ontsnappingsmogelijkheden. De vorderingstermijn van vijf maanden is wel erg lang. Voor leegstaande woningen moet een veel strengere vorderingsregime gelden, waarbij niet het moment van leegkomen, maar het moment van leegkomen bepalend moet zijn. Het is wat moeilijker te constateren, maar met behulp van het bevolkingsregister is het wel degelijk te achterhalen. Het college van B en W kan in dat geval naar mijn mening op elk moment na het leegkomen iets doen, maar het moet in ieder geval iets doen na twee maanden. De eigenaar moet worden aangeschreven. Hem moet de mededeling worden gedaan dat de woning op korte termijn – ik stel voor binnen drie weken – weer bewoond moet zijn en dat het college binnen twee weken vordert indien dit niet het geval is.

In de laatste nota van wijzigingen is in artikel 8, lid 2 aan het college ook de mogelijkheid gegeven om niet tot vorderen over te gaan op grond van gewichtige redenen. In de praktijk moet maar blijken wat die gewichtige redenen kunnen zijn. Ik acht het noodzake-

lijk dat er in ieder geval een globale omschrijving van wordt gegeven. Te denken valt aan panden die niet geschikt te maken zijn voor bewoning, of die heel ongunstig liggen, bijvoorbeeld op een industrieterrein binnen de bebouwde kom. Verkoop en onnodig lang durende verkoop mogen geen redenen zijn om niet te vorderen.

Ook vind ik het onbegrijpelijk dat de gemeenteraad, die toch de eerstaanwezene is om controle uit te oefenen op het college, geen afschrift krijgt van de beschikking om wel of niet te vorderen. Hij is aangewezen op het zelf zoeken in het openbare leegstandregister. Bovendien vind ik het belangrijk dat beroep open staat voor belanghebbenden tegen elke weigering van het college om te vorderen, opdat de besluitvorming zo zorgvuldig mogelijk tot stand komt.

Op blz. 12 van de memorie van toelichting wordt betoogd dat het onderhavige wetsontwerp eveneens tot doel heeft 'het scheppen van (nieuwe) woonruimte in niet voor bewoning bestemde gebouwen die leeg staan en die naar het zich laat aanzien (voorschans) leeg zullen blijven staan'. Artikel 9 biedt echter te weinig financiële ruimte om die doelstelling te realiseren. Het rijk dekt maar 50% van het optredende exploitatietekort. Met name in steden waar veel gevorderd moet worden, zal dit al gauw te weinig zijn. B en W zullen een pand tegen marktwaarde moeten kopen indien de eigenaar dat wil. Dat is althans de strekking van artikel 9, lid 2, onder a. Merkwaardigerwijze staat daar slechts in dat B en W eerst moeten hebben nagegaan, of zij het pand kunnen kopen of huren. Er staat niet dat ze dat dan ook moeten doen. De constructie is dus dat het college moet nagaan of het kan; als blijkt dat het kan en B en W doen het toch niet, dan blijft kennelijk de plicht het financiële steun van het Rijk bestaan. Ik weet niet, of dat wel de strekking van deze passage is. Een heel concrete vraag dus over deze tekst in het wetsontwerp. Door versnelde afschrijving in 20 jaar, gedurende welke periode de vordering geldt, zouden de kosten aanzienlijk hoger kunnen worden. De bewindslieden hebben op pagina 26 van de nadere memorie van antwoord, waar over de financiën wordt gesproken, geen toezegging gedaan over eventuele verwervingssubsidies, zodat de gemeenten eigenlijk geen houvast wordt geboden voor een effectief verwervings- en vorderingsbeleid. Ik vind dus een betere financieringsregeling noodzakelijk om te voorkomen dat gemeenten niet tot aankoop kunnen

overgaan of – omgekeerd – zelfs weer panden moeten verkopen bij gebrek aan voldoende financiële middelen.

In de derde nota van wijzigingen is een geheel nieuw artikel 15a ingevoerd. Ik vind het getuigen van wanbeleid om zo kort vóór de plenaire behandeling een zo ingrijpende wijziging aan te brengen. Het nieuwe artikel geeft de mogelijkheid tot tijdelijke verhuur van koopwoningen die men niet kan slijten. Het zet tegelijkertijd de bepalingen omtrent huur en verhuur op losse schroeven; bepalingen die beogen, de huurder de nodige rechtsbescherming te geven. Ten gevolge van de woningnood zullen veel mensen gedwongen worden, te huren op de voorwaarden, in dit artikel gesteld. Niet de wetgever of de rechter, maar het college van B en W gaat dan als uitvoerende macht beslissen over het al dan niet geven van huurbescherming. Mijns inziens behoort dat niet hun taak te zijn, evenmin als het beoordelen, of een vraagprijs bij verkoop redelijk is. De huurder wordt overgeleverd aan de willekeur van de eigenaar. Deze kan hem op straat zetten als hij de huurder te lastig of te veeleisend vindt, door bij voorbeeld aan te kondigen dat hij het pand wil gaan verkopen. Voor vervangende woonruimte hoeft dan niet te worden gezorgd. Ik verwacht dan ook dat de huurprijzen hierdoor enorm zullen stijgen. Je kunt je als huurder beroepen op de Huurprijzenwet, maar je hebt geen bescherming tegen de eigenaar als deze de huurprijs niet wil verlagen. De huurder draait door het betalen van huur als het ware op voor het renteverlies dat de eigenaar bij leegstand zou hebben. De vergunning voor verhuur is gekoppeld aan het pand, dus als de eigenaar er maar huurders in zet, dan wordt hij gevrijwaard voor het gevaar van vordering. De eigenaar kan dus met deze regeling zijn speculatiepraktijken gewoon doorzetten. Zodra hij het pand wil verkopen, gooit hij de huurders eruit.

De regeling zal ook de gemeenten in problemen brengen. Moeten zij de huurders die op straat worden gezet, aan woonruimte gaan helpen? Het distributiesysteem dreigt op deze manier spaak te lopen doordat huurders allicht voortdurend moeten verhuizen. Gaat de voorwaarde van 'passende woonruimte' in dit geval wel gelden? Als dat zo is, dan denk ik dat deze in de praktijk zal worden toegepast bij de eerste huurder die in dit bijzondere geval de mogelijkheid om te wonen krijgt, dus op het moment van aanvragen van de vergunning voor verhuur

Van der Spek

van wat eigenlijk een koopwoning is, maar dat het daarna in feite niet meer zal gebeuren. Blijkens de teneur van de toelichting op artikel 15a is de regeling niet meer dan een gunst voor de woningzoekende. Hij mag blij zijn dat hij tijdelijk een woning krijgt, maar hij moet niet zeuren over huurrechten. De regeling, omschreven in artikel 15a is voor mij volstrekt onaanvaardbaar; zij walst over de behoeften van vele urgent woningzoekenden heen.

Op zichzelf vind ik de gedachte van het verhuren van koopwoningen natuurlijk prima, maar dan moet de huurder ook alle rechten en plichten krijgen die in het Burgerlijk Wetboek zijn geregeld. Daarom zou het beter zijn om te bepalen dat alle woningen die na twee jaar niet verkocht zijn of als huurwoning gebruikt gaan worden, maar dan als normale huurwoningen, of door B en W gevorderd worden om daarna als huurwoning te gaan fungeren. Daarbij acht ik het reëel dat voor eigenaar/bewoners een wat ruimere tijds- marge wordt gehanteerd.

Alle plannen om leegstand tegen te gaan, staan of vallen met een goede financiële regeling; ik heb daarop al gewezen. En effectieve controle op de leegstand, een goed verwervingsbeleid, een goed vorderingsbeleid, mogelijkheden tot het verbouwen van grote panden vereisen voldoende geldmiddelen, zoals met name ook is gesteld door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Ik hoop dat de Staatssecretaris bereid is aan deze essentiële wens tegemoet te komen.

Dit wetsontwerp beoogt de leegstand van woningen en gebouwen te bestrijden. Ik heb naar ik hoop afdoende duidelijk gemaakt dat ik het een slecht ontwerp vind, waarin wel het kraken strafbaar wordt gesteld, maar geen afdoende maatregelen tegen de leegstand worden genomen.

Als dit wetsontwerp nu toch wet zou worden, vind ik dat in elk geval voortdurend zicht moet bestaan op de effectiviteit van de wet, zodat bij gebleken slechte werking ervan overwogen zou kunnen worden de wet te herzien. Vandaar dat ik een uitspraak in die richting aan de Kamer wil voorleggen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,
gehoord de beraadslaging;

Staatssecretaris Hermes (Onderwijs en Wetenschappen)

van mening, dat de leegstandwet beoogt de leegstand van woningen en gebouwen effectief te bestrijden;

van mening, dat het, gezien de enorme woningnood, noodzakelijk is, dat de Kamer zicht houdt op de werking van deze wet;

van mening, dat de gemeentelijke leegstandregisters voldoende informatie kunnen geven over aantal en aard van de woningen en gebouwen die respectievelijk:

leegstaan;
leeggestaan hebben en inmiddels bewoond worden (inclusief de duur van de leegstand);
gevorderd zijn;
niet gevorderd zijn (inclusief de redenen daarvoor);

verzoekt de Regering, één jaar na de inwerkingtreding van deze wet de Kamer bovengenoemde gegevens te doen toekomen, opdat de werking van deze wet aan haar doelstelling kan worden getoetst,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 79 (15 442).

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De Regering zal vanavond of morgen antwoorden, afhankelijk van de kwantitatieve welspre-

kendheid, in het bijzonder met betrekking tot de Grondwet. Ik zal de Regering en de leden tijdig laten weten of dit wetsontwerp vanavond nog aan de orde komt.

Aan de orde is de behandeling van het **verslag van een mondeling overleg met Staatssecretaris Hermes over de conceptrijksregeling subsidiëring schoolbegeleiding (16 400-VIII, nr. 18)**.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Keuning** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De concept-regeling subsidiëring schoolbegeleiding is een slecht voorbeeld van decentralisatiebeleid. Wie er nog aan getwijfeld mocht hebben, moet wel uit de droom zijn geholpen bij het lezen van de brief van de Raad voor het Binnenlands Bestuur. Juist de schoolbegeleidingsdiensten leenden zich voor een centrale opzet. 'Eigenlijk is hier niet eens sprake van decentralisatie van rijkstaken, maar van het voorkomen van centralisatie van een decentrale taakbeartiging', zo schrijft de Raad voor het Binnenlands Bestuur.

Het is dan ook vrij logisch dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten in eerste instantie deze regeling onaanvaardbaar noemde. Er is hier sprake van een dienst die nu nog voor

Keuning

het grootste gedeelte door de gemeenten wordt betaald, waarvoor in de toekomst, als het rijk 50% van de subsidiekosten dekt, de gemeenten nog altijd de overige 50% plus de eventuele extra formatieplaatsen zullen moeten betalen.

In het mondeling overleg over de concept-regeling subsidiëring schoolbegeleiding van 20 november 1980 is wel gebleken, dat mijn fractie ernstige twijfels had over de uitvoerbaarheid van de regeling als de gemeenten niet zouden willen meewerken.

Wij vroegen een nader overleg tussen de Staatssecretaris en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten; niet zomaar een nader overleg, maar een open overleg. Wij hebben nu kennis genomen van de brief van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten aan hun leden van 22 december 1980. Daaruit blijkt dat er nader overleg tussen de Staatssecretaris en de Vereniging van Nederlandse gemeenten is geweest op 8 december en dat het overleg ertoe heeft geleid, dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten op grond van het resultaat van dit overleg de regeling niet meer onaanvaardbaar acht.

Wij zijn daar gelukkig mee. Wij gaan akkoord met de veranderingen die naar aanleiding van dit overleg zijn aangebracht. Dit heeft tot resultaat dat een van onze bezwaren tegen deze schoolbegeleidingsdienst is opgeheven. Niet elk bezwaar is echter opgeheven.

Elke school moet gebruik kunnen maken vaneenschoolbegeleidingsdienst die niet in strijd is met de beginselen van die school. Wij zijn van mening dat dit alleen kan worden gerealiseerd, wanneer ook in regio's met een veelvoud van 20.000 leerlingen ten minste één samenwerkingsdienst aanwezig is. Is de Staatssecretaris – die duidelijk zijn voorkeur voor samenwerkingsdiensten heeft uitgesproken – het niet met ons eens dat ook in regio's met een veelvoud van 20.000 leerlingen ten minste één samenwerkingsdienst moet fungeren? Het is duidelijk dat zonder deze mogelijkheid minderheden niet de gelegenheid krijgen, volwaardig deel te nemen aan de schoolbegeleiding. Wij vragen de Staatssecretaris, artikel 7, lid 1, zodanig te wijzigen dat ook in een regio met een veelvoud van 20.000 leerlingen ten minste één samenwerkingsdienst aanwezig is. Om de Staatssecretaris hiervoor een steuntje in de rug te geven, dien ik hierover nu reeds een motie in.

De heer Keuning (PvdA)

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Keuning wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de bekostiging van schoolbegeleidingsdiensten;

van mening:

dat elke school gebruik moet kunnen maken van een schoolbegeleidingsdienst, die niet in strijd is met de beginselen van die school;

dat in een regio met scholen, die door een veelvoud van 20 000 leerlingen worden bezocht, deze mogelijkheid niet bestaat, als in die regio alleen aanwezig zijn:

één of meer diensten naar richting;
een dienst voor openbare scholen;

nodigt de Regering uit, in een regio met een veelvoud van 20 000 leerlingen alleen schoolbegeleidingsdiensten te subsidiëren, als in die regio ten minste één samenwerkingsdienst aanwezig is,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 21 (16 400-VIII).

De heer **Keuning** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De mogelijkheid om te switchen naar een naburige dienst –

bij conflicten met een dienst in de eigen regio – kan leiden tot grote moeilijkheden in die dienst, wanneer verschillende scholen zouden switchen. De mogelijkheid om te switchen zou noodzakelijk zijn, zo wordt gezegd, om de monopoliepositie van de diensten te doorbreken. Wij vragen ons af, of hier het middel niet erger is dan de kwaal. Wij vragen ons voorts af, of de uitspraken van een geschillencommissie veel gewicht in de schaal leggen.

Ik ben er nog niet van overtuigd dat deze switchmogelijkheid niet kan leiden tot erg vervelende consequenties. Het is mij ook nog niet duidelijk wat nu precies de bezwaren zijn tegen een bindend advies van een geschillencommissie. De wijze van samenstelling van zo'n commissie waarborgt toch de objectiviteit? Ik kan mij zelfs een beroepsprocedure voorstellen, indien een van de partijen reden meent te hebben, niet akkoord te gaan met de uitspraak van de geschillencommissie. Ik vraag de Staatssecretaris, de mogelijkheid tot switchen tot het uiterste te beperken en nog eens te overwegen of de in de regeling opgenomen voorstellen werkelijk voldoende zijn om moeilijkheden bij de betrokken diensten te voorkomen.

Wij hebben in het mondeling overleg gewezen op de bezwaren van landelijke diensten, wat het efficiënt werken betreft. Wij hebben echter begrip voor de positie van kleine minderheden, zoals de vrijgemaakte gerefor-

Keuning

meerde scholen, die principiële bezwaren hebben tegen samenwerkingsdiensten.

Ten slotte merk ik nog op dat de gehele problematiek van de schoolbegeleiding opnieuw aan de orde komt bij de behandeling van de wet op de onderwijsverzorging. Wij behouden ons het recht voor, bij die gelegenheid ons standpunt over de onderwijsbegeleiding – mede gezien de ervaring die dan is opgedaan met deze rijkssubsidierегeling – opnieuw te bepalen.

□

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie is er bijzonder verheugd over dat het aanstands zover is dat er een regeling voor de schoolbegeleidingsdiensten bestaat. Het is jammer dat dit niet binnen een ruimer kader kan, de wet op de verzorgingsstructuur. Dit was onhaalbaar. Trouwens, de Kamer is met de gevolgde procedure akkoord gegaan.

Dat de Staatssecretaris is gekomen met een centraal getinte regeling, is eveneens uitvloeisel van de wil van de Kamer. Ik herinner in dit verband aan de in 1979 ter zake door ons ingediende motie, die de goedkeuring van dit huis ontving. De bewindsman mag dus althans niet van ons het verwijt krijgen dat hij te weinig decentralistisch te werk is gegaan.

Hij heeft zijn werk met langdurige ijver en grote zorgvuldigheid verricht. Dat er nu een ordening tot stand is gekomen op een terrein waarop zich tekenen van disharmonie, zo niet van wildgroei voordoen, moet in het belang van alle betrokkenen worden geacht: de leerlingen, de scholen, de diensten zelf en de gemeenten. Hierbij denken wij niet in de laatste plaats aan de rechtspositie van de medewerkers van de diensten.

Het verheugt ons dat de Staatssecretaris op ons verzoek het overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft hervat ten einde gerezen misverstanden en hiermee verband houdende praktische oneffenheden in de regeling uit de weg te ruimen. Hiervoor spreken wij graag onze grote waardering uit. Hetgeen nu werd bereikt – de nieuwe stukken lichten ons hierover uitvoerig in – heeft immers tot gevolg dat de onderhavige regeling ruime acceptatie zal ondervinden.

Wij begrijpen dat de bewindsman zorgen had en heeft over de beheersbaarheid van de schoolbegeleidingsdiensten. Naar onze mening zal via

CDA-kamerlid Van Leijenhorst voert het woord

open en grondig overleg, bij voorbeeld via het subsidiëntenoverleg, moeten en kunnen worden gegarandeerd dat zowel aan de principiële, als aan de praktische, waaronder de budgettaire, voorwaarden blijvend wordt voldaan.

Mijn fractie legt bij de schoolbegeleiding het accent op de vrijheid van de individuele scholen, die immers de cliënten zijn. Voor ons geldt dat ook het onderhavige terrein door artikel 208 van de Grondwet wordt bestreken. Dat daarom regionale en landelijke richtingsdiensten mogelijk zijn, is vanzelfsprekend. In de toelichting schrijft de Staatssecretaris zelfs met enige ophef hierover, bij voorbeeld wanneer hij rept van ingrijpende nieuwe beleids-elementen. Niettemin lijkt mij het leven in dit geval armer dan de leer. Overgaan naar een aanpalende dienst is in de praktijk bijna niet mogelijk. In het mondelinge overleg zei de bewindsman zelfs dat dit een uitzondering blijft. Dit is ook af te leiden uit de gestelde criteria. Ik vermoed dat in het geval dat de bewindsman ter zake niet met soepelheid optreedt, zeker in de witte gebieden, er een gestadige drang kan ontstaan tot het oprichten van landelijke diensten naar richting, waarvoor overigens ook doorzichtige oprichtingscriteria moeten bestaan.

In dit verband merk ik op dat het ons liever was geweest, wanneer het aantal leerlingen per regio was gelijkgesteld met het aantal leerlingen, no-

dig voor een landelijke dienst naar richting, te weten 10.000. Ook voor de regio-indeling is de motivering van de Staatssecretaris niet aaneengesloten logisch.

Dit alles overziend, vraag ik hem met nadruk, in het bijzonder voor de gebieden waar nu nog geen diensten zijn, zodanige soepelheid te betrachten dat echt aan het door de bewindsman zo trouw beleden beginsel van vrijheid voor de scholen wordt voldaan.

Ik feliciteer de Staatssecretaris met deze regeling. Mijn fractie beschouwt deze creatie als zeer belangrijk en aanvaardbaar bestanddeel van de nu in voorbereiding zijnde wet op de verzorgingsstructuur. Ten einde de zekerheid hierover enige ondersteuning te verschaffen, hebben wij er behoefte aan, dit via een uitspraak van de Kamer vast te leggen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Van Leijenhorst wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de bekostiging van schoolbegeleidingsdiensten;

van oordeel, dat de Rijksregeling subsidiëring schoolbegeleiding een belangrijk deel van de onderwijsverzorging op aanvaardbare wijze regelt;

Voorzitter

nodigt de Regering uit, de bepalingen van voornoemde regeling in het wetsontwerp op de onderwijsverzorging tot uitdrukking te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 22 (16 400-VIII).

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie heeft waardering voor de inhoud en de tijdige totstandkoming van deze regeling. Het wezenlijke van de schoolbegeleiding ligt in de functie-omschrijving van artikel 2 opgesloten. Daaruit blijkt duidelijk dat gekozen is voor een benadering van de problemen vanuit de school boven een van buiten geïnitieerde hulpverlening door diverse deskundigheden. Terecht merkt de Staatssecretaris op in de toelichting bij de rijksregeling dat de schoolbegeleiding ten doel moet hebben zichzelf zoveel mogelijk overbodig te maken. De Staatssecretaris had een open oog voor de eigen aard van ons onderwijsbestel en accepteert naast samenwerkingsdiensten ook richtingdiensten en landelijke diensten als mogelijkheden.

Hij heeft bij de voorbereiding van de regeling de discussie met het veld niet geschuwd en heeft zijn overlegtaak ruim opgevat. Op 2 maart 1978 merkte hij bij de begrotingsbehandeling in de Kamer op dat hij in de periode, waarin over de concept-beschikking overleg wordt gevoerd, open zou staan voor overleg ook met diensten, die zich niet in enig regulier overlegorgaan vertegenwoordigd weten en tot een dergelijk overleg de wens te kennen geven. Aan die belofte heeft de bewindsman zich gehouden en dat siert hem.

Het viel mij wel op dat in de discussie over de schoolbegeleiding tot nu toe door sommigen expliciet en door de Staatssecretaris meer impliciet ervan wordt uitgegaan dat samenwerkingsdiensten de normale constructie zouden zijn. Richtingdiensten zouden eigenlijk iets extra's zijn, een soort luxe, die we ons nog net kunnen permitteren. De Staatssecretaris zelf heeft ook meer dan eens gezegd dat hij persoonlijk de voorkeur geeft aan samenwerkingsdiensten. Dat heeft me toch wel een beetje verbaasd. Moet ik eruit afleiden dat hij voor de toekomst het bestaansrecht van eigen richtingen en de diversiteit binnen ons onderwijs toch minder ziet zitten? Of is het een louter pragmatische voorkeur? Graag hoor ik hem hier nog eens over.

Mijn fractie kan helaas weinig enthousiasme opbrengen voor het systeem van koppelsubsidie, waarvoor nu is gekozen. Met de Onderwijsraad meen ik dat, als gekozen wordt voor een systeem zoals in deze subsidieregeling, de consequentie daarvan is, dat de centrale overheid alle daaraan verbonden kosten moet dragen. Dat werd destijds ook in de motie-Van Leijenhorst gevraagd. Of ziet de Staatssecretaris de nu gekozen financieringsregeling slechts als een tijdelijke?

Ik heb ook onderwijs-politieke redenen om te kiezen voor een centrale subsidiëring. In het commentaar op de rijksregeling door de Onderwijsraad las ik dat door middel van subsidiëring door de centrale overheid wordt voorkomen dat de schoolbegeleidingsdiensten gebruikt worden als instrument bij een te voeren gemeentelijke onderwijspolitiek. Is dat geen belangrijk bijkomend argument?

Met instemming las ik in het verslag van het mondeling overleg dat de Staatssecretaris zich enigszins distantiëert van het spreken over de schoolbegeleiding als een basisvoorziening. Ik zou het zeker geen basisvoorziening willen noemen in de bestuurlijk-politieke zin, zoals daarover op het terrein van het specifiek welzijn wordt gesproken. Men zou de introductie van schoolbegeleiding echter wel kunnen aanmerken als, om de formulering van artikel 55 van de Lager-Onderwijswet 1920 te gebruiken, 'uitgaven ter verzekering van de goede gang van het onderwijs'. Misschien wil de Staatssecretaris nog eens antwoorden op de vraag naar het verband tussen schoolbegeleidingsdiensten en het begrip basisvoorziening.

Ten slotte nog iets over de betrokkenheid van de gemeenten. De bewindsman is nu aan de gemeentelijke kritiek op onderdelen tegemoet gekomen. Verdere concessies waren mijns inziens echter noodzakelijk noch wenselijk. Terecht heeft de Staatssecretaris in het mondeling overleg opgemerkt dat decentralisatie zich niet noodzakelijkerwijs richt op lagere publiekrechtelijke lichamen, of, om het anders te zeggen, de basis is hier niet de gemeente als gemeentelijke overheid, maar wordt gevormd door de schoolbesturen. Heeft de Staatssecretaris de indruk dat nu ook veel gemeenten, die zich eerst met de VNG tegen de regeling hadden verzet zullen meewerken aan de uitvoering van de regeling? De regeling is immers zodanig opgezet dat een gemeente die werkelijk dwars wil blijven liggen, dat ook

effectief kan doen. Zij is immers niet verplicht tot het verlenen van subsidie. In de praktijk zou dit kunnen leiden tot rechtsongelijkheid en onevenwichtigheden. Hoe taxeert de Staatssecretaris dit?

Resumerend: Mijn fractie heeft veel waardering voor de vasthoudendheid waarmee de Staatssecretaris de nu voorgestelde regeling heeft opgezet en verdedigd. Het is te wensen dat de centrale elementen ervan ook een plaats zullen krijgen in de nieuwe Wet op de Onderwijsverzorging. Uit deze laatste zin blijkt wel dat ik mij graag achter de motie van de heer Van Leijenhorst schaar.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Anders dan de twee mij voorafgaande sprekers zal ik mij niet in juichtonen uitlaten over de onderhavige regeling. Dat zal niet zo verwonderlijk zijn voor degenen die het verslag van het mondeling overleg op 20 november hebben gelezen. Wij vinden het geen goede regeling. In het voetspoor van de woordvoerder van de PvdA – ik wens hem geluk met zijn eerste redevoering in dit huis – merk ik op, dat wij grote bezwaren hebben tegen de regeling met uitzondering van de ene tegemoetkoming aan de gemeenten ter zake van de financiering. Wij zullen onze stem aan de motie-Van Leijenhorst zeker niet geven. Wij hopen oprecht, dat deze regeling zal worden ontkoppeld van de nog te behalenden wet op de verzorgingsstructuur.

Ik zal nog enkele principiële vragen stellen. Ik hoop dat de Staatssecretaris hierop dieper zal ingaan dan in het verslag is gebeurd. Wat moet eigenlijk worden verstaan onder een schoolbegeleidingsdienst? Nu weet ik wel, dat in de beschikking een definitie voorkomt, maar in verband met de woorden sobere dienstverlening' rijst onmiddellijk de vraag, of hier een relatie aanwezig is met de beschikbare middelen. Ik herinner aan de discussie van afgelopen maandag over de interpretatie van het woord 'redelijk' ter zake van een programma van eisen. Er was geen sprake van een kwalitatieve absolute maatstaf; er was wel sprake van een relatie met de beschikbare middelen.

Er is een bedrag van f 104 genoemd. Zal dit zo blijven? Hoe moet dit bedrag worden gezien in het licht van komende meerjarenramingen en de financiële ontwikkelingen? Dit klemt te meer, nu een wijziging – dat is tenminste een verbetering, zij het een minuscule – is aangebracht, namelijk een nieuw lid in

Mertens

artikel 12. 'Bij het ontbreken van de soberheid bij de dienstverlening kan goedkeuring worden onthouden'. Er mag over het begrip 'soberheid' geen enkel misverstand bestaan. Ik nodig de Staatssecretaris uit, hierop nader in te gaan.

De vraag rijst in hoeverre de dienstverlening van de schoolbegeleidingsdiensten naar richting en inrichting – ik zeg het maar kort – kan worden gedifferentieerd. Moet geen ruimte worden geschapen voor afwijkende pedagogisch-didactische opvattingen? Ik denk in dit verband aan de vrije scholen en aan de Montessorischolen. Op welke wijze kan dit tot uiting worden gebracht?

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Bekommert de heer Mertens zich meer om de pedagogisch-didactische vrijheden dan om de levensbeschouwelijke kanten, die toch op grond van artikel 208 van de Grondwet belangrijk zijn?

De heer **Mertens** (D'66): Ik heb geen voorkeur uitgesproken. Het is de onafgebroken en onwankelbare lijn van mijn fractie om het een gelijkwaardig aan het ander te beschouwen.

Ik herinner aan de motie-Van Ooijen-Mertens, die maandag is aangekondigd. Langzamerhand zal eens overgegaan moeten worden naar een bredere interpretatie van het begrip 'richting'. Het lijkt mij volslagen onzinnig thans al een uitspraak te doen over de vraag, wat op de voorgrond en wat op de achtergrond moet worden geplaatst.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Maar op grond van deze uitspraak zou u moeten kiezen voor richtingsdiensten, zowel regionaal als landelijk.

De heer **Mertens** (D'66): Bekend is, dat wij nogal wat problemen hebben met het bewijzen van de behoefte aan richtingen en dat wij ernstig betwijfelen of die ouders, die wij een primaire verantwoordelijkheid toekennen, werkelijk aan hun keuzemogelijkheid toekomen als er sprake is van een beperking tot de globale vier zuilen. Wij menen dat een uitbreiding moet plaatsvinden; behalve deze min of meer traditionele spreiding naar richting moet er naar onze mening ook een diversificatie naar inrichting komen.

Wat de verzorgingsstructuur betreft, heb ik al aangekondigd dat mijn fractie de motie van de heer Van Leijenhorst niet zal kunnen steunen, omdat wij – en gelukkig wij niet alleen; onder andere denk ik aan de fractie van de VVD, die op het ogenblik alleen via een schrijvende mevrouw Ginjaar is vertegenwoordigd...

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Maar die ook luistert.

De heer **Mertens** (D'66): Een dubbele begaafdheid.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Net als de heer Gruijters.

De heer **Mertens** (D'66): Ja, maar die luisterde niet met zijn ogen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Die kon luisteren en lezen.

De heer **Mertens** (D'66): Ik vind schrijven altijd nog wat moeilijker, maar dit terzijde.

Mijnheer de Voorzitter! Op de verzorgingsstructuur zou, is in het mondeling overleg van de zijde van de VVD gesteld, via deze bekostigingsbeschikking eigenlijk niet mogen worden vooruitgelopen. Daarmee ben ik het eens. Dat wist de Staatssecretaris, want wij hebben dit op die gedenkwaardige twintigste november ook al gezegd. Op welke wijze worden thans reeds voorschotjes genomen in praktische zin in de meer theoretische opbouw van het voorontwerp van wet op de verzorgingsstructuur indien het laatste er is?

Ik zeg het laatste erbij omdat in antwoord op vragen van onder andere collega Van Kemenade, waaromtrent wij naar het zich laat aanzien volgende week nog een interpellatie zullen meemaken, door de Staatssecretaris is gezegd dat er nog helemaal geen voorontwerp van wet op de verzorgingsstructuur is. Blijkbaar hebben allerlei organisaties, die zich bezighouden met adviseren en die argumenten daarvoor vanuit hun achterbaan aandragen, met een niet bestaand ontwerp gestoeid. Op welke wijze worden nu reeds zaken vastgelegd in deze bekostigingsbeschikking, die via een definitief ontwerp van wet op de verzorgingsstructuur niet meer terug te draaien zouden zijn? Wij zouden met een dergelijke ontwikkeling zeer ernstige problemen hebben.

De kou is natuurlijk al geheel van de lucht, want de Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft in een brief haar instemming betoond. Je moet wel met een enorme loep te keer gaan, wil je achterhalen waar die plotselinge tevredenheid van de VNG vandaan komt. Ik blijf van mening dat de spanning, die bestaat tussen de artikelen 10 en 11 van de beschikking, de ruimte van de gemeente op een onaanvaardbare wijze inperkt en dat de minuscule wijziging van bij voorbeeld artikel 12, waarbij de gemeenten nog net even gehoord worden, daar amper toe of af doet. Voor ons is het een centralistisch ontwerp. Dat vinden wij slecht. Wij

hadden heel graag gezien dat deze zaak in de decentralisatie zou zijn gestopt.

De Staatssecretaris heeft – en dat siert hem – bij zijn pogen om te zien hoe het in het buitenland is geregeld een aantal reizen gemaakt. Onder andere heeft hij een vergelijkbare systeem in Ontario bestudeerd. Het is onze opvatting, dat de huidige ontwikkelingen in de verzorgingsstructuur erop duiden, onder andere door het handhaven in deze vorm van de verzulde structuur, dat een en ander een kostenaspect in zich bergt dat wellicht in de nabije toekomst aan grondige herziening toe is. Kan hij ons meedelen of zijn reizen hem op andere, betere gedachten hebben gebracht?

□

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Een reeks van jaren is er gediscussieerd over de schoolbegeleidingsdiensten en over een regeling ter zake. In het midden van de jaren zeventig ontstond met betrekking tot die regeling een patstelling. Een hierover verschenen nota werd gehonoreerd met de term 'discussienota'. Het is de verdienste van déze Staatssecretaris dat hij een regeling in elkaar heeft gezet. De les van het verleden is, dat dit niet kritiekloos kon gebeuren. Veel van onze kritiek krijgt echter een ander karakter wanneer wij moeten constateren dat lange tijd een regeling afwezig was.

Daar staat tegenover dat tal van bruikbare alternatieven niet werden aangeboden. Wij verheugen ons erover, dat nu het overleg met de VNG tot zichtbare resultaten heeft geleid. De VNG kan nu, zonder de regeling toe te juichen, met deze regeling leven. Zij geeft een formele erkenning van de schoolbegeleiding en vormt een basisvoorziening in de onderwijskundige zin van het begrip. Staat dit niet haaks op een sobere dienstverlening? Verder zou ik het nuttig vinden wanneer de Staatssecretaris zou aangeven hoe hij een basisvoorziening in dezen ziet.

In de stukken wordt aangegeven dat het nu nog om een tijdelijke regeling gaat. De wet op de onderwijsverzorging zal een en ander definitief moeten regelen. Dat is dan de beheers- of bestuurlijke kant van de medaille. Daarnaast is er een onderwijskundige kant. Juist in deze tijd moeten wij constateren dat er ook in het basisonderwijs veel in beweging is. Onder die omstandigheden heeft het zin, voorzichtig te zijn met definitieve structuren.

Ik verwijs naar de ontwikkelingen wat betreft de remedial teaching, de formatieproblematiek bij het basison-

Evenhuis

derwijs, de opzet en de inhoud van de nascholing, de kwaliteit van de opleidingen enz. Hoe verhoudt dit alles zich nu onderling en met de schoolbegeleidingsdienst? Wij moeten voorzichtig zijn met definitieve structuren in onderwijsland in deze fase.

De Staatssecretaris is het met ons eens dat er moet worden uitgegaan van samenwerkingsdiensten. In principe is er een hoge drempel maar toch zijn er overstapmogelijkheden. Zal men straks uitgaan van een blanco situatie, zodat een meerderheid in een bepaalde regio bepaalt welk type dienst er zal ontstaan, of zal men uitgaan van de huidige situatie, waarbij samenwerkingsdiensten en gemeentelijke diensten aan de orde zijn?

Graag verkrijg ik hierover opheldering. In het mondeling overleg hebben wij gesproken over de vraag wat er moet worden gedaan met betrekking tot bijvoorbeeld openbare scholen in het katholieke zuiden.

Kunnen openbare scholen binnen zo'n dienst invloed uitoefenen als zij qua verzorging daarvan afhankelijk zijn? Wat gebeurt er wanneer er een kostenaspect aan verbonden is en een groot aantal scholen uit een samenwerkingsdienst overstappen naar een richtingsdienst? Het personeel blijft dan bij de samenwerkingsdienst, maar het werk schrompelt ineen. Hoe is het inhoudelijk overleg met de VNG daarover geweest?

Mijnheer de Voorzitter! Wat is in de praktijk een werkbaar regio? Wat is een logische eenheid in een werkbaar regio? Is dat geografisch bepaald of cultureel-sociologisch bepaald? Ik heb er wel een opvatting over, maar hoor het graag van de Staatssecretaris.

De regeling wordt gekenmerkt door een vrij centraal karakter. Het decentralisatiebeleid vervult in de optiek van de Regering een belangrijke rol. Er is een rapport van de Raad voor de territoriale decentralisatie, nu de Raad voor het binnenlands bestuur, over decentralisatie, onder andere bij onderwijs. Dat heeft ook betrekking op de schoolbegeleidingsdiensten. Ik heb bij de schriftelijke voorbereiding van de begroting en in het mondeling overleg de Regering een oordeel daarover gevraagd. Alvorens wij een en ander in de wet op de onderwijsverzorging regelen, dient de Regering een standpunt over die aspecten te bepalen, zodat althans de resultaten van die afweging kunnen worden meegenomen bij de voorbereiding van de regeling van de schoolbegeleiding in de wet op de onderwijsverzorging. Om dat te berei-

ken heb ik de eer, mijnheer de Voorzitter, u een motie daarover aan te reiken.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Evenhuis, Ginjaar-Maas, Portheine, De Voogd en Jacobse wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de bekostiging van schoolbegeleidingsdiensten;

kennisnemende van de mededeling van de Regering, dat een regeling schoolbegeleiding een meer definitieve vormgeving zal krijgen in de Wet op de onderwijsverzorging;

constaterende, dat de Regering een actief beleid wenst te voeren op het terrein van de decentralisatie;

voorts constaterende, dat de Raad voor Binnenlands Bestuur (voorheen Raad voor de territoriale decentralisatie) op verzoek van de Regering een advies heeft uitgebracht omtrent decentralisatiemogelijkheden bij onderwijs op een 6-tal deelterreinen, waaronder het terrein van de schoolbegeleiding;

van oordeel, dat het noodzakelijk is het decentralisatieaspect bij een definitieve regeling van de schoolbegeleiding zoals bedoeld in de Wet op de onderwijsverzorging, vorm te geven;

nodigt de Regering uit, haar oordeel over de desbetreffende voorstellen van de Raad voor Binnenlands Bestuur zo spoedig mogelijk bekend te maken, opdat daarmee bij de voorbereiding van de Wet op de onderwijsverzorging rekening kan worden gehouden,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 23 (16 400-VIII).

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er geen moeite mee, woorden van instemming en lof over de lippen te heffen voor de regeling zoals door de Staatssecretaris voorgesteld. Met deze regeling valt te starten. De methode, voorwaarden scheppend en structurerend, is niet onverstandig. De regeling markeert een kader waarbinnen de diensten verder kunnen uitkristalliseren aan de hand van ervaringen. Dit gebeurt volgens het beproefde recept: al doende leert men.

Pluspunten vind ik verder de eerbied voor bestaande gegroeide situaties en het verlangen, ieder die moeite heeft

met het samenwerkingsmodel, waarvoor toch voorkeur is uitgesproken, niet direct buitenspel te plaatsen en van de faciliteiten te beroven.

Tijd en gelegenheid gedogen niet, filosoferend in te gaan op inhoudelijke facetten van de schoolbegeleiding, alsook niet op de plaats van deze dienst binnen het totale welzijn. De begeleiding moet mijns inziens specifiek gericht zijn op de school, het onderwijs en de leerlingen. De school zelf neemt als zodanig die plaats in binnen de totaliteit van het welzijn. Begeleiding heeft een dienende functie; de naam 'begeleidingsdienst' geeft dat ook aan. Wij moeten derhalve concluderen dat de schoolbegeleidingsdienst als zodanig niet direct op het welzijn is gericht en niet als een primaire welzijnsvoorziening behoort te worden aangemerkt.

Hoewel de vaststelling van deze regeling valt in een speciale fase van de discussie over de decentralisatie van de rijktaken, vinden wij niet dat zij het proefkonijn moet worden voor die decentralisatie, of om het een beetje eerbiediger en conform het onderwerp uit te drukken: wij vinden niet dat zij een schoolvoorbeeld behoort te zijn. Daarvoor zijn naar mijn mening wel geschiktere kandidaten te nomineren.

Het onderwijs heeft een speciale gevoeligheid, die verankerd is in de Grondwet, als het gaat om de vrijheid van richting van het onderwijs. Bovendien gaat het hierbij ook om het zeer te waarderen gewicht dat ouders en voorstanders toekennen aan de geest waarin het onderwijs wordt verstrekt. Dat wordt bewezen door de vele inspanningen, die men zich getroostte en nog getroost. De voorkeur voor de samenwerking betekent immers al een verandering in de manier waarop de onderwijsvoorzieningen worden geregeld.

Wij willen ons echter met kracht zetten tegen de tendens om die samenwerking te verheffen tot alleen zaligmakend. Monopolie is reeds een gevaarlijk privilege voor een instelling die juist gaat beginnen. Ik meen dat een oplossing haar voortreffelijkheid kan bewijzen in competitie met varianten; dan behoeft zo'n instelling ook veel minder krampachtig te opereren. Als ze faalt, wat voor de voorstanders niet is te hopen, behoeven geen alternatieven geforceerd te worden. De deur daarvoor is echter reeds aangebracht al is het dan misschien in dit concept een zijdeur.

Het is trouwens ook lichtelijk een onvruchtbaar steekspel. Als de keuze valt op samenwerking, moet men voor de minderheden een plaats bevechten.

Abma

Als aan de minderheden ruimte is gelaten om zich te organiseren, dan zullen de diverse instellingen toch op samenwerking gericht zijn.

Met name voor de landelijke diensten naar richting is het een uitdaging. Het lijkt een beetje op een examen, maar ten aanzien van de examens in Nederland wordt wat meer souplesse betracht. De bewindslieden van onderwijs zijn bovendien barmhartige lieden. Wij veronderstellen dat men niet gaat opereren met een valbijtje van een kwart of een halve punt. Dat laten wij met vertrouwen aan de betreffende bewindsman over.

Staatssecretaris **Hermes**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Keuning begon zijn betoog meteen met een van de belangrijkste punten van deze subsidieregeling. Ook andere geachte afgevaardigden hebben daarover gesproken. Dat betreft de kwestie van de centralisatie of decentralisatie. Het is waarschijnlijk moeilijk om dit overgebracht te krijgen, maar ik wil dit nog eens proberen. Ik bestrijd dat deze regeling centralistisch is. Deze regeling is niet centralistisch. Zij geeft namelijk belangrijke bevoegdheden aan andere organen. Dat zijn weliswaar geen publiekrechtelijke organen, lagere overheden, maar wat is de achtergrond van decentralisatie?

Die achtergrond is: Het bestuur dichterbij de burgers brengen. Dat hoeft niet altijd te geschieden langs de weg van de lagere publiekrechtelijke overheden. Dat kan ook geschieden door de organen, die er belang bij hebben, bepaalde bevoegdheden te geven. Dat is met deze regeling het geval. Deze regeling gaat ervan uit, dat de belangrijkste bevoegdheden, waar het bij schoolbegeleiding om gaat, in handen zijn van de besturen van de schoolbegeleidingsdiensten en derhalve van de besturen van de scholen.

Het centralistische karakter is uitermate beperkt, omdat in deze regeling alleen wordt geregeld een beperkt aantal elementen, die ik met name wil noemen. Ik geef toe dat ten aanzien van de formatieregeling en salarisregeling deze subsidieregeling centralistisch is. Dat is echter ook in het belang van het personeel. Het is in het belang van de rechtspositie van het personeel van de schoolbegeleidingsdiensten, dat er één landelijke regeling is. Dat voorkomt ook concurrentie tussen de diverse schoolbegeleidingsdiensten. Dat voorkomt ook onevenwichtigheid in het personeelsbeleid van de diverse

schoolbegeleidingsdiensten. Het is met name in het belang van dat personeel, dat die regeling centraal staat, zoals dat bij al het onderwijzend personeel het geval is. Het gaat om de formatie, zoals in de onderwijswetgeving om de leerlingenschaal, en om de salaris- en rechtspositieregelingen. Dat is een markant punt, dat bij deze regeling inderdaad centraal wordt geregeld.

Op andere terreinen is er geen centralisatie. Ik noem het voorbeeld van het werkplan dat moet worden ingestuurd. Ik wijs op artikel 12, lid 4, waarin uitdrukkelijk staat dat de Minister alleen goedkeuring kan onthouden, als niet wordt voldaan aan vier voorwaarden, die marginaal van karakter zijn. Dit laatste houdt in dat er marginaal wordt getoetst en dat het inhoudelijke beleid wordt overgelaten aan de schoolbegeleidingsdiensten zelf.

De vier criteria zijn de volgende.

Ten eerste. De dienst houdt zich niet aan zijn taak. Mij lijkt dat de Minister als voorwaarde mag stellen, dat de dienst dat wel doet.

Ten tweede. Er wordt niet voldaan aan de voorwaarden van de toekenning van de contractsubsidie. Dat lijkt mij ook redelijk.

Ten derde. Blijken moet dat het werkplan tot stand is gekomen op een zodanige wijze, dat de scholen daarbij in voldoende mate zijn betrokken. Dat is nog eens een onderstreping van wat ik al heb gezegd, namelijk dat het juist de scholen moeten zijn, die op de schoolbegeleidingsdiensten invloed moeten hebben.

Ten vierde. Er moet worden voldaan aan een sobere dienstverlening.

Ik ontken niet dat enkele punten centraal geregeld worden. In het belang van de schoolbegeleiding, het pedagogisch-didactisch werk en de pedagogische adviezen die moeten worden gegeven, wordt de totale schoolbegeleiding niet in deze regeling geregeld. Waar het gaat om het inhoudelijk begeleiden van het onderwijs zelf, zowel individueel voor de leerlingen als de systeembegeleiding voor de scholen, wordt het volstrekt overgelaten aan de schoolbegeleidingsdiensten zelf.

Waar het gaat om het wezenlijke van het begeleiden van het onderwijs, wordt er niet centraal geregeld. Het wordt juist in handen gegeven van de schoolbegeleidingsdiensten zelf, waarin de besturen van het onderwijs vertegenwoordigd zijn. Dat is voor mij het kardinale punt. In eerste instantie vond de VNG de regeling onaanvaardbaar. Het overleg heeft tot resultaten geleid, want de VNG staat nog wel niet

te juichen, maar het onaanvaardbaar heeft zij laten vallen.

De heer Keuning sprak over de regio's. Ik zie dat probleem niet zo. In de regeling staat uitdrukkelijk dat slechts aan andere dan een samenwerkingsdienst kan worden gedacht, indien er een veelvoud is van 20.000 leerlingen. Dat betekent dat er in een regio meer dan 40.000 leerlingen moeten zijn, alvorens men kan gaan denken aan een andere dienst. Daarom zal het een zeer zeldzaam voorkomend verschijnsel zijn. Als er meer dan 40.000 leerlingen zijn, heeft men weliswaar de mogelijkheid om een andere dienst in het leven te roepen, maar dan zullen er minstens twee zijn in die regio.

In lid twee van artikel 7 staat uitdrukkelijk dat, indien er in een regio geen samenwerkingsdienst is, in die regio slechts schoolbegeleidingsdiensten voor subsidie in aanmerking komen – dat zullen er altijd minstens twee zijn – indien alle scholen in de regio die voor begeleiding in aanmerking wensen te komen, daartoe naar het oordeel van de Minister, de onderwijsraad gehoord, redelijkerwijs in staat worden gesteld. Deze bepaling geeft de garantie dat er op dit punt geen vreemde dingen kunnen gebeuren.

Ik heb derhalve geen behoefte om voor te schrijven dat, wanneer er meer diensten tot stand kunnen komen, ten minste een daarvan een samenwerkingsdienst moet zijn. Ik kan mij best voorstellen dat de oplossing gevonden kan worden door twee diensten die de wensen van de regio honoreren. Ik denk aan het voorbeeld van de heer Evenhuis. Hij vroeg hoe het moet met de openbare scholen als er in het zuiden van het land een katholieke dienst is. Als er sprake is van een richtingsdienst, zijn er minstens twee diensten. Dat betekent dat er dan altijd een andere dienst is. Dat kan een samenwerkingsdienst zijn van openbaar en protestants-christelijk onderwijs, of alleen een openbare dienst. Het is echter niet zo dat er maar één dienst in een regio kan zijn als er een richtingsdienst is. Dan zijn er altijd minstens twee.

De heer **Evenhuis** (VVD): Beneden de 40.000?

Staatssecretaris **Hermes**: Neen, er moeten 40.000 leerlingen zijn in een regio. Beneden 40.000 kan het niet, want dan is het een richtingsdienst.

De heer **Keuning** (PvdA): Ik vrees dat dit niet juist is. In artikel 7 wordt een aantal mogelijkheden genoemd. Het is mogelijk dat er één, of meer diensten zijn naar richting. Dan is er nog de mo-

Hermes

gelijkheid van een dienst voor openbare scholen. Ook is er de mogelijkheid van een of meer diensten naar richting en een dienst voor openbare scholen. Het gaat mij om die één of meer diensten naar richting en één dienst voor openbare scholen. Dus ook in een regio met 40.000 leerlingen is één richtingsdienst mogelijk.

Staatssecretaris Hermes: Ik sluit het niet helemaal uit. De heer Keuning heeft in zekere zin gelijk. Rekening houdend met lid 2 zou zich dit alleen in de vrij uitzonderlijke situatie kunnen voordoen als we te maken hebben met een volstrekt homogene streek. En dat kan ik me nauwelijks voorstellen. In de opzet wordt dit echter inderdaad als theoretische mogelijkheid opgenomen.

De heer Mertens (D'66): De Staatssecretaris zei zojuist, dat hij geen behoefte aan de motie van de heer Keuning had. Hij heeft er blijkbaar ook geen bezwaar tegen. Dan is het toch niet zo gek, dat er een uitspraak van de Kamer komt, die meer duidelijkheid verschaft, met als enige marge dat uitzonderlijke geval, dat de Staatssecretaris buiten beschouwing laat.

Staatssecretaris Hermes: Neen, die mogelijkheid moeten we juist niet buiten beschouwing laten. Ik vind dat je een regeling zo perfect moet maken dat zij onder alle omstandigheden kan werken. Ik sluit de genoemde situatie niet uit en ik vind dat de regeling er dus niet van uit moet gaan, dat het niet kan. Ik zie het alleen in de praktijk weinig gebeuren.

De heer Evenhuis (VVD): De Staatssecretaris zei zoeven, dat beneden de 40.000 leerlingen altijd sprake is van een richtingsdienst.

Staatssecretaris Hermes: Neen, een samenwerkingsdienst. Neem me niet kwalijk, dan heb ik me versproken.

De heer Mertens (D'66): Hoe gaat het dan in het voorbeeld dat de heer Keuning noemde?

Staatssecretaris Hermes: In een bepaalde regio kunnen inderdaad twee diensten werken, een richtingsdienst en een samenwerkingsdienst. Dat kan heel goed. Ook een richtingsdienst en een openbare dienst kunnen naast elkaar werken.

De heer Mertens (D'66): Hoe kan dat dan, want in lid 2 staat dat er, zodra één school zich niet kan verenigen met de richtingsdienst, een samenwerkingsdienst moet komen? Hoe kunnen er dan een richtingsdienst en een openbare dienst ontstaan?

Staatssecretaris Hermes: Dat kan gemakkelijk. Als de bijzondere scholen van verschillende richtingen het in een bepaalde regio eens zijn over het in het leven roepen van een richtingsdienst, terwijl daarnaast de gemeente een openbare dienst zou kunnen instellen.

De heer Evenhuis (VVD): Kan dat dan met een leerlingaantal, minder dan een veelvoud van 20.000? Dat zie ik niet.

Staatssecretaris Hermes: Dat kan ook niet. Het ging om de theoretische mogelijkheid in een geval van meer dan 40.000 leerlingen.

De heer Keuning (PvdA): De mogelijkheid die ik heb genoemd, lijkt mij helemaal niet zo theoretisch. Stel dat er een veelvoud van 20.000 leerlingen is, dus minimaal 40.000. Als er dan een richtingsdienst is voor 30.000 leerlingen, dan moeten 10.000 leerlingen het zonder dienst stellen.

Staatssecretaris Hermes: Daarbij slaat de heer Keuning lid 2 van artikel 7 gemakshalve maar over!

De heer Keuning (PvdA): Ik heb gezegd dat een richtingsdienst in deze situatie geen volledige ruimte geeft aan de mensen die een andere richting prefereren.

Staatssecretaris Hermes: Daarmee ben ik het eens. Derhalve wordt de zaak niet goedgekeurd. Dan geldt lid 2. Ik vind dat in het genoemde geval door de Minister de regeling niet goedgekeurd moet worden. Niet allen in de regio profiteren van een schoolbegeleidingsdienst. Een aantal leerlingen blijft dus in de kou staan.

De heer Van Leijenhorst (CDA): Waarom zouden we zo betuttelend optreden? Laten die scholen zelf uitmaken, welke dienst zij willen oprichten c.q. welke bestaande dienst zij willen inschakelen. Laat die mogelijkheden toch bestaan!

De Voorzitter: Ik zou het zeer verwelkomen als de leden afzagen van een tweede termijn. Als dat niet zo is, moet ik de leden verzoeken, in verband met de rest van de agenda nu niet meer te interrumperen.

Staatssecretaris Hermes: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet zo bevreesd als de heer Keuning dat het middel van het switchen erger zou zijn dan de kwaal. Deze gedachte is overigens ontstaan in een samenwerkingscommissie, die nog door de vorige bewindsman is ingesteld. Daarin waren alle richtingen in het onderwijs vertegenwoordigd. Juist die commissie is met

deze suggestie gekomen. Men heeft er wel lang en breed over nagedacht. Het was ook geen eenvoudige opgave om een middel te bedenken om de monopoliepositie die de diensten hebben wanneer zij in een regio de enige dienst zijn, te doorbreken. Na rijp beraad is deze commissie met de suggestie van het switch-model gekomen.

Ik heb die gedachte overgenomen, juist om het onderwijsveld mee te krijgen voor het accepteren van deze regeling. Ik heb natuurlijk wel commentaar gekregen op de manier van uitvoering, maar de switch-gedachte zelf is de vrucht van het overleg in het onderwijsveld zelf. Er zijn enkele waarborgen ingebouwd in de regeling. Die vind ik voldoende. Zij zijn nog iets versterkt in het overleg met het landelijk bestuur van de schoolbegeleidingsdiensten, het WPRO. Het landelijk bestuur van de schoolbegeleidingsdiensten, het WPRO, is uiteindelijk ook met deze opzet als zodanig akkoord gegaan.

De bepalingen die in de regeling zijn opgenomen, bij voorbeeld het feit dat men een jaar van tevoren moet opzeggen, dat men eens in de vier jaar kan wisselen, dat men een bemiddelingscommissie moet inschakelen, zijn zulke beperkende bepalingen dat ik blijf vinden dat de switch-mogelijkheid met de nodige waarborgen is omgeven. Mocht in de toekomst blijken dat dit geen goed instrument is, dan zou de regeling op dat punt altijd nog bekeken kunnen worden. Ik waag het er echter op dat dit de te hanteren methode is.

De geachte afgevaardigde de heer Van Leijenhorst heeft onder andere de opmerking gemaakt dat deze regeling toch wel centraal getint zou zijn. Ik moet hem dan toch wel afvallen. Ik heb zojuist uitvoerig betoogd dat dit geen centralistische regeling is, afgezien van enkele punten die ik heb genoemd, waarvan ik ook vind dat zij in Nederland centraal geregeld moeten worden.

Belangrijk zijn de gebieden die nog open liggen, de witte plekken. De geachte afgevaardigde de Heer Van Leijenhorst heeft gevraagd of ik met de nodige zorgvuldigheid wil trachten die witte plekken opgevuld te krijgen. Ik kan hem dit verzekeren. Ook hier moet weer gelden – de regeling gaat daar ook vanuit – wat men in de regio zelf wil. Het gaat erom wat de diverse school- en gemeentebesturen willen als men komt tot een schoolbegeleiding. Ik vind dat men het ernstig moet bekijken als men op een gegeven moment een schoolbegeleidingsdienst wil oprichten. Het is dan een zaak van de betrokken besturen in de regio zelf.

Dit is trouwens wederom een voorbeeld dat het geen centralistische regeling is. Zij maken onderling uit welke soort dienst men in het leven roept. Zij maken uit welke de beheersvorm moet zijn. Zij maken uit hoe het bestuur moet worden samengesteld. Op dit punt kan ik de geachte afgevaardigde volkomen geruststellen. Het ligt bij de scholen. Zij bepalen wat er moet gebeuren. Zij bepalen de aard en de soort van de dienst. Dit is wederom een bewijs dat hier heus wel eraan is gedacht dit niet centralistisch te regelen.

De geachte afgevaardigde de heer Verbrugh heeft waardering uitgesproken en enkele kanttekeningen geplaatst. Hij was nogal verbaasd over de voorkeur die ik had uitgesproken in de richting van de samenwerkingsdiensten.

Ik zal proberen dit te verduidelijken. De heer Verbrugh gaf eigenlijk min of meer zelf het antwoord. Hij vroeg zich af of het voortkwam uit het feit dat ik geen gevoel meer zou hebben voor diversiteit of pluriformiteit van de samenleving, of dat het een pragmatische voorkeur is. Het is het laatste. Het is inderdaad meer een pragmatische voorkeur. Men moet toch realistisch zijn; maar niet zonder meer.

Het aanvaarden van de gedachte dat in de praktijk blijkt dat bijna overal alleen maar samenwerkingsdiensten voorkomen – in de toekomst zal dit ook wel zo blijven – is alleen mogelijk, als men wil geloven en mogelijkheden ziet dat een dergelijke samenwerkingsdienst kan functioneren, ook met behoud van pluriformiteit. Als de gedachte in Nederland zou postvatten dat de samenwerkingsdiensten alleen maar kunnen functioneren op uniforme wijze en vanuit één opvatting over onderwijs en vorming, dan zou ik daar ernstige bezwaren tegen hebben. Zo zou ik de samenwerkingsdiensten ook niet willen zien.

Dan had ik ook niet de moed gehad, ze in deze regeling op te nemen. Ik ben ervan overtuigd dat het mogelijk is, samenwerkingsdiensten te hebben waarbij rekening wordt gehouden met de levensbeschouwelijke diversiteit in de regio en waarbij bij het aanstellen van personeel en het opstellen van werkplannen rekening wordt gehouden met de verschillende richtingen in het onderwijs.

Wederom als bewijs dat dit geen centralistische regeling is, wordt het uitwerken overgelaten aan de besturen die samenwerken in het bestuur van de schoolbegeleidings-

dienst. De schoolbesturen moeten het *gezamenlijk eens worden*. De eerste voorwaarde is dus dat men overeenstemming moet bereiken in een regio. Dat lijkt mij echter nogal wiesdes. Het wordt aan de betrokkenen in de regio overgelaten om tot een constructie te komen waarin men recht wil doen aan de diversiteit en pluriformiteit.

Er is ook een vraag gesteld over de koppelsubsidieproblematiek. Ik erken dat dit niet zo'n gelukkige zaak is. Wij weten echter allemaal dat de Kamer daarover een uitspraak heeft gedaan. Wie ben ik om daaraan iets toe te voegen? In de door de Kamer aanvaarde motie-Van Leijenhorst werd een bepaald standpunt naar voren gebracht over de bekostiging van de schoolbegeleidingsdiensten. Er werd evenwel gesproken over de verre toekomst.

Ik heb namens de Regering toen uitdrukkelijk verklaard dat wij op zich zelf geen bezwaar hadden tegen de motie, maar dat wij de uitvoering van de motie in de verste verten niet zagen zitten. Alles is echter tijdelijk! Ik kan in antwoord op een desbetreffende vraag van de heer Verbrugh dan ook rustig zeggen dat hier 'tijdelijk' bedoeld is, want alles is tijdelijk! Iedereen weet bovendien dat er een wet op de onderwijsverzorging komt en dat het weer een ander verhaal is hoe die zaak gaat lopen.

De Voorzitter: Ik verzoek de Staatssecretaris, zijn betoog enigszins te bespoedigen.

Staatssecretaris Hermes: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn best doen. De heer Verbrugh bracht ook het interessante punt van de basisvoorziening naar voren. Ook de geachte afgevaardigde de heer Evenhuis heeft daarnaar gevraagd. Ik heb in het mondeling overleg al medegedeeld dat ik het woord 'basisvoorziening' liever niet meer hanteer, omdat er rond dat woord begripsverwarring is ontstaan. Toen ik nog deel uitmaakte van deze Kamer, heb ik dit woord weliswaar gebruikt in discussies, maar ik ben intussen tot de conclusie gekomen dat rond het begrip de nodige verwarring is ontstaan. Het heeft niet meer de betekenis die ik er in het verleden zelf aan toekende.

Wanneer het er echter om gaat, tot uitdrukking te brengen waarmee wij hier te maken hebben, dan kan ik in antwoord op vragen van de heren Verbrugh en Evenhuis zeggen dat ik mij afvraag, of wij hier moeten praten over de goede gang van zaken in het onderwijs. Wij moeten het naar mijn mening iets anders uitdrukken. In deze regeling komt tot uitdrukking dat elke

school recht heeft op schoolbegeleiding. De scholen moeten zelf de schoolbegeleiding willen, want niemand kan die begeleiding opdringen.

De heer Mertens heeft onder andere gevraagd wat de betekenis is van de 'sobere dienstverlening'. Hij legde een relatie met de deze week gevoerde discussie over het woord 'redelijk'. Ik wijs erop dat het juist op verzoek van de heer Evenhuis was, dit punt – dat alleen in de toelichting stond – op te nemen in de toetsingscriteria bij het werkplan.

Ik heb aan deze wens voldaan. Inderdaad moeten de plannen van de schoolbegeleidingsdiensten erop worden bekeken of de financiën verantwoord en redelijk worden gebruikt. Daarom is de sobere dienstverlening hierbij omschreven. De heer Mertens had er gelijk in dat in het verleden een normbedrag hiervoor is opgesteld. Ik sluit niet uit dat dit in de toekomst verandert, maar dan zal erover moeten worden overlegd wat onder de omstandigheden een redelijk bedrag is.

Ik heb al gezegd dat de samenwerkingsdiensten pluriform in richtingen kunnen zijn en dus diversiteit in hun werkplannen kunnen aanbrengen. Dit is ook mogelijk voor de pedagogisch-didactische richting. Hiermee kan rekening worden gehouden bij de formatie en het personeel in de opzet van een dienst. Ik ben met de onderwijsorganisaties in overleg over de vraag of wij in dit verband aanvullende maatregelen moeten nemen. Het lijkt mij niet juist, hierop vooruit te lopen.

De heer Mertens vroeg of met de regeling niet een voorschotje op het wetsontwerp wordt genomen. Het is maar net hoe men dit wil bezien. Het onderdeel schoolbegeleiding in de wet is nog in een zeer pril stadium, om niet te zeggen het nulstadium.

Ik heb willen wachten, totdat de behandeling van de subsidieregeling in de Kamer achter de rug was. Het leek mij correct, eerst te beluisteren wat het parlement over deze regeling zou zeggen. Ik zeg erbij dat ik hiermee aardig in tijdnood ben gekomen.

Van het systeem in Ontario hebben wij het nodige overgenomen. De regeling was echter al klaar; ik heb slechts veel tijd nodig gehad om overleg te plegen en de bekostiging van 50% rond te krijgen. Wij zullen de mogelijkheden uit Ontario in het wetsontwerp op de onderwijsverzorging verwerken.

De heer Evenhuis vroeg zich af of wij niet ermee rekening moeten houden dat wij niet te veel met definitieve structuren werken. Ik begrijp wat hij bedoelt; in zeker opzicht heeft hij gelijk. Ik geloof er echter niet meer in dat

Hermes

het systeem van schoolbegeleidingsdiensten komt te vervallen of in een andere richting gaat. Er is een tijd geweest waarin ik aanhoudend heb geprobeerd, andere constructies voor de schoolbegeleiding te bedenken. Hiervoor heb ik echter geen aanhang gekregen. Intussen ben ik zodanig van deze gedachte genezen dat ik het een ijdele veronderstelling acht dat het systeem van schoolbegeleidingsdiensten in Nederland ooit komt te vervallen.

De wijze van opereren, het werken en het samenwerken van deze diensten moeten volstrekt openblijven, want daarin zullen in de toekomst veranderingen kunnen optreden. Dat moeten wij overigens wel overlaten aan de diensten zelf. Het is verstandig niet alles vast te leggen in deze regeling maar ook open te laten, hoe de diensten werken, samenwerken en werkplannen opzetten en uitvoeren.

De heer Evenhuis sprak verder over de kwestie van de werkbare regio en de logische eenheid. De praktijk zal moeten uitwijzen hoe het beste functioneert. Naar mijn gevoel heeft de regeling al gefunctioneerd, want wij hebben al een regioindeling. In het ene geval kunnen geografische motieven een rol spelen maar in het andere geval sluit ik cultureel-sociologische motieven ook niet uit. Beide factoren kunnen bij het bepalen en indelen van de regio een rol spelen. Wat dat betreft zie ik niet veel problemen.

Ik wil er wel met nadruk op wijzen dat we niet van een blanco-situatie uitgaan maar van de situatie zoals die op het ogenblik bestaat. Wij hebben nog hier en daar witte plekken in Nederland, maar het land is al aardig ingedeeld in regio's voor de schoolbegeleiding. Daaraan behoeft in wezen niet veel te veranderen. Vanuit die situatie moeten we verder werken.

De heer Evenhuis heeft nog gevraagd naar een standpunt van de Regering in verband met het rapport van de Raad voor de territoriale decentralisatie, thans de Raad voor het binnenlands bestuur. Het ging om zes punten. De Regering komt nog met een standpunt inzake dat advies van de raad. Op het punt dat hier nu aan de orde is heeft de Regering echter het advies van de raad over de schoolbegeleiding in de regeling betrokken.

Het standpunt van de Regering komt erop neer dat deze regeling het antwoord is op de opmerkingen van de Raad voor de territoriale decentralisatie. Dat is ook de reden waarom de Raad voor het binnenlands bestuur die

brief heeft geschreven, waarin staat dat zij niet gelukkig zijn met deze regeling, omdat zij liever een andere constructie hadden gezien. Zo zijn er ook anderen. Er wordt verschillend over gedacht. Er liggen zoveel adviezen en standpunten op tafel, dat het geen sinecure is een gemeenschappelijke deeler te vinden. Ik wil er wel op wijzen dat de meerderheid van de centrale commissie voor onderwijsoverleg met deze regeling akkoord is gegaan, evenals het werkverband van de plaatselijke en regionale onderwijsbegeleidingsdiensten.

De heer **Evenhuis** (VVD): Die kenden dat advies al?

Staatssecretaris **Hermes**: Ja. Die stukken hebben met de adviezen erbij op tafel gelegen, ook het advies van de harmonisatieraad en dat van de Raad voor de territoriale decentralisatie. In het overleg zijn de stukken betrokken.

De heer Abma vond dat wij van deze regeling geen proefkonijn voor de decentralisatie moeten maken. Hij zal uit mijn betoog wel hebben begrepen, dat ik helemaal niet aan een centralistische regeling heb gedacht. Ter zake van essentiële zaken blijven de bevoegdheden in handen van de gezamenlijke besturen, die vertegenwoordigd zijn in het bestuur van de schoolbegeleidingsdienst.

Wat de samenwerkingsdiensten betreft, merk ik op dat ik daarop al uitvoerig ben ingegaan. Er is sprake van een pragmatische benadering. Ik zie mogelijkheden om het werkplan uit te voeren, waarbij rekening wordt gehouden met de verschillende richtingen van de scholen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreek-tijd in tweede termijn te bepalen op twee minuten per fractie.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Keuning** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Naar mijn mening heeft de Staatssecretaris zich vergist door op te merken, dat in een regio met een veelvoud van 20.000 leerlingen twee diensten aanwezig zullen zijn. Misschien kan de regio worden aangepast. Ik zal mijn motie handhaven.

Ter zake van de switch heeft de Staatssecretaris gezegd, dat dit waarschijnlijk zal meevallen. Als het toch tegenvalt, zal de regeling bijgesteld kunnen worden. Wij wachten dat maar af. Naar mijn mening zal die regeling bijgesteld moeten worden, gezien ook de meningsverschillen in den lande.

Ik onderstreep de opmerkingen van de Staatssecretaris over de samenwerkingsdiensten. In een samenwerkingsdienst kan rekening worden gehouden met een levensbeschouwelijke differentiatie. Ik onderstreep dit.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een misverstand wegnemen. Misschien is de Staatssecretaris te veel afgegaan op het woord 'getint'. Ik sprak niet over een centralistische regeling, maar over een centrale regeling. De Kamer is immers unaniem van mening, dat op dit terrein wetgeving moet komen.

Ik ben geboeid door hetgeen de Staatssecretaris heeft gezegd over de decentralisatie. Er is een sterke nadruk op gelegd, dat de besturen van de scholen te zamen met de gemeenten – voor zover bevoegd gezag – zelf kunnen uitmaken, op welke wijze de schoolbegeleidingsdiensten dienen te worden opgezet en moeten functioneren. De Staatssecretaris heeft gelijk, als hij zegt, dat hier een grote mate van decentralisatie plaatsvindt.

Ik ben blij met hetgeen de Staatssecretaris heeft gezegd over de oplossingen, die hij wil laten vinden – ik onderstreep het woord 'laten' – voor de witte plekken. Er zal naar een zorgvuldige oplossing worden gezocht. Binnen de beperking van deze regeling wil de Staatssecretaris komen tot goede schoolbegeleidingsdiensten, gebaseerd op de wensen in de regio. Ik heb geen behoefte aan de motie van collega Keuning. De scholen moeten namelijk zelf uitmaken, op welke wijze de schoolbegeleidingsdiensten moeten worden opgezet.

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijn vragen zijn beantwoord; ik dank de Staatssecretaris daarvoor.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Staatssecretaris voor het antwoord op onze vragen. Wij zien met belangstelling uit naar het resultaat van het nadere onderzoek inzake differentiatie naar inrichting. Weet hij ongeveer op welke termijn hierover meer te vertellen zal zijn, nog voor of tegelijk met de verschijning van de ontwerp-wet op de verzorgingsstructuur?

Ik blijf van mening dat in de marge, die nu aan de gemeenten is gelaten, niet meer dan een minuscule vergroting is opgetreden. Kan de Staatssecretaris uitleggen wat de gemeenten

Mertens

zelf nog kunnen doen? Blijkens de tekst van de artikelen 10 en 11 is langs de lijn van de formatieregeling eigenlijk alle vrijheid ingeperkt. De nadere precisering geeft een zo geringe vergroting van de ruimte voor de gemeenten, dat deze amper als volwaardig kan worden bestempeld. Maar goed, de VNG is ermee akkoord gegaan en daarmee vervalt dit punt.

Mijnheer de Voorzitter! De discussie over de diensten voor openbare scholen, diensten naar richting en samenwerkingsdiensten brengt mij ertoe, de Kamer uit te nodigen op dit punt een uitspraak te doen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Mertens wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de bekostiging van schoolbegeleidingsdiensten;

constaterende, dat naast samenwerkingsdiensten en diensten naar richting in de Rijksregeling subsidiëring schoolbegeleiding ook diensten voor openbare scholen voorkomen;

van oordeel, dat daarmee het samenwerkingskarakter van het openbaar onderwijs wordt miskend;

verzoekt de Regering, in de genoemde rijksregeling de diensten voor openbare scholen te doen vervallen en te vervangen door samenwerkingsdiensten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 24 (16 400-VIII).

□

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De zoëven door de heer Mertens ingediende motie verdient nadere bestudering. Dat hoort trouwens voor iedere motie te gelden.

Ik dank de Staatssecretaris voor zijn antwoord. Zoals altijd antwoordde hij met veel enthousiasme en zelfvertrouwen.

Ik ben tot de conclusie gekomen dat de begrippen 'logische eenheid' en 'werkbare regio' bijzonder moeilijk te definiëren zijn. Wij gaan van de bestaande praktijk uit en dan komen wij tot de vermelde formulering. Het logische en het werkbare zijn eigenlijk ingegeven door de bestaande toestand, als ik het wel heb, en niet door toekomstige, nieuwe, wenselijke vormgeving, indeling, enz..

Wat de decentralisatie betreft, heeft de Staatssecretaris op twee manieren een bepaalde redenering gevolgd, een heel overtuigende in bepaalde opzichten ten aanzien van wat in de school gaat gebeuren – relatie school-begeleidingsdienst – en een heel slimme ten aanzien van het advies van de raad voor de territoriale decentralisatie, in de trant van: het zit impliciet in de regeling verpakt. Ik weet niet of dit de praktijk is bij de besluitvorming, maar ik kan mij voorstellen dat een zelfstandige oordeelsvorming plaatsvindt over de zes punten, die in het advies van de raad voor de territoriale decentralisatie zijn aangegeven. Dat zou ik beter vinden. Ik denk ook, dat de redenering van 'het zit er al zo'n beetje in' voor de Raad van het binnenlands bestuur geen aanvaardbare uitgangspunt is. Ik meen dat de Regering een zelfstandig oordeel hierover aan de Kamer had moeten doen toekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik steun de gedachte van de Staatssecretaris inzake samenwerkingsdiensten.

Daarnaast heeft de Staatssecretaris een verhaal gehouden over de switchmogelijkheden. Ik wil hem wat betreft de samenwerkingsgedachte steunen. Ik vind, dat de Kamer daarover een uitspraak moet doen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Evenhuis, Ginjaar-Maas, Porthoine, De Voogd en Jacobse wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de bekostiging van schoolbegeleidingsdiensten;

van oordeel, dat de schoolbegeleiding als regel via samenwerkingsdiensten gestalte dient te krijgen;

voorts van oordeel, dat binnen deze samenwerkingsdiensten de eventueel gewenste levensbeschouwelijke differentiatie kan worden aangebracht;

gehoord ook de voorkeur van de Regering voor samenwerkingsdiensten;

nodigt de Regering uit, in voorkomende omstandigheden passende maatregelen te nemen ter voorkoming van ontbinding van samenwerkingsdiensten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 25 (16 400-VIII).

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindsman voor zijn antwoord.

Ik heb gesproken over de genoegzaamheid van de landelijke dienst, aan te tonen ten overstaan van de bewindsman, en gepleit voor een begripvolle en billijke beoordeling. De Staatssecretaris heeft hierover niet veel gezegd maar ik veronderstel dat wie zwijgt toestemt. Wat betreft die beoordeling hoop ik voor zover op resultaten getoetst wordt dat er dan ook rekening zal worden gehouden met de resultaten van andere diensten. Met betrekking tot de inspanning zal rekening moeten worden gehouden met economische omstandigheden, die zouden kunnen verslechteren in de periode waar het om gaat.

Het betoog van de Staatssecretaris over centralisatie en decentralisatie vond ik sterk omdat hij het zwaartepunt legde bij scholen en organen. Wanneer men dit systeem wil veranderen, komt men alweer in een tendens van centralisatie terecht.

□

Staatssecretaris **Hermes**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Keuning heeft het belang van zijn motie nog eens onderstreept maar ik vind die motie overbodig. Volgens mij is de regeling sluitend en ik houd vol dat van artikel 7 niet alleen het eerste maar ook het tweede lid van belang is. Daar kan men niet om heen.

Op de 'switch' behoef ik nu niet meer in te gaan. Dat zien we wel in de toekomst.

De heer Van Leijenhorst ben ik erkentelijk voor zijn nadere toelichting, die inderdaad een misverstand heeft weggenomen. Overigens meen ik dat ik niet verder behoef in te gaan op wat hij stelde. Over de zorgvuldige toepassing bij de procedures ten aanzien van de witte plekken heb ik al gezegd, dat er inderdaad zorgvuldig zal worden gehandeld. De basis, de besturen en de regio zelf, zal moeten uitmaken in welke richting er oplossingen moeten worden gevonden.

De heer Mertens heeft gevraagd naar een tijdstip. Ik kan hem zeggen dat op 9 februari nader zal worden overlegd. Het hangt er maar vanaf of wij er in die bespreking uit zullen komen. Toch mag aan de hand van deze datum blijken, dat er sprake is van prioriteit en dat deze zaak op korte termijn aan de orde komt.

Gevraagd is welke voordelen er voor de gemeenten zijn verbonden aan het convenant, dat wij gevonden hebben. In de stukken is hierover het een en ander gesteld, maar ik vraag bijzondere aandacht voor één aspect, dat wellicht wat ingewikkeld is. Wij kennen een formatieregeling, die het mogelijk maakt

Hermes

dat gemeenten boventalligen aanwijzen, zoals ook in het kader van de Lager-onderwijswet gebeurt. De oorspronkelijke regeling kende echter slechts mogelijkheden daartoe als men bleef bij de functies, die in de formatie voorkwamen. Als de formatie van het Rijk de functies A, B, C en D bevatte, mocht men slechts boventalligen benoemen in het kader van die functies.

Op een gegeven moment is de wens naar voren gekomen, ook boventalligen in de functies E, F en G aan te stellen. Ik heb mij bereid verklaard dat mogelijk te maken, met dien verstande, dat wij hebben afgesproken, dat dit op eigen kosten van de gemeenten gebeurt en niet op kosten van het Rijk, want het gaat om boventalligen.

Voorts zal landelijk worden vastgesteld om welke functies het hierbij gaat. De formatie wordt verbreed. Men kan voor de functies die het Rijk vaststelt en bekostigt boventalligen aanwijzen. Men heeft een vrije ruimte, waarin men extra mensen voor bepaalde functies in de schoolbegeleidingsdienst kan aanwijzen. Die functies moeten dan landelijk zijn vastgesteld.

Mijn streven is namelijk, te voorkomen dat de schoolbegeleiding in Nederland een wir-war wordt, doordat men hier zus en daar zo opereert. Ik wil zo'n chaotische situatie vermijden, vandaar het belang van de formatieregeling. Ik heb vastgehouden aan de centrale regeling daarvan. De gemeenten hebben echter een extra vrijheid om andere functionarissen in de dienst op te nemen.

Het probleem verwoord in de motie van de heer Mertens zie ik niet, want het gaat niet om het onderwijs zelf, maar om een dienst die eventueel ontstaat doordat gemeenten samenwerken. Wij hebben niet te maken met het openbaar onderwijs zelf, maar gewoon met samenwerking van gemeentebesturen. Die kan rustig een openbare dienst worden genoemd. Was het om het openbaar onderwijs zelf gegaan, dan had ik de gedachte van de heer Evenhuis beter kunnen volgen.

De heer Evenhuis sprak nog over de logische eenheid en de werkbare regio. Hij vroeg of het niet gewoon om de bestaande praktijk gaat. Dat is juist. De regeling is gebaseerd op hetgeen de afgelopen jaren werd gedaan bij het subsidiëren van schoolbegeleidingsdiensten, want het Rijk subsidieert de schoolbegeleidingsdiensten al ettelijke jaren, maar niet met een or-

dentelijke subsidieregeling. Subsidiëring vindt incidenteel plaats.

Het wordt hoog tijd dat er een subsidieregeling komt, om de rechten van de diensten zelve te verzekeren, zodat zij weten waarop zij al dan niet aanspraak kunnen maken. Tot nog toe werd alleen de samenwerkingsdienst geaccepteerd. Andere diensten werden niet gesubsidieerd. Er werd uitgegaan van een bepaalde regio. Het begrip 'werkbare regio' werd al toegepast. Het vloeit voort uit de praktijk.

Mijnheer de Voorzitter! Misschien had het nog duidelijker moeten gebeuren, maar alle uitgebrachte adviezen, dat van de Raad voor de territoriale decentralisatie, maar ook die van de Raad voor de gemeentefinanciën, de Harmonisatieraad welzijnsbeleid enz. waren bij de stukken gevoegd en zijn telkens, in alle vergaderingen, aan de orde geweest, bij de Centrale Commissie Onderwijs-Overleg, de WPRO en de VNG. Ook de Kamer heeft een compleet pakket gekregen. Daar zat niet alleen het advies van de Raad voor de territoriale decentralisatie bij, maar ook alle andere adviezen waren erbij. Komt er op een gegeven moment een regeling met een toelichting, dan wordt duidelijk uiteengezet wat de bedoelingen zijn. Men kan niet zeggen dat wij niet over centralisatie en decentralisatie hebben gesproken. Daar ging het hele advies over.

De heer Evenhuis heeft een motie ingediend over de samenwerkingsdiensten. Is die nu niet centralistisch getint? Ik laat het oordeel graag aan de Kamer over.

Ik heb het door de heer Abma genoemde punt inderdaad niet aangesneden. Ik kan mij voorstellen dat de heer Abma zegt: wie zwijgt stemt toe. Dat ik zweeg had echter een andere reden.

Als een regeling de mogelijkheid biedt bepaalde erkenningen te honoreren en in uitzonderingsgevallen nog moet worden beoordeeld of die binnen de termen vallen om gehonoreerd te worden, moet je erg voorzichtig zijn met uitspraken, want je wekt meteen verwachtingen.

Ik vind dat de procedure, die in de regeling staat, te zijner tijd correct en zorgvuldig moet worden toegepast. Daarbij zullen wij natuurlijk niet de meetlat hanteren, maar wel zal moeten worden voldaan aan de voorschriften van de regeling. Als ik nu echter reeds verwachtingen wek, pas ik de regeling niet fatsoenlijk toe en dat zou niet correct zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, dinsdag 27 januari over de ingediende moties te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Goedkeuring van de op 11 april 1979 te Dakar tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Mali inzake de tewerkstelling van Nederlandse vrijwilligers (15 985)**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Aarts** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Nu de door onze fractie ingebrachte opmerkingen en vragen in de memorie van antwoord in het algemeen tot tevredenheid zijn beantwoord, kan met een korte behandeling van dit wetsontwerp worden volstaan. Uit het totaalbeeld blijkt dat de tewerkstelling van vrijwilligers in ontwikkelingslanden, waarmee al dan niet overeenkomsten zijn gesloten, niet tot grote problemen leidt. Dat is een geruststellende zaak.

Het beleid van de Regering is om slechts dan te trachten tot overeenkomsten te komen als het betreft concentratielanden van de SNV en als de inzet van vrijwilligers ook in aantal van betekenis is. Daarbij heeft de Regering niet uitgesproken dat dit soort overeenkomsten moet worden afgesloten als voorwaarde voor tewerkstelling of alvorens vrijwilligers te werk worden gesteld. Ook wordt niet gevraagd dat de betreffende regering tenminste de bereidheid moet hebben uitgesproken om tot een overeenkomst tot tewerkstelling te komen.

Ik wil de Minister vragen nader in te gaan op de redenen die hij heeft genoemd voor het niet aangaan van tewerkstellingsovereenkomsten door het ontwikkelingsland hoewel Nederland daarom heeft gevraagd. In de eerste plaats noemde hij bureaucratische traagheid. Nu is dat niet onbegrijpelijk in ontwikkelingslanden als je het vertaalt in gebrek aan administratieve en juridische mankracht en kader. Dit is trouwens ook niet een principieel punt.

De volgende reden, die de Minister noemt, draagt echter wel een principieel karakter. Ik doel hier op gebrek aan belangstelling bij de tegenpartij. Ik meen toch dat dit moeilijk te accepteren is. Ontwikkelingssamenwerking is immers een wederzijdse aangelegen-

heid tussen het ontwikkelingsland en het donorland.

Van ontwikkelingslanden, die op onze kosten door Nederlandse vrijwilligers worden geholpen, mag en moet worden verwacht dat zij als tegenpartij zich bereid verklaren een overeenkomst tot tewerkstelling aan te gaan. De waarde van deze overeenkomsten ziet mijn fractie vooral in het feit dat een juridisch kader wordt geschapen waarbinnen vrijwilligers min of meer risicoloos hun werk kunnen doen. Daardoor worden ook bepaalde elementaire garanties en faciliteiten gegeven.

De positie van de vrijwilliger – een persoon, waaraan wij veel waarde hechten gezien het aspect van de menselijke motivering en inzet – wordt op die manier minder kwetsbaar. Deze week werd aan ons de samenwerkingsovereenkomst met Kenia ter goedkeuring voorgelegd. Daarin staan talloze bepalingen, die de positie en de faciliteiten regelen van de door Nederland uitgezonden deskundigen.

Mijnheer de Voorzitter! De financiële verplichtingen, die voor het gastland uit de overeenkomst kunnen voortvloeien, zijn in onze ogen niet het voornaamste. Het gaat er niet om dat wij in die overeenkomsten allerlei financiële zaken regelen, maar wel dat er minimumgaranties – bij voorbeeld voor de rechtsgang en de medische zorg – worden gerealiseerd. Overigens is het de vraag, waarom wij in de samenwerkingsovereenkomsten, die wij met de concentratielanden hebben, ook niet bepalingen inzake de tewerkstelling van vrijwilligers opnemen. Waarom hebben wij twee soorten van overeenkomsten, bij voorbeeld met Kenia, namelijk een samenwerkingsovereenkomst en een overeenkomst voor de tewerkstelling van vrijwilligers? Als dit in één overeenkomst wordt gegoten, kunnen wellicht ook die bureaucratische moeilijkheden worden weggenomen.

Deze overeenkomst geeft een goed kader voor de vrijwilliger om rustig te werken. Juist in ontwikkelingslanden kunnen stabiele situaties van de ene dag op de andere omslaan in zeer onstabiele situaties. Vrijwilligers kunnen daardoor in moeilijkheden komen. Het is niet moeilijk aan de hand van de praktijk van 1980 een aantal voorbeelden te noemen van landen, waar zich situaties voordeden, die men van tevoren niet had verwacht. Het is niet zo dat een verdrag garanties voor allerlei eventualiteiten kan verstrekken. Integendeel, meestal wordt de Regering

die een dergelijk verdrag heeft gesloten omvergegooid.

Over het algemeen echter is een verdrag echter langer geldig, ook in de ogen van nieuwe heersers in een land. Wij vinden het belangrijk dat de Regering hiermee al het mogelijke heeft gedaan wat in haar vermogen ligt om de situatie te scheppen, dat in het kader van haar beleid uitgezonden vrijwilligers geen onnodige risico's lopen. Is de Minister het met mij eens, dat in normale situaties daar waar vrijwilligers met enige regelmaat te werk worden gesteld met de desbetreffende landen als voorwaarde vooraf een ontwikkelingscontract moet worden afgesloten?

De overeenkomst geeft mij nog aanleiding tot het maken van enkele losse opmerkingen. Wij kunnen ons vinden in het beleid van de Regering, dat de huisvesting van de vrijwilligers voor Nederlandse rekening komt, ook als dat contractueel anders was afgesproken. Gezien de bijzondere situatie in dit soort landen moeten wij daarin wat royaal zijn. Wel vragen wij ons af, gezien de oriëntering op de armste ontwikkelingslanden, zoals dat het beleid van de laatste jaren was, of dit geen regel moet worden. Moeten wij niet gewoon in de overeenkomst opnemen, dat Nederland voor de huisvesting van zijn vrijwilligers zorgt? Daarbij rijst een zeer concrete vraag. Van wie is eigenlijk de woning of het gebouw, dat van Nederlands geld wordt aangekocht? Is dat juridisch gezien het eigendom van de Stichting SNV, van het Ministerie voor Ontwikkelingssamenwerking of, ruimer gezegd, van het Koninkrijk der Nederlanden? Dat is op zich zelf niet zo belangrijk, zolang het gebouw wordt gebruikt voor dit doel.

Het probleem ontstaat echter, wanneer in dit soort landen op een zeker moment het vrijwilligersprogramma ophoudt en hetzij de SNV, hetzij de Nederlandse Regering met een eigendom zit. Zijn er afspraken, wat er moet gebeuren als van dat gebouw in het kader van ontwikkelingsactiviteiten geen gebruik meer wordt gemaakt? Deze principiële vraag moet beantwoord worden, temeer nu wij het beleid willen gaan voeren, dat Nederland in dat opzicht wat actiever wordt en dit niet overlaat aan het ontwikkelingsland.

In de memorie van toelichting op de begroting 1981 staat dat het beleid van de Regering en de SNV is om de standaard contractduur van de vrijwilliger te brengen van twee naar drie jaar. Wij zijn het daarmee over het algemeen wel eens.

Als dit zo is, moeten dan niet de gebruikelijke termijnen voor faciliteiten, zoals die in bijna alle overeenkomsten voorkomen, worden aangepast? Zo hoeft men twee jaar geen invoerrechten te betalen voor auto's die privé worden ingevoerd. Als men echter een contract heeft voor drie jaar, zal men voor het derde jaar moeten betalen, zodat deze faciliteit zinloos wordt.

Ik kom dan tot de mogelijkheden van bijstand door Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers, indien vrijwilligers in problemen komen te verkeren. Dat geldt ook in gevallen waarin er een overeenkomst is, zoals de onderhavige. Op een zeker moment zouden de rechten uit die overeenkomst afgedwongen moeten kunnen worden. Daarvoor is diplomatieke bijstand nodig, want Nederland is de contracterende partij. Die diplomatieke bijstand is echter nog noodzakelijker in gevallen waarin er geen verdrag is en individuele Nederlanders in moeilijkheden komen.

In vele gevallen is er geen Nederlandse ambassade in landen waar toch grote aantallen ontwikkelingswerkers werkzaam zijn. Er is vaak geen enkele Nederlandse diplomatieke, noch consulaire vertegenwoordiger. In de 7 nu door mij te noemen concentratielanden voor de SNV is geen enkele diplomatieke ambtenaar aanwezig.

In een enkel geval is er slechts een honorair consul, maar die heeft niet de mogelijkheden, kennis, deskundigheid en het contact om te kunnen helpen. Ik noem Botswana, Mali, Benin, Roanda, Guinee-Bissau, Niger en Nepal. Daar zijn enkele honderden Nederlanders werkzaam. In Botswana zijn er 36 en in Niger 25. In Botswana verkeren thans in totaal 184 Nederlanders. Meer en meer begeven vrijwilligers zich in het wat spanningsvolle gebied van de nationale politiek, waardoor zij in moeilijkheden kunnen komen. Welke bijzondere voorzieningen heeft de Regering getroffen, indien mensen in deze uithoeken van de wereld in moeilijkheden komen?

Ik heb begrepen dat in sommige landen de bevriende ambassades de belangen behartigen. Kenmerkend voor deze zaak is wellicht dat de overeenkomst tussen Nederland en Mali niet is gesloten in de hoofdstad van Mali, Bamako, maar in Dakar. Onze ambassadeur in Dakar – een actief man overigens – heeft namelijk zes landen te bereizen. Voor het tekenen van een dergelijke unieke overeenkomst heeft hij niet kunnen reizen naar de hoofdstad van een land dat die overeenkomst met ons aangaat. Ik vind dat psychologisch fout.

Aarts

Er moet wel een bijzondere reden zijn om een overeenkomst in een ander land te laten tekenen. Dakar ligt meer dan 1000 km van Bamako en het duurt enige tijd om daar te komen met de gebruikelijke vervoersmiddelen. Dit punt zou in ruimer verband wellicht eens moeten worden besproken in het ruimere kader van Buitenlandse Zaken.

□

Mevrouw **Langedijk-De Jong** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik was erg benieuwd naar de bijdrage van de CDA-fractie aan dit debat. Ik heb begrepen dat het een preventief betoog was. Er zijn nog geen problemen met vrijwilligers, maar er zouden problemen kunnen komen, want de wereld is erg instabiel, vooral de Derde Wereld. Verder deugen de overeenkomsten toch niet helemaal of ze zijn er niet.

De heer **Aarts** (CDA): Regeren is vooruitzien.

Mevrouw **Langedijk-De Jong** (PvdA): Dat begreep ik. Ik hoop dat ik met deze samenvatting de essentie van het betoog van de heer Aarts heb weergegeven.

Ik moet zeggen dat wij niet zo ongerust zijn, hoewel ook wij gewend zijn, vooruit te zien. Wij zijn niet zo ongerust, bijvoorbeeld omdat er een eigen evaluatie van de SNV van het beleid is. Deze 'loopt voorop' bij de inspectie ontwikkelingssamenwerking te velde, die ook SNV-projecten met alles er omheen bekijkt. Mijn indruk is dat de SNV, als men die projecten heeft bekeken, allang zelf heeft geconcludeerd, wat er eventueel aan schort.

In Mali is nogal eens sprake van stagnatie, de zaken komen maar erg langzaam van de grond, ook door de bureaucratie. Dit zal ongetwijfeld een rol spelen in het bekijken van het eigen beleid, dat als ik goed ben geïnformeerd, in de jaren '82 en '83 gaat plaatsvinden. Zoals het er nu naar uitziet, zullen we via de SNV heel lang bezig kunnen zijn met Mali. Hoe ziet de Minister de contacten met de tegenpartij? Het is een overeenkomst tussen twee regeringen.

In Mali is weinig particulier initiatief. De vrijwilligers krijgen vooral met de bevoegde autoriteiten te maken. In de overeenkomst staat dat het gaat om ontwikkelingsstaken, die worden aangevat en om uitwisseling van kennis en vakkennis. Hoe ziet de Minister de gang van zaken tot er sprake kan zijn van 'self-reliance'? Het ziet ernaar uit dat dit toch wel tien jaar zal duren.

Kunnen vrijwilligers in dit land behulpzaam zijn bij het versnellen van het proces, dat moet leiden tot het zichzelf kunnen bedruipen? Het is ook zo dat vrijwilligers dit proces zouden kunnen vertragen. Aan de andere kant vraagt het inzetten van vrijwilligers ook een eigen speelruimte, die regeringen zich niet altijd kunnen permitteren. Die eigen ruimte moet uitgebuit kunnen worden. Dat is ook het voordeel van het inzetten van vrijwilligers. Het zijn soms marginale verschillen en het gaat erom tijdig ontwikkelingen ten goede of – maar hopelijk niet – ten kwade te kunnen ontdekken.

De overeenkomst wordt hier goedgekeurd. Zij zal ook in Mali moeten worden goedgekeurd. Hoe ver is het proces van parlementaire goedkeuring in Mali gevorderd?

In het begin heb ik al even de inspectie ontwikkelingssamenwerking te velde genoemd. Wij hebben een verslag van haar werkzaamheden in Afrika, maar daarin stond nog niets over Mali. Weet de Minister, hoe de inspectie de projecten die gaande zijn, beoordeelt? Ik zeg dit ook al weer tegen de achtergrond van de eigen evaluatie van het beleid van de SNV. Ik heb begrepen dat tot nog toe maar een stuk of tien mensen zijn ingezet. De heer Aarts noemde landen, waarin het om veel grotere aantallen gaat. Daaruit blijkt aan de ene kant het voorzichtige beleid en aan de andere kant het moeizame proces in Mali om de zaken op te pakken. Er zijn mensen die al twee jaar aan een project werken. Voor hen is het misschien vervelend, dat deze overeenkomst met zoveel vertraging tot stand komt.

De projecten die aan de gang zijn, zijn nogal verschillend van aard.

Zij spelen eensdeels in op directe nood, als het gaat om directe gezondheidszorg. Anderdeels zitten er ook technische aspecten aan. Het zou kunnen zijn dat daar vooral de aanknopingspunten liggen tussen het samenspel dat de heer Aarts ook bepleit in ontwikkelingssamenwerking. Wellicht kan de Minister na twee jaar in werking zijn van de projecten er iets van zeggen. Wij zijn niet zo ongerust als het CDA. Wij kijken wel vooruit. Wij bekijken de zaak in het licht van de eigen rol die vrijwilligersbeleid kan spelen, waarbij een eigen evaluatie aan de orde is, maar waarbij de Regering uiteraard ook evalueert al was het alleen maar via de inspectie ontwikkelingssamenwerking te velde.

□

Minister **De Koning**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de geachte afgevaardigden die het woord hebben gevoerd, voor hun belangstelling voor de vrijwilligers in het algemeen en het vrijwilligerswerk in Mali in het bijzonder. De heer Aarts heeft terecht gezegd dat er tot dusverre in vrijwel geen van de concentratielanden van de SNV problemen zijn gerezen rond de inzet van vrijwilligers, die betrekking hebben op hun persoonlijke veiligheid of op de faciliteiten die zij genieten.

Desondanks streven wij er toch naar overeenkomsten te sluiten met al de landen waar vrijwilligers gedurende langere tijd en in iets grotere aantallen worden ingezet. Vaak worden die overeenkomsten pas gesloten, als de vrijwilligers al enige tijd in het betrokken land hebben gewerkt. Ook dan is het mogelijk faciliteiten, zelfs vanaf de beginperiode, te verkrijgen. Wij maken bij het sluiten van zo'n overeenkomst inderdaad geen formele voorwaarde. Desondanks zijn er maar enkele gevallen waarin een dergelijke overeenkomst niet tot stand komt. De redenen daarvoor heb ik met een misschien wat ongebruikelijke openhartigheid in de stukken genoemd.

Ik vind ook inderdaad, wanneer een land langdurig gebruik maakt van vrijwilligers die door Nederland ter beschikking worden gesteld, vooral als het gaat om een wat groter aantal vrijwilligers, dat dat land verplicht is die belangstelling wel op te brengen, ook voor het deel van de activiteiten die betrekking hebben op het sluiten van die overeenkomst.

Niettemin moeten wij een enkele maal constateren dat wij onvoldoende belangstelling kunnen wekken om op een acceptabele termijn tot sluiting van een dergelijke overeenkomst te komen.

De heer Aarts heeft ook gevraagd waarom er twee afzonderlijke overeenkomsten zijn afgesloten voor deskundigen en voor vrijwilligers. Om te beginnen vallen de concentratielanden van de SNV niet samen met de concentratielanden van het Nederlands hulpbeleid. Ook in de gevallen waarin er wél van samenvallen sprake is, zijn er vaak grote verschillen in de tijdstippen waarop de zaak aan de orde komt.

Veelal zal de overeenkomst over de inzet van deskundigen aanzienlijk eerder worden gesloten dan de overeenkomst voor vrijwilligers. De laatste reden dat het nuttig is, twee overeenkomsten te hebben, is het feit dat de

De Koning

deskundigen worden gefinancierd uit de allocatie, terwijl de vrijwilligers boven de allocatie – buiten de allocatie om – ter beschikking worden gesteld.

Ik ben begonnen met te zeggen dat er vrijwel nooit problemen zijn gerezen over zaken die in een dergelijke overeenkomst plegen te worden geregeld. Moet je dan toch niet, uit overwegingen van algemene preventie, kunnen beschikken over een dergelijke overeenkomst? Ons antwoord is, dat daarnaar wordt gestreefd. Is het bovendien niet nodig – ook voor het geval er zich problemen voordoen – te beschikken over een volledige Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging ter plaatse? Waar dat kan, is dat naar mijn mening zeer wenselijk.

De wenselijkheid daarvan wordt overigens slechts in zeer geringe mate bepaald door de aanwezigheid van vrijwilligers. Vrijwilligers beschikken namelijk, zoals de heer Aarts heeft gezegd, over een veldleider of een veldstaf die in de praktijk al alle zaken – tot dusverre met succes – regelt. Eventueel kan de veldstaf dat doen in samenspel met het consulaat ter plaatse, ook als dat een honorair-consul is. Wanneer dit soort problemen aan de orde komen, dan is de honorair-consul verplicht, bijstand te verlenen. Mij zijn geen gevallen bekend waarin die bijstand achterwege is gebleven.

Binnen het Ministerie van Buitenlandse Zaken blijft de spreiding van Nederlandse diplomatieke ambtenaren over de verschillende landen en regio's natuurlijk een zaak van voortdurende afweging. De aanwezigheid van een groot aantal Nederlanders is een van de factoren die daarbij in aanmerking moeten worden genomen. Andere factoren zijn de economische belangenbehartiging en de politieke waarde van een vertegenwoordiging. Er vindt een voortdurende aanpassing van de inzet van de Nederlandse diplomatieke ambtenaren plaats. Dat is een aanpassing die op alle factoren moet zijn gebaseerd.

Daarmee ben ik gekomen tot enige detailvragen die door de heer Aarts zijn gesteld. Hij vroeg wie de eigenaar is van een huis dat aan vrijwilligers ter beschikking wordt gesteld. In verreweg de meeste gevallen is er sprake van huur. Dan doet het probleem van de eigendom zich dus niet voor. Er zijn enkele gevallen waarin de SNV zelf huizen heeft gebouwd of heeft laten bouwen. Daar berust de eigendom van de huizen bij de SNV. Bij beëindiging van de samenwerking tussen de SNV en het betrokken land, zal de SNV in de

regel die eigendommen afstoten. Tot dusverre heeft dat geen problemen gegeven.

Zou het niet wenselijk zijn dat de Nederlandse Regering (vrijwel) altijd de huisvesting voor haar rekening nam, zo vroeg de heer Aarts vervolgens. Ik ben van oordeel dat wij dat niet als algemene regel moeten stellen. Er zijn zeer veel landen waarbij men in redelijkheid kan vergen dat huisvesting ter beschikking wordt gesteld door de desbetreffende regering. Wanneer dat op bezwaren stuit of wanneer wij van mening zijn dat men dat in redelijkheid niet kan vergen, dan kan bij wijze van uitzondering – zij het dat die uitzondering nogal eens voorkomt – de Nederlandse Regering huisvesting voor vrijwilligers ter beschikking stellen.

Mevrouw Langedijk heeft terecht erop gewezen dat de SNV haar projecten voortdurend evalueert en voortdurend nagaat of het nog steeds zinvol is dat een vrijwilliger voor bepaalde activiteiten wordt ingezet. Een land zoals Mali heeft de kenmerken van alle ontwikkelingslanden. Het is er moeilijk werken en het is er moeilijk, activiteiten op gang te brengen. Wij werken er pas kort. De SNV volgt de activiteiten in Mali nauwkeurig, maar het is nog te vroeg voor een uitspraak over de blijvende zin van het inzetten van vrijwilligers aldaar. Wij hebben hiervan echter goede verwachtingen; anders waren wij niet eraan begonnen.

Vrijwilligers werken in zeer vele gevallen samen met autoriteiten van het desbetreffende ontwikkelingsland. Deze samenwerking hangt af van de rol van de overheid in het ontwikkelingsland en de rol van particuliere instanties aldaar.

Het inzetten van vrijwilligers is altijd erop gericht, de 'self-reliance' van een land te bevorderen. Al is de bijdrage van een individuele vrijwilliger hieraan gering, deze moet staan in de context van de ontwikkeling van het land, de versterking van maatschappelijke en economische structuren in dat land. Theoretisch is het denkbaar dat buitenlandse hulp leidt tot blijvende of zelfs vergrote afhankelijkheid. Dit is echter in strijd met de bedoeling die wij hebben met het bieden van hulp, ook die van vrijwilligers.

Ik kan mevrouw Langedijk niet zeggen hoever men in Mali is gevorderd met de goedkeuring van de overeenkomst. Ik zal hiernaar informeren en zo nodig goedkeuring bespoedigen.

Voor zover ik weet zijn er nog geen vrijwilligersprojecten in Mali geïnspecteerd. Het lijkt mij na een periode van twee jaar te vroeg voor de inspectie

om zich een min of meer afgerond oordeel te vormen over de activiteiten van vrijwilligers in Mali.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Ik merk op, dat aan het slot van de derde alinea van het formulier van afkondiging de punt na «treden» moet worden vervangen door een puntkomma.

Deze verbetering zal worden aangebracht.

Het wetsontwerp wordt, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

De vergadering wordt van 13.26 uur tot 14.00 uur geschorst.

Regeling van werkzaamheden

De Voorzitter: Ik geef het woord aan de heer Van Leijenhorst, die het heeft gevraagd.

De heer **Van Leijenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Gisteren is de bijzondere commissie voor culturele minderheden bijeen geweest om te bespreken op welke wijze het beste de onlangs gerezen problematiek met betrekking tot de zigeuners in deze Kamer aan de orde kan worden gesteld. Na consultatie ook van de vaste Commissie voor Justitie zijn wij tot de conclusie gekomen u te verzoeken de Staatssecretaris van Justitie uit te nodigen in de Kamer een verklaring af te leggen. Wij verzoeken u, tevens de coördinerend Minister voor culturele minderheden, de Minister van Buitenlandse Zaken, uit te nodigen dan aanwezig te zijn. Verder vragen wij u het zo te leiden dat dit overleg morgen zo spoedig mogelijk na de lunchpauze kan plaatsvinden.

De Voorzitter: Ik stel voor, aan deze suggestie te voldoen en de spreektijd na de verklaring van de Staatssecretaris te bepalen op vijf minuten per fractie.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Het is moeilijk nu al te zeggen dat vijf minuten voldoende zal zijn. Zeker omdat wij morgen niet aan de hand van een stuk maar naar aanleiding van een mondelinge verklaring zullen spreken, waarvan wij nu nog niet kunnen voorzien, hoe uitgebreid die zal zijn, lijkt het mij beter pas een definitief besluit over de spreektijd te nemen, nadat de verklaring door de Regering is afgelegd.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Het lijkt mij correct, de spreektijden op de agenda voor morgen te vermelden. De Kamer kan natuurlijk altijd op genomen beslissingen terugkomen. De heer Van der Spek had het over een verklaring waarvan we de inhoud nog niet kennen. Het is natuurlijk mogelijk, de verklaring aan te horen en pas na bij voorbeeld een uur met het debat over die verklaring te beginnen. De heer Van Leijenhorst zei heel voorzichtig: zo spoedig mogelijk na de lunchpauze. Ik zeg dan ook niet dat het debat onmiddellijk na de lunchpauze zal worden gehouden. Het kan een uur later zijn.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zit met het probleem dat ik morgenmiddag een aantal besprekingen heb, ook ter voorbereiding van de vergadering van de Ministerraad van vrijdag a.s. Ik kan mij voorstellen – ik leg dat aan u voor – dat ik probeer morgenmiddag hier aanwezig te zijn, maar dat ik, mocht dat niet gelukken, de Staatssecretaris van Justitie vraag wat de inbreng van mijn departement betreft, met name waar het gaat om de opvang van zigeuners enige tijd geleden en het contact met de gemeenten daarover, dat onderdeel in haar verklaring mee te nemen. Daarover heb ik met haar al een contact gehad.

De **Voorzitter**: Ik stel vast, dat de Kamer daarmee akkoord gaat.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Op verzoek van de fractie van het CDA benoem ik in de Bijzondere Commissie 15 360 (Het democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen) het lid Van der Burg als lid in plaats van het lid Andela-Baur en in de vaste Commissie voor de Rijksuitgaven het lid Van Baars als plaatsvervangend lid in plaats van het lid Couprie.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de

bepalingen inzake het koningschap (16 034, R 1138);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Koning en de ministers alsmede de staatssecretarissen (16 035);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet strekkende tot opnemng van een bepaling inzake de ministerraad alsmede tot wijziging van de bepaling inzake het con-traseign (16 036, R 1139);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en vaste colleges van advies en bijstand (16 040, R 1141).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Laat ik mij er allereerst bij u en bij de Kamer voor verontschuldigen, dat ik aan spreektijd 15 minuten heb opgegeven, maar dat ik deze tijd nodig zal hebben voor de behandeling van wetsontwerp 16 034 en ik niet weet, hoeveel tijd ik nog voor de behandeling van de andere wetsontwerpen nodig zal hebben.

Ik wil beginnen met het wetsontwerp 16 034. De algemene uitgangspunten in het debat over het ko-

ningschap zijn bekend. Wij hebben een monarch. Tot op heden heeft deze de democratische ontwikkelingen niet belemmerd, althans niet blijvend. De monarchie knelt niet. De fractie van de PPR deelt het standpunt van D'66, dat een staatsrechtelijke bezinning op de plaats en de functie van het erfelijk koningschap in onze parlementaire democratie gewenst is. De PvdA opteert voor de mogelijkheid van een open situatie als een gebrek aan opvolgers voor de Kroon ontstaat, omdat dan gediscussieerd kan worden over de vraag, of het koningschap wel gehandhaafd dient te worden. Naar mijn indruk draait de Regering toch wat om de hete brij heen. Ik denk aan de memorie van antwoord, pagina 17. Op blz. 27 spreekt de Regering overigens duidelijker taal. De wetgever moet geacht worden voldoende doordrongen te zijn van de noodzaak de continuïteit van ons koningschap te handhaven. Het is naar de indruk van mijn fractie zo, dat daarmee de fundamentele discussie over het koningschap wel uit de weg wordt gegaan. Hoewel ik aanneem, dat zo'n discussie thans tot de conclusie zou leiden van een uitdrukkelijke bevestiging van het koningschap, en dus een verdere opschorting van de discussie voor jaren, brengt het niet voeren van een dergelijke discussie het onderwerp ook naar de verre toekomst.

Immers, zoals ik het zie, kan het koningschap anders dan bij een revolutie, slechts serieus bij twee gelegenheden ter sprake worden gebracht.

Achter de regeringstafel v.l.n.r. Minister Wiegel, Minister-President Van Agt en regeringscommissaris voor de grondwetsvoorziening Simons

Waltmans

1. Bij gebrek aan opvolgers, en dat geval zal zich zo te zien, voorlopig nog niet voordoen en

2. bij de grondwetsherziening. Daarmee zijn wij bezig. Vandaar, dat ik bij ontstentenis van een revolutie en bij aanwezigheid van een hele serie van opvolgers, dit moment van grondwetsherziening kies om een aantal opmerkingen te maken.

Regelmatig wordt in de memorie van antwoord een beroep gedaan op de zwaarte van het ambt van koning. Niet koning zijnde, is dat natuurlijk moeilijker in te schatten, maar je hebt toch wel wat vergelijkingsmateriaal. Waaruit bestaat dan die zwaarte? Van belang is alleen maar de vraag of de uitoefening van dit ambt fundamenteel zwaarder is dan gelijksoortige ambtsuitoefeningen in andere, met ons land enigermate vergelijkbare landen. Laat ik iets noemen: zwaarder dan het uitoefenen van de functie van president van de Zwitserse confederatie, president van de Ierse Republiek, of het ambt van president van de Bondsrepubliek Duitsland. Daar nu, waar het presidentschap daadwerkelijk een zware politieke lading krijgt zoals in Frankrijk of de VS – waar vier jaren presidentschap genoeg zijn om een president 20 jaar ouder te doen lijken – kan men zich voorstellen, dat het van een veel zwaardere aard en moeilijkheidsgraad is. Dit zal ook niet weersproken worden. Wat dit betreft is het zijn van koning van Nederland dus geen moeilijke zaak, als men het internationaal bekijkt.

Of het ook binnenlands gezien, fundamenteel zwaarder is dan de uitoefening van andere hoge staatsambten, is nog maar de vraag. Wij doen natuurlijk wel alsof, want sprekend over het koningschap, wordt een en ander van een andere, meer verheven kant bekeken dan wanneer het de andere ambten betreft, bij voorbeeld het ambt van regeringscommissaris of dat van Minister-President. Denk maar aan de inrichting van het huis, de leeftijdsgrens, de belastingvrijdom. Het zogenaamde zware van het ambt wordt dan kennelijk hierdoor gevormd, dat de koning een allesomvattende symbolische functie vervult. Voor het grootste gedeelte is dat een sprookjesfunctie – immers, de verpersoonlijking van de eenheid van de staat – voor een ander deel vaak een doorslaggevende staatsrechtelijke rol, bij voorbeeld bij de kabinetsformaties en de ontbinding van Regering en Staten-Generaal.

De zogenaamde zwaarte van het ambt wordt geaccentueerd door het

feit dat de uitoefening niet ex benoeming maar ex geboorte – dat wil zeggen ex legale geboorte – wordt opgelegd en zulks in beginsel voor het hele leven.

De doorslaggevende vraag is of, als de zwaarte van het ambt internationaal gezien nogal mild is, het niettemin in de Nederlandse context toch niet zwaarder is dan andere staatsambten. Dan komt de vraag: is dat nu fundamenteel zwaarder of slechts graadueel zwaarder? Ik heb al gezegd: si j'étais roi zou ik er misschien meer over kunnen zeggen. Ik ben echter niet van mening dat het ambt fundamenteel zwaarder is. Als die mening juist is, wordt voor een deel de uitzonderlijke positie die de Grondwet verleent aan het koningschap ondergraven: een stukje aureool wordt afgebroken.

Een meer rechtstreekse wijze van het ter discussie stellen van het koningschap wordt gevonden in hetgeen in de memorie van antwoord op blz. 3, tweede alinea, wordt opgemerkt: De eenheid van Regering, Koning en Ministers is een fundamenteel beginsel. Let wel, de vraag is niet waarom dit een fundamenteel beginsel is. De vraag moet zijn: waarom dient dit een fundamenteel beginsel te zijn.

Wat vermag de Koning om inbreuk te maken op deze eenheid? Het geheim van Soestdijk, waaraan toch al veel verminderd is, komt om de hoek kijken. Is het niet juist, dat dit zogenaamde geheim in feite fungeert als een middel om het koningschap en op de achtergrond de zeer bekwame raadslieden van diverse pluimage te dekken? Het is een mechanisme dat kritiek op het koningschap afwentelt en dat toch eigenlijk weer een fundamentele discussie over de positie van de koning in de regering bij een belangrijk besluit – de totstandkoming van een kabinet – belemmert. Indien de Kamer wil discussiëren over het koningschap zou het eigenlijk ook nodig zijn, het geheim van Soestdijk helemaal te doorbreken.

Mijnheer de Voorzitter! De regering als motor van ons staatsbestel is mijn volgende punt. De opmerking dat de regering in het algemeen de initiërende rol heeft, wordt voor kennisgeving aangenomen. Er staat 'in het algemeen'. Kennelijk zijn hierop uitzonderingen. De vraag is of het voorkomen van een uitzondering gedurende vier jaar nog wel een uitzondering genoemd mag worden.

Het vooropstellen van de Staten-Generaal in de Grondwet wordt door de Regering afgewezen. Wij kennen geen monistisch stelsel maar een meer du-

alistisch stelsel, wordt gesteld. Inderdaad is het stelsel meer dualistisch, indien men kijkt naar de functies van regering en Staten-Generaal. Beide hebben een eigen functie. Dit wordt evenwel ingegeven door praktische overwegingen. Zo zou het uit praktisch oogpunt niet verstandig zijn van de Tweede Kamer, zich tot in finesse in te laten met het dagelijks bestuur van de Regering, want andere taken, die de Tweede Kamer moet uitoefenen, komen dan in het gedrang.

De volgorde in de Grondwet zou naar mijn mening bepaald dienen te worden door de vooropstelling van dat orgaan, dat in theorie het primaat heeft. Dat orgaan is de Staten-Generaal. Het is het orgaan, dat de ministeriële verantwoordelijkheid activeert, het is het orgaan waarom het hele staatsgebeuren draait en het is het orgaan dat het volk vertegenwoordigt.

Ik wil nog een opmerking maken over wat staat op blz. 8 van de memorie van antwoord inzake de afstand van de verwachting van het koningschap. De Regering blijft bij de opvatting dat een mogelijke troonopvolger geen afstand dient te kunnen doen van de verwachting van het koningschap. Het publieke belang dat wordt gehecht aan de waarborg van het koningschap blijft gewaarborgd door artikel 2.1.7. Kennelijk wordt groot belang gehecht aan de uitoefening van het koningschap door het Huis van Oranje. Ik wil in het midden laten of dit Huis in eigenlijke zin het Huis van Oranje zou moeten worden genoemd. Het publieke belang dient niet te zijn uitoefening door dit geslacht maar uitoefening van het koningschap op een juiste wijze. Door wie doet staatsrechtelijke gezien weinig ter zake, als het maar goed gebeurt.

Ik vind, dat het standpunt van de Regering tekort doet aan de ingreep, die de verwachting van het koningschap claimt op het privé-leven. Hier wordt een grens overschreden, die zelfs in het publieke belang niet overschreden mag worden. Graag zou ik hierover nog enkele opmerkingen van de Regering vernemen.

Wat betreft artikel 2.1.5, het huwelijk, is nog een moeilijkheid, dat Eerste en Tweede Kamer, wanneer zij hierover afzonderlijk beraadslagen, tot verschillende standpunten en besluiten kunnen komen. In de Verenigde Vergadering kan de functie van de Eerste Kamer als revisiekamer niet worden uitgeoefend. Kan hier niet een oplossing worden gevonden door de Eerste Kamer van de besluitvorming uit te sluiten?

Waltmans

Ik heb mij afgevraagd, waarom nu eigenlijk het referendum wordt afgewezen, juist omdat dit als een vorm van directe democratie in de plaats zou treden van de beslissing van de Staten-Generaal. Ik vind dit een wat bevoogdend standpunt.

Ik heb een wijzigingsvoorstel ingediend op punt 2.1.9, dat over de beëdiging en de inhuldiging handelt. In 1848 werd de bepaling in de Grondwet weggelaten, volgens welke de Koning ook door de staten der onderscheiden provincies moest worden gehuldigd.

Dit gebeurde volkomen te recht omdat die bepaling herinnerde aan een staatsordening, die sinds het einde van de achttiende eeuw was vervallen. In 1848 miste deze bepaling dus al lang elke redelijke grondslag. De theorie was dat, wanneer eenmaal de Staten-Generaal, in naam van het Nederlandse Volk, de nieuwe vorst hadden erkend en hem trouw hadden gezworen, de erkenning van de verschillende gedeelten, waarmee het Nederlandse volk was samengesteld, veilig achterwege kon blijven.

Ik denk dat het juist is, hier even bij stil te staan. Dit geeft immers aan dat men indertijd van oordeel was dat iets wat niet nodig was, óók niet in de Grondwet moest worden geregeld. Voor de vervulling van het koningschap was het niet van belang, of die Koning nu in alle provincies werd ingehuldigd of niet. Dit is een vingerwijzing in de richting van wat ik nu wil gaan zeggen.

De PPR kiest voor de grondwetswijziging als uitgangspunt: een goede structuur en systematiek alsmede een verwerping en verwijdering van hetgeen langzamerhand als inhoudsloze traditie mag worden opgevat en haaks staat op de werkelijke constitutionele structuren en verhoudingen in Nederland. Ik wil in dit verband twee voorbeelden geven.

Het Koninklijk Besluit wordt door veel Nederlanders opgevat als een persoonlijk besluit van de Koning, zeker als het gaat om benoemingen en onderscheidingen. Tot mijn ontsteltenis trof ik de vorige week in 'NRC-Handelsblad' een advertentie van uiteraard een Haagse notaris aan, die mededeelde dat het Hare Majesteit de Koningin had behaagd om hem te benoemen tot notaris met standplaats Den Haag. Nog afgezien van de vraag, of dit niet riekt naar commercialisering – en of de organisatie van notarissen daarnaar zou moeten kijken – vormt dit een illustratie van wat ik bedoel.

Hoe vaak hoort men niet nieuwe burgemeesters ook Hare Majesteit en niet de Minister van Binnenlandse Zaken of het Kabinet persoonlijk bedanken voor hun benoeming?

Dit geeft aan hoe dergelijke situaties worden misbruikt. Terecht stelde Ambtgsheer in 1971 al voor, de Koning, zijn ambt aanvaard hebbende, zodra mogelijk te laten verschijnen in een speciaal daartoe te beleggen Verenigde Vergadering van de Staten-Generaal. Het enige wat de Koning daar naar mijn oordeel moet doen, is beëdigd worden. De rest is overbodig. De beëdiging kan en moet een waardig evenement zijn, zoals de beëdiging van presidenten in andere landen maar het is en blijft een beëdiging. Dat huldigen komt uit de Middeleeuwse sfeer voort, toen alle helden van toen, de graven, baronnen en landsheren werden gehuldigd. Dat is nu uit de tijd.

De PPR-fractie acht op zich zelf een beëdiging in de Ridderzaal de juiste. Toch heb ik ervan afgezien daarvan een voorstel te maken. Ik zal ook zeggen waarom. Ik wil geen discussie voeren over het al dan niet in Amsterdam doen plaatsvinden van die gebeurtenis. Let wel, de PPR-fractie zou zelf nooit met een voorstel komen daarvoor een bepaalde plaats aan te wijzen en acht de zetel van het parlement daarvoor de meest voor de hand liggende plaats.

Nu echter de Regering wel is gekomen met het voorstel Amsterdam te vermelden en de meerderheid van de Kamer daartegen geen bezwaren blijkt te hebben, wil ik zelfs de lichtste indruk vermijden dat Amsterdam zou moeten vallen vanwege de gebeurtenissen op 30 april j.l., want die gebeurtenissen vinden ook plaats in Zürich en Berlijn en kunnen ook plaatsvinden in Den Haag. Wel past naar mijn mening de vrijheid naar bewind van zaken te handelen ter zake van de plaats van beëdiging beter bij onze opzet, de Grondwet wat af te slanken en te beperken tot wezenlijke zaken.

Ik kom nu tot wetsontwerp 16 035, waarmee ik geenszins gezegd wil hebben dat er niet nog veel meer te zeggen zou zijn.

Als uitgangspunt wordt in het voorstel ten aanzien van Koning, Ministers en Staatssecretarissen genomen, dat de bestaande verhouding tussen Koning en Ministers ongewijzigd dient te blijven. Die verhouding wordt bepaald door de omstandigheid, dat de Koning onschendbaar is en de Minister verantwoordelijk. In de memorie van antwoord wordt ook het streven gemeoreerd, de bestaande verhouding

beter te verwoorden. In dezelfde memorie wordt vermeld dat de Koning zich zal beperken tot uitoefening van zijn taak overeenkomstig 'the rights to be consulted, to encourage, to warn'.

Wie zou er nu eigenlijk tegen kunnen zijn, deze rechten om geraadpleegd te worden, aan te moedigen en te waarschuwen in de Grondwet op te nemen, in plaats van de bepaling dat de Regering wordt gevormd door Koning en Ministers? De bestaande positie van de Ministers en de Koning en de bestaande verhouding ten opzichte van elkaar wordt hierdoor duidelijker verwoord. De rechten zouden kunnen worden omschreven in paragraaf 1, de Koning. Dan kan de ondertekening van koninklijke besluiten en wetten en die van benoemingen van Minister-President, Ministers en Staatssecretarissen door de Koning (artikelen 2.2.6 en 2.2.7) ook worden verzet naar paragraaf 1. Wellicht kan de Regering eens haar visie geven of mijn indruk juist is, dat dan een meer systematische opzet van de Grondwet wordt verkregen, doordat in de paragraaf handelende over de Koning ook diens taken worden opgesomd.

Ik ben van mening dat de ontwikkeling dermate is voortgeschreden, dat de functie van de Regering er een is waarvoor in het klassieke schema van de trias politica, toen de politiek nog niet zo'n zware rol speelde, geen plaats meer is. Een alternatieve, de werkelijkheid dekkende functionele heb ik niet gevonden. Er treedt een vermenging van bevoegdheden op als een resultante van bepaalde machtsverhoudingen. De term 'Regering', aangevende een globale functie-aanduiding, is te globaal om een mogelijke ongewenste ontwikkeling te voorkomen. Waakzaamheid van de Staten-Generaal is geboden. Op zich zelf zou een nadere gedachtenwisseling over de functie van de Regering en van de Tweede Kamer op haar plaats zijn waarbij de legitimatie van de Regering en van de Kamer richtinggevend dient te zijn. Men kent mijn oude standpunt, dat een niet federaal land als Nederland ook maar één Kamer nodig heeft.

Het staatsrecht draagt geen bouwstenen aan voor het voeren van een fundamentele discussie. Het schiet tekort. De legitimatie van de Kamer en van de Regering zou de volksvertegenwoordiging in de positie kunnen plaatsen van het primaat der staatsorganen. Het erkennen van het primaat van de volksvertegenwoordiging brengt naar mijn mening niet met zich, dat er sprake is van een ongecontroleerde

Waltmans

macht van de volksvertegenwoordiging, maar wel dat deze macht niet in eerste aanleg door de Regering beperkt dient te worden (memorie van antwoord, blz. 4, tweede alinea). Deze macht dient beperkt te worden en wordt beperkt door de Grondwet, met name ook door de grondrechten.

Ik maak een enkele opmerking over hetgeen staat op blz. 5, middelste alinea, van de memorie van antwoord. Dat persoonlijke opvattingen van de Koning en meningsverschillen tussen de Koning en de Ministers niet naar buiten behoren te treden is te verdedigen, gegeven het feit dat Koning en Ministers een eenheid vormen in het voorstel, evenwel niet zozeer om het gevaar van uitholling van de constitutionele monarchie op te roepen – zoals in de memorie van antwoord wordt gesteld – als wel om te voorkomen dat de ministeriële verantwoordelijkheid – de scharnier van het parlementaire stelsel – ten opzichte van de Kamer kan worden gefrustreerd omdat de Koning niet ter verantwoording is te roepen. Het belang van de ministeriële verantwoordelijkheid weegt zwaarder dan het belang van het voortbestaan van de constitutionele monarchie. De democratie is belangrijker dan de monarchie.

In erken dat de Koning onschendbaar zal moeten blijven, zowel wanneer de twee-eenheid – koning plus ministers is regering – uitdrukkelijk in de Grondwet wordt opgenomen als ook indien men deze twee-eenheid niet tot uitdrukking brengt in de Grondwet door in paragraaf 1 de taak van de Koning te omschrijven en in paragraaf 2 de taak van de Ministerraad. Bij mij dringt zich toch even een vergelijking van de positie van de Koning met die van de ambtenaren op als het gaat om de onschendbaarheid. In feite zijn natuurlijk ook de ambtenaren onschendbaar in die zin dat zij geen verantwoording aan de Kamer behoeven af te leggen. De betreffende bewindsman draagt die verantwoordelijkheid.

Op blz. 10, laatste alinea, van de memorie van antwoord wordt gezegd, dat de eenheid tussen Koning en Ministers een belangrijk staatsrechtelijk voorschrift is. Ik zou dit op een andere manier ter discussie gesteld willen zien. Welke gevolgen heeft het als de Koning alleen de functie van staatshoofd heeft, zoals in Zweden? Ik denk niet dat het hebben van die functie als enige functie en de erkenning daarvan fundamentele staatsrechtelijke gevolgen zal hebben.

Immers, dit is toch in feite dé functie van de Koning? Deze functie maakt toch dat de Koning bemoeiing heeft met regeringswerkzaamheden? Wat komt er nog meer bij dan alleen de functie als staatshoofd ter rechtvaardiging van het feit dat de Koning bemoeiing heeft met regeringswerkzaamheden? Ik zie dat niet. Als staatshoofd immers heeft de Koning het recht 'to be consulted, to encourage and to warn'? Hiervoor is het niet eens noodzakelijk dat de Koning uitdrukkelijk bestempeld wordt als deel van de regering. Wat is de Koning meer dan staatshoofd?

Op blz. 11 van de memorie van antwoord wordt gesproken over de benoeming van de Ministers. Ik vind het geen gek idee om het begrip 'koninklijk besluit' te vervangen door 'regeringsbesluit'. De laatste term is volstrekt logisch. De ministeriële verantwoordelijkheid wordt naast artikel 2.2.1. dan nog eens geaccentueerd. Volgens de memorie van antwoord zou hiermee de indruk gewekt worden dat de staatkundige verhoudingen gewijzigd zouden worden door invoering van dit nieuwe begrip. Mijn vraag is: Is dit niet gemakkelijk op te vangen door uitdrukkelijk te stellen dat niet beoogd wordt een wijziging van de staatkundige verhoudingen aan te brengen maar tekstueel de huidige staatkundige verhoudingen beter weer te geven?

De D'66-fractie heeft de trits ambtenaren-ministers-parlement ter sprake gebracht. De controle in het vertegenwoordigend lichaam wordt knibbelen in de marge genoemd. Gesproken wordt over de onmacht van het parlement.

Ondanks alle ontkenningen van de Regering is het veler indruk dat de Kamer vaak niet veel meer kan doen dan knibbelen in de marge. Immers, niet gesteld kan worden dat de ontlasting van de ministeriële functie door de vergroting van het aantal zelfstandige bestuursorganen, belast met beleidsuitvoering, automatisch betekent dat de Kamer wordt ontlast. Bij een andere gelegenheid – bij de regeling van de werkzaamheden van de Kamer zelf – zal ik hierop nader terug kunnen komen.

Er is gelukkig heel wat duidelijkheid gegeven over de positie van de staatssecretaris in de nadere toelichting op artikel 2.2.5. Al met al wordt naar de mening van mijn fractie een evenwichtig geheel ontworpen waarbij de grenzen niet zodanig eng zijn getrokken dat mogelijke gewenste ontwikkelingen bij voorbaat door de Grondwet onmogelijk worden gemaakt.

Ten aanzien van artikel 2.2.7 betreffende het contraseign bij benoemingsbesluiten – en ik zeg dit niet om de Minister-President angst aan te jagen – begrijpt mijn fractie niet, dat uit de tweede volzin van dit artikel onder de overige Ministers ook de aftredende Minister-President moet worden begrepen. Uit de tekst blijkt dit niet. Moet ik dit desalniettemin zo verstaan?

Voorts kom ik aan artikel 2.2.8, de ambtsaanvaarding. Ik denk dat iedereen in Nederland wel weet, hoezeer de PPR-fractie bezwaren heeft tegen alle mogelijke nevenfuncties, niet alleen van bewindslieden, maar ook van kamerleden. Wij vinden het niet zo vanzelfsprekend dat men commissaris is bij defensiebedrijven en in de Kamer voor die bedrijven gaat pleiten. Dat soort ongewenste dingen achten wij niet juist. Men moet echter niet doen, alsof met een gedragscode het een en ander afdoende is geregeld. Aan nevenfuncties dient de vereiste aandacht te worden besteed. Als de Grondwet wel de bepaling bevat dat voor het huwelijk van de Koning toestemming bij wet nodig is, vraag ik mij af, wat ertegen pleit, in de Grondwet voor te schrijven, dat het uitoefenen van een nevenfunctie door de bewindslieden eveneens bij wet toegestaan dient te worden.

Ten aanzien van het ontwerp 16 036 betreffende de Ministerraad en het contraseign merk ik het volgende op. Op blz. 3, tweede alinea van de memorie van antwoord worden de zaken mijns inziens omgedraaid door te stellen dat de problematiek van de 14 onverenigbare departementen niet primair is gelegen in de departementale indeling, doch veeleer in de maatschappelijke problematiek. Wel is juist de opmerking dat alleen met een bepaling in de Grondwet deze problematiek niet wordt opgelost. Dat neemt niet weg, dat de Grondwet toch een aantal organisatieregels biedt, ook in andere artikelen, en dat op zich een bepaling in de Grondwet die erop gericht is, deze problematiek van de noodzakelijke verenigbaarheid van departementen, die zo veelal ontbreekt, tot een oplossing te brengen.

Omtrent de taakomschrijving van de Ministerraad voel ik veel voor een aanvulling. Naast bevordering van de eenheid van het regeringsbeleid dient behandeling of beraadslaging en besluitvorming van het regeringsbeleid opgenomen te worden. Het bezwaar dat betrekking heeft op de relatie met andere staatsorganen kan opgelost worden door naar de Staten-Generaal toe te bepalen, dat ook de Ministerraad

Waltmans

verantwoordelijk is voor het algemene regeringsbeleid. Hiermee wordt tevens de collectieve verantwoordelijkheid grondwettelijk benadrukt. De relatie van de Ministerraad naar de Koning toe is slechts een interne aangelegenheid. Immers, de Koning is onschendbaar.

De positie van de Minister-President is thans nog onvoldoende uitgekristalliseerd. Daarom is het aan te bevelen, een en ander over te laten aan de feitelijke ontwikkelingen. Die feitelijke ontwikkelingen hangen natuurlijk ook af van de politieke verhoudingen waarin wij zitten. De vraag is, of de positie van de Minister-President vooral dient af te hangen van de bestaande politieke verhoudingen. Mij lijkt dat wat lijdzaam. Er moet een visie worden ontworpen over de plaats van de Minister-President in de Ministerraad en mogelijk eigen taken voor hem. Vanuit deze visie kan dan nagegaan worden, wat de beste procedure zou zijn, een persoon als zodanig aan te wijzen, c.q. te benoemen.

Artikel 86, zevende lid van de huidige Grondwet stelt dat er door een of meerdere Ministers mede wordt ondertekend. Dat er sprake is van mede-ondertekening is historisch te verklaren. Dit woord vervult thans geen functie meer. Het is absoluut ondenkbaar dat een wet of koninklijk besluit niet voorzien zou zijn van de handtekening van de Minister of een Staatssecretaris. Aangezien het ondertekenen door de Minister of Staatssecretaris zo vanzelfsprekend is geworden, verdient het laten vervallen van het woord mede sterke aanbeveling, zoals ook de CDA-fractie in het eindverslag voorstelt.

Ik zou nog een stap verder willen gaan door te stellen dat het thans veel eerder de vraag is waarom de Koning mede-ondertekent. Deze stelling zal op dit moment nog wel onhaalbaar zijn, neem ik aan, maar wellicht kan men een stap in deze richting doen door de volgorde van artikel 2.2.6. om te draaien en eerst de minister/staatssecretaris te laten tekenen en dan pas de Koning. Door verandering van de volgorde kan tot uitdrukking worden gebracht dat eerst de handtekening van een lid van het kabinet vereist is, alvorens de Koning mag ondertekenen. Dat is toch ook de huidige praktijk.

Het is toch niet zo dat eerst de Koning ondertekent en daarna de minister? Eerst ondertekent de minister en daarna de Koning. Dat lijkt mij ook een juiste gang van zaken. Door middel van zijn handtekening legt eerst de politiek verantwoordelijke vast dat hij de

politieke verantwoordelijkheid op zich wil nemen. Door middel van zijn handtekening verklaart de Koning dat het besluit overeenkomstig de regels tot stand is gekomen en dat afkondiging kan plaatsvinden.

Mijnheer de Voorzitter! Verdere opmerkingen zal ik maken bij de behandeling van de artikelen en daarop voorgestelde amendementen.

□

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Uit de tijd dat ik bewust kennis maakte met het staatsrecht herinner ik mij een gezegde dat onder Utrechtse studenten gangbaar was. Ik studeerde overigens niet aan die universiteit. Het kwam erop neer dat slechts één hoogleraar in de Nederlandse Grondwet werd genoemd, namelijk prof. mr. W. F. Prins, die aan de universiteit van Utrecht staatsrecht en administratief recht doceerde. Stof tot deze interpretatie leverde het huidige artikel 10, aanvangende met de woorden: 'De Kroon der Nederlanden is en blijft opgedragen aan Zijne Majesteit Willem Frederik, ...Prins...'

Naar het regeringsvoorstel doet vermoeden, zal prof. Prins uit de nieuwe grondwet verdwijnen. Hijzelf zal er niet rouwig om zijn, maar de Utrechtse studenten in het staatsrecht zijn een grappiger. De grondwet is in de tekst echter een Koning rijker geworden, namelijk Koning Willem I. Het is even wennen, maar de accentverschuiving lijkt logisch, omdat de overgang van het stadhouderschap onder het Huis van Oranje naar het koningschap daarmee nog markerender is aangegeven. Naar mijn mening is het met het oog op de continuïteit van de banden tussen het Huis van Oranje en het Nederlandse volk van belang, dat moment van overgang in de grondwet vast te houden en niet het nationale koningschap te laten wortelen in de persoon van de op het moment van de grondwetsherziening regerende Koning.

Bij een grondwetswijziging als deze ligt het voor de hand, zich te bezinnen op de functie van het Koningschap in de Nederlandse samenleving. In de memorie van antwoord staat dat in ons land het Koningschap onder het Huis van Oranje een geïntegreerd deel van de democratie is. Ook al is de monarchie elders geen vanzelfsprekende zaak, in Nederland is zij dat gedurende vele jaren wel. Ik kan dat volmondig beamen. Toch is het zinvol, ook vanzelfsprekende zaken zo nu en dan te bespreken, al was het maar om hun vanzelfsprekendheid te toetsen of te be-

vestigen. Het staat als een paal boven water dat het erfelijk vervullen van een publieke functie naar de huidige opvattingen over democratie een hoge uitzondering is. De kernvraag is niet, zoals de memorie van antwoord veronderstelt, of democratie en monarchie goed samengaan.

De vraag is of een monarchie in een democratie gewenst is. Die vraag wil de VVD-fractie in haar algemeenheid niet bevestigend beantwoorden; voor Nederland en voor de Nederlandse constitutionele monarchie onder het huis van Oranje waarbij ik aanteken dat dit huis zich na Koningin Wilhelmina in vrouwelijke lijn voortzet; dus eigenlijk een feministisch principe, de naam van de vrouw als familienaam wel.

In de schriftelijke gedachtenwisseling zijn de bewindslieden slechts ingegaan op de staatsrechtelijke positie van de Koning, naar aanleiding van de betiteling en de indeling van hoofdstuk II. De Koning is in de eerste plaats staatshoofd en zijn positie wordt in overwegende mate bepaald door het feit dat hij te zamen met de ministers het orgaan Regering vormt, zo zegt de memorie van toelichting. Dat is een globale taakomschrijving die verder niet veel onthult over de aard en de wenselijkheid van het Koningschap. Er is nog een aantal andere aspecten met meer maatschappelijke dan staatsrechtelijke betekenis, die ik zal trachten oppervlakkig aan te duiden, zonder de pretentie van een naar volledigheid strevende analyse.

Tot de staatsrechtelijke positie van de Koning behoort behalve het meedelen oordelen over zaken van staatsbelang ook het optreden als een soort arbiter bij de kabinetsformatie, als politieke partijen er zelf niet in slagen, tot overeenstemming te komen. Dat is een delicate zaak, die bevestigt dat het Koningschap onpartijdig, boven de partijen staand behoort te zijn.

De Staatscommissie-Cals/Donner noemt in haar eindrapport op blz. 34 als functie dat de Koning als staatshoofd het gehele staatsbestel naar binnen en naar buiten moet representeren. Hij belichaamt het symbool van de nationale eenheid. Naar buiten toe, naar andere landen, komt daar onmiskenbaar een aspect van public relations bij: hoe 'verkoop' de Koning Nederland. Dit slaat uiteraard niet op de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

Naar binnen, in het eigen land, is de public-relationsfunctie veel ingewikkelder en bergt zij tegenstrijdigheden in zich. Enerzijds moet de Koning stijlvol, ceremonieel en afstandelijk zijn,

Kappeyne van de Coppello

anderzijds moet hij populair zijn; men moet zich met hem en zijn gezin kunnen identificeren. Hij moet de Nederlandse burgerlijke eenvoud en sentimentaliteit kunnen weerspiegelen. Hij moet benaderbaar zijn, maar niet te gemakkelijk benaderbaar.

Hierbij doet zich het fenomeen voor van de belangrijkheidsafstraling, dat berust op een zeer oude primitieve behoefte. Toen onze voorouders nog kannibalistisch waren, aten zij met voorliefde de hersenen van een gevaarlijk tegenstander op in de veronderstelling dat zij daarmee de eigenschappen van die tegenstander zouden verwerven. Op dezelfde manier hebben velen de behoefte, in aanraking te komen met belangrijke personen, opdat een deel van die belangrijkheid op hen afstraalt en zij zich daardoor beter gaan voelen. Op dat verschijnsel berust een groot deel van de magie van het Koningschap.

Een verlengstuk daarvan is de rol van de Koning als heilbrenger. Sommigen die in de bureaucratie tussen wal en schip zijn geraakt, zien hun laatste redding in 'een brief aan de Koningin'. In zoverre vervult de Koning een zekere ombudsfunctie.

Al deze verschillende functies en rollen zouden in theorie wellicht ook door een president kunnen worden waargenomen, maar met minder afstandelijkheid, minder onpartijdigheid en veel minder aantrekkingskracht. Het feit dat er één familie is, namelijk het Huis van Oranje, die het Nederlandse volk vanaf zijn onafhankelijkheid heeft begeleid en die steeds prins en prinsessen oplevert die Nederland willen dienen – de laatste anderhalve eeuw als staatshoofd – schept een zeer speciale band die in moeilijke tijden steeds extra verstevigd wordt. Die band is de ruggegraat van het koningschap onder het huis van Oranje en die band wordt door het merendeel van het Nederlandse volk, uit welke overwegingen dan ook – godsdienstige, levensbeschouwelijke of andere – als zinvol en wenselijk ervaren, als waard om behouden te blijven.

Het Koningschap past zich in zijn functioneren telkens aan – zie de public relations-functie – aan de eisen die de moderne maatschappij stelt. De mensen die het Koningschap vervullen, groeien mee met de tijd waarin zij leven. De lasten van het Koningschap zijn echter zwaar, of worden zelfs zwaarder naarmate er meer eisen aan de vervulling ervan worden gesteld. Het is een functie voor het leven, in principe zonder pensioengerechtigde

leeftijd, achturige werkdag of andere afgrenzingen dan wel zekerheden.

Het is een roeping die een volledige inzet vergt voor het volle licht der publiciteit, in een tijdperk waarin bescherming van de persoonlijke levenssfeer van iedere burger een belangrijk goed is. Een symbool te zijn, kan een bedreiging vormen voor de ontplooiing van de eigen persoonlijkheid. Nederland doet er goed aan zuinig te zijn op haar Koningschap. Daarmee bedoel ik niet de krenterigheid waarmee de Koning gewoonlijk het inkomen der Kroon weegt.

Ik heb terzijde nog een vraagje dat mij op de valreep van de behandeling van deze grondwetswijziging is ingevallen. Is het Koningschap eigenlijk wel een ambt. Deze aanduiding van het Koningschap komt voor in de tweede volzin van artikel 2.1.9 luidende: 'Hij zweert of belooft trouw aan de Grondwet en een getrouwe vervulling van zijn ambt.'

De laatste zes woorden zijn opgenomen analoog aan de beëdiging van ministers en staatssecretarissen. In een ambt wordt men benoemd of gekozen. De Koning wordt in een normale lijn van erfopvolging noch benoemd noch gekozen tot uitoefening van de Koninklijke functie. Hij is uit hoofde van de Grondwet rechtstreeks tot die uitoefening bevoegd indien hij aan de aldaar gestelde voorwaarden voldoet. Is het dan wel juist het woord 'ambt' met betrekking tot de Koning te bezigen? Is het niet beter te spreken van een getrouwe vervulling van het koningschap of van een getrouwe uitoefening van het koninklijk gezag?

Bij de regent ligt de situatie anders. Hij oefent het Koninklijk gezag weliswaar enige tijd uit, maar wordt daartoe bij wet benoemd. Het regentschap kan mijns inziens wel als ambt worden beschouwd.

Het Koningschap is een onderdeel van de democratie en heeft alleen recht van bestaan voor zover het door de democratie en haar rechtsregels wordt geschraagd. Er kunnen twee oorzaken zijn van een mogelijk verdwijnen van het Koningschap.

In de eerste plaats: de prins en prinsessen Van Oranje geven de brui aan het Koningschap omdat zij een normaal leven willen leiden.

In de tweede plaats: het Nederlandse volk heeft geen behoefte meer aan het Koningschap. Beide processen zullen, als zij zich voltrekken – ik hoop en verwacht van niet – zeer geleidelijk tot rijping komen. Angst voor revolutie, zoals in 1918, behoeft er niet meer te zijn.

De nogal felle schriftelijke gedachtenwisseling over artikel 2.1.7 inzake een eventuele benoeming van een opvolger in het Koningschap komt mij dan ook prematuur en lichtelijk overdreven voor. Onder meer is van de zijde van de PvdA de vraag opgeworpen of aan de keuze van een nieuwe erfopvolger buiten de normale lijn van erfopvolging omdat deze ten einde loopt, niet eerst ten principale de vraag of men een andere staatsvorm moet kiezen, zou moeten vooraf gaan. De Regering wil daaromtrent geen bepaling in de Grondwet opnemen. Met alle respect vind ik die discussie toch krakelen om des Konings baard.

De heer **Patijn** (PvdA): Des opvolgers baard.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Dat hoeft niet. De Koning kan ook afstand hebben gedaan; hij is er dus nog wel.

Beraadslagingen ten principale over de monarchie kunnen in het parlement op elk moment worden gevoerd. Gebeurtenissen die de ministeriële verantwoordelijkheid voor de Koning of voor andere leden van het Koninklijk Huis hebben geactiveerd, kunnen daartoe een aanleiding vormen. Er zijn echter ook volksvertegenwoordigers die geen enkele aanleiding nodig hebben om spontaan van hun positieve dan wel negatieve instelling ten opzichte van het Koningschap te getuigen.

Ieder tweede-kamerlid kan op elk moment een initiatief-voorstel indienen tot wijziging van elk onderdeel van de Grondwet, ook die delen die het Koningschap behandelen. Daarmee wordt dan het Koningschap ten principale aan de orde gesteld. Het zou toch wel heel wonderlijk zijn, indien de Grondwet dwingende en daardoor tevens beperkende voorschriften zou gaan geven in welke situatie het Koningschap wel en in welke het niet aan de orde zou mogen worden gesteld.

Waar gaat het in artikel 2.1.7 eigenlijk om? De normale lijn van erfopvolging eindigt met de Koning en er is geen aangewezen troonopvolger. Als de Koning nog functioneert, kan de regering een wetsvoorstel indienen dat in de benoeming van een opvolger voorziet. Als de Koning afstand heeft gedaan of is overleden, moeten de Kamers in verenigde vergadering een beslissing nemen omtrent de benoeming van een Koning. In beide gevallen worden de Kamers vóór de besluitvorming ontbonden en nieuw gekozen.

Het is naar de mening van de VVD-fractie een uitgemaakte zaak dat bij de

Kappeyne van de Coppello

afweging of er een nieuwe erfopvolger dan wel Koning moet worden benoemd, het Koningschap impliciet mede ten principale aan de orde is. Wie 'ja' zegt tegen een opvolger, zegt 'ja' tegen het Koningschap. Blijkt er op grotere schaal onverschilligheid of afkeer jegens het Koningschap te zijn ontstaan, dan zal er ook geen animo meer zijn om een opvolger te benoemen.

Over de benoeming van een opvolger of Koning kan wél terstond – zij het met een versterkte meerderheid – in het parlement worden beslist. Over de staatsvorm kan dat niet. Over behoud of afschaffing van de monarchie kunnen immers wel moties worden aangenomen, maar die hebben geen rechtskracht. Een principiële wijziging in het bestaande systeem kan slechts via de bewerkelijke weg van een normale grondwetswijziging tot stand worden gebracht. Bovendien stapt men niet van de ene dag op de andere naar een andere staatsvorm over. Behalve grondwetswijziging is daartoe zonder twiifel ook wijziging van de organieke wetgeving nodig en die neemt meestal – belastingwetgeving uitgezonderd – veel tijd in beslag.

Wij kunnen nu niet voorzien hoe de staatkundige werkelijkheid zal zijn in de situatie waarvoor artikel 2.1.7 is geschreven. Eventuele complicaties die zich kunnen voordoen, zullen dan politiek moeten worden opgelost.

De Regering heeft aan de open formulering van de huidige Grondwet extra accent gegeven. Er is geen enkele dwang om een opvolger te benoemen. De bepaling is facultatief. Het afschaffen van het bijeenroepen van het parlement in dubbelen getale, het invoeren van een ontbinding van de Kamer en het voorschrijven van besluitvorming in verenigde vergadering met tweederde meerderheid hebben de volle instemming van de VVD-fractie. Het verlaten van de grondwettelijke lijn der erfopvolging is per slot van rekening een gewichtige stap die zorgvuldig moet worden genomen.

Wat die grondwettelijke lijn van erfopvolging zelf betreft, vindt de VVD-fractie dat de omgrenzing van bloedverwantschap tot in de derde graad juist is getrokken. Het is uit een oogpunt van continuïteit niet verstandig, te zeggen dat er op een gegeven ogenblik veel potentiële opvolgers zijn en dat de erfopvolging maar moet worden beperkt tot de tweede graad. De tweede helft van de vorige eeuw heeft aangetoond hoe snel zo'n situatie zich ongunstig wijzigen kan. Ook het gelijk-

stellen van dochters met zonen voor de erfopvolging wordt door mijn fractie zeer toegejuicht. Evenzeer het uitdrukkelijk vermelden dat ook de Koning van het parlement goedkeuring voor zijn huwelijk moet krijgen.

Ik heb uit de memorie van antwoord begrepen dat uit een overweging van grondwetgevingsmateriaal thans door de Regering wordt voorgesteld, de huwelijks toestemmingswet in verenigde vergadering te behandelen. Hoewel wij de tot nu toe gevolgde procedure van afzonderlijke behandeling in beide Kamers bevredigend vonden – van een per Kamer verschillend oordeel dat de Regering als argument aanvoert, is in de praktijk nooit gebleken – zullen wij ons tegen het nieuwe artikel 2.1.5 niet verzetten. Wij zijn wel benieuwd, of de Eerste Kamer ermee zal instemmen dat haar besluitvorming ondergaat in die van de verenigde vergadering.

De aarzeling, in het voorlopige verslag geuit over het ontbreken van een recht van potentiële erfopvolgers, nog voordat zij tot het koningschap worden geroepen, van de opvolgingsverwachting afstand te doen, is ondanks de argumentatie in de memorie van antwoord en de nota naar aanleiding van het eindverslag nog niet overwonnen. Ik begrijp zeer wel de gereserveerdheid van de Regering jegens de mogelijkheid, het met zoveel waarborgen en zorgvuldigheid omklede systeem van erfopvolging door de individuele beslissing van één persoon ter zijde te stellen. Tegenover het recht op het koningschap staat ook een zekere plicht tot koningschap. Deze plicht is echter niet absoluut.

De Koning kan en mag afstand doen; dit is buiten kijf. De ministers zullen stellig aandrang op hem uitoefenen, het koningschap te blijven vervullen, als zij menen dat het belang van de staat dit vereist. De Koning beslist echter zelf en zijn beslissing geeft de doorslag. Waarom wordt een soortgelijke bevoegdheid niet gegeven aan een potentiële erfopvolger, voordat hij het koningschap bereikt?

De Regering is van mening dat erfopvolging een publiekrechtelijk karakter heeft en dat een alleenbeslissingsrecht van de troongerechtigde met dit publiekrechtelijke karakter in strijd is. Een vergelijking met het afstand doen door de Koning gaat volgens de Regering niet op, omdat in die concrete situatie alle belangen wel tegenover elkaar kunnen worden afgewogen en in het geval van afstand doen door een potentiële erfopvolger niet.

Logisch gezien is dit een drogredenering. Het moment waarop een potentiële erfopvolger van zijn verwachting van de troon afstand wil doen, is even concreet als het moment waarop de Koning afstand wil doen. Er kan wel degelijk een afweging van belangen plaatsvinden. De Regering bedoelt waarschijnlijk te zeggen dat men toekomstige ontwikkelingen niet kan voorspellen en dat er tussen het moment waarop de potentiële erfopvolger de brui eraan wil geven en het moment waarop hij daadwerkelijk tot het koningschap zal worden geroepen, zich allerlei nieuwe ontwikkelingen kunnen voordoen. Dit geldt echter evenzeer voor een aftredende Koning. Hem kan worden tegengeworpen: Majesteit, wacht u nog met aftreden; misschien krijgt u er in de komende jaren kinderen of kleinkinderen bij. Dan is de situatie geheel anders en kunnen alle belangen beter tegen elkaar worden afgewogen.

Wat de Regering vermoedelijk in het achterhoofd heeft, is dat jeugdige levensdrift potentiële erfopvolgers tot besluiten kan brengen die zij niet hadden genomen, wanneer zij in een meer bezonken levensfase hadden verkeerd. Eén uur van onbedachtzaamheid kan maken dat men jaren schreit. De betrockene wordt door de ervaring stellig rijper – zonder schreien komt men gewoonlijk niet tot volle wasdom – hij kan echter geen Koning meer worden.

Ik kan mij indenken dat de Regering het erfopvolgingssysteem wil beveiligen tegen onbezonnenheden, al merk ik dat dit enigszins strijdig is met het algemene principe, niet alleen in het privaatrecht, maar ook in het publiekrecht, dat meerderjarigen ertoe bevoegd zijn, zelfstandig beslissingen te nemen en het recht hebben, in hun eventuele dwaasheden te worden gerespecteerd. Zelfs voor minderjarigen ontwikkelt zich tegenwoordig een tendens hiervan.

In het huwelijk treden, wat zonder toestemming van de Staten-Generaal gelijk staat aan afstand doen, acht de Regering geen deugdelijk middel tot ontduiking van het koningschap. Het is immers aan de Regering, uit te maken of een goedkeuringswet wel of niet wordt ingediend. Met andere woorden: de Regering houdt de teugels in de hand.

Het willen ontgaan van het koningschap lijkt mij geen solide basis voor een huwelijk, maar het kan een niet onbelangrijk nevaspect zijn, geboren uit de wil, zijn leven zoveel mogelijk naar eigen smaak en behoefte in te richten. De Regering heeft formeel ge-

Kappeyne van de Coppello

lijk, als zij stelt dat de beslissing over het indienen van een goedkeuringswet uitsluitend bij haar ligt. Dit betekent dat zij een dergelijke wet kan indienen tegen de wil van de betrokkene in. Als deze wet niettemin door het parlement wordt goedgekeurd, wordt de beslissing over afstand doen verschoven tot het moment van het koningschap. Is hiermee veel gewonnen? De bereidheid, Koning te worden, zal er niet groter op worden, naar ik vrees.

Misschien heeft een dergelijke besluitvorming zelfs een averechts effect. In de praktijk heeft de Regering gelukkig tot nog toe een dergelijke handelwijze nooit toegepast. Artikel 2.1.6, dat de gelegenheid geeft bij wet één of meer personen van de erfopvolging uit te sluiten, biedt geen uitkomst, omdat het slechts kan worden toegepast, 'wanneer uitzonderlijke omstandigheden daartoe nopen'. Dat is een formulering die veel enger sluit dan het oude grondwetsartikel van vergelijkbare strekking dat tot 1922 in de Grondwet opgenomen was, en enger dan de tekst die de Proeve te dien aanzien voorstelde. De Regering is niet van plan artikel 2.1.6 automatisch toe te passen op erfopvolgers die het koningschap niet wensen.

De twijfel die bij mijn fractie is blijven hangen wordt ingegeven door het vermoeden dat de zekerheid die de Regering ten behoeve van het troonopvolgingssysteem wil bieden, in feite een schijnzekerheid is. De Regering geeft zelf in de memorie van toelichting toe dat niemand gedwongen kan worden een door hem niet begeerd ambt op zich te nemen. Dat geldt in nog sterkere mate voor het koningschap dat niet een constitutioneel ambt is, maar een constitutionele roeping. Met kwaadwillige erfopvolgers is het slecht Koning wezen. Is het niet eerlijker de bijzondere aard van die roeping te erkennen en degene die in een vroeg stadium inziet aan die roeping geen gehoor te kunnen geven, het recht te gunnen zijn aanspraken en verplichtingen in dat opzicht prijs te geven? Evenals bij de afstand van de Koning bestaat er dan in de praktijk alle gelegenheid voor de Regering om vooraf invloed uit te oefenen, en voor het parlement om zo nodig de ministeriële verantwoordelijkheid te activeren.

Met waardering voor de positieve bedoelingen van de Regering in dezen vraag ik haar niettemin om haar standpunt inzake afstand van de verwachting van erfopvolging nog eens te willen heroverwegen.

De handhaving van een bepaling dat de nieuwe Koning beëdigd en ingehuldigd wordt in de hoofdstad Amsterdam acht de VVD-fractie terecht. Aan rechten zijn ook verplichtingen verbonden. De VVD-fractie hoopt dat Amsterdam zich wat meer bewust gaat worden van haar positieve tradities met betrekking tot het koningschap en haar stadsbeeld niet uitsluitend laat beheersen door bezoekers van elders uit het land die de leegte in hun leven met het gooien van stenen naar anderen trachten te vullen.

Over de leeftijd waarop de jonge Koning geacht kan worden in staat te zijn het koningschap te vervullen lopen de meningen van de Regering en de VVD-fractie uiteen. In de praktijk zal het vermoedelijk zelden voorkomen dat de aanvaarding van het koningschap gelijk valt met het bereiken van de minimumleeftijd daarvoor. Meestal blijven Koningen zo lang regeren dat hun opvolger zijn opleiding heeft afgerond, een gezin heeft gesticht en over een redelijke levenservaring beschikt. Maar er moet ook met uitzonderlijke omstandigheden rekening worden gehouden.

De Regering wil de minimumleeftijd voor de aanvaarding van het koningschap verhogen van 18 jaar naar 21 jaar om de jonge Koning nog een zekere adempauze in zijn vorming te gunnen en hem bijvoorbeeld nog enkele jaren ongestoord tertiair onderwijs te laten volgen. Dat laatste argument is niet van principiële aard, zo bekende de Regering in de nota naar aanleiding van het eindverslag.

De VVD-fractie vindt het verhogen van de minimumleeftijd een merkwaardige anomalie in een algemene grondwetsherziening waarbij zowel het passieve als het actieve kiesrecht gefixeerd is op een minimumleeftijd van 18 jaren. De ingewikkeldheid van maatschappelijke problemen en politieke vraagstukken presenteert zich niet alleen aan de Koning, maar ook aan de kiezers, de volksvertegenwoordigers, de ministers en de staatssecretarissen. Het tijdstip van 21 jaar is, ook uit het oogpunt van het zich eigen gemaakt hebben van vorming, willekeurig; het zou met gelijkwaardige argumenten op 23, 25 of 30 gesteld kunnen worden. De VVD-fractie geeft de voorkeur aan de handhaving van de 18-jarengrens, zoals in de huidige Grondwet, zij het in andere bewoordingen, vermeld staat.

Met de overige voorgestelde bepalingen in dit ontwerp kunnen wij akkoord gaan. Ik vermeld in het bijzonder nog het beperken in tijdsduur van het

waarnemen van het koninklijk gezag door de Raad van State.

Dit college breidt zich, gezien zijn andere bezigheden zo sterk uit, dat het zich organisatorisch minder leent een dergelijke tijdrovende taak gedurende een langere periode te vervullen.

Aan artikel 2.1.16, luidende: 'De wet regelt wie lid is van het Koninklijk Huis', heb ik na het mondeling overleg van gisteren geen behoefte meer.

In het nieuwe artikel 2.1.18., dat de Koning zijn Huis doet inrichten met inachtneming van het openbaar belang, wordt beter dan voorheen aangegeven dat die inrichting voorwerp van ministeriële verantwoordelijkheid kan zijn. Het gaat er immers niet om welke kleur gordijnen de Koning kiest in zijn woning, maar om de organisatie van zijn hofhouding. Een hof kan beschermen – het woord geeft het in zijn oorspronkelijke betekenis van omheining al aan – het kan ook afschermen en isoleren. In de moderne maatschappij moet het hof de communicatie naar de Koning toe open doen zijn. Met de nodige eerbied voor de persoonlijke levenssfeer van de Koning is begeleiding van ministeriële verantwoordelijkheid in deze toch onmisbaar.

Over de twee wetsontwerpen die gezamenlijk de tweede paragraaf, getiteld 'Koning en Ministers', vormen van het Tweede Hoofdstuk 'Regering', wil ik slechts enige opmerkingen van algemene aard maken, mede naar aanleiding van discussiepunten die bij de schriftelijke behandeling naar voren gekomen zijn. Met strekking, inhoud en concrete bewoordingen van deze paragraaf, zoals de Regering die voorstelt, heeft de VVD-fractie geen moeite. Over de ingediende amendementen wij zij eerst de gedachtenwisseling met de Regering afwachten alvorens een definitief oordeel te vellen.

In artikel 2.2.1., tweede lid, is het bondig geformuleerde principe van het huidige artikel 55 bewaard gebleven. Het verantwoordelijk zijn van de ministers heeft een tweevoudige betekenis in beide betekenissen extern gericht. In de eerste plaats schraagt de ministeriële verantwoordelijkheid de onschendbaarheid van de Koning; in de tweede plaats vormt zij samen met de bepaling over het geven van inlichtingen een spil van de parlementaire democratie, nl. de belangrijkste communicatielijn tussen Regering en parlement, de weg langs welke politieke controle uitgeoefend wordt.

Geheimen plegen te prikkelen tot onthulling. Zo blijft kennelijk het 'Geheim van Soestdijk', nl. de vraag welke invloed de Koning uitoefent op het Re-

Kappeyne van de Coppello

geringsbeleid, voor sommigen een nimmer verdrogende bron van nieuwsgierigheid. Het is een onderwerp voor staatsrechtvorsers of historici. Wat de Koning doet of denkt binnen het kader van de Regering, is voor Kamerleden niet relevant. Sterker, zij behoren het persoonlijke oordeel van de Koning niet te kennen, en als het toevallig via achterklap tot hen komt, moeten zij het buiten hun eigen standpuntbepaling laten.

Nederland is een hokjesland. Wat een ieder is, zegt, doet wordt terstond in een hokje geplaatst ter identificatie. De Koning staat boven alle hokjes. Zodra een persoonlijk oordeel van hem bekend wordt, dreigt het met een gelijkkluidend hokje te worden geïdentificeerd. Dat kan de (onbedoelde) aanloop blijken tot partijdigheid en ondergraving van de onschendbaarheid van de Koning, al is de aanleiding onschuldig. Daarom zou het heel gevaarlijk zijn, indien de persoonlijke mening van de Koning omtrent de en of andere zaak of het een of andere wetsontwerp als argument in de politieke gedachtenwisseling zou worden gehanteerd en bij voorbeeld een Minister tegen de pers zou opmerken dat Majesteit al dan niet geamuseerd zou zijn over het aannemen of verwerpen van amendementen of wetsontwerpen.

Gelukkig deelt de Regering deze opvatting ook, waar zij in de memorie van antwoord beaamt, dat meningsverschillen tussen de Koning en de Ministers dan wel de persoonlijke standpunten van de Koning in het geheel niet naar buiten behoren te komen en dus evenmin een afzonderlijke rol behoren te spelen in de verhouding tussen Regering en parlement. Ik hoop van harte dat de praktijk even sterk zal zijn als de leer.

Met betrekking tot de ministeriële verantwoordelijkheid in het algemeen, niet zozeer voor daden des Konings, maar als algemene verantwoordingsplicht naar de volksvertegenwoordiging, en ook naar de publiciteit en de burgers toe, zijn vooral door D'66 enkele opmerkingen geplaatst die tegenwoordig ook wel in de vakliteratuur te vinden zijn. Die opmerkingen komen erop neer dat de ministeriële verantwoordelijkheid een staatsrechtelijke fictie is die in de praktijk niet meer goed werkt, en dat er ter betere controle van de ambtenarenmacht oplossingen gezocht moeten worden in de richting van een eigen politieke verantwoordelijkheid van ambtenaren en het creëren van zelfstandige bestuursorganen.

In de ministeriële verantwoordelijkheid heeft altoos een zeker fictief element gescholen. Ook in de vorige eeuw toen er een kleiner aantal departementen was en vergeleken met nu slechts een handjevol ambtenaren in dienst was, was het bepaald niet zo dat de minister over de schouder van zijn klerken meelas wat zij aan hun lesenaar stonden te schrijven. Niettemin kon een minister wel verantwoordelijk gesteld worden voor wat zijn ambtenaren deden of nalieten en vanwege die kwetsbaarheid van de minister was het van groot belang dat de ambtenaren zich loyaal ten opzichte van hun minister gedroegen.

De overheidstaak is toegenomen, de departementen en de aantallen ambtenaren zijn gegroeid. Er bestaat ontegenzeggelijk een risico van bureaucrativering en ondoorzichtigheid van overheidsbeleid en overheidsorganisatie. Decentralisatie naar lagere overheidsorganen kan het centrale overheidsapparaat ontlasten waar het functioneel mogelijk en wenselijk is, maar er zal steeds een aanzienlijk deel aan overheidsbemoeiens voor het rijk overblijven.

Heeft het zin die centrale bemoeienis te gaan opsplitsen en toedelen aan zelfstandige bestuursorganen? Ik betwijfel het ten eerste. Misschien zijn zelfstandige bestuursorganen in de aanvang vanwege hun nieuwheid makkelijker toegankelijk dan departementen; ze zijn echter per definitie niet makkelijker controleerbaar. Hun zelfstandigheid staat aan een directe beïnvloeding door het parlement in de weg. In plaats van ter verantwoording te roepen dient het parlement de zelfstandigheid der nieuwe organen te respecteren. Het lijkt me geen verbetering, nog afgezien van de fragmentarisering en de verminderde mogelijkheid tot coördinatie. Dit betekent niet dat ik tegen de instelling van ieder zelfstandig bestuursorgaan zou zijn. Het betekent alleen dat ik in de creëring van zelfstandige bestuursorganen geen oplossing zie uit een oogpunt van waarmaken van ministeriële verantwoordelijkheid.

De bezwaren die de Regering heeft tegen de invoering van een aparte ambtelijke verantwoordingsplicht naast de ministeriële verantwoordelijkheid, deel ik volkomen. Het is natuurlijk niet interessant als minister en ambtenaar hetzelfde zeggen of elkaar aanvullen, zoals nu regelmatig in mondeling overleg met kamercommissies of in openbare vergaderingen van de Kamer gebeurt. Boeiend wordt het pas als minister en ambtenaar elkaar tegenspreken.

Het is mij niet duidelijk welk voordeel in zo'n situatie van een extra ambtelijke verantwoordelijkheid wordt verwacht. Het standpunt van de minister, als hoofd van het departement, zal toch de doorslag moeten geven. Na de confrontatie tussen Kamer en ambtenaar volgt de confrontatie tussen Kamer en minister. Er vindt dus een dubbele controle plaats, met grote kans op verwarring en verstoring van de werkverhoudingen binnen het departement. De loyaliteitsrelatie tussen minister en ambtenaren zal ernstig op de proef gesteld worden.

Als ambtenaren zich als politiek verantwoordelijken zullen gaan gedragen, zullen politieke factoren ook mede een rol gaan spelen bij de beoordeling van hun daden of nalatigheid. Net zoals bewindslieden à tort et à travers door hun geestverwanten gesteund zouden kunnen worden, zou die mogelijkheid zich ten aanzien van ambtenaren voor kunnen gaan doen. Moeten Tweede-Kamerleden die al moeite genoeg hebben om de grote politieke lijnen te ontwaren – ik spreek natuurlijk uitsluitend vanuit mijn eigen ervaring – en vast te houden, achter iedere ambtenaarslessenaar gaan staan en controleren hoe een ambtenaar beleid maakt of voert? Dat zou voeren tot verstikking van de parlementaire democratie. De oplossing moet veeleer, zoals de Regering ook al aangeeft, gezocht worden in een betere interne organisatie van ieder departement.

Intussen begint de neiging om de ministeriële verantwoordelijkheid in te korten, de regeringskringen toch al dicht te naderen. Ik richt nu een verwijtend oog tot de Regeringscommissaris, die in zijn hoedanigheid van wetsenschappelijk staatsrechtbeoefenaar een beschouwing over 'Ministeriële verantwoordelijkheid en ministeriële verantwoording' ten beste heeft gegeven in 'Liberaal Reveil' nr. 3 van de jaargang 1978/1979, op bladzijde 38 en 39 o.a., waaruit ik de volgende, vrij lange passages wil citeren:

'...Daarnaast staat de vraag in hoeverre hem' (i.e. de minister) 'het optreden van zijn ambtenaren kan worden aangerekend. Te dien aanzien meen ik, dat de minister slechts een verwijt mag worden gemaakt voor eigen daden en eigen nalatigheid. Dit laatste zal vrij ruim moeten worden opgevat. Ook indien een minister door het vele dat zijn aandacht vraagt, niet in de gelegenheid is alles hetgeen zijn ambtenaren doen nauwlettend te volgen, in het algemeen mag het parlement hem bij gebleken verkeerde handelingen of nalatigheden van deze ambtenaren in

Kappeyne van de Coppello

beginsel zeker verwijten, dat hij, de minister, te kort is geschoten in het houden of het organiseren van een voldoende toezicht. Sterker komt de ministeriële verantwoordelijkheid nog naar voren indien bij gebleken fouten de minister nalaat om voor de toekomst de nodige maatregelen te treffen die dergelijke fouten van zijn ambtenaren kunnen voorkomen of althans bemoeilijken.'

'Moet een minister in dat geval het beleid van zijn ambtenaren voor zijn rekening nemen? Neen, is mijn mening. Hij moet daarover verantwoording afleggen en eventueel een verwijt van nalatigheid incasseren, maar hij zal indien duidelijk een ambtelijke fout is gemaakt, dit zonder bezwaar moeten erkennen. Wel zal hij ook daarbij rekening moeten houden met het feit, dat zelfs de beste ambtenaar wel eens een fout kan maken en dat de minister de werking van zijn diensten en ambtenaren bepaald slecht zou beïnvloeden indien hij dit niet zou willen erkennen en daarvan ook bij zijn verantwoording tegenover het parlement rekenschap geven.'

'Die ruime verantwoordingsplicht van de minister is praktisch slechts te vervullen indien boven zijn hoofd niet steeds zweeft het Damocleszwaard van de sanctie, het heengezonden worden door het parlement omdat het politieke vertrouwen in hem zou zijn geschonden. Dat zwaard mag slechts worden gehanteerd indien hem een zeer ernstig verwijt wegens eigen handelen of eigen nalaten treft dat ook het vertrouwen in zijn mogelijkheid tot correctie of tot een aan de Kamer in de toekomst welgevallig beleid te zeer ondermijnt'.....

Ik heb deze passages zo uitvoerig weergegeven omdat zij onderdelen zijn van een, zoals altijd van de heer Simons te verwachten is, genuanceerd betoog en in onderling verband moeten worden gezien. Hoe zorgvuldig ook geformuleerd, tóch gaat een enkele nuance mij te ver.

In de eerste plaats, ter vermindering van ieder misverstand, wil ik met nadruk verklaren dat het geenszins mijn bedoeling is om de heer Simons als ambtenaar in deze vergaderzaal ter verantwoording te roepen. Zijn artikel beschouw ik meer als een voorbeeld van een bepaalde denkrant onder staatsrechtgeleerden.

In de tweede plaats wil ik een onderscheid maken tussen het theoretische bereik van de ministeriële verantwoordelijkheid en de toepassing van het opzeggen van vertrouwen in een mi-

nister met als gevolg dat hij heengaat, in de praktijk. Ik zal eerst de theoretische kant bezien.

Begrijp ik het betoog van de heer Simons goed dan wil hij in sommige gevallen de minister geen verantwoordelijkheid laten dragen voor fouten, die ambtenaren van zijn departement hebben begaan. Zelfs Homerus slaapt wel eens; ook goede ambtenaren kunnen wel eens een fout maken; vergissen is menselijk; men moet gelegenheid geven de fout te herstellen; de minister kon niet voorzien dat de fout gemaakt zou worden en kon de fout niet verhinderen, etc. Dat is de indruk, die de gedachtengang van de heer Simons op mij maakt. De minister moet wél zo eerlijk zijn, dat hij de fout die de ambtenaar begaan heeft, erkent; hij moet er verwijten over incasseren maar hij behoeft niet af te treden.

Ik vind een dergelijke gedachtengang – hoe sympathiek en menslievend op het eerste gezicht – gevaarlijk voor de ministeriële verantwoordelijkheid als staatsrechtelijk instituut, als hoeksteen van de parlementaire democratie.

Iedere interne beleidshandeling op rijksniveau kan voorwerp van ministeriële verantwoordelijkheid worden en er kan geen lijst gemaakt van feiten die wel een ministeriële crisis ten gevolge kunnen hebben en feiten die dat effect niet teweeg kunnen brengen. Wordt de ministeriële verantwoordelijkheid daarentegen wel voor bepaalde handelingen uitgesloten, dan kunnen er twee dingen gebeuren:

1. de verantwoordelijkheid verschuift naar de ambtenaar die de fout gemaakt heeft;
2. behalve mededeling van hetgeen er gebeurd is wordt er geen verantwoordelijkheid voor die handeling gedragen en wordt de politieke controle niet op een bevredigende wijze geëffectueerd.

Beide perspectieven passen mijns inziens niet in het beeld dat de Regering thans van de ministeriële verantwoordelijkheid heeft opgeroepen. Naar mijn mening behoort de ministeriële verantwoordelijkheid niet op de hiervoor geschetste wijze te worden ingeperkt.

Nu de praktijk van de ministeriële verantwoordelijkheid en haar eindpunt in een eventueel gedwongen aftreden. Ministers leggen dagelijks verantwoording af in het parlement en worden zelden tot aftreden gedwongen, naar verhouding ook minder vaak dan vroeger. Dat komt niet omdat er minder fouten gemaakt worden of omdat er milder geoordeeld wordt. Het niet tot aftreden gedwongen worden

vindt mede zijn oorzaak in de complexiteit van de politieke verhoudingen.

Ik bespeur in dat opzicht twee tegenstelde tendenties. Enerzijds is er in de algemene meningsvorming bij politici, media en publiek een tendens regeren of andere vormen van politiek handelen niet langer te zien als een inspanningsverbintenis, maar als een resultaatverbintenis. Men kijkt niet of de betrokken persoon redelijkerwijze alles gedaan heeft wat onder die omstandigheden van hem verwacht kon worden; neen, men kijkt of iemand een bepaald resultaat boekt of niet.

Negatieve resultaten worden negatief gewaardeerd, ongeacht de oorzaken. Eenzelfde weging treft men aan met betrekking tot generaals die oorlogen of slagen verliezen en voetbaltrainers die er met hun tactiek en spelersopstelling niet in slagen hun elftal internationale wedstrijden te doen winnen. Wie verliest, moet verdwijnen. Een dergelijke mentaliteit komt ook wel bij verkiezingen tot uitdrukking. Ik geef onmiddellijk toe dat deze ruwe politieke zeden zich slecht verdragen met verfijnde staatsrechtelijke theorieën.

Nu is het niet zo dat media of publiek beslissen of een minister heen moet gaan. Dat doen kamerleden, in de praktijk, naar mijn mening uitsluitend, vooral uitsluitend Tweede-Kamerleden. En onder hen bespeur ik weer een heel andere tendentie, nl. één van doorgaans grote terughoudendheid in het heenzenden van ministers. Het opzeggen van het vertrouwen in een minister kan een moeizaam, na maandenlange onderhandelingen tot stand gebracht politiek evenwicht aan het wankelen brengen.

Is de minister een hoge troef geweest bij de vorming van het kabinet? Zullen zijn geestverwanten in het kabinet zich bij zijn heengaan aansluiten? Wordt het beeld van de partij waartoe de minister behoort door zijn val negatief beïnvloed? Zal die partij zich uit de coalitie terugtrekken? Worden er vervroegde verkiezingen uitgeschreven? Zal mijn partij winst behalen bij die verkiezingen? Zal mijn partij deelnemen aan de Regering na de verkiezingen? Maak ik, als parlementariër, kans om in de nieuw gekozen Kamer terug te komen? Dergelijke vragen doemen bij een ministerscrisis op. Het zijn politieke vragen die meteen het feit waarom het heengaan van een minister geëist wordt, weinig of niets te maken hebben.

Wat netto resultaten betreft, komen de heer Simons en ik ongeveer op hetzelfde punt uit. Hij vindt dat het Damo-

Kappeyne van de Coppello

cleszwaard van het heenzenden van een minister slechts wegens zeer ernstig verwijtbaar eigen handelen of nalaten mag worden gehanteerd en tracht daarvoor een norm te vinden. Ik constateer slechts dat ministers zelden naar huis gestuurd worden. Staatsrechtelijke normering van deze sanctie lijkt mij niet verstandig. De politieke praktijk, nl. de politici zelf maken uit wanneer zij deze sanctie willen hantieren. In de politiek is alles mogelijk.

Over het begrip ministerie en de instelling van ministeries is bij de schriftelijke behandeling een levendige discussie gevoerd. Het is mij om het even of het begrip 'ministerie' dan wel 'ministerieel departement' in de Grondwet gebruikt wordt. Het moge waar zijn dat men het variabele gedeelte van de Regering tegenwoordig aanduidt met het woord 'kabinet'. Daar staat tegenover dat in de parlementaire geschiedenis het begrip 'ministerie' nog steeds gehanteerd wordt om een ministersteam aan te duiden. Het woord departement komt heel duidelijk uit de tijd van de Franse overheersing. Beide woorden hebben hun voor- en nadelen.

Een gedachtenwisseling over de meest wenselijke indeling van departementen of ministeries kan heel boeiend zijn maar blijft toch een slag in de lucht. In de praktijk is meer dan eens gebleken dat de indeling van ministeries, evenals de benoeming van ministers zonder portefeuille en van staatssecretarissen, niet uitsluitend op overwegingen van bestuurlijke efficiency berust, maar ook beïnvloed kan worden, wellicht in beslissende zin, door overwegingen van politieke aard. Naarmate een coalitie meer partijen telt, wordt het gedrang om departementen, ministerszetels etc. te bezetten groter. Voor een delicaat politiek evenwicht wordt dan ten slotte een niet minder delicate indeling en verdeling gevonden.

De ministerraad en zijn voorzitter, de minister-president, zijn de laatste 80 jaren in betekenis zo zeer toegenomen dat hun invoeging in een nieuwe Grondwet volledig gerechtvaardigd is.

Vanuit haar wantrouwen jegens een presidentieel stelsel is de VVD-fractie geneigd in de minister-president meer de minister dan de president te zien, al heeft zij er alle begrip voor dat er juist in de tegenwoordige tijd behoefte is aan een minister die de andere beëindigdheidscoördineert en het stenige politieke pad tactvol effent. Niettemin, presidentiële allures van deze functionaris zouden in voorkomende

gevallen door de VVD-fractie niet worden gewaardeerd.

De Proeve vermeldde dat de ministerraad verenigd was en liet het bij deze op zichzelf veelbelovende constatering. De Staatscommissie schreef voor dat de ministerraad het algemene regeringsbeleid bepaalt. Om het collectieve karakter van de politieke verantwoordelijkheid van de ministerraad sterker te accentueren stelde de Regering aanvankelijk als tekst voor: De Ministerraad beraadslaagt en besluit over het algemeen regeringsbeleid. De Raad van State ontried die redactie omdat de Koning daarmee als het ware uit de besluitvorming over het regeringsbeleid zou worden buitengesloten, hetgeen in strijd zou zijn met de nieuwe bepaling dat de Regering gevormd wordt door de Koning en de Ministers. De Regering volgde het advies van de Raad van State en putte een andere taakomschrijving uit het Reglement van Orde van de Ministerraad en dat is de tekst die aan de Kamer is voorgelegd.

In deze tekst is slechts sprake van de taakstelling de eenheid van het regeringsbeleid te bevorderen. De meningen blijken over deze bewoordingen uiteen te lopen. Toch kan ik wel waardering voor de uiteindelijk gekozen tekst opbrengen.

De ministerraad heeft een vrij grote macht om direct maatregelen te nemen en beleid te initiëren, in veel sterkere mate dan andere staatsorganen op rijksniveau. Die macht is er en gaat voort, ook zonder grondwetsbepaling. Zowel de formulering van de Staatscommissie als de aanvankelijke formulering van de Regering geven een bepaalde decisieve functie aan de ministerraad.

Het is niet ongebruikelijk om aan zo'n formulering een limitatieve betekenis toe te kennen: alleen het orgaan dat uitdrukkelijk genoemd wordt, mag die functie uitoefenen; andere niet. De Raad van State heeft daar bezwaren tegen gemaakt, denkend aan de positie van de Koning. Ik wil daarnaast een andere optiek hanteren. Een dergelijke afgrenzende formulering sluit de mogelijkheid van andere, nieuwe ontwikkelingen af. Zouden andere beïnvloedingen van het regeringsbeleid niet in de toekomst een rol of een grotere rol kunnen spelen?

Bij het hoofdstuk Wetgeving heb ik gesproken over de vervaging van wetgeving en bestuur. Voorts heb ik de vraag gesteld of de ontwikkelingen in een richting gaan die een meer directe beïnvloeding van het regeringsbeleid door het parlement wettigen. Die

vraag kan nu nog niet worden beantwoord. De Regering heeft zich bereid getoond daarnaar een onderzoek te doen instellen.

Stel nu dat het onderzoek als resultaat zou opleveren dat de tijd inderdaad rijp zou zijn voor meer invloed van het parlement op de beleidsbepaling, dan zou een formulering zoals de Staatscommissie die wenste en de Regering aanvankelijk overwoog, daarvoor een belemmering zijn. Ik zou dat betreuren.

Ik ben ervan overtuigd dat een flexibeler tekst gunstiger is voor eventuele toekomstige ontwikkelingen. Daarbij komt dat de doelstelling van het bevorderen van eenheid in het regeringsbeleid een belangrijk streven is, waarmee niemand het oneens kan zijn, en dat vermoedelijk nog geruime tijd van kracht zal kunnen zijn. Ik ben dus eigenlijk heel tevreden met de tekst die de Regering in artikel 2.2.4., derde lid, voorstelt.

Overigens wil ik in navolging van de Regering wijzen op begripsverwarring, die rond de term algemeen regeringsbeleid kan ontstaan. Daarvan kan ik direct al een sprekend voorbeeld leveren, namelijk in een passage van de nadere memorie van antwoord op de kaderwet specifiek welzijn, een passage die overloopt van bladzijde 40 naar bladzijde 41. Daarbij gaat het om het rijksplan. Dat is een plan dat in grote lijn het beleid dat in die wet wordt bedoeld op rijksniveau omvat.

De tekst is aldus: Het rijksplan ingevolge de kaderwet is daarentegen een plan dat geen betrekking heeft op het algemeen regeringsbeleid, maar veel meer ligt in de sfeer van uitvoering en bestuur ten aanzien van voorzieningen, waarvoor het Rijk de verantwoordelijkheid heeft. In deze volzin wordt niet alleen onderscheid gemaakt tussen algemeen regeringsbeleid en uitvoering.

Ik zou mij het onderscheid kunnen voorstellen, dat de Minister zich bezighoudt met het algemeen regeringsbeleid dat in de ministerraad is besproken. Er wordt echter ook een onderscheid gemaakt tussen algemeen regeringsbeleid en bestuur. Dat laatste verschil ontgaat mij ten eenmale. Formeel wordt zo'n rijksplan vastgesteld door één of meer Ministers. Maar betekent dat dat de ministerraad geen collectieve verantwoordelijkheid zal hebben voor de vaststelling van zo'n plan? Dit is een voorbeeld dat mij nog eens te meer ervan overtuigt dat de tekst betreffende het algemeen regeringsbeleid niet in de Grondwet moet worden opgenomen.

Kappeyne van de Coppello

Nog een enkel woord over de positie van de Staatssecretaris. Ik had de indruk dat die positie in beweging was en vroeg mij af of die zou uitmonden in een medebeslissingsrecht in de ministerraad. De Regering wijst die ontwikkeling als 'eigen recht' van de Staatssecretaris af. Bij nader inzien geloof ik dat het inderdaad ter wille van een goede beleidscoördinatie en besluitvaardigheid niet verstandig zou zijn de ministerraad te verdubbelen door toevoeging van de Staatssecretarissen. De door de Regering voorgestelde tekst biedt meer ruimte voor de groei van de functie van Staatssecretaris dan de huidige Grondwet en de VVD-fractie is bereid af te wachten hoe die groei zich zal voltrekken.

Het nieuwe hoofdstuk 4 geeft de VVD-fractie geen aanleiding om er nog uitgebreid op in te gaan, ook niet na de wijziging die het heeft ondergaan. Met name de opzet en indeling van het hoofdstuk heeft onze instemming. Ieder college is geneigd zichzelf onvervangbaar en zeer specifiek te achten. De Raad van State en de Algemene Rekenkamer zijn daar geen uitzondering op.

Niettemin zijn er inderdaad een aantal feitelijke omstandigheden aan te wijzen die de positie van zowel de Raad van State als de Algemene Rekenkamer naar objectieve maatstaven sterk doen verschillen van die van andere colleges die op rijksniveau in enigerlei betrekking tot de regering staan. In dat licht kunnen wij de redenering van de Regering volgen, dat de SER niet afzonderlijk in de Grondwet moet worden vermeld.

Het is buiten kijf dat de SER op zich zelf een heel belangrijk adviesorgaan is, maar dat is niet voldoende om een plaats in de Grondwet te krijgen. Daar moet een structurele reden voor zijn die doet inzien dat er tussen de SER en die andere colleges zeer fundamentele verschillen bestaan. Wij zien die verschillen niet. Integendeel, indien de SER wel in de Grondwet wordt genoemd, verwachten wij een stroom van vragen van andere, evenzeer gewichtige colleges, waarom zij niet in de Grondwet worden genoemd. Zonder iets aan de belangrijke betekenis van de SER te willen afdoen, gelooft de VVD-fractie toch dat de Regering, wat dit grondwetshoofdstuk betreft, een juiste systematiek heeft gekozen.

Een soortgelijke instemming valt de VVD-fractie zwaar ten aanzien van de verruiming van de adviserende functie aan andere instanties dan de regering.

De Regering citeert Oud in zijn opvatting dat het amendement-Troelstra destijds alleen de regering verplichtte en niet de wetgever. Mijn indruk is dat er bij de grondwetswijziging van 1922 uitsluitend aan het geven van advies aan de regering is gedacht en dat niemand op het denkbeeld is gekomen om het geven van adviezen aan andere instanties ook maar te overwegen. Het niet vermelden kan twee betekenissen hebben: 1. het staat niet in de tekst en dus mag het niet bestaan; 2. het niet vermeld worden, laat staan de vrijheid om de materie te regelen zoals men zelf wil. Nu, zoveel jaren later, kiest de Regering voor de verruimende interpretatie onder 2. Ik betwijfel of er in 1922 ook al zo over werd gedacht. Als men een dergelijke interpretatie toepast op de bepaling 'De Koning is onschendbaar, de ministers zijn verantwoordelijk', dan zouden vele groepen andere verantwoordelijken naast de ministers aangewezen kunnen worden, zonder dat het met de Grondwet in strijd zou zijn.

Interessant is, dat de methode onder 1. in één adem door de Regering wordt toegepast op de instellingswet van de WRR. In het eindverslag heeft de VVD-fractie erop gewezen dat een eerste aanzet tot directe advisering aan het parlement is gegeven in het amendement-Van Amelsvoort, waar de VVD-fractie dan ook tegen heeft gestemd. Dat verplichtte de WRR, informatie te verschaffen, niet zozeer aan de Regering, zoals in de oorspronkelijke tekst van het wetsontwerp stond, maar ten behoeve van het regeringsbeleid. Dat hield impliciet ook advisering aan het parlement in. Op welke manier dit diende te gebeuren, was vers twee. Hoofdzak was het openen van de mogelijkheid tot advisering aan de Kamer.

De Regering beperkt de communicatie tussen de WRR en de Kamer tot het uitwisselen van suggesties. Zodra het tot rapportage komt, vindt de Regering dat artikel 12, eerste lid van de Instellingswet dwingend voorschrijft dat de WRR zijn rapporten aan de Regering moet uitbrengen. De tekst van dat artikel luidt: 'De Raad brengt zijn rapporten aan de Regering uit, door tussenkomst van onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken.'

De Regering past hier de verengende interpretatie toe. Men kan ook de wijdere interpretatie kiezen, zoals de Regering ten aanzien van de tekst van Troelstra deed en zeggen dat in het artikel alleen wordt gesproken over het uitbrengen van rapporten aan de regering en niet over het uitbrengen van

rapport aan de Kamer. Dan zou de Raad alle vrijheid hebben om rapporten aan de Kamer uit te brengen.

Waarom aarzelt de VVD-fractie ten aanzien van de mogelijkheid tot directe advisering aan het parlement? Dat is niet omdat het parlement niet zou mogen kennis nemen van de inhoud van de adviezen. Dat gebeurt nu al in het kader van de Wet op de openbaarheid van bestuur, met volledige instemming van de VVD.

Wij vrezen echter bepaalde consequenties op langere termijn, die wij niet gunstig achten. Naarmate er meer zowel aan Kamer als aan Regering geadviseerd gaat worden, komt er toch een soort situatie van twee kapiteins op één schip. Welke advisering gaat vóór; die aan de Regering of die aan de Kamer? De Kamer zal ook geleidelijk meer greep op de samenstelling van zo'n adviescollege willen krijgen. Wat dat betreft ben ik op mijn wenken bediend door het amendement-Brinkhorst op stuk nr. 20, dat zegt dat een ontwerp-besluit tot benoeming van leden van zo'n college twee weken ter inzage bij de Kamer komt te liggen. De Regering heeft die perspectieven eigenlijk wat weggewoven. Zij heeft gezegd dat er metertijd bij de vaststellingsregeling aandacht aan zal worden geschonken. Dat zal wel, maar de Regering moet wel beseffen – dat krijgt zij ook door dat amendement-Brinkhorst op haar bord – wat zij zich via de Grondwet op de hals heeft gehaald. De VVD-fractie zou een dergelijke ontwikkeling niet gaarne zien.

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Mogelijk ter verwerving van de meesterstitel zou ik me willen beperken tot de ontwerpen 16 034 en 16 035.

Met het hoofdstuk 'Regering' zijn we naar ons gevoelen aangekomen bij het hart van de nieuwe Grondwet. Men kan er lang over twisten, waar nu precies het zwaartepunt in ons staatsbestel gelegen is. Wij zouden wat dat betreft het Nederlandse staatsbestel primair willen karakteriseren als een constitutionele monarchie en secundair als een parlementaire democratie. Over de opbouw en het functioneren van de parlementaire democratie hebben we al meer dan éénmaal uitvoerig gesproken in het kader van deze grondwetsherzieningsprocedure. Thans staat de constitutionele monarchie in het middelpunt.

Ook nu weer heeft de Regering als belangrijke leidraad bij de herformulering van de grondwetsbepalingen

Abma

het principe gehanteerd, dat de staatsrechtelijke werkelijkheid tot uitdrukking dient te worden gebracht. Dat wil echter niet zeggen, dat de gehele staatsrechtelijke werkelijkheid met zoveel woorden in de Grondwet is terug te vinden. Ook onder de werking van de nieuwe Grondwet zullen het ongeschreven staatsrecht en de te verschijnen literatuur en de staatkundige praktijk hun invloed doen gevoelen.

Wat wij hiermee willen betogen is dat de Grondwet meer is dan een verzameling wetsteksten. Dat komt doordat de Grondwet voor meer mensen betekenis heeft dan voor politici of juristen of misschien alleen daarvoor geïnteresseerde juristen. De Grondwet mag toch bij uitstek getypeerd worden als een document waarin een volksovertuiging en misschien zelfs een volksaard tot uitdrukking komt.

Sprekend over de constitutionele monarchie komt de vraag aan de orde, hoe de bevolking die deze staatsvorm op hoge prijs stelt, de positie van het staatshoofd ziet. Het staatshoofd, de Koning, krijgt in deze wetsontwerpen aandacht. De nieuwe Grondwet laat onze inziens te recht het hoofdstuk 'Regering' – de motor van ons staatsbestel, zoals de bewindslieden het aanduiden – voorafgaan aan het hoofdstuk 'Staten-Generaal'. Het heeft ook onze instemming dat het hoofdstuk 'Regering' is ingedeeld in twee paragrafen, resp. 'Koning' en 'Koning en Ministers'.

Deze opzet verdient in onze ogen de voorkeur boven het voorstel van de staatscommissie om het hoofdstuk de titel Koning en Ministers mee te geven en het dan in drie paragrafen te verdelen, respectievelijk Koning, Regering en Ministers. De nu voorliggende hoofdstukindeling zou op het eerste gezicht de indruk kunnen wekken dat de Grondwet wel terdege aandacht schenkt aan de bijzondere positie van de Koning in het hoofdstuk Koning en Ministers. Wie echter de bepalingen van deze paragraaf leest, komt tot de conclusie dat de bepalingen van die paragraaf eigenuitsluitend betrekking hebben op de persoon van de Koning.

Dit is, naar wij hebben begrepen, ook de bedoeling van de Regering geweest. Pas in de tweede paragraaf komt nadrukkelijk de positie van het staatshoofd als onderdeel van de Regering aan de orde. Wij hebben geen redenen te twijfelen aan de welgemeendheid van de uitspraak dat de bestaande staatsrechtelijke verhoudingen tussen Koning en Ministers ongewijzigd dient te blijven en dat slechts naar een

betere verwoording daarvan in de Grondwet gestreefd is.

Terecht wordt erop gewezen dat de Koning, met inachtneming van zijn taak, bij kabinetsformaties geen zelfstandige bevoegdheden bezit. Hij oefent zijn staatsrechtelijke bevoegdheden uit als onschendbare component van het orgaan Regering.

Wij zouden de bewindslieden de volgende vraag willen voorleggen, waarin gelijktijdig kritiek op wetsontwerp 16034 doorklinkt: Is het geen eis dat in de nieuwe Grondwet tot uitdrukking wordt gebracht dat de Koning hoofd van de Regering is? Blijft binnen de opzet van de Regering de positie van de Koning binnen de Regering niet hoogst onduidelijk? Het staatshoofd als hoofd van de Regering is toch ook een stukje van de huidige staatkundige werkelijkheid.

Wordt de positie van het staatshoofd in de nu aan de orde zijnde wetsontwerpen niet onzichtbaar gemaakt, zoals prof. Jurgens dit heeft aangeduid?

Zolang er sprake is van een besluiten-de Koning en als daaraan nog wordt gehecht, zolang zal dit toch ook af te lezen moeten zijn uit de Grondwet. Wij zouden er in elk geval aan hechten dat deze werkelijkheid ook uit de woorden van de Grondwet oplicht. Wij hebben hiervoor in ons betoog al erkend – de Regering erkent dit ook – dat er een werkelijkheid is die niet in de Grondwet is uitgedrukt.

Wij zouden gaarne zien dat de werkelijkheid, als er tenminste naar de opvatting van de Regering een werkelijkheid is, ook met zoveel woorden in de Grondwet tot uitdrukking zou worden gebracht. Die wens uiten wij mede met het oog op hetgeen wij eerder aansneden, namelijk dat de Grondwet toch ook een document is, waarin een volk dat aan de monarchie gehecht is, zijn overtuiging uitdrukt.

Tot slot wil ik nog enkele detailkwesties naar voren brengen. Als ik spreek over detailkwesties, betekent dit niet dat het over punten van ondergeschiede betekenis zou gaan. Dit moge blijken uit het eerste wat wij ter sprake brengen, namelijk de beëdiging, artikel 2.1.9. Bij de behandeling van het reeds aanvaarde artikel 3.1.11 van wetsontwerp 14222 hebben wij eerder onze opmerkingen gemaakt inzake de door de leden van de Eerste en Tweede Kamer af te leggen eden. Ook daarin is voorzien in het bij de wet voorschrijven van de letterlijke tekst van eden en beloften, met handhaving van de zakelijk inhoud daarvan in de Grondwet.

De Regering is ook in het hoofdstuk 'Regering' consequent in haar streven naar een beknopte Grondwet. Wij betreuren dat echter; juist in de opname van de eedsformule in de Grondwet zou dit document iets van ons christelijk nationaal volkskarakter kunnen weerspiegelen.

Met de beëdiging en inhuldiging te Amsterdam gaan wij akkoord. Het begrip 'inhuldiging' behoeft niet zo specifiek middeleeuws te zijn als hier reeds is betoogd. Trouwens, elke eeuw kan mutatis mutandis voor de volgende eeuwen een bijdrage leveren.

Wat de plaats van handeling betreft, behoeft men niet bij voorbaat voor moeilijkheden te zwichten, want de vraag of men de bezwaren zou kunnen ontgaan die men ducht als de stelling opgaat dat de rel ter wille van de rel wordt georganiseerd, kan negatief worden beantwoord, omdat het een feit voor nieuwe ongeregelde zaken opleveren, wanneer dit voorrecht aan Amsterdam wordt ontnomen!

Vervolgens heb ik een enkele vraag naar aanleiding van artikel 2.1.12. Dat artikel handelt over de situatie waarin de Koning buiten staat is, het koninklijk gezag uit te oefenen. In die situatie moet de Raad van State advies uitbrengen. De Regering acht het niet nodig, daarvoor een termijn te bepalen, want – zegt de Regering – 'wij gaan ervan uit dat ook zonder voorschrift voor de ministerraad de mogelijkheid aanwezig blijft, de Raad van State met klem te verzoeken binnen een bepaalde termijn advies uit te brengen. Er mag op vertrouwd worden dat de Raad van State aan een dergelijk verzoek zal voldoen.' Dit klinkt plausibel, maar misschien kan de Regering wat duidelijker maken dat het inderdaad plausibel is.

Een ander aspect is, dat de Regering het bezwaarlijk acht om een opsomming te geven van de gevallen waarin de Koning buiten staat zal kunnen worden verklaard, het koninklijk gezag uit te oefenen. Gedacht kan worden aan lichamelijke of geestelijke gebreken van de Koning of aan verblijf van hem op een zodanige plaats dat hij niet in staat is, zijn taken te vervullen. Gelukkig spreken wij hier over zich zelden voordoende situaties. Juist daardoor laten zich allerlei voorbeelden denken. Wij hebben onder andere gedacht aan – wat God verhoede – een gijzeling van de Koning. Dit zal zich niet voordoen, zo lang de bewaking goed functioneert. Mocht het zich echter onverhoopt voordoen, zou dan inderdaad de vrij zware procedure van arti-

kel 2.1.12 in werking moeten komen, zouden wij willen vragen.

Ten slotte sta ik even stil bij artikel 2.1.17. Dat artikel handelt over de belastingvrijdom. De eerste zin van het tweede lid van die bepaling luidt als volgt: 'De door hen ontvangen uitkeringen ten laste van het Rijk, alsmede de vermogensbestanddelen welke dienstbaar zijn aan de uitoefening van hun functie, zijn vrij van persoonlijke belastingen.' Is de term 'persoonlijke belastingen' wel duidelijk? Wordt hiermede een vaststaand begrip aangegeven? Om deze vraag nog enig extra reliëf te geven, zal ik op dit punt onze bijdrage besluiten.

□

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Bij de voorbereiding van dit wetsontwerp, zowel in de schriftelijke fase als voor deze mondelinge behandeling heb ik meermalen moeten denken aan een woord van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Ruijs de Beerenbrouck, die bij de behandeling van de voorstellen tot grondwetsherziening in 1921 enkele fracties in dit huis voorhield dat zij van de Grondwet meer verlangden dan deze kan geven. Deze gedachten kwamen bij mij op, toen ik moest vaststellen dat binnen het raam van de huidige algehele grondwetsherziening eigenlijk pogingen worden gedaan, de nieuwe Grondwet minder te laten geven dan mogelijk en wenselijk zou zijn.

De discussies die wij hebben gevoerd over grondwettelijke terminologieën en die wij ongetwijfeld vandaag opnieuw zullen hebben, gaven daartoe alle aanleiding. Bovendien zijn de opmerkingen vanuit de CDA-fractie gemaakt over het aanzienlijk minder herkenbaar zijn van de monarchale structuur van onze Grondwet, lang niet bevredigend beantwoord en wij menen dan ook, dat de nieuwe Grondwet meer kan geven dan de Regering er thans van verlangt.

Het is natuurlijk een doodoener, wanneer de Regering opmerkt, dat in niet minder dan 50 van de 135 grondwetsartikelen, waarvan 18 in wetsontwerp 16 034, het woord 'koning', koningschap, Koninklijk Huis of Koninklijk besluit voorkomt. Zij heeft immers eigener beweging tegelijkertijd aan de Kamer voorgehouden, dat zij de term 'Koning' alleen nog wenst te gebruiken voor zover het de persoonlijke Koning betreft.

Ik wijs erop, dat de Regering in de memorie van antwoord noch in de nota naar aanleiding van het eindverslag

diepgaand op onze opmerkingen is ingegaan en dat zij aan het afscheidingscollege van prof. Jeukens geen woord heeft besteed. Vooral heeft het ons getroffen, dat de gevolgen van het verdwijnen van de constitutionele Koning bij voorbeeld voor de regeling van de rechtspositie van de ambtenaren en de uit het wegvallen van de bepaling dat de uitvoerende macht bij de Koning berust, optredende gevolgen voor de daaruit voortvloeiende wetgeving niet eens in de schriftelijke gedachtenwisseling zijn behandeld.

In het voorlopig verslag hebben wij bij artikel 2.1.7 verwezen naar het Statuut voor het Koninkrijk. De Regering heeft in de memorie van antwoord gezegd niet te begrijpen, waar dat op slaat. Zonder hier diep op deze relatie in te gaan, maak ik toch enkele verduidelijkende opmerkingen. Artikel 2 van dit bij Proclamatie van 29 december 1954 feestelijk afgekondigde Statuut vermeldt: 'De Koning voert de Regering van het Koninkrijk en van elk der landen'. Dat is voor geen tweëlei uitleg vatbaar. De artikelsgewijze toelichting op dit artikel 2 vermeldt: 'In dit artikel is vastgelegd, dat de Koning de regering voert van het Koninkrijk en dat Hij ook de regering van elk der landen voert. De Koning is het Hoofd van de Regering van elk der landen. De Ministers der landen zijn Koninklijke Ministers'. In artikel 4 van het Statuut staat: 'De Koninklijke macht wordt in aangelegenheden van het Koninkrijk uitgeoefend door de Koning als hoofd van het Koninkrijk'.

Ik kan ook nog verwijzen naar artikel 5 van het Statuut, maar ik zal nu niet verder citeren, met uitzondering van lid 2 van artikel 5 van het Statuut: 'De Grondwet neemt de bepalingen van de Statuut in acht'. Wat betekent dat nu weer? Ik citeer opnieuw de toelichting, nu op dit artikel 5: 'Dit artikel verwijst voor de regeling van de in art. 4 vermelde Koninklijke macht en wetgevende macht in aangelegenheden van het Koninkrijk, voor zover het Statuut hierin niet voorziet naar de Grondwet. Ook de regeling van het Koningschap zelf en van de organen van van het Koninkrijk – geschiedt gedeeltelijk in het Statuut; voor het overige wordt naar de Grondwet verwezen. In het tweede lid is tot uitdrukking gebracht dat, indien de Grondwet op bepaalde punten niet mocht stroken met het Statuut, de regeling van het Statuut prevaleert. De Grondwet zal met de bepalingen van het Statuut in overeenstemming moeten worden gebracht'. Wat nu gebeurt – laat ik het algemeen vaststellen – is dat voorstellen tot Grondwetsherziening op tafel zijn komen te liggen, die

niet beogen, bepalingen inzake het Koningschap in overeenstemming te brengen met het Statuut. Integendeel, het gaat thans om bepalingen, die zich zeer aanzienlijk van het Statuut verwijderden, met name inzake de persoon van de Koning en de Koning als constitutioneel Koning.

Ik ga, deze bewindslieden daarvoor te goed kennend, zeker niet zo ver als Groen van Prinsterer in 1848–1849 deed toen hij, sprekend over Thorbecke verklaarde: 'dat deze weliswaar van de aanvang af een duidelijk beeld heeft waar hij naar toe wil, een man, die de samenhang en systematiek der herziene Grondwet voortdurend voor ogen houdt, maar dat hij ook op casante wijze ('dat is volgens Van Dale 'overmatig kritisch') alles afwijst wat niet in zijn systeem past en dat hij niet zonder laatdunkendheid zijn medestanders behandelt als leerlingen, zo niet als pionnen'. (V. d. Pot-Donner blz. 135 negende druk).

Ik verwijs de Minister voorts naar het eindrapport van de Staatscommissie Cals-Donner, blz. 35, waar juist over de terminologie ten aanzien van de Koning wordt gezegd, dat het uitsluitend met de term Koning aanduiden daar waar de Grondwet met de Koning de persoon van de Koning beoogt, (ik citeer): 'een zo ingrijpende breuk met de huidige grondwettelijke terminologie' zou opleveren, dat die op ernstige bezwaren bleek te stuiten. Ik zal, omdat het door de CDA-fractie hier aangesneden probleem bij het wetsontwerp, dat over de Koning handelt niet via amendementen kan worden bijgesteld en daarin ook niet behoeft te worden bijgesteld, voor verdere beschouwingen verwijzen naar de bijdrage van mijn collega de De Kwaadsteniet.

Bij de behandeling van de wetsontwerpen over het koninklijk Huis heeft de CDA-fractie duidelijk stelling genomen ten aanzien van de monarchie in het algemeen en ten aanzien van het koningschap onder het Huis van Oranje meer in het bijzonder. Ik behoeft daar thans weinig aan toe te voegen. Wij zijn van oordeel, dat deze staatsvorm voor ons land en ons volk, ook in deze tijd van eminent belang is en wij ervaren dit, om met Donner te spreken, voor een volk als het Nederlandse, dat in vele opzichten een optelsom van minderheden lijkt, als een groot voorrecht. Het zijn voor ons niet alleen de historische banden, maar zeker ook de grote verdiensten, die de onderscheidene Vorsten uit het Huis van Oranje aan ons land en volk hebben bewezen, in tijden van vrede en van oorlog, die

Van der Sanden

ook ons doen erkennen, dat de nationale eenheid in de verbondenheid met ons vorstehuis terecht door de overgrote meerderheid van onze bevolking wordt beleefd.

Dat alles behoeft niets af te doen en doet ook niets af aan het parlementaire stelsel, zoals dat in ons land zich heeft ontwikkeld en aan de verantwoordelijkheden van Regering en volksvertegenwoordiging, afzonderlijk en gemeenschappelijk. Ik heb dan ook geen enkele behoefte om de volgende stelling van Donner te bestrijden (ik citeer): 'Hoewel het voor intellectuelen moeilijker te vatten blijkt dan voor degenen, die het gezond verstand in ongerepte vorm hebben bewaard en over een minder verschaalde waarnemingshorizon beschikken, heeft het parlementaire stelsel, door de Koning buiten de dagelijkse politiek te plaatsen, de positie van het koningschap niet verzwakt, maar versterkt'.

Ik ga thans enkele opmerkingen maken over artikel 2.1.4 de afstand. Allereerst wil ik de vraag aan de orde stellen, of het gaat om een prerogatief van de Koning zelf, een vraag die in de stukken onvoldoende is beantwoord. De Regering zegt daarin eigenlijk 'ja' en tegelijkertijd 'neen'. Ik vermoed dat zich hier het geheel verdwijnen van die koninklijke prerogatieven, zoals ze in de Grondwet in de zesde afdeling 'Van de macht des Konings' waren neergelegd, wreekt. In dat hoofdstuk is het eerste artikel, artikel 55: 'De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk'.

Wij hebben in het voorlopige verslag ingestemd met de opvatting, dat een regeling van het doen van afstand door de Koning in de Grondwet zelf niet nodig is, maar vragen ons af waar om de Regering uit onze wens om wel duidelijk te maken, dat een besluit tot afstand gecontrasigneerd moet worden, tot een volledig uitgewerkte regeling van de afstand in de Grondwet zelf moet leiden.

Maar eigenlijk gaat het ons niet om het contraseign zelf. Wat wij hebben willen betogen is, dat het inbedden van de Koning binnen het begrip Regering tot dit soort tweeslachtigheden leidt. Anders gezegd: het is voor ons uitstekend verteerbaar, dat het doen van afstand een persoonlijke daad van de Koning is en blijft, maar wij vragen ons af of het dan wel juist is, vanuit onze visie, om zo'n daad ongeveer het enige te laten zijn in de nieuwe Grondwet, waaruit blijkt, dat wij een constitutionele Vorst hebben. Immers, ook het aanvaarden van het koningschap is

niet afhankelijk van enige wilsuiting; het is een automatisme door het overlijden of het afstand doen van de regerende Koning. Nu zegt de Minister: het is een beetje een prerogatief, maar er is ook een beetje een ministeriële verantwoordelijkheid. Doch die wordt alleen dan geëffectueerd als er bezwaren bestaan tegen het doen van afstand. De ministers zijn immers, aldus de memorie van antwoord, verantwoordelijk voor het gehele staatsgebeuren. Nou, het doen van afstand op een ongewenst ogenblik kan nogal wat voor het gehele staatsgebeuren betekenen. Wij willen over deze materie graag nadere opheldering van het kabinet hebben.

De CDA-fractie wil ook vandaag herhalen, dat zij met overtuiging instemt met de opvatting van de Regering, dat het doen van afstand van het recht van erfopvolging door willekeurig welke potentiële troonopvolger niet moet worden mogelijk gemaakt. Dit alles neemt niet weg, dat de oneigenlijke weg, via een huwelijk buiten instemming de Staten-Generaal een weg blijft, die kennelijk niemand kan voorkomen. Want wij staan vrij sceptisch tegenover de opvatting van de Regering, dat desnoods in enig geval de Regering tegen de wens van de betrokkene toch een w.o. zal indienen.

Natuurlijk staat niet ter discussie, dat het aan de Regering is en niet aan een potentiële troonopvolger om te besluiten over de indiening van een wetsontwerp, maar wij menen, dat het overleg daarover niet losgekoppeld kan worden van de besluitvorming bij de betrokkene zelf. Dat betekent, dat indien een dergelijk wetsontwerp ahangig wordt gemaakt – naar onze stellige overtuiging de betrokkene tenminste daarin zal hebben berust, zodat de positie van waaruit wij discussiëren, zich dan niet meer zal voordoen. En dat zal dan met name komen door de kennelijke overtuigingskracht van de Regering, gelet op de gevolgen voor de opvolging, die het niet vragen van toestemming voor het erfelijk koningschap en dus voor de monarchale staatsvorm van Nederland zou kunnen hebben.

Wij willen nog eens onderstrepen, dat wij het een goede gedachte vinden, dat het aangaan van een huwelijk door de Koning, buiten instemming der Staten-Generaal tot afstand moet leiden en dat dit ook in de Grondwet wordt neergelegd. Onze vragen over dit artikel zijn bevredigend door de Regering beantwoord. Wel hebben we ons wat verbaasd over de hardnekkigheid, waarmee de PvdA-fractie zich verzet tegen behandeling en besluit-

vorming in Verenigde Vergadering, mede op grond van de overweging, dat leden van de Eerste Kamer een verkapt recht van amendement zouden krijgen.

Naar onze overtuiging is de Verenigde Vergadering, beschikkend over een eigen zij het zeer verouderd reglement van orde een staatsrechtelijk orgaan sui generis en niet een soort optelsom van parlementaire bevoegdheden der beide Kamers. Als de Verenigde Vergadering het recht van amendement heeft, dan heeft zij dat niet omdat de Tweede Kamer dat recht bezit, maar uit kracht van haar eigen grondwettelijk omschreven taken en bevoegdheden, die dan ook, zoals de Regering in de Memorie van Antwoord opmerkt, limitatief zijn opgesomd. Dat bij de beslissingen, die de Verenigde Vergadering krijgt te nemen, overigens nauwelijks mogelijkheden tot amendement optreden, kunnen wij geheel met de Regering meevoelen.

De heer **Patijn** (PvdA): Kan de heer Van der Sanden misschien zeggen, waar de grondwettelijke taken en bevoegdheden van de Verenigde Vergadering zijn omschreven? In de Grondwet is omschreven, wat de Verenigde Vergadering wel en niet doet. Deze Kamer heeft een amendement van de heer De Kwaadsteniet verworpen, dat ertoe strekte, dat er ten aanzien van de Verenigde Vergadering een open bepaling zou komen. Wat de Verenigde Vergadering wel en niet mag, heb ik nergens kunnen vinden. Ik kan mij overigens vergissen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zojuist gezegd dat de wijze waarop de Verenigde Vergadering bijeenkomt limitatief in de Grondwet is opgesomd en dat geen restricties zijn aangebracht. Er staat niet dat de Verenigde Vergadering het recht van amendement niet zou hebben. Dan is het, dacht ik, volstrekt duidelijk dat de Verenigde Vergadering, die bij de wetgeving rechtstreeks wordt betrokken – het gaat in de meeste gevallen om het vaststellen van wetten in dit hoofdstuk – het recht van amendement heeft.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Bovendien heeft de Verenigde Vergadering het recht van enquête. Ook dat is een voorbeeld, dat de Verenigde Vergadering op dezelfde wijze uitoefent, een recht dat aan een van de Kamers is toegekend.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik dacht dat het niet twijfelachtig was.

Van der Sanden

De heer **Patijn** (PvdA): En dat alles op basis van een reglement van orde van 1888!

De heer **Van der Sanden** (CDA): Nee, op basis van de Grondwet. Het is uitgewerkt in een reglement van orde. Ik denk dat de Verenigde Vergadering ernstig in gebreke zou blijven als zij dat reglement van orde van 1888 – collega De Kwaadsteniet heeft daartoe al eens pogingen ondernomen – niet herzag. Ik denk dat de heer De Kwaadsteniet zijn pogingen in versterkte mate zal voortzetten als dit hoofdstuk ongewijzigd door beide Kamers der Staten-Generaal wordt aanvaard en als het wordt afgekondigd in het Staatsblad.

Voordat ik inhoudelijk enkele opmerkingen over het artikel met betrekking tot de uitsluiting van een of meer troongerechtigde personen maak, wil ik een enkele en hopelijk laatste opmerking maken over de nieuwe terminologie 'door of vanwege de Koning'. In de discussies, die hierover de laatste zes maanden tussen de Regering en de CDA-fractie zijn gevoerd, zijn wij het niet eens geworden, de fraaie woorden over de 'staatsrechtelijke werkelijkheid' ten spijt, want ook die werkelijkheid kan niet meer zijn dan een momentopname. Om dan van ficties, die we toch overeind houden maar niet te spreken.

Ik wil echter de discussies over de terminologie zelf niet heropenen; we hebben verloren en leggen ons daarbij neer. Maar het wordt mij wat te gortig als de Regering met name in de nota naar aanleiding van het eindverslag ons nu voorhoudt: we hebben haar niet zelf uitgevonden maar zij komt van de Raad van State. Werkelijk fraai bedacht, maar niet op grond van het feit, dat de Regering oorspronkelijk in de betrokken wetsontwerpen tot wijziging van de Grondwet de term 'door de Koning' had opgenomen, maar omdat zij het veel wijdere begrip 'vanwege de Koning' van de staatscommissie had overgenomen. Het verlangen van de Raad van State betekent natuurlijk in onze visie een wezenlijke verbetering ten opzichte van 'vanwege de Koning', maar wij wilden meer; wij wilden het 'vanwege' laten verdwijnen en uitsluitend 'door de Koning' handhaven, zoals in de artikelen 18 en 43 is neergelegd, met de relatie naar artikel 120 van de Grondwet. En niet alleen in het onderhavige hoofdstuk, maar ook en met name in het hoofdstuk Wetgeving.

Dat in artikel 2.1.6. beoogd wordt het recht van initiatief af te snijden heeft onze instemming, maar dat had ook op een andere wijze gekund en heeft geen relatie met de nadrukkelijk door de Regering beoogde en door ons bestreden wijdere begripsbepaling 'door of vanwege' in wetsontwerp 15047.

Dat gezegd zijnde blijft over de beoordeling van de wenselijkheid van het onderhavige artikel, dat bij de wet uitsluiting van het recht van erfopvolging van een of meer troongerechtigden mogelijk wil maken, zoals ook tot 1922 het geval was. De CDA-fractie heeft in het voorlopig verslag opgemerkt, dat zij over dit artikel nader met de Regering van gedachten wilde wisselen, omdat bij haar twijfels bestonden, ook na lezing van de memorie van toelichting. Wij hebben daarbij gesteld, dat hierbij sprake is van een materiële inbreuk op de Grondwet zelf, omdat die nu eenmaal voorziet in een mogelijkheid tot herziening. Op die grond, zo meenden wij met de minderheid van de Staatscommissie, moet men in zulke uitzonderlijke gevallen niet om de Grondwetsherziening heen gaan, maar die juist daartoe ook benutten.

Bestudering van het antwoord van de Regering doet ons thans echter ertoe neigen, toch met het voorgestelde artikel in te stemmen want wij willen nadrukkelijk twee elementen hier onderscheiden, nl. het uitsluiten van het recht van erfopvolging bij gewone wet en het brengen van wijziging in de orde van erfopvolging. Wij menen thans dat het laatste zonder wijziging van de Grondwet tot dat beoogde doel niet zou kunnen, doch dat het eerste, de uitsluiting, die natuurlijk materieel ook wijziging in de orde van opvolging kan brengen, wel toelaatbaar kan worden geacht. Veel verder gaan wij niet dan het 'Wel toelaatbaar' achten en dat gronden wij op de overweging, dat de omstandigheden, die tot een dergelijke ingreep kunnen leiden, inderdaad uitzonderlijk zullen en ook zullen moeten zijn, waarbij het niet wenselijk is om dergelijke uitzonderlijke situaties, die met name op een persoon of méér personen betrekking zullen hebben, formeel gesproken tot inzet van verkiezingen te maken. Dat, immers, is de betekenis van de kamerontbinding, in ons systeem van grondwetsherziening in twee lezingen.

Dat zijn onze opmerkingen ten principale. Wat de uitwerking betreft, heeft de Regering het ons weer wel wat moeilijker gemaakt door in de memorie van antwoord, pag. 9, te stellen, dat: 'zulk een rechtvaardiging zou,

zowel naar de opvatting van de Staatscommissie als naar die van de Regering, op zichzelf niet gelegen kunnen zijn in de enkele wens van een troongerechtigde'.

Ik herhaal twee elementen: 'op zichzelf' en 'enkele wens van de troongerechtigde'. Bij mijn fractie leefde nu juist de veronderstelling – gelet ook op de opstelling van de Regering, die onze instemming heeft-ten aanzien van de onmogelijkheid tot het doen van afstand door een potentiële troongerechtigde, dat het initiatief tot het indienen van een uitsluitingswetsontwerp vrijwel altijd van de Regering afkomstig zou zijn.

Immers, de Koning moet daarbij worden betrokken, het gaat altijd om familiebanden tot en met de derde graad en derhalve zal de betrokken troongerechtigde wel in kennis worden gesteld van het voornemen van de Regering, doch dit zal niet zijn of haar instemming behoeven, laat staan, dat het op zijn of haar wens zou geschieden. Wij vinden, dat de Regering zich in de memorie van antwoord meer ruimte heeft gegeven, dan zij zich in de memorie van toelichting feitelijk had gegeven.

Mijn fractie, mijnheer de Voorzitter, heeft zich nog eens diepgaand over artikel 2.1.7 betreffende het ontbreken van een opvolger gebogen, vooral zich indenkend in de situatie, dat het zou moeten worden toegepast. Dat we in de huidige situatie bijzonder theoretisch bezig zijn doet daaraan niets af, is een zaak waarover we ons alleen maar gelukkig kunnen prijzen.

Mijn fractie kiest nu, bij de beoordeling van dit artikel 2.1.7., voor de volgende invalshoek. Wij wensen, met de Regering, dat de Grondwet de opvolging van de Koning uitputtend regelt. Dit uitgangspunt vereist ook een voorziening, indien het thans regerende huis zou zijn uitgestorven. Omdat onze Grondwet vorm geeft aan een Koninkrijk, kan zij niet gelijktijdig bepalingen bevatten, die de rechtstreekse mogelijkheid openen tot een andere staatsvorm. Dat betekent, dat de Verenigde Vergadering zal moeten opereren binnen de bestaande Grondwet en conform die bepalingen met twee-derde meerderheid zal moeten besluiten, een Koning te benoemen.

Een andere, positieve beslissing, zal die Verenigde Vergadering niet kunnen nemen. Dat betekent voor het eerste lid van dit artikel, dat men het al dan niet eens wordt over de persoon, die wordt voorgedragen. Wordt men het niet eens dan zijn er twee mogelijkheden: de Regering handhaaft het

wetsontwerp tot en met de eindstemming en ziet dit verworpen: in dat geval zal tevens duidelijk zijn welke koers de Verenigde Vergadering wenst te varen en zal de herziening van de Grondwet ter hand moeten worden genomen, waarna kamerontbinding plaatsvindt en de nieuwe, waarschijnlijk republikeinse Grondwet ter tweede lezing aan de nieuwe Kamers wordt voorgelegd. De tweede mogelijkheid is deze: uit het beraad in de Verenigde vergadering blijkt, dat er wel een gekwalificeerde meerderheid is voor een nieuwe Koning en dus voor handhaving van de monarchale staatsvorm, doch dat geen overeenstemming blijkt over de door de Regering daartoe aanbevolen persoon. In dat geval zal de Regering er verstandig aan doen, de beraadslagingen te doen schorsen en haar onderzoek voort te zetten.

Met betrekking tot het tweede lid ligt de zaak eenvoudiger. De Koning heeft dan immers afstand gedaan of is overleden en de procedure van het eerste lid is niet of niet tijdig ingezet. Is die procedure niet ingezet dan ligt er dus bij de Staten-Generaal óók geen voorstel door of vanwege de Koning ingediend. Wel worden de Kamers ontbonden en beraadslagen de nieuwe Kamers omtrent de benoeming van een Koning. Dat doel zal dan ook de enige inzet van het debat kunnen zijn. De resultante zal kunnen zijn dan voor de benoeming van een Koning niet de vereiste meerderheid aanwezig is, waarop grondwetsherziening dient te volgen en hernieuwde kamerontbinding.

Nu rijzen er bij dit punt wel vragen. De Verenigde Vergadering komt bijeen om te besluiten omtrent de benoeming van een Koning. Er staat niets in dit tweede lid over een voorstel van wet, dat aan die besluitvorming ten grondslag moet liggen, ook niet over het tijdstip waarop een dergelijk wetsontwerp bij de Kamers moet worden ingediend. Is dat vóór of na de kamerontbinding' indien dit al dient te geschieden? Wij menen, dat dit niet in het onzekere kan worden gelaten.

Moet er een initiatief uit de Verenigde Vergadering komen? Dat zou betekenen, dat kamerleden op zoek moeten gaan naar een nieuwe Koning en vervolgens een initiatiefwet indienen. Moet het kabinet dit doen? Natuurlijk niet als kabinet sec, maar dan moet het wel van de Regering komen, alsdan bestaande uit de Regent en de Ministers of uit de Raad van State, waarmede het Koninklijk Gezag, en de Ministers.

Samenvattend menen wij dus, dat op grond van artikel 2.1.7. slechts besloten kan worden tot het benoemen bij wet van een nieuwe Koning en dat slechts de resultante van het niet slagen van die benoeming een andere staatsvorm kan zijn, waarbij de normale procedure van grondwetsherziening dient te worden gevolgd. Wij stemmen dus nadrukkelijk niet in met de antwoorden van de Regering in de nota naar aanleiding van het eindverslag. Daar stelt de Regering dat

'in de eerste plaats de vraag aan de orde komt of voor het benoemen van een Koning een voorstel, kan worden gedaan'.

Bij wie en wanneer komt die vraag aan de orde? In haar antwoord van de PvdA-fractie stelt de Regering, dat een initiatiefvoorstel vanuit de Kamer op basis van dit tweede lid niet is uitgesloten. Daarom vinden wij de hiervoor geciteerde opvatting van de Regering nauwelijks acceptabel. En dat geldt ook voor de daarop volgende zin:

'Pas wanneer men tot de slotsom zou komen, dat die vraag ontkennend moet worden beantwoord, is beraad nodig over hetgeen daarna zou moeten geschieden'.

Wie is 'men' in het staatsrecht, zou ik willen vragen. Kan iedereen in zo'n delicate situatie gaan zitten wachten op de vraag of iemand zich als 'men' voelt aangesproken? En als die 'men' ontkennend antwoordt, is beraad nodig. Beraad van wie en tussen wie en op basis van welke stukken als het om beraad tussen kabinet en parlement zou gaan? Wij menen dus, dat dit tweede lid zo niet gehandhaafd kan blijven en dat daarin de uitdrukkelijke opdracht tot het aanhangig maken van wetgeving moet worden opgenomen, bij uitsluiting van initiatiefwetgeving.

Ten aanzien van de ontbinding der Eerste Kamer en nieuwe verkiezingen als geen verkiezingen voor Provinciale Staten nooit daarvoor hebben plaatsgevonden, heeft de schriftelijke gedachtenwisseling tot onze teleurstelling geen resultaat opgeleverd. Het is een soort pat-stelling tussen de Regering en onze fractie. Toch nog een enkel woord daarover. Wij signaleren in de antwoorden van de Regering toch een gevaarlijke tendens. De Regering zegt, dat deze nieuwe Eerste Kamerverkiezingen wel zinvol zijn, omdat de provinciale staten als kiescollege rekening kunnen en moeten houden met de – ik citeer –

'opvattingen, die bij de zittende en de te candideren leden van de Eerste Kamer omtrent dit onderwerp zouden leven'.

Alsof er geen politieke partijen in dit land zouden bestaan, zou ik willen zeggen; alsof er geen partij-programma's bestaan. De Regering gaat hier simpelweg uit van pure privé-opvattingen, die beslissend kunnen zijn voor de vragen of het kiescollege van provinciale staten een meneer of een mevrouw wel of niet zou kandideren. En alsof die provinciale staten niet zijn samengesteld uit leden van politieke partijen, die zich op programma's baseren! Alsof het hier niet zou kunnen gaan om een zeer essentiële keuze tussen de constitutionele monarchie en een republikeinse staatsvorm! Dat laat een zich zelf respecterende politieke partij toch niet over aan de toevallige opvattingen van een mijnheer of mevrouw die door provinciale staten wordt gekandideerd? Mijn fractie meent, dat de Regering er werkelijk goed aan zou doen in dit debat haar mening in dit opzicht nog eens te herzien. Want gelukkig heeft de Regering, in de voorafgaande zin, niet geheel het bestaan van politieke partijen vergeten. Maar de kracht van haar argumentatie is er aanzienlijk door verzwakt.

De voorgestelde verhoging van de leeftijdsgrens, waarop de Koning het Koninklijk gezag kan gaan waarnemen tot 21 jaar, leent zich voor brede bespiegelingen. Maar de CDA-fractie moet eerlijk bekennen, dat de schriftelijke voorbereiding geen nieuwe gezichtspunten heeft opgeworpen, die haar ertoe zouden leiden zich thans anders op te stellen. Wij hebben gezegd, dat de argumenten van de Regering – ofschoon volstrekt tegengesteld aan de algemeen in de samenleving waarneembare tendens – op onze fractie grote indruk hebben gemaakt. Welnu, dat is niet veranderd. Wij menen, dat een Koning, die tot het koninklijk gezag wordt geroepen zonder eigen keuze, recht heeft op een optimale voorbereiding op de zware, soms zeer zware functie, die hij gaat vervullen. Geef hem dat de kans daarop ook intellectueel en geestelijk zo goed mogelijk voorbereid te zijn. Wij zeggen: 'optimaal', want het volgen van tertiair onderwijs zal dan tot een periode van ten hoogste drie jaar worden beperkt en dat kunnen wij onmogelijk als maximaal betitelen. Wij willen evenwel met de 21-jarige leeftijd instemmen op grond van de overweging, dat een eventueel regentschap niet te lang zal mogen duren.

Het is overigens wel grappig eens na te gaan, waar die 18-jarige leeftijd nu ooit vandaan is gekomen. Het is zeker geen 'uitvinding' geweest van bij voorbeeld Gijsbert Karel van Hogendorp in

Van der Sanden

1813. Integendeel, deze 18-jarige leeftijd is van veel oudere datum. Enig researchwerk heeft hij duidelijk gemaakt, dat deze leeftijd voor het eerst wordt genoemd in de zogenaamde Gouden Bul, die in 1356 op de Rijksdag werd aanvaard, waarin de keuze van de Rooms-Koning nader wordt omschreven en rechtens aan de zeven keurvorsten wordt opgedragen. Bovendien werden in de Bul de keurvorsten bevestigd in hun soevereine rechten over hun land, terwijl verder voor hen de erfopvolging in de mannelijke lijn werd vastgelegd. De Duitse hoogleraar Dahlmann heeft in zijn werk 'Politik' deel I van 1847, derder druk pag. 92, daar ook naar verwezen.

In paragraaf 109 van dat boek wordt gezegd dat de zwakke kant van het systeem van erfopvolging het regentschap is. Vele regentschappen zijn door kwade verschijnselen omringd. Echter ook het regeren door te jeugdigen ('Regierung von Knaben' zegt Dahlmann) is daarvan niet vrij. Daarom mag het tijdstip van de mondigheid van de Koning niet tegen de natuur vervroegd, noch om redenen van staatsraison vertraagd worden. Sinds de Gouden Bul het voorschreef is het in de grotere Duitse staten wet geweest dat de vorst als hij de leeftijd van 18 jaar had bereikt de regering op zich nam. Voor de overige prinses gold het 21ste levensjaar echter als het jaar waarop de meerderjarigheid werd bereikt.

Men kan de neiging hebben thans te zeggen: Als men 625 jaar geleden reeds tot de conclusie kwam, dat een vorst met 18 jaar tot regeren geroepen moest worden, moeten wij dan in 1981 daar een wijziging in brengen? Ik heb de neiging geheel anders te redeneren. Ik meen, dat de taak en de omvang van die taak van een regerend Koning in de twintigste eeuw totaal verschillen van vroeger; dat het in de Nederlandse geschiedenis slechts éénmaal sinds 1814 is voorgekomen, dat een Koning op zo jeugdige leeftijd tot regeren werd geroepen; dat de leeftijdsverwachting van thans ongeveer het dubbele is van ruim honderd jaar geleden en dat het heden ten dage volstrekt ongebruikelijk is om de opvoeding van koninkinderen in de afgeslotenheid van paleizen via privé-onderwijs is doen geschieden.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik ben de heer Van der Sanden zeer erkentelijk voor de historische les, maar mij beklemt de vraag waarom men in de 14e eeuw koos voor die 18-jarige leeftijd.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat had te maken met de grote gevaren, die verbonden waren aan het regentschap. U weet, dat de leeftijdsverwachting een stuk lager was. Er kwamen jonge vorsten in aanmerking voor de regering en dan werd er een regent benoemd.

Die regent consumeerde zelf enige macht. Er ontstonden dan zeer onverkennelijke toestanden, die niet bepaald met het waarnemen van het regentschap ter vervulling van het tijdelijke koningschap in verband konden worden gebracht. Om daaraan snel een einde te maken, heeft men toen de leeftijd van 18 jaar geïntroduceerd.

De heer **Waltmans** (PPR): Dat was niet in een parlementair systeem.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat is volstrekt juist. Ik denk dat wij ook toen beklemde lieden hebben ontmoet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom ten slotte aan artikel 2.1.9. Het heeft de CDA-fractie wel wat verbaasd, dat de regering, bijna tussen neus en lippen door, het begrip 'hoofdstad' op deze wijze in de Grondwet introduceert. Niet expliciet, neen, in een bepaling over de beëdiging en inhuldiging van de Koning. Of dat wel als helemaal elegant kan worden aangemerkt wagen wij te betwijfelen, al is het ook weer geen zaak om messen over te trekken.

Ten aanzien van het begrip 'beëdigen en inhuldigen' willen wij er nog op wijzen, dat naar onze overtuiging volgens het Nederlandse constitutionele recht na het overlijden van een Koning de nieuwe Koning onmiddellijk in diens plaats treedt, zodat er tot het aanvaarden van het Koningschap geen rechtstreekse relatie bestaat met de beëdiging en inhuldiging. Het is overigens in onze geschiedenis sinds 1813 slechts eenmaal voorgekomen, dat een opvolger door overlijden van de Koning aan de Regering kwam, namelijk in 1849.

Immers het overlijden van Koning Willem III in 1890 leidde tot het Regentschap van Koningin Emma van 1890 tot 1898. De aanvaarding van het Koningschap in de Grondwet van 1814 nog gekoppeld aan de verplichting van beëdiging en inhuldiging, is sinds de Grondwet van 1848 daarvan uitdrukkelijk los gemaakt, hetgeen toen en gelukkig ook thans nog blijkt uit de woorden 'zodra mogelijk'.

Gelet op de inhoudelijke betekenis van deze woorden stemmen wij in met de zeer duidelijk afwijking van de voorstellen van de Staatscommissie. Bovendien zijn wij gelukkig met de wijziging van de bestaande Grondwet,

voor zover het de woorden 'De Koning de Regering aanvaard hebbend' in 'Nadat de Koning de uitoefening van het koninklijk gezag heeft aangevangen'. En dat is zoals uitdrukkelijk bij deze behandeling is vastgesteld niet gebonden aan een uitdrukkelijke wilsuiting van de zijde van de Koning zelf. Hier gelden, naar mijn mening, nog steeds de woorden, waarmee Koning Willem III op 12 mei 1849 zijn inhuldigungsrede begon 'Door Mijne geboorte en de Grondwet tot den koninklijken troon geroepen, heb ik onmiddellijk de regering aanvaard'.

□

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het is uiteraard ondoenlijk op alle tijden de schriftelijke voorbereiding aangeraakte punten hier nog eens uitvoerig in te gaan.

Overigens moeten wij een van de weinige gelegenheden om van gedachten te wisselen tussen regering en parlement, in dit kader, over dit soort onderwerpen, niet onbenut laten. Wij willen dan ook op een aantal punten ingaan.

In de eerste plaats zouden wij nog iets verder willen praten over de zin in de memorie van antwoord (blz. 3): 'De Koning bezit – met inachtneming van zijn taak bij Kabinetsformaties – geen zelfstandige staatsrechtelijke bevoegdheden'.

In het Eindverslag hebben wij reeds gezegd: 'Kunnen de bewindslieden de zelfstandige staatsrechtelijke bevoegdheden van de Koning in die gevallen nader (limitatief) omschrijven?' Wij stellen het op prijs, dat de bewindslieden op die vraag een antwoord hebben gegeven. Wij kunnen ons in dat antwoord op zichzelf ook wel vinden. De reactie in de nota naar aanleiding van het eindverslag bestaat uit twee zinnen, bij elk waarvan wij toch nog een ogenblik willen vertoeven.

De eerste zin luidt:

'De taak van de Koning bij Kabinetsformaties is een bijzondere, niet in de zin dat die taak zich zou onttrekken aan ministeriële verantwoordelijkheid, maar in die zin dat de Koning die taak uitoefent zonder ministeriële tussenkomst'.

Wellicht kan dit punt nog wat scherper worden benaderd. Zo zou men kunnen zeggen, dat er tijdens de kabinetsformatie betreffende de taak van de Koning ter zake geen directe ministeriële verantwoordelijkheid is. In die fase ontbreekt, actueel, de ministeriële verantwoordelijkheid met betrekking tot de kabinetsformatie. Ministe-

De Kwaadsteniet

riële verantwoordelijkheid ter zake ontstaat pas op het moment van het optreden van het nieuwe kabinet c.q. het heroptreden van het zittende kabinet. Dat kabinet wordt geacht, de verantwoordelijkheid te aanvaarden voor het verloop van de formatie die aan zijn optreden voorafging.

Een vraag die daarbij nog weer kan rijzen is, of dit formeel dan ministeriële verantwoordelijkheid betreft van alleen de optredende minister-president of van alle ministers te zamen. Het voorgaande betekent stellig niet, dat de Koning in de fase van het ontbreken van ministeriële verantwoordelijkheid met betrekking tot de kabinetsformatie geheel vrij en 'naar welgevallen' zijn eigen inzicht volgt en zijn eigen weg gaat.

In de eerste plaats kent de Koning de parlementaire en politieke verhoudingen.

In de tweede plaats heeft de Koning adviseurs, op welk punt wij zo dadelijk nog terugkomen.

In de derde plaats is er de eigen verantwoordelijkheid van degene, die door de Koning als (in)formateur wordt aangezocht en die een bepaalde opdracht of aanvaardt of weigert.

In de vierde plaats is er de achteraf, na de kabinetsformatieperiode optredende ministeriële verantwoordelijkheid, waarvan vanzelfsprekend ook een anticiperende werking uitgaat.

Op basis van het voorgaande moet dan ook tevens geconcludeerd worden, dat kritiek op het handelen van de Koning terzake van de formatie – zoals soms, ook in 1977 gebeurt – onjuist geacht moet worden.

Eventuele kritiek moet zich richten tegen degene (n), die voor het handelen van de Koning aansprakelijk te stellen is (zijn). En in dit verband kan worden opgemerkt, dat, behalve wat ministers ten val gebracht kunnen worden, anderen politiek en publiek afgestraft kunnen worden.

Een interessante vraag lijkt ons overigens in dit kader hoe het nu zit met een formateur, die de grenzen van zijn opdracht enigermate overschrijdt. De formateur lijkt dan op dat moment niet door de Kamer ter verantwoording te kunnen worden geroepen. Theoretisch wellicht wel, maar praktisch niet, lijkt de Koning daar wat aan te kunnen doen. Wij menen, dat de formateur, als hij knel zit, zijn opdracht moet teruggeven en/of een andere opdracht moet zien te krijgen. Als hij dit niet doet is er natuurlijk de publieke opinie die kan reageren voorzover het overschrijden van de opdracht duidelijk is. Een vraag

aan de bewindslieden is, of zij mogelijkheden zien om het overschrijden van een opdracht door een formateur te corrigeren.

Kritiek op het handelen van de Koning is overigens ook onwijs, omdat daardoor het staatshoofd in de politieke discussie betrokken wordt, terwijl men hem toch buiten de politieke verwickelingen wil en moet houden. Er kan natuurlijk wel over de staatsrechtelijke rol van de Koning gesproken worden. Daarbij kan aan de orde komen de tweede zin in de nota naar aanleiding van het eindverslag: 'Deze taak houdt in het inwinnen van adviezen en het op grond van die adviezen aanwijzen van een (in)formateur'.

In de loop der tijd heeft men de indruk kunnen krijgen, dat er een serie min of meer vaste adviseurs optreedt, waarbij dan gedacht moet worden aan de vice-president van de Raad van State, beide Kamervoorzitters en de voorzitters van de Tweede Kamerfracties. Over de historie ter zake vindt men bij voorbeeld informatie in Van Raalte's 'Het Nederlandse Parlement'. Er zijn ook andere adviseurs, meer of minder regelmatig, zoals bij voorbeeld de zittende, demissionaire minister-president, een andere zittende minister, ministers van Staat en de voorzitter van de SER.

De taak van het inwinnen van adviezen lijkt zeer ruim. Is er een grens aan de vrijheid van de Koning, adviezen in te winnen? Anders gezegd: is de kring van adviseurs beperkt? Zou, wanneer bij voorbeeld de president van de Nederlandsche Bank en de voorzitter van de SER aanvaardbare adviseurs zijn, dit in omstandigheden ook kunnen gelden voor bij voorbeeld voorzitters van maatschappelijke organisaties? Dan zal er overigens tenminste wel van een beperking sprake moeten zijn ten aanzien van de aard en de inhoud van de adviezen. Wij zouden hierover gaarne een reactie van de bewindslieden horen.

De raadpleging van alle min of meer vaste adviseurs lijkt overigens geen wet van Meden en Perzen. Wij zouden ook daarover graag de mening van de bewindslieden vernemen. Wij hebben hier naar onze indruk (nog) niet te maken met een regel van ongeschreven staatsrecht, eerder met een usance. Dit geldt dan met name voor beide Kamervoorzitters. Er is geen staatsrechtelijke en politieke noodzaak om de vice-president van de Raad van State en beide Kamervoorzitters te horen. Zij geven, geraadpleegd wordende, volstrekt persoonlijke adviezen voor eigen rekening. Niettemin kunnen hun

adviezen in omstandigheden waardevol zijn, met name aan het begin van een formatie, vooral wanneer het figuren van rijpe ervaring zijn. Dit geldt met name de vice-president van de Raad van State, die een unieke positie inneemt en zich buiten de alledaagse politiek houdt. Ten aanzien van de Kamervoorzitters kan gezegd worden, dat zij vanuit hun positie de verhoudingen in het parlement waarnemen en de staatkundige situatie wellicht iets objectiever – althans wat afstandelijker – kunnen beschouwen dan hun medeleden.

Overigens lijkt het horen van de voorzitter van de Tweede Kamer eerder voor de hand liggend en eerder gewenst dan het horen van de voorzitter van de Eerste Kamer. Men vergelijkte in dit verband ook het horen van de voorzitters van de Tweede-Kamerfracties in tegenstelling tot hun collega's uit de Eerste Kamer.

Deze benadering wijkt af van die van mijn hoog gewaardeerde vriend mr. W. F. de Gaay Fortman, die een kwartaal geleden in de Eerste Kamer betoogde, dat het voorzitterschap van de Verenigde Vergadering consequenties heeft voor de raadpleging bij een kabinetsformatie. Hij zei op 28 oktober j.l.: 'Op het ogenblik is de voorzitter van de Eerste Kamer ook uit hoofde van zijn voorzitterschap van de Verenigde Vergadering naar rangorde de eerste die de Koning bij een kabinetsformatie adviseert'.

Minister Wiegel heeft hierop gereageerd: 'Ik waag het een vraagteken te plaatsen bij de stelling dat op het ogenblik de voorzitter van de Eerste Kamer ook uit hoofde van zijn voorzitterschap van de Verenigde Vergadering de eerste is die de Koning bij een kabinetscrisis en bij een kabinetsformatie adviseert. Mijn inziens wijst niets daarop. De voorzitter van de Eerste Kamer pleegt als zodanig, in die functie, bij Hare Majesteit de Koningin te worden uitgenodigd.'

Ik schaar mij achter die opvatting van de Minister. Ik voeg eraan toe, dat er geen noodzakelijke volgorde, laat staan rangorde van beide Kamervoorzitters ter zake is, noch dient te zijn, terwijl tevens de raadpleging van de voorzitter van de Eerste Kamer, eventueel van beide Kamervoorzitters, in omstandigheden achterwege zou kunnen blijven.

Ik zeg dit op het gevaar af, dat sommigen hierin ook toch nog een aantasting van de positie van de Eerste Kamer kunnen menen te zien. Het lijkt mij overigens ook zeer wel denkbaar, dat de Kamervoorzitters na de voorzitters

De Kwaadsteniet

van de Tweede-kamerfracties zouden worden gehoord. Om misverstanden te voorkomen onderstreep ik dat ik hier met het voorgaande niet zozeer iets bepleit als wel mogelijkheden noem. En, zoals al gezegd, een reactie van de bewindslieden zullen wij gaarne vernemen. Het horen van de voorzitters van de Tweede-Kamerfracties is voor de hand liggend. Naast factoren zoals het feit dat het politieke zwaartepunt bij de Tweede Kamer ligt en het feit van de meer directe relatie tussen kiezers en Tweede Kamer, is er in de tegenwoordige Nederlandse verhoudingen de feitelijke noodzaak van samsenspel tussen kabinet en met name Tweede Kamer. Een formatie kan alleen slagen als het kabinet kan uitgaan van voldoende steun in de Tweede Kamer. Van die steun moet men zich tijdens de formatie dan ook vergewissen.

Enigermate 'aanleunend' tegen het aan de orde gestelde punt van zelfstandige taakuitoefening door de Koning bij kabinetsformaties is een punt, aangeroerd door prof. mr. F. H. van der Burg in *Ars Aequi*, januari 1981, blz. 34 en volgende. Ik ga hier niet in op diens hele betoog, maar licht daaruit een door hem geponeerde stelling, gebaseerd op een bepaalde achtergrond:

'Indien het kabinet na het stellen van de vertrouwenskwestie verslagen is, is er een scherpe scheiding tussen de Regering en een Kamermeerderheid. *Ontbinding onder verantwoordelijkheid* van een verslagen kabinet (in niet-demissionaire toestand) heeft de geur van avonturisme. Een ontbindingsbesluit zou het staatshoofd betrekken in de strijd tussen de Regering en de Kamer (meerderheid). Daarmee zou de koninklijke onschendbaarheid in het gedrang komen. Het lijkt mij dan ook dat in ons land onder deze omstandigheden het 'informal advice' van veel nut zou kunnen zijn. Zo kom ik tot de stelling dat het staatshoofd alvorens een beslissing te nemen op een voordracht tot Kamerontbinding advies moet inwinnen van dezelfde adviseurs als bij kabinetsformaties. De Koning(in) kan dan tot ontbinding besluiten wanneer blijkens de adviezen van de fractieleiders de meerderheid van de Kamer een dergelijke aanpak van de crisis wil aanvaarden. Indien de meerderheid bezwaar heeft, zal mijns inziens het staatshoofd de ontbinding moeten weigeren.'

Er zijn bij dit citaat diverse kanttekeningen te maken. Wij beperken ons tot de in dit verband relevante kern. Die

kern is deze: Het kabinet, in niet-demissionaire toestand, stelt ontbinding voor. De Koning accepteert of weigert. In beide situaties lijkt het juist, dat de Koning eerst adviseurs hoort, met name de fractievoorzitters. Het horen van adviseurs door de Koning kan ter zake gebeuren tegen het advies van het kabinet in. De Koning kan dan zelfstandig optreden. Dit lijkt een tweede mogelijkheid van zelfstandige taakuitoefening door de Koning te zijn. Wat is het oordeel van de bewindslieden hierover?

Over het punt van de scheiding der machten is schriftelijk enigermate van gedachten gewisseld. Over de veranderde, toegenomen taak van de overheid zou stellig verder gesproken kunnen worden. Wij hebben de neiging dit nu niet uitpuutend te doen. Toch is deze materie nog wel een enkele opmerking waard. De theorie van de *trias politica*, het verhaal van de scheiding der machten, komt vandaag niet aan de orde vanwege historische interessantheid.

Waar het evenwel om gaat is het punt van de staatsrechtelijke, expliciete grondwettelijke legitimatie van het overheidsoptreden. Men zou kunnen stellen, dat het begrip 'uitvoerende macht' thans vervangen is door het begrip 'regering', hierbij overigens aantekendend, dat het begrip regering een breder veld beslaat. Op die wijze kan men eveneens stellen, dat de huidige bepaling van artikel 56, dat bij de Koning (de Kroon) de uitvoerende macht berust, heeft plaats gemaakt voor die waarin gesteld wordt, dat de Koning en de ministers de regering vormen.

Een interessante vraag hierbij is dan of het begrip regering in de tekst niet meer gebruikt wordt in de betekenis van orgaan dan in de betekenis van regeren, uitoefening van overheidsgezag, bestuur. Wij menen van wel. Anders had er ook beter kunnen staan, dat bij de Koning en de ministers de regering berust. Overigens hebben de bewindslieden betreffende dit lid van dit artikel, wel gezegd, dat naar hun oordeel deze bepaling 'niet alleen de aanduiding van een orgaan, maar.... door het gebruik van het woord 'regering' tevens in zekere mate een globale functie-aanduiding' inhoudt.

Tegen dit betoog van de bewindslieden zouden wij op zichzelf overigens in de gegeven omstandigheden geen bezwaar willen maken, integendeel. Zonder te pleiten voor handhaving van de huidige tekst als zodanig, zou men toch tenminste de opmerking kunnen maken, dat in die bepaling een alge-

mene legitimatie van het overheidsoptreden kon worden gezien. Het weglaten van zo'n bepaling kan het bezwaar met zich brengen, dat voor elke overheids-handeling, elk overheids-optreden, dat gevolgen heeft voor de burger, een aparte legitimatie gegeven moet worden. Wij zouden ter zake van deze hele materie een zo duidelijk mogelijke uiteenzetting van de bewindslieden op prijs stellen. Wij hechten daaraan zeer. Een aardige vraag die daarbij dan misschien gelijk ook behandeld zou kunnen worden is wat nu de rechtsbasis wordt om politiedwang toe te passen.

Bij nog een punt uit het betoog van de bewindslieden in de Nota n.a.v. het eindverslag willen wij een kanttekening plaatsen. Op blz. 3 wordt in een bepaald verband gesproken over '....de in de loop der jaren verschenen beleidsnota's....', welke niet zijn bedoeld als voorbereiding van wetgeving'. Dus niet alleen wordt geen wetgeving beoogd, maar zelfs geen voorbereiding van wetgeving. Wij herinneren eraan dat in deze Kamer reeds eerder over 'beleidsnota's' is gesproken. Kort en goed voor dit moment: die nota's moeten, waar dit in feite in de lijn ligt, gevolgd worden door wetgeving.

Het spijt ons, dat wij tot op heden de bewindslieden niet hebben kunnen overtuigen, dat de door de CDA-fractie voorgestelde opzet van de onderhavige paragraaf de voorkeur zou verdienen boven die welke is neergelegd in het wetsontwerp.

De bewindslieden stellen dat, wanneer de suggestie van de CDA-fractie zou worden gevolgd, zij van oordeel blijven, dat indeling van dit hoofdstuk in twee paragrafen nodig blijft. Wij willen duidelijk stellen, dat wij geen enkele moeite hebben met dit oordeel.

Dit onzerzijds toegevend zou van de bewindslieden gevraagd mogen worden geen problemen te hebben met het aan een hoofdstuk en een paragraaf geven van dezelfde titel, i.c. Koning en ministers. Te stellen dat dit 'uit een oogpunt van systematiek wel bezwaarlijk' is, kan toch moeilijk van doorslaggevende betekenis worden geacht, afgezien van het feit dat de genoemde bezwaarlijkheid niet blijkt en niet is aangetoond. Wij doen dan ook een beroep op de bewindslieden ter zake over hun aarzeling heen te stappen.

Datzelfde geldt het welwillend gaan staan tegenover onze voorstellen, gedaan naar aanleiding van die van de Regering. Wat de volgorde van de artikelen betreft kan men altijd discussiëren, zo zeggen de bewindslieden. Het

De Kwaadsteniet

geheel overziende komt de Regering ons vervolgens geenszins tegemoet, terwijl zij intussen wel met voldoening incasseert, dat wij op basis van haar argumentatie erkend hebben dat de algemene bepaling over het contraseign een andere plaats diende te hebben dan wij in het voorlopig verslag hadden geopperd.

De bewindslieden stellen, dat hun bezwaren tegen een apart artikel over de Minister zonder portefeuille bij lezing van de door ons voorgestelde redactie eerder toe- dan afgenomen zijn. Welke reden voeren de bewindslieden aan? Wel: 'de betreffende bepaling zou dan tweemaal zo lang worden'. Wij achten dit geen serieuze argumentatie. Dat is eerder een taalkundige kwestie dan iets wezenlijks. Er wordt ook niet geprobeerd het aantal woorden dan enigermate te beperken. Dat is immers zeer wel mogelijk. Het lijkt langzamerhand spijkers op laag water zoeken, maar wij worden daartoe als het ware uitgenodigd. Ik noem dus nu toch maar even de getallen. De regeringstekst telt 15 woorden. De vergelijkbare, door ons in het eindverslag globaal voorgestelde tekst 27 woorden. Maar de nu in amendementvorm – mede met behulp van het departement – gekuiste tekst telt slechts 20 woorden. Vijf woorden meer dan die van de Regering! Daarmede verdwijnt de enige tegenargumentatie van de Regering, namelijk dat de bepaling twee maal zo lang zou worden. Op de positie van de minister zonder portefeuille komen wij nog terug.

Het wetsontwerp stelt als tekst van het eerste lid van artikel 2.2.1 voor: 'De regering wordt gevormd door de Koning en de ministers'. In de schriftelijke voorbereiding hebben wij het pleit gevoerd voor de tekst: 'De Koning en de ministers vormen de Regering'. Afgezien van het blote feit, dat onze tekst 20% korter is, zouden wij hier nog eens onze argumentatie op tafel willen leggen.

Gewezen kan worden op de formulering van het tweede lid, welke dan nog gemakkelijker aansluit bij die van het eerste lid. Bovendien lijkt het, waar het over de Koning en de ministers gaat, beter deze als zodanig éérs te noemen en het 'resultaat' van die twee organen daarna te noemen. Er is geen reden om dit tot dusver in de Grondwet niet genoemde 'resultaat' voorop te zetten en dit dan nader te gaan definiëren. Overigens nader in feite ook onze tekst het begrip 'regering', iets waaraan de bewindslieden hechten. Ten slotte sluit de door ons gesug-

gereerde tekst goed aan bij de terminologie van de voorafgaande artikelen.

Dit alles zou er toch naar onze indruk toe moeten kunnen leiden, dat de bewindslieden ons voorstel accepteren, te meer daar uit de nota naar aanleiding van het eindverslag blijkt, dat de bewindslieden wat hen betreft gaarne toegeven, dat het hier vooral een stilistisch punt betreft.

Ten slotte is ons voorstel ook het meest logische wanneer gelet wordt op de door de Regering terecht aan deze paragraaf gegeven titel: Koning en ministers. Die titel is ook de beste titel voor het gehele hoofdstuk 2.

In paragraaf 1 gaat het over de 'Koning' en in paragraaf 2 over 'Koning en ministers'. Wie zet dan nog boven hoofdstuk 2 als titel het begrip 'regering', dat dan na achttien artikelen eindelijk een keer gedefinieerd wordt?

Onze formulering kan tevens geacht worden op iets meer evenwichtige wijze een bij ons parlementair-democratisch staatsbestel behorende constitutioneel-monarchale toets aan de Grondwet te geven. Mede verwijzend naar onze inbreng in de schriftelijke behandeling kan hierbij het volgende bedacht worden. Hoe men de staatskundige werkelijkheid ook wendt of keert, de Koning, in wie als staatshoofd beide persoon en ambtsdrager als deel van de Regering te zien zijn, is de uitdrukking van de eenheid van onze democratische rechtsstaat. Hij fungeert als de onschendbare, de uitdrukking van de wezenlijk aanwezige eenheid van het geheel van onze samenleving, onze levensgemeenschap, te midden van het boeiende politieke gevoel van wisselende minderheden en meerderheden.

Ten slotte is er in dit verband ook nog de relatie met het Statuut. Daarop is ook al even ingegaan bij de behandeling van wetsontwerp 14 223. Collega Van der Sanden heeft zojuist nog enkele artikelen en de toelichting op het Statuut geciteerd. Gaarne vernemen wij van de bewindslieden ook in dit verband hoe de bepalingen van Statuut en grondwet zich met elkaar verhouden.

Het probleem van de termen 'Kabinet', 'ministerraad' en 'ministerie' is naar ons gevoel tijdens de schriftelijke voorbereiding nog niet zo helder opgelost, dat in het vervolg een algemeen goed en eenvoudig woordgebruik zal ontstaan. De discussie is ontstaan toen de bewindslieden duidelijk stelden dat 'kabinet' betekent alle ministers en alle staatssecretarissen, terwijl zij daarnaast 'ministerieel departe-

ment' wilden vervangen door ministerie. Wij hebben de indruk, dat de termen nog niet goed doordacht zijn. Om te beginnen laat ik op dit moment even terzijde het vaak voorkomende gebruik van het woord 'regering' wanneer 'kabinet' bedoeld wordt. Ook laat ik soms oprijzende moeilijkheden over 'regeringsperiode' en 'kabinetsperiode' rusten. Tevens laat ik buiten beschouwing of, wanneer 'kabinet' bedoeld wordt, er inderdaad altijd sprake is van 'Kabinet' dan wel soms van 'kabinet' en soms van 'ministerraad'.

Het woord 'ministerraad' is nog het duidelijkst. Dat zijn alle ministers bij elkaar. Als er, zo gezegd, ministerraad is, dan bedoelen wij te zeggen, dat de ministerraad vergadert. De staatssecretarissen vallen daarbuiten. Het kabinet is dan niet bijeen.

Als het woord 'kabinet' slaat op alle ministers en alle staatssecretarissen, kan in plaats van 'ministerraad' niet het woord 'kabinetsberaad' gebruikt worden. Het woord 'kabinetsberaad' kan dan waarschijnlijk nooit terecht gebruikt worden, omdat het totaal van alle ministers en staatssecretarissen in feite nooit bijeenkomt en beraadslaagt. 'Regering' kan overigens om twee redenen nooit 'kabinet' betekenen en omgekeerd ook niet. Enerzijds ontbreekt bij kabinet immers de Koning, terwijl anderzijds bij regering de staatssecretarissen er niet bij horen.

Wij spreken ook vandaag nog van het ministerie-Biesheuvel, het ministerie-Den Uyl en het ministerie-Van Agt. Waar spreken wij dan over? Ik denk over het begrip 'kabinet'. Blijven wij die twee begrippen gelijkwaardig voor hetzelfde orgaan gebruiken, dan is zeker het begrip ministerie voor ministerieel departement onverstandig.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag zeggen de bewindslieden, ter verdediging van de term ministerie, dat het woord departement meer betekenissen heeft. Zo dit al juist is, is hiervoor duidelijk aangetoond dat dit met het woord ministerie evenzeer het geval is. Wat ons betreft kan het woordje ministerieel voor departement achterwege blijven. De aanduiding ministerieel departement staat echter ook in de huidige Grondwet en gemakshalve en duidelijkheidshalve kan ertoe worden besloten, dit zo te laten.

Hoe zullen nu volgens de bewindslieden nogal bekende begrippen vertaald worden, zoals departementale organisatie, interdepartementale coördinatie, (inter)departementale (ambtelijke) en ministerieel commissies (van ministers), enzovoorts? De woorden

De Kwaadsteniet

departement en departementaal zijn reeds dermate ingeburgerd en zo goed bruikbaar, dat het niet zinnig en nauwelijks doenlijk is, deze door ministerie en ministerieel te vervangen.

Het allerbelangrijkste is evenwel – ik denk dat wij het allemaal hier wel over eens zijn – dat er vanaf heden een algemeen en gelijk woordgebruik voor de diverse organen en instanties ontstaat, bij het kabinet, in het parlement, in de media en in de literatuur, zodat alle Nederlanders, inclusief wij, op het eerste gehoor weten waarover het precies gaat. Wellicht draagt deze discussie hiertoe bij. Een heldere uiteenzetting van de bewindslieden zullen wij prijzen.

Zolang de figuur van de minister zonder portefeuille als van eigen betekenis wordt gehandhaafd, lijkt ons een afzonderlijk artikel voor de hand liggend. Wij bepleiten niet, deze staatsrechtelijke figuur uit de Grondwet te schrappen. De ruimte om zo'n minister te benoemen dient naar onze opvatting aanwezig te blijven.

De Commissie Hoofdstructuur Rijksdienst geeft in haar pas verschenen rapport in overweging, geen ministers zonder portefeuille te benoemen. Aan die overweging kan gevolg worden gegeven bij handhaving van de grondwetstekst, aangezien de betreffende bepaling facultatief is. Inhoudelijk gaan wij thans niet diepgaand op deze suggestie van de commissie in. Dat kan later gebeuren, bij voorbeeld tijdens de UCV op 9 maart a.s. Van de buitenkant af willen wij wel enkele kanttekeningen maken.

Staatsrechtelijk en grondwettelijk kloppen de verhalen wel die door vragen onzerzijds en ministeriële antwoorden zijn ontstaan. Inderdaad kan er een staatssecretaris benoemd worden bij een minister zonder portefeuille. Natuurlijk kon op onze vraag of zo'n minister eigenlijk zelf al niet een ('ontwikkelde') staatssecretaris is (met stemrecht in de Ministerraad), een ontkenkend antwoord volgen met ten overvloede de mededeling, dat een minister zonder portefeuille in ons systeem een volwaardige minister is. Inderdaad is het niet dwingend noodzakelijk, het woord staatssecretaris te vervangen door het woord onderminister.

Die antwoorden hebben ons toch niet geheel bevredigd. De bewindslieden zullen aangevoeld hebben, dat wij gekoppeld aan de formele grondwetstekst in de schriftelijke voorbereiding gedurende het afgelopen halfjaar ook wilden spreken over de huidige we-

zenlijke zin van de feitelijkheden en mogelijkheden voor de toekomst. Deze grondwetsbehandeling is daarvoor mede een goede gelegenheid, hoewel zoals gezegd ook later bij voorbeeld in de genoemde UCV, over dit soort zaken kan en moet worden gesproken. Dat onze vragen van het afgelopen halfjaar in dit kader wel van betekenis waren, blijkt ten overvloede mede uit het in december jl. verschenen rapport-Vonhoff.

Nu willen wij in ieder geval toch wel even naast elkaar plaatsen enerzijds het niet benoemen van een minister zonder portefeuille en anderzijds de mogelijkheid van een minister zonder portefeuille plus daarbij een staatssecretaris. Wij hadden gevraagd in het eindverslag in hoeverre de benoeming van een staatssecretaris bij een minister zonder portefeuille wenselijk zou zijn. De bewindslieden hebben daarop nogal enthousiast geantwoord: 'Naar wij menen, kan dit zich zeer wel voordoen wanneer de taak die aan een minister zonder portefeuille is opgedragen zeer uitgebreid of verscheiden van karakter is, zodat het goed is dat hij door een staatssecretaris wordt bijgestaan.'

In onze vraagstelling daarentegen lag reeds min of meer opgesloten, dat wij de wenselijkheid niet zo zagen. Hoewel de bewindslieden stellig gelijk hebben met hun formele antwoord, dat een minister zonder portefeuille in ons systeem een volwaardig minister is, denken wij dat zijn positie overigens toch redelijk door ons vertaald werd toen wij vroegen of een minister zonder portefeuille eigenlijk een 'ontwikkelde' staatssecretaris is (met stemrecht in de Ministerraad) (nader: met recht om steeds aanwezig te zijn en overal over mee te stemmen). De minister zonder portefeuille is niet belast met de leiding van een departement, heeft geen eigen begrotingshoofdstuk en benoemt zelfs zijn eigen ambtenaren niet.

Ten aanzien van de staatssecretaris is nog een vraag overgebleven. Wij begrijpen namelijk nog steeds niet goed de volgende situatie waarover wij reeds schriftelijke vragen stelden. Een staatssecretaris kan optreden 'als minister'. Zijn minister is weg, bij voorbeeld in het buitenland. Voor die minister is er ook een officiële minister ad interim. De bewindslieden zeggen, dat een staatssecretaris 'formeel' niet minister ad interim zal kunnen zijn, naast een 'echte' minister ad interim. Formeel niet, materieel wel? Hoe verhouden die twee zich nu precies? In welke opzichten is nu praktisch de ech-

te minister ad interim nodig naast de als minister optredende staatssecretaris?

Waarschijnlijk zal dit mede afhangen van de aanwijzingen die de betreffende minister aan zijn staatssecretaris gegeven heeft.

Vervolgens komen wij dan bij de positie van de staatssecretaris of de onderminister. Wij hebben vragen gesteld over zijn positie en over mogelijke ontwikkelingen van dit ambt. De bewindslieden zijn daar vaag over gebleven. Wij betreuren dat, ofschoon wij er wel enig begrip voor hebben. De datums van het verschijnen van de nota naar aanleiding van het eindverslag en van het derde rapport-Vonhoff lagen eigenlijk te dicht bij elkaar.

Ook wij vinden, dat thans bij de positie niet al te uitvoerig en diepgaand behoeft te worden stilgestaan. Maar als er een ontwikkeling van dit ambt zou plaatsvinden lijkt de term onderminister ook uit dien hoofde meer voor de hand te liggen. Als een van de resultaten van een ontwikkeling zou zijn, dat de onderminister veelvuldiger als minister (ad interim) zou optreden, dan is de term onderminister ook daarom veel meer op zijn plaats.

Als de positie van de staatssecretaris ongewijzigd blijft, is de term onderminister eveneens goed bruikbaar. Daarom alleen al bepleiten wij verandering van term. Met het oog op eventuele toekomstige ontwikkelingen lijkt het ons dan ook verstandig om, nu wij met grondwetswijziging bezig zijn, de gelegenheid te benutten om te term te wijzigen.

Aan de onderminister kan bij zijn optreden bij voorbeeld in internationaal verband de titel van minister worden meegegeven. Overigens ter zijde, dan worden tevens moeilijkheden met een juiste vertaling van het begrip staatssecretaris vermeden en lezen wij dan bij voorbeeld niet meer dat betrokkene – zonder enige nadere aanduiding – secretary of State is.

De heer **Waltmans** (PPR): *Mijnheer de Voorzitter! Hoe ziet de heer De Kwaadsteniet dit in het kader van het gehele Nederlandse taalgebied? Verwarring hier kan wellicht ook tot verwarring in Vlaanderen leiden.*

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): *Die problematiek zal kunnen worden opgelost door ook voor dat gebied de term 'onderminister' te gebruiken, wat daar stellig verstaan zal worden.*

De heer **Waltmans** (PPR): *Dan zal er toch overleg moeten plaatshebben.*

De Kwaadsteniet

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Daar is helemaal geen bezwaar tegen, maar ik weet niet of wij daarop moeten wachten nu we bezig zijn met het formuleren van de Nederlandse Grondwet.

Ten slotte komen wij dan bij het aantal staatssecretarissen in relatie tot het aantal ministers. Onze vragen daarover in de schriftelijke behandeling werden uiteraard eveneens mede gesteld vanuit de gedachte, dat het op zichzelf mogelijk is en eventueel wenselijk kan zijn het aantal ministers en departementen enigermate te beperken. Dit zou dan gepaard kunnen gaan met enige uitbreiding van het aantal staatssecretarissen en/of versterking van de positie van die ambtsdragers.

De bewindslieden zijn aan deze problematiek geheel voorbijgegaan, behalve dat zij – opmerkenswaardig – zeggen, dat hen 'de bestaande praktijk met het huidige aantal Ministers, waarbij deze een of twee Staatssecretarissen naast zich hebben, de meest juiste lijkt'. Aldus de nota naar aanleiding van het eindverslag ondertekend door de bewindslieden Van Agt en Wiegel, ontvangen op 29 december 1980. Bij de presentatie van het boek 'Gesprekken met het kabinet-Van Agt' op 18 december 1980 sprak de Minister-President over de wenselijkheid van een (aanmerkelijke) beperking van het aantal Ministers en departementen. Ook het derde Rapport-Vonhoff, waarvan toch ook de bewindslieden kennis hebben genomen laat zich in dergelijke zin uit.

Ook in verkiezingsprogramma's wordt wel iets gezegd. Wij zouden nu toch graag iets naders over deze door ons aan de orde gestelde problematiek vernemen van de Minister van Binnenlandse Zaken.

Wij waarderen het zeer, dat de bewindslieden ons door een nota van wijziging terzake van artikel 2.2.7 gedeeltelijk tegemoet zijn gekomen.

Wij betreuren het, dat zij ons niet volledig tegemoet zijn gekomen. Wij kunnen niet inzien, dat de K.B.'s, waarbij de staatssecretarissen worden benoemd of ontslagen, mede ondertekend moeten worden door de Minister-President. Stellig zijn benoeming en ontslag van een staatssecretaris zaken van algemeen regeringsbeleid. Maar besluiten betreffende zaken van algemeen regeringsbeleid behoeven geenszins noodzakelijk door de Minister-President te worden gecontrasigneerd om dat karakter mee te krijgen. Dat kan ook gebeuren door de desbetreffende minister. Het contrasigneren

door de Minister-President versluiert de positie van de minister. De minister is verantwoordelijk voor zijn staatssecretaris, niet de Minister-President. Op de door de bewindslieden voorgestelde wijze dreigt de individuele verantwoordelijkheid van de Minister te zeer te worden versluiert.

Wij behouden onze bezwaren tegen het voorgestelde anticiperende contractseign voor de benoeming van de nieuwe Minister-President. Dat betekent het toestaan van de handeling van een minister als zodanig zowel voordat hij benoemd is als ook voordat hij beëdigd is. Dit lijkt ons af te keuren. Wij vinden steun op dit punt o.a. bij Donner.

De bewindslieden zien tot dusverre géén bezwaren. Het lijkt toch goed te beseffen, dat op deze wijze een nieuwe zelfstandige taak van de Koning wordt vastgesteld, immers, onder welke ministeriële verantwoordelijkheid en op voordracht van wie wordt dan een nieuwe Minister-President door de Koning aangesteld?

Of beschouwen de bewindslieden de benoeming door de Koning, overigens gepaard gaande met de niet-ministeriële contrasignering door de nieuwe, beoogde, nog niet benoemde en beëdigde Minister-President van zijn eigen benoemingsbesluit, als vallende onder de taak van de Koning bij kabinetsformatie, uitgeoefend zonder ministeriële tussenkomst? Dit lijkt ons toch wel wat ver te gaan.

Ook wij zien overigens wel bezwaren tegen de tot dusverre gevolgde praktijk. Wij zouden evenwel het volgende willen opperen.

Welk wezenlijk bezwaar zou er zijn om de aftredende Minister-President in de Grondwet aan te wijzen als degene, die het benoemingsbesluit van zijn opvolger contrasigneert? Als dit een grondwettelijk voorschrift is, kan er nauwelijks van een eventueel psychologisch bezwaar sprake zijn. Deze gedachte zou in het verleden liggen van het wellicht als meer fijngevoeliger bedoelde voorstel, dat Van Raalte doet in zijn 'Staatshoofd en ministers'.

Deze heeft als voorkeur, dat, als de nieuw te benoemen Minister-President zelf niet reeds minister is, de demissionaire Minister-President een Koninklijk besluit voordraagt en contrasigneert ter benoeming van de persoon, die bestemd is de nieuwe Minister-President te worden, tot minister zonder portefeuille. Want, zo zegt Van Raalte: 'Dat kan hij gerust voor zijn verantwoording nemen, aangezien hij reeds de weg gebaad had, door zijn ontslagaanvraag, voor het laten optreden van een nieuw kabinet.

Vervolgens draagt de pas tot minister zonder portefeuille benoemde een Koninklijk besluit voor, de ontslagverlening aan de demissionaire Minister-President inhoudende, voorts zijn eigen benoeming als diens opvolger, en tevens ontslagverlening aan alle demissionaire bewindslieden, voor zover zij geen zitting gaan nemen in de nieuwe ploeg alsmede de benoeming van hun opvolgers.'

Wij voelen het meeste voor onze in het verleden van de gedachte van Van Raalte liggende opvatting, met dien verstande, dat de nieuw benoemde Minister-President alvorens verder te handelen, eerst beëdigd wordt. Gaarne vernemen wij de reactie van de bewindslieden ter zake.

De voorzitter van de Raad van Ministers draagt de titel van minister-president, zo leert ons artikel 2 van het reglement van orde voor de Raad van Ministers. Na de totstandkoming van de thans aan de orde zijnde grondwetsherziening lijkt het niet uitgesloten, dat te zijner tijd aanpassing van het taalgebruik in het reglement van orde zal volgen. Maar het Statuut voor het Koninkrijk geeft daartoe, zolang niet teksteel gewijzigd, thans geen aanleiding.

Het uitdrukkelijk vermelden van de minister-president in de Grondwet heeft ons voor de vraag gesteld wat nu precies de constitutionele positie van de minister-president is. De verschillende reglementen van orde van de Ministerraad, te beginnen in 1823, weerspiegelen de visie die men op de positie van minister-president had. Interessant zijn de verschillen in de regeling omtrent het voorzitterschap van de ministerraad, die de diverse reglementen van orde gekend hebben. Tussen 1814 en 1845 is het stuivertje wisselen geweest tussen een door de Koning benoemde voorzitter van de ministerraad of een door de mede-ministers gekozen voorzitter.

In 1845 werd de benoeming van de voorzitter weer aan de Kroon opgedragen, hetgeen tot thans het geval is, zo blijkt uit artikel 2 lid 1 van het Reglement van Orde, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 16 mei 1879. Belangrijker dan een historisch overzicht zijn de discussies rond de diverse wijzigingen. Zo was het benoemde Minister-Présidentschap van Schimmelpenninck in 1848 en de bijzondere positie die hij zich toedacht, aanleiding om over te gaan tot de gekozen voorzitter. Alle ministers waren immers gelijkwaardig. En velen schreven de wijziging in het Reglement van Orde in 1901 toe aan het streven van minister

De Kwaadsteniet

Kuyper om zich een bijzondere positie als minister-president te verwerven. Ook de reeds voor 1945 ontstane gewoonte om de formateur van een kabinet, in geval hij zitting nam in het kabinet, tot voorzitter te kiezen respectievelijk te benoemen gaf aan de voorzitter van de ministerraad een bijzondere plaats.

De facto betekende dit, dat de formateur/voorzitter met name verantwoordelijk was voor de eenheid van het kabinetsbeleid en de meest aangevoerde persoon was voor de coördinatie van dat beleid.

De voorzitter diende bij alle zaken, welke het algemeen regeringbeleid raakte betrokken te zijn. Deze bepaling komt het eerst voor in het Reglement van Orde van 1918 en drukt duidelijker dan te voren de functie uit van de minister-president in een kabinet.

Het Reglement van Orde van 1945 gaf de minister-president meer bevoegdheden, zoals het voorzitterschap van onderraden en bijzondere commissies, regelen van de werkzaamheden van de ministerraad en een beslissende stem bij belangrijke beslissingen, waarbij de stemmen staken. Overigens gebruikt dat Reglement van Orde voor het eerst de reeds in praktijk gebezigde term minister-president. Een en ander laat zien, dat de positie van de minister-president een ontwikkeling heeft doorgemaakt.

Hij is een min of meer centrale figuur in de ministerraad. Hoewel hij slechts formele bevoegdheden heeft, werkt dit facet voornamelijk naar buiten. De individuele ministers zijn uiteraard verantwoordelijk voor hun beleid, ook naar buiten. Maar waarom hun beleid, als onderdeel van het algemeen regelingsbeleid, er uiteindelijk zo en zo uitziet is een zaak van de ministerraad, met als een centraal punt de minister-president, met de formele bevoegdheden die hem door het Reglement van Orde zijn toegekend.

In welke mate een Minister-President een centrale figuur is, is mede afhankelijk van de Minister-President zelve en van zijn opvatting over het ambt. Juist het feit, dat hij slechts formele bevoegdheden heeft, geeft hem een zekere marge, zijn eigen positie nader in te vullen. Maar tevens geeft dit aan de collegae-ministers mogelijkheden de positie van de Minister-President af te bakenen.

Men kan stellen dat het verschijnsel van coalitie-kabinetten in onze parlementaire democratie tot de ontwikkeling van het minister-presidentschap heeft bijgedragen. Maar aan de andere

kant stelt hetzelfde verschijnsel ook zijn beperkingen aan deze positie. Met een echt coalitie-kabinet verdraagt een Minister-President met grote formele en materiële bevoegdheden zich niet. Mede daarom achten wij het juist, dat de Grondwet slechts gaat bepalen dat de Minister-President voorzitter van de ministerraad is. Hiermee wordt aangesloten bij de staatkundige praktijk. Tevens is dit een uitdrukking van de ontwikkeling die dit ambt tot heden heeft gehad.

Een uitdrukking die terecht voorzichtig is. In ons parlementaire stelsel moet de verantwoordelijkheid van de individuele ministers reëel blijven. Wij zouden het een onjuiste ontwikkeling vinden als de verantwoordelijkheid van de individuele ministers zou worden tot een afgeleide van de verantwoordelijkheid van de Minister-President en van de ministerraad. Het is duidelijk dat wij er geen moeite mee hebben dat de Minister-President genoemd wordt in de Grondwet. Waar wij wel grote bezwaren tegen zouden hebben is, als men daaruit de conclusie zou trekken, dat dit de bevestiging zou zijn van de Minister-President als regeringsleider. Deze conclusie zouden wij niet delen en gelukkig doet de Regering dat ook niet.

Niet alleen in de constitutionele context is het gebruik van de term 'regeringsleider' niet juist te achten, maar dat geldt óók op het terrein van de politieke verhoudingen. Het is te betreuren – wij doen dit met de bewindslieden – dat die term zo nu en dan wordt gehanteerd. Wij zouden daar het volgende nog aan willen toevoegen. Wanneer een Minister-President zich in de Nederlandse verhoudingen zou gaan ontplooiën als regeringsleider, zou de tijd rijpen voor het overwegen van een beperking van zijn ambtstermijn. Ten tijde dat wij spraken over de Nota inzake het Grondwetsherzieningsbeleid, werd er vaak gesproken over 'deconstitutionalisering'. Een constitutionaliseringsmoment als dit is een juist tijdstip om niet onduidelijk te zijn ten aanzien van hetgeen wordt beoogd.

Onze verwijzing naar de verschillende Reglementen van Orde bedoelde ook historisch te verklaren, dat het opnemen thans in de Grondwet van een bepaling over de Minister-President een logische zaak is. Tevens hebben wij aan de hand van dit voorbeeld, willen laten zien hoe belangrijk het Reglement van Orde kan zijn en welke anticiperende werking daarvan kan uitgaan op ontwikkelingen in onze parlementaire democratie. Een argument te

meer om ook het Reglement van Orde van de Ministerraad een plaats te geven in de Grondwet. Dat de Minister-President een plaats heeft in ons parlementair systeem is duidelijk. Die plaats is overigens mede afhankelijk van de vraag hoe de Minister-President van zijn formele bevoegdheden gebruik maakt en hoe en in welke mate de collegae-Ministers hem deze bevoegdheden laten gebruiken. Een en ander zal naar tijd en omstandigheden ingevuld worden. De Grondwet dient thans niet meer te doen dan voor de Minister-President een voorzichtige plaats in te ruimen, hetgeen thans geschiedt.

Daarnaast menen wij dat ook in de praktijk de verantwoordelijkheid van de individuele ministers duidelijk moet zijn en voorop moet blijven staan en dat stelt grenzen aan de ontwikkeling van het ambt van de Minister-President.

Tijdens de schriftelijke voorbereiding hebben wij gevraagd naar zo exact mogelijke staatsrechtelijke omschrijvingen van de taak van de Minister-President. Geheel eens zijn wij het met de conclusie van de bewindslieden dat de grenzen van het optreden van de Minister-President als eerste onder zijns gelijken gevonden worden in de eigen bevoegdheden van de collegae-Ministers en zeer duidelijk in de verantwoordingsplicht, die de Minister-President te allen tijde voor zijn optreden heeft ten opzichte van het parlement.

Het belangrijkste punt, dat betreffende art. 2.2.4 hier besproken moet worden, lijkt opgetekend in het derde lid en betreft een taakaanduiding van de Ministerraad. In de discussie zijn inmiddels zo'n vier à vijf formuleringen op tafel gebracht.

Het is duidelijk dat wij aan ons amendement de voorkeur geven. Die tekst sluit zowel aan bij de oorspronkelijke tekst van de Regering als bij haar vervolgtekst. Onze tekst verenigt beide, waartegen mogelijk ook de Raad van State minder bezwaar zou hebben geopperd. Onze tekst sluit eveneens aan bij het Reglement van Orde voor de Ministerraad. Mogelijk heeft de P.v.d.A.-fractie tegen ons amendement dat geen overwegende bezwaren. Tevens wijs ik erop, dat Donner de bepaling van de meerderheid van de Staatscommissie te kras acht, maar dat de formule van artikel 4 van het Reglement van Orde beter is.

Het op zich zelf acceptabele van de door de Regering voorgestelde tekst heeft naar onze indruk tevens een mitigerende en aanpassende invloed op

De Kwaadsteniet

het overige deel van de door ons voorgestelde tekst. Het wordt naar onze indruk nu toch wel moeilijk, de bezwaren van de Raad van State in hun volle zwaarte te blijven wegen. De bedoelingen van de tekst zijn door de aanpassing van die tekst en de discussies daarover naar onze mening niet meer voor misverstanden vatbaar.

Het voordeel van onze tekst is, dat daarin de in het wetsontwerp voorgestelde tekst is opgenomen, terwijl die tekst mede van belang blijft naast de oorspronkelijk beoogde tekst. Bij het voorgaande moet het volgende bedacht worden. In artikel 2.2.4 wordt gehandeld over de Ministerraad, niet over de Regering. Niemand zal, gelet op de staatkundige werkelijkheid, de huidige Grondwet en de nieuwe Grondwetsvoorstellen, kunnen concluderen, dat de Ministerraad regeert; dat doet de Regering, die dan ook in de Grondwet aan de Ministerraad voorafgaat. De bepaling in artikel 2.2.4 kan geen afbreuk doen aan die van artikel 2.2.1. De Koning en de Ministers regeren – waarbij de Koning onschendbaar is en de Ministers verantwoordelijk – de Regering; de Ministerraad regeert niet.

Wat overigens praktisch het verschil is, zullen wij, als het goed is, nooit weten. Immers, de Koning is onschendbaar; de Ministers zijn verantwoordelijk. Als het overigens, theoretisch, niet goed zou zijn, dat wil zeggen een regering door de Ministerraad zonder Koning, zullen wij daar binnen betrekkelijk korte tijd met zijn allen achter komen.

Zonder dat wij, zoals is gebleken, het tekstvoorstel van de meerderheid van de staatscommissie zouden willen overnemen, willen wij ten aanzien van het door de bewindslieden overgenomen tekstvoorstel van de minderheid van de staatscommissie en haar beoogde het volgende opmerken. Die minderheid wil aansluiting bij artikel 4, lid 1, van het Reglement van Orde voor de Raad van Ministers; kennelijk dan echter bij het kleinste gedeelte van de betreffende tekst! Waarom wil die minderheid dat?

De minderheid meent, dat het tekstvoorstel van de meerderheid – de Ministerraad bepaalt het algemeen regeringsbeleid (deze tekst is overigens nu niet meer aan de orde) – tot allerlei discussies aanleiding zou geven, omtrent de grenzen van het algemeen regeringsbeleid en de onderscheiding tussen de verantwoordelijkheid van de Minister en die van de Ministerraad. Wij zijn hiervan niet onder de indruk.

In de staatkundige werkelijkheid doet dat er voor het parlement niet zoveel toe of af. Als het parlement het niet eens is met de Minister, vindt het wel uit of het tegenover de Minister alleen of tegenover de Ministerraad staat.

Wij menen dat de strekking van het gehele artikel 2.2.4 duidelijk bedoelt om iets te zeggen over de taak van de Ministerraad en niet om iets te zeggen over de relatie tussen Ministerraad en andere staatsorganen. Dat het mogelijk zou zijn in het kader van de Nederlandse Grondwet de onjuiste conclusie te trekken 'dat het, met uitsluiting van alle andere staatsorganen, de exclusieve bevoegdheid van de Ministerraad is het algemeen regeringsbeleid te bepalen' is zeker niet juist en derhalve geen argument. Terecht schreven bij voorbeeld de bewindslieden in de memorie van toelichting bij hun oorspronkelijk voorstel:

'De bepaling laat voldoende ruimte voor overleg met de Koning voor en na de beraadslaging en besluitvorming in de Ministerraad'.

De bewindslieden geven in de memorie van antwoord toe, dat inderdaad artikel 2.2.4, derde lid, 'primaire' de strekking heeft de taak van de Ministerraad te omschrijven. Wij hebben bezwaar tegen dat woord 'primaire'. Dat is niet op zijn plaats. De bewindslieden voegen er in de memorie van antwoord aan toe:

'Een dergelijke bepaling kan echter niet los worden gezien van de context van de Grondwet waarin zij is geplaatst.'

Dat is juist, en, dat is het hem nu juist. In de context van de Grondwet zitten immers ook de andere staatsorganen, waaronder met name de Regering en het parlement. Daaraan wordt toch door een bepaling over de Ministerraad geen afbreuk gedaan?

Ook staan wij nog even stil bij de bepalingen van het Reglement van Orde voor de Ministerraad, waarin de taak van de Ministerraad is aangeduid. Daarin wordt bepaald, dat de Minister raad beraadslagt en besluit over het algemeen regeringsbeleid en dat hij de eenheid van dat beleid bevordert.

In de memorie van toelichting wordt gezegd, dat het eerste gedeelte van deze bepaling zonder meer duidelijk is in het kader van dat Reglement van Orde, omdat het dan gaat om een taakafbakening tussen Ministerraad en afzonderlijke Ministers, niet tussen de Ministerraad en andere staatsorganen. Waarom dit onduidelijk zou worden in een betreffende grondwetsbepaling is ons niet duidelijk. Te meer is het dan overigens waarschijnlijk goed, dat aan

het onderhavige artikel 2.2.4 een lid betreffende het Reglement van Orde voor de Ministerraad wordt toegevoegd.

Ter zijde plaatsen wij de volgende kanttekening. In de nota naar aanleiding van het eindoverleg zeggen de bewindslieden, dat het in het Reglement van Orde gaat over de verhouding tussen de Ministers onderling.

Vervolgens wordt echter ook gesteld dat het Reglement van Orde in de praktijk een wezenlijke betekenis heeft gekregen in ons staatkundig bestel. Zouden de bewindslieden nu eens duidelijk willen maken hoe noodzakelijk het zou zijn dat, als de door ons voorgestane grondwettelijke taakaanduiding in de Grondwet komt, ook de positie van de andere in de Grondwet geregelde staatsorganen nader gedefinieerd zouden moeten worden?

Terecht meende ons inziens de PvdA-fractie, dat het in het wetsontwerp voorgestelde niet onjuist, maar te weinig was. Ook onzerzijds hebben wij in de schriftelijke behandeling gepoogd aan te duiden dat er meer aan de orde is. De in het wetsontwerp voorgestelde tekst is met name gericht op de eenheid van het regeringsbeleid, waarbij meer lijkt te worden uitgegaan van de klemtoon op de individuele verantwoordelijkheid van de Ministers, terwijl coördinatie bevorderd moet worden.

Het afstemmen van de beleidsbepalingen van de individuele Ministers op elkaar in de Ministerraad is zeker een belangrijke taak. Maar dan is nog niet of onvoldoende rekening gehouden met het in het oog vatten van het totaal van het beleid (om te beginnen de regeringsverklaring bij de aanvang van een kabinetformatie), de visie op en het inhoud geven aan het algemeen regeringsbeleid, de totaliteit van de benadering van het regeerprogramma. Daarbij is het collectieve het uitgangspunt, terwijl bij de coördinatie van het individuele het collectieve wordt bereikt. Het eerste is ten minste zo belangrijk als het tweede. Of aan het eerste voldoende wordt gedaan zou overigens op basis van het rapport. Vonhoff getwijfeld kunnen worden.

Ons amendement biedt in zijn formulering van de taakaanduiding van de Ministerraad een vereniging van de collectieve en individuele verantwoordelijkheid. Beide punten zijn van belang. Het verbaast ons, dat wij dit zo moeilijk bij de bewindslieden over het voetlicht krijgen, terwijl toch in het Reglement van Orde voor de Ministerraad ook beide bepalingen gewenst worden geacht.

De Kwaadsteniet

Wij menen ten slotte, dat dezelfde tekst in het Reglement van Orde en Grondwet eerder verarring voorkomt dan misverstanden oproept.

In het verband van dit betoog haken wij nog aan bij hetgeen wij bij wetsontwerp 16 035 hebben opgemerkt over de Koning, alsmede over het ontbreken van een bepaling als thans voorkomende in artikel 56.

Zoals daar gezegd, hadden wij liever een soortgelijke bepaling zien terugkomen. Dat had dan wellicht ook duidelijk het in deze discussie dreigen ontstaan van misverstanden kunnen voorkomen. Nu blijft er een versluierde wijze van uitdrukking wat de taak van de Koning en de Ministers is in de enige bepaling over de 'regering', in de twee betekenissen van dat woord. De duidelijke – overigens in verouderde vorm weergegeven – legitimatie van artikel 56, de rechtskracht van het optreden van de Regering, moet nu teruggevonden worden in de koppeling van de gehele artikelen 2.3.1, en 2.2.4, inclusief bij de tekst de uitleg. Wij hebben daar, alles afwegende, geen bezwaren tegen bij acceptatie van onze betreffende amendementen.

□

De heer **Van Dam** (CDA): Van de Nederlandse Hoge Colleges van Staat is de Raad van State het college met de langste en wellicht ook met de meest wisselende geschiedenis. In de historie van de Raad van State weerspiegelt zich een belangrijk deel van de ontwikkeling van ons staatsbestel.

Van de aarzeling, die in de veertiger jaren van de vorige eeuw in deze Kamer bestond, of de Raad van State nog wel bestaansrecht had, is nu geen enkele sprake. De Raad vervult in ons staatsbestel onmisbare functies en is daaruit niet weg te denken.

De modernisering, waaraan bij deze herziening de Grondwet wordt onderworpen, laat vanzelfsprekend ook de Raad van State niet onberoerd. Toch valt het op, dat de wijzigingen niet alleen de inhoud van de desbetreffende artikelen raken, maar meer de plaats in het geheel van de Grondwet.

Hiermee wil niet gezegd zijn, dat die verplaatsing niet van belang zou zijn, waar ze immers niet los staat van het terugwijken van de monarchale structuur van onze Grondwet, waarover collega Van der Sanden heeft gesproken. Het hoeft met het oog hierop geen betoog, dat het onze instemming heeft, dat het voorzitterschap van de Raad van State bij de Koning blijft. De huidige taak van de Raad van State,

ten dienste van de Regering en de uitbreiding van zijn taak rechtstreeks naar de Staten-Generaal, die in deze Grondwetswijzigingen met onze instemming wordt beoogd, maken de nieuwe plaats van de Raad van State in de Grondwet voor ons aanvaardbaar.

Onze fractie sprak in het voorlopig verslag een voorkeur uit voor het onderbrengen van de Raad van State als een afzonderlijk onderdeel van de Grondwet.

De Regering heeft tegen dit denkbeeld uitvoerige bezwaren ontwikkeld in hoofdzaak van systematische aard. Deze bezwaren hebben ons niet overtuigd. De Regering heeft echter de Staatscommissie aan haar kant en – wat nog meer is – de meerderheid van deze Kamer. Wij kunnen dan ook niet anders doen als te volstaan met te betreuren, dat de Regering aan een zodanige profilering, als wij in overeenstemming achten met de allure, die de Raad van State ontleent aan zijn centrale plaats en functie in ons staatsbestel, niet wil meewerken. Daarmee zou aan de positie van de Algemene Rekenkamer, die wij als een uniek en belangrijk instituut waarderen, geen afbreuk zijn gedaan. Wanneer een aparte plaats voor de Algemene Rekenkamer het gevolg zou zijn geweest van de realisering van onze wens met betrekking tot de Raad van State, zouden wij daartegen geen enkel bezwaar hebben gehad.

Als de Regering haar betoog in de memorie van antwoord besluit met te zeggen, dat zij tegen een verdergaande profilering van de Raad van State in de zin als door ons bedoeld, ernstige bezwaren heeft, zou daaruit zijn op te maken, dat het om meer dan alleen systematische bezwaren gaat. Het verdient, denken wij, aanbeveling daarover duidelijkheid te doen ontstaan.

Het stemt mijn fractie tot voldoening, dat de Regering de delegatiemogelijkheid met betrekking tot het opdragen van andere taken aan de Raad van State heeft geschrapt. In dit opzicht heeft de Regering de opvattingen van mijn fractie omtrent de positie van de Raad van State gehonoreerd en tot een verdergaande profilering bijgedragen. Dat ook voor de Algemene Rekenkamer deze delegatiebeperking geldt, heeft onze volledige instemming. Wat is de reactie van de Regering op de overblijvende bezwaren van de Algemene Rekenkamer, neergelegd in de brief van 30 december jl. aan de Tweede Kamer. De handhaving van de benoemingsprocedure voor de leden van de Raad van State heeft onze instem-

ming. Wij onderschrijven de argumenten die de Regering daarvoor aanvoert.

Een moeilijk te aanvaarden onderdeel vormt de wijze waarop de Regering in dit wetsontwerp de zelfstandig adviserende Afdeling Wetgeving bij de Raad van State introduceert. Met de opneming in de Grondwet van de mogelijkheid, een dergelijke afdeling in te stellen, stemmen wij in.

Bedoeld is tegemoet te komen aan een door de Raad van State zelf uitgesproken wens, teneinde tot een taakverlichting voor de Raad in zijn geheel te kunnen komen. De snelle en sterke uitbreiding van werkzaamheden van de Raad geven daartoe aanleiding. Een uitbreiding van het aantal leden, waartoe nog niet lang geleden de mogelijkheid is geopend, biedt voor de toekomst geen oplossing, omdat de daaruit voortvloeiende nadelen in organisatorisch opzicht de voordelen wat de taakverlichting betreft zouden opheffen. Invoering van een afdeling wetgeving lijkt daarom de aangewezen weg om de problemen van de Raad van State op te vangen.

De Afdeling Wetgeving die de Regering nu in dit wetsontwerp introduceert, doet meer dan de problemen van de Raad van State oplossen. Zij is meer dan de Raad zelf op het oog heeft gehad, getuige de reactie van de Raad. De Raad is kennelijk wat geschrokken en terecht. De Raad zelf had het oog op de mogelijkheid van een doelmatige inwendige organisatie en werkverdeling en niet op wat nu kan ontstaan, te weten een situatie – ik citeer de Raad van State – waarbij een aantal leden van de Raad, namelijk zij die geen deel zouden uitmaken van de Afdeling Wetgeving, wettelijk zouden kunnen worden uitgesloten van deelname aan de adviserende arbeid op dat gebied.

Van de zijde van onze fractie is bij recent behandelde wetsontwerpen, de Raad van State betreffende, gewezen op de gevaren voor de eenheid van optreden naar buiten van de Raad, die zouden kunnen voortvloeien uit het bestaan van drie zelfstandig opererende afdelingen van de Raad. In de schriftelijke discussie met de Regering over dit wetsontwerp hebben wij onze bedenkingen opnieuw uiteengezet. Ons punt van zorg is kort samen te vatten in de vraag: welke taak dreigt er over te blijven voor de volle Raad? Alleen de waarneming van het Koningschap?

De Regering reageert op de aangevoerde bezwaren door er op te wijzen, dat de wetgever er niet toe over hoeft te gaan, de advisering over de wetgeving geheel en al door een afdeling-

Van Dam

wetgeving te doen geschieden; de wetgever heeft de ruimte, de advies-taak van de Raad nader in te richten. Verder acht de Regering het denkbaar dat de wetgever het aan de Raad van State overlaat, te beslissen of een advies door de volle Raad of door een afdelingwetgeving zal worden gegeven. Voorts kan een goede coördinatie tussen de afdelingen, te verzorgen door de vice-president en de voorzitters van de afdelingen, verzekeren dat er bijvoorbeeld geen ongerechtvaardigde verschillen in de hantering van juridische begrippen tussen de afdelingen optreden, aldus de Regering.

Dit laatste is niet het hoofdprobleem. De kern van de kwestie is, dat in het regeringsvoorstel door de Grondwet voor de wetgever de mogelijkheid wordt geopend, dat aan de volle Raad van State de advisering over de wetgeving geheel wordt ontnomen en in handen van een afdeling wordt gelegd. En de vraag rijst wat de Raad dan nog voorstelt: drie naast elkaar werkende afdelingen, die door de vice-president en een aantal personele unies bij elkaar worden gehouden.

Natuurlijk heeft de Regering gelijk, dat het niet zo'n vaart zal lopen, maar dat is niet het criterium. Het criterium is: willen wij in de Grondwet de eenheid van optreden van de Raad van State, zoals die zich in zijn adviserende taak manifesteert, handhaven? Dat willen wij en vandaar onze steun aan het voorstel Brinkhorst c.s.

Ten slotte kom ik tot de plaats van de Sociaal-Economische Raad. Bij de behandeling van het Grondwetsontwerp over de openbare lichamen voor beroep en bedrijf is van onze kant gepreludeerd op ons standpunt, dat de Sociaal-Economische Raad en dan met name zijn adviserende taak een aparte plaats in de Grondwet verdient, in plaats van gebracht te worden onder de noemer van de vaste colleges van advies.

De Regering heeft dit afgewezen. Zij meent dat de positie van de SER in ons staatsbestel niet zodanig overeenkomt met die van beide met name in de Grondwet genoemde colleges, de Raad van State en de Algemene Rekenkamer, dat uitdrukkelijke vermelding in de Grondwet gerechtvaardigd zou zijn. Ook in de geldende Grondwet wordt de SER niet met name genoemd, is een ander argument van de Regering. Verder zegt de Regering, dat de taken die in ons staatsbestel aan de Raad van State en aan de Algemene Rekenkamer zijn toebedeeld, van een andere aard zijn dan die van de Soci-

aal-Economische Raad en de overige vaste adviescolleges.

Voorts voert de Regering aan, dat er naast de Sociaal-Economische Raad in tal van andere sectoren van overheidszorg als de sociaal-economische, belangrijke vaste adviescolleges functioneren, die ook in de Grondwet zouden moeten worden opgenomen als de Sociaal-Economische Raad een aparte plaats zou krijgen. Het verband met de opneming van de sociale grondrechten ziet de Regering niet, omdat dit instructienormen aan de overheid zijn, die via wetgeving nader gestalte moeten krijgen. Bij de voorbereiding van die wetgeving, voorzover betrekking hebbend op sociale onderwerpen, zullen de adviezen van de SER zeker een belangrijke rol spelen.

Bovendien zijn er nog andere grondrechten in de Grondwet. Moeten de colleges die daarover zullen adviseren dan ook in de Grondwet worden opgenomen? Aldus de tegenargumentatie van de Regering. Dat er verschil is in taak en positie tussen de SER enerzijds en de Raad van State en de Algemene Rekenkamer anderzijds, is natuurlijk waar. Dat verschil bestaat echter ook tussen beide laatstgenoemde colleges, doch is geen reden om een van beide niet afzonderlijk in de Grondwet op te nemen. Dat de SER niet in de huidige Grondwet voorkomt, is duidelijk. De SER is in 1950 tot stand gekomen en heeft tijd nodig gehad om zich te ontplooien.

Dat er naast de SER tal van andere adviescolleges bestaan, is moeilijk te ontkennen. Dat argument echter, demonstreert ten voeten uit, dat de Regering de taak en positie van de SER onvoldoende in het oog heeft. Het verschil tussen de adviescolleges die de Regering op het oog heeft en waarvan zij in de memorie van antwoord een opsomming geeft, is – de Staatscommissie wijst daar in het voetspoor van de Proeve op – dat het bij de SER niet alleen gaat om deskundigheid, maar om een combinatie van deskundigheid en representatie van het georganiseerde bedrijfsleven.

De adviezen van de SER zijn niet slechts aanbevelingen van deskundigen, die na het uitbrengen ervan weer overgaan tot de orde van de dag, maar ze houden tegelijk beleidsvisies en beleidsuitspraken van het georganiseerde bedrijfsleven in, dat zich zelf daarmee in beginsel verplicht, voor de tenuitvoerlegging in de praktijk medeverantwoordelijkheid op zich te nemen. Dat geldt ook ten aanzien van de verdere wettelijke uitvoering en de handhaving van de in de Grondwet opgenomen sociale grondrechten.

In 'Het Vaderland' van 4 november jongstleden stelt onze oud-collega Franssen (nu kroonlid van de SER) de vraag, of het zo erg is als de SER buiten de Grondwet blijft. Hij beantwoordt die vraag met 'ja' en licht dit antwoord als volgt toe: 'een artikel, dat de SER nadrukkelijk een plaats geeft in de Grondwet, legt vast, dat de voorbereiding van beslissingen van sociaal-economische aard niet buiten de twee componenten van het bedrijfsleven – werkgevers en werknemers – in een daarvoor gekozen vast verband mag plaatsvinden'.

In deze toelichting geeft Franssen beknopt en helder de unieke situatie weer, die in Nederland, in onderscheid met de rest van de wereld, bestaat. De situatie dat het georganiseerde bedrijfsleven wordt erkend als een onmisbaar medebepalend bestanddeel in het geheel van de beleidsvoering op sociaal, economisch en financieel gebied. Het is onbegrijpelijk, dat de Regering, tegen de adviezen van de Proeve en van de Staatscommissie in, niet bereid is, hiervoor in de Grondwet uitdrukkelijk een plaats in te ruimen.

De vergadering wordt van 17.44 uur tot 19.20 uur geschorst.

□

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De wetsontwerpen die wij vandaag behandelen behoren in het kader van de algehele grondwetsherziening zeker niet tot de onbelangrijkste. Tijdens de schriftelijke voorbereiding hebben wij al uitvoering van gedachten gewisseld over de structuur en opzet van de thans aanhangige wetsontwerpen. Ik kan mij dan ook beperken tot enkele kernpunten.

Met betrekking tot wetsontwerp 16 034 inzake het koningschap kunnen wij ons met de belangrijkste stroomlijningen verenigen. Dat geldt bijvoorbeeld voor het vervallen van voorrang van zonen boven dochters ten aanzien van de erfopvolging, het opnemen van de mogelijkheid dat in uitzonderlijke omstandigheden een of meer personen van de erfopvolging worden uitgesloten en ook voor de beperking van de gevallen waarin de Raad van State het koninklijk gezag uitoefent. Ook zijn wij het eens met de verhoging van de leeftijd waarop de Koning het koninklijk gezag kan gaan uitoefenen van 18 tot 21 jaar. Hoewel dit voorstel op het eerste gezicht tegen de maatschappelijke ontwikkelingen lijkt in te gaan, vinden wij met de Regering dat hiervoor goede gronden zijn aan te voeren. Zolang wij de monarchie als onze staatsvorm aanvaarden, dienen wij er

Op de voorgrond de CDA-woordvoerders Van der Sanden (staand), C. van Dam en De Kwaadsteniet. Op de achtergrond de SGP-leden Van Dis en Abma.

ook voor te zorgen dat de omstandigheden waaronder een koning op dat ambt wordt voorbereid optimaal zijn. Iedere gedachte aan een soort van Verelendungstheorie is ons daarbij vreemd, ook al is de monarchale staatsvorm voor ons geen vanzelfsprekende zaak, zoals ik reeds in ons voorlopig verslag heb aangegeven.

Het lijkt principieel maar het is in feite contraproductief voor het goed functioneren van het koningschap indien men in de uitzonderlijke gevallen, waarin zich dit zal voordoen de koning dwingt reeds op 18 jaar dit ambt te aanvaarden. Wij geven er de voorkeur aan de koning of aanstaande koning in de gelegenheid te stellen nog enige jaren hoger onderwijs te volgen en maatschappelijke inzichten te verwerven. De tegenwerping dat bij voorbeeld ten aanzien van ministers nooit iemand aan een grondwettelijke minimum leeftijd heeft gedacht gaat ons inziens niet op. Nederland heeft bij minn weten nooit een minister, jonger dan 21 jaar, gekend. De tijd van William Pitt ligt verre achter ons. Juist vanwege het uitzonderlijk karakter van het ambt van koning zal men ook een uitzonderlijke bepaling moeten aanvaarden. Wij aanvaarden daarbij dat een eventueel regentschap iets langer zal duren.

De heer Van der Sanden heeft over onfrisse praktijken van regentschappen in het verleden gesproken. Wij geloven echter, gezien de steeds verder gaande democratisering van onze samenleving, dat geen misbruik gedu-

rende een dergelijke periode van een regent behoeft te worden gevreesd. Wij leven in een ander tijdsgewricht.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat sloeg ook niet op de Nederlandse verhoudingen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Natuurlijk. Wij zijn het er mee eens dat de daad van afstand van het koningschap een koninklijk prerogatief is of, zoals de heer De Gaay Fortman senior het heeft gesteld dat ook de koning niet gedwongen kan worden in het harnas te sterven. Wij zetten echter toch meer vraagtekens bij het voorstel dat mogelijke troonopvolgers geen afstand kunnen doen van de verwachting van het koningschap. Is dit voorstel vooral ingegeven door de vrees dat bij het wel opnemen van deze mogelijkheid het aantal kandidaten wel eens te gering zou kunnen zijn?

Dat zou toch een zeer slechte motivering zijn voor een eventuele opvolger. Bij onze benadering van dit vraagstuk hebben wij vooral naar een maximale duidelijkheid willen streven. Het is van belang dat zo vroeg mogelijk sommige leden van de koninklijke familie die zeer dicht bij de troon staan, zich op een bepaald soort leven kunnen voorbereiden, terwijl dat voor anderen niet het geval is. Daarmee verschafft men een zekere ruimte voor een persoonlijke levenskeuze die voor ieder mens zeer essentieel is. Nu weet ik wel dat men nooit alles in het leven kan regelen, maar er kunnen zich onvoorziene omstandigheden voordoen

indien men de mogelijkheid van afstand van de verwachting uitsluit. Ik zou het op prijs stellen indien de Regering aan deze problematiek toch nog aandacht besteedt.

Artikel 2.1.7 regelt de omstandigheid dat hetzij het vooruitzicht op een troonopvolger ontbreekt, hetzij bij overlijden van een koning of bij afstand van een koning een opvolger ontbreekt. Gezien onze opvattingen over de monarchale staatsvorm, zijn wij van mening dat op zo'n ogenblik de Nederlandse bevolking in alle vrijheid moet kunnen kiezen voor voortzetting van het koningschap, hetzij voor een andere staatsvorm. De band tussen Nederland en het constitutionele koningschap bestaat toch vooral in de band met het Huis van Oranje. Ter zijde merk ik op dat het constitutionele koningschap geen wezenlijk beginsel van het liberalisme is. Indien zich in die band wezenlijke veranderingen voordoen, ben ik er niet van overtuigd dat Nederland een koninkrijk zal willen blijven.

De Regering heeft in de schriftelijke stukken gesteld dat deze ruimte ook bestaat en dat de woorden 'om te besluiten omtrent de benoeming van een koning' de besluitvorming omtrent het ruimere kader dat ik daareven schetste, niet uitsluit.

Ik zou graag van de Minister nog eens een bevestiging van deze opvatting horen, te meer omdat de nota naar aanleiding van het eindverslag op blz. 5 uitspreekt dat de Grondwet 'dient uit te gaan van het voortduren van het koningschap als een voorname bestanddeel van onze staatsinrichting'. Dat moge op zichzelf zo zijn wanneer er een normale troonopvolger bestaat, maar art. 2.1.7 is juist geschreven voor dat geval dat dit niet zo is en het lijkt mij dat deze stelling in dat geval toch niet opgaat.

Dat Amsterdam als hoofdstad opnieuw expliciet in de Grondwet wordt genoemd, zal velen verheugen. Als Hagenaar verheugt het mij dat de Regering in de memorie van antwoord duidelijk heeft gesteld, dat door deze vermelding in de Grondwet de 'historische positie van Den Haag als regeringscentrum' niet wordt aangetast. De polariteit van Amsterdam en Den Haag behoort juist tot een van de aantrekkelijkheden van ons staatsbestel en dat moet zo blijven!

Ik hoop dat de Minister ook dit punt nog eens expliciet in zijn antwoord wil vermelden.

Minister **Wiegel**: Daar kunt u op rekenen!

Brinkhorst

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Bepaald teleurgesteld zijn wij door de aankondiging van de regering in haar brief van 22 december, dat het wetsontwerp inzake het lidmaatschap van het Koninklijk Huis wordt ingetrokken als gevolg van de aanvaarding van mijn amendement op artikel 2 van het ontwerp, waardoor de kring van leden zou zijn beperkt. Het was veel beter geweest indien de Regering uiteindelijk dit amendement had aanvaard. Ik ben ervan overtuigd dat het parlement zonder enig probleem dit wetsontwerp zou hebben aanvaard. Door intrekking van het wetsontwerp dreigt het vraagstuk van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis een veel principiële karakter te krijgen dan gewenst of nodig was.

Er bestond een zakelijk verschil van inzicht tussen de Regering en de meerderheid van de Kamer. Het was bepaald overtrokken om daar zulke dramatische consequenties aan te verbinden als de Regering kennelijk gemeend heeft te moeten doen. De organieke bepaling van artikel 2.1.16, het huidige artikel 21a, komt daardoor in een merkwaardig licht te staan. Deze bepaling is in 1972 in de Grondwet opgenomen, juist om tot een redelijke afweging van het lidmaatschap te komen, mede in verband met de ministeriële verantwoordelijkheid voor daden van leden van het Koninklijk Huis.

Wij hebben overwogen in het licht van de kennelijke onmacht van de wetgever, of het dan niet de voorkeur zou verdienen deze bepaling wederom uit de Grondwet te verwijderen. Uit het mondeling overleg van gisteren is mij duidelijk geworden dat voor een dergelijk voorstel niet de vereiste meerderheid zou kunnen worden gevonden. Omdat ik het van mijn kant niet tot een principiële zaak wil opblazen, zal ik er dan ook van af zien dit te bepleiten. Wij moeten maar wachten op betere tijden en hopen dat zich ondertussen geen onvoorziene ontwikkelingen voordoen, waardoor wij het zullen betreuen dat wij niet tijdig een regeling hebben kunnen treffen.

Minister Wiegel: Wat bedoelt de geachte afgevaardigde met 'betere tijden'?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat zijn de tijden met een kabinet dat niet alleen naar het bestaande kijkt, maar ook naar de toekomst en dat met een zodanige visie is toegerust dat daarmee ook de toekomst van het Koninklijk Huis goed is gewaarborgd.

Minister Wiegel: Ik dacht dat u bedoelde dat het in de toekomst mogelijk is dat er een meerderheid komt voor de oorspronkelijke gedachten van de Regering.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Deze mogelijkheid acht ik wezensvreemd.

Minister Wiegel: Waarom?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit lijkt mij voor de hand te liggen. Daar de Kamer in meerderheid een uitspraak doet en het duidelijk is dat een grotere meerderheid ervoor had bestaan, lijkt het mij niet waarschijnlijk dat een dergelijke meerderheid in een volgende situatie niet wordt bereikt. Ik druk mij voorzichtig uit, want voorspellen is in dit soort zaken moeilijk. Ik geef slechts verwachtingen, die geen zekerheden zijn.

Minister Wiegel: Dit kan in zeer belangrijke mate afhangen van de uitslag van de verkiezingen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Natuurlijk, daarom druk ik mij voorzichtig uit. De Minister weet zeer wel dat de meerderheid groter was dan in de formele stemming tot uitdrukking is gekomen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): De heer Brinkhorst bezigde gisteren in het mondelinge overleg ook de uitdrukking 'wachten op betere tijden'. Dit heeft mij verbaasd, omdat ik aan deze uitdrukking historische waarde toeken. Waarschijnlijk kent hij de uitdrukking ook speciaal in dit verband. Zij is namelijk gebezigd in een van de laatste radiouitzendingen bij het afscheid van een oude kolonie van Nederland. De betere tijden zijn in dat verband nooit gekomen. Als hij zijn woorden dezelfde lading wil geven, zal zijn amendement nooit kracht van wet krijgen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het staat mevrouw Kappeyne vrij, iedere bijgedachte te hebben die zij wenst. Zij is medeondersteunster van mijn amendement. Ik neem aan dat zij begrijpt dat ik iets anders bedoel dan de door haar genoemde 'betere tijden'.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Daarom was ik zo bezorgd over de herhaling van die uitdrukking.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik probeer een authentieke interpretatie te geven van wat ik onder betere tijden versta. Deze zijn voor mij tijden die het mogelijk maken dat een amendement zoals het mijne niet slechts de instemming van de Kamer, maar ook die van een dan gewaardeerde Regering verwerft.

In de gedachtengang van de Regering blijkt onder de leden van het Ko-

ninklijk Huis onderscheid mogelijk te zijn. Ik heb vernomen dat kort geleden een nieuwe vlaginstructie is ingesteld. Volgens mijn informatie wordt in de toekomst nog slechts gevlagd voor vier leden van het Koninklijk Huis: de Koningin, haar echtgenoot, prinses Juliana en de oudste zoon van de Koningin. De overige leden van het Koninklijk Huis komen hiermee de facto in een andere positie. Dit lijkt een detail, maar naar mijn mening zijn wij hiermee op een juiste weg.

Ik complimenteer derhalve de Regering met haar wijze besluit, een onderscheid te maken onder de leden van het Koninklijk Huis tussen de door mij genoemde categorie en de anderen. Ik vraag de Regering een bevestiging van deze nieuwe vlaginstructie, zodat wij dit jaar voor slechts vier leden van het Koninklijk Huis vlaggen, althans hiertoe de publieke verplichting bestaat. Uiteraard staat het iedere Nederlander vrij, niet alleen ook op verjaardagen van andere leden van het Koninklijk Huis, maar ook op alle andere dagen van het jaar de vlag uit te steken.

De heer **Waltmans** (PPR): De heer Brinkhorst zal het met mij erover eens zijn dat de vrijheid te vlaggen ook geldt als mijn zoon eindexamen doet. Deze vrijheid is dus niet relevant.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit heb ik gezegd. Als u mij tijdig waarschuwt, zal ik vlaggen op het moment dat uw zoon eindexamen doet.

Ik keer terug tot het Koninklijk Huis. Er is nog een andere wijze waarop wij het vraagstuk van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis kunnen regelen. Artikel 2.1.2. van het onderhavige wetsontwerp beperkt de troonopvolging tot de derde graad van bloedverwantschap. Het wetsontwerp inzake lidmaatschap van het Koninklijk Huis had als hoofdcriterium uitdrukkelijk de koppeling van het lidmaatschap aan de erfopvolging.

De afwijzing van de Regering van het wetsontwerp dwingt de voorstanders van een beperking van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis dan ook om de beperking in de Grondwet zelve aan te brengen. Naar aanleiding van een suggestie onzerzijds in die richting antwoordde de Regering in de memorie van antwoord dat in dat geval te snel een opvolger zou ontbreken en dat bijv. al een opvolger zal ontbreken als een koning kinderloos blijft en eventuele broers of zusters voor hem komen te overlijden.

Brinkhorst

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat in dit soort kwesties altijd om een afweging. De Grondwet is niet voor de eeuwigheid geschreven. In de huidige context is het niet waarschijnlijk dat wij spoedig op dit punt problemen zullen krijgen. Aangezien mijn fractie vooral hecht aan de mogelijkheid, ook van de leden van de koninklijke familie om hun eigen leven zoveel mogelijk naar eigen wensen in te richten – een uitermate liberale trek in onze politieke opvattingen – vinden wij de beperking tot de tweede graad van bloedverwantschap bepaald een aanbevelenswaardige regeling. Om die reden heb ik samen met de heer Patijn dan ook een amendement ingediend.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik de geachte afgevaardigde uit 's-Gravenhage een vraag voorleggen? Om te bereiken dat zijn amendement inzake het lidmaatschap van het Koninklijk Huis alsnog wordt geëffectueerd, aanvaardt hij het criterium van de erfopvolging in zoverre, dat wij dan de Grondwet inzake de erfopvolging gaan veranderen, zodat daarop het wetsontwerp inzake het lidmaatschap van het Koninklijk Huis kan worden aangepast. Is dat zijn bedoeling?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het zou erg wenselijk zijn als daardoor een bespoediging van een regeling van dit vraagstuk zou kunnen worden bereikt. Die mening ben ik inderdaad toegedaan, maar zekerheid heb ik daar niet voor. Dat hangt af van wat andere hooggewaardeerde leden van deze Kamer daaromtrent beslissen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat is duidelijk. De heer Brinkhorst begon zijn toelichting op dit amendement met te verwijzen naar de discussie over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis en zei toen: dan zullen wij de zaak in de Grondwet moeten regelen. Welnu, dat heb ik als volgt vertaald: als ik mijn zin niet krijg bij een gewoon wetsontwerp, regel ik het in de Grondwet door even krachtdadig in te grijpen in de erfopvolging en die eenvoudig van de derde tot de tweede graad te beperken. Ik vind dit vrijwel een paardemiddel.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het is een logisch sequel van de opvatting die mijn fractie – gelet op de ondersteuning door de heer Patijn geldt dit naar ik aanneem ook voor de Partij van de Arbeid – ter zake heeft. Ik geloof niet dat het schokkend is dat dit amendement wordt ingediend. Nogmaals, het is een kwestie van keuzen en afwegin-

gen. Ik heb er heel relativerend over gesproken door best de argumenten te zien van het te spoedig ontbreken van mogelijke erfopvolgers. De andere afweging, namelijk dat het uiteindelijk ook gaat om de vrije levensruimte en een zekere voorspelbaarheid in deze fase voor een aantal leden van de Koninklijke familie, geeft bij ons de doorslag. Het is geen principiële vraagstuk. Ik heb dan ook al aangegeven dat ik mij graag neerleg bij de meerderheid van de Kamer, die het huidige grondwetsartikel wil handhaven. Omdat ik vind dat een organieke wet zo enigszins mogelijk moet worden uitgevaardigd door de Kamer en uiteraard de Regering, vind ik het van belang te proberen het vraagstuk eventueel langs andere wegen op te lossen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik vraag mij af of doel en middel hier wel enigszins met elkaar in overeenstemming zijn.

De heer **Brinkhorst** (D'66): U maakt er een iets principiële vraag van dan de indieners van het amendement daarmee beogen.

Zoals ik reeds stelde is de Regering allereerst verantwoordelijk voor het openlaten van de situatie van het lidmaatschap van de kinderen van prinses Margriet. In combinatie met artikel 2.1.4. waarin het niet mogelijk is eenzijdig de status van potentieel troonopvolger te wijzigen, is dat nog een extra argument om de beperking tot de tweede graad van bloedverwantschap aan te brengen. Ik maak deze opmerking ook nog in het licht van de erkenning op blz. 10 van de memorie van antwoord dat de mogelijkheid het koningschap te beërven met name voor degenen die niet de vermoedelijke opvolger van de Koning zijn, een last legt op de wijze waarop zij hun persoonlijk leven kunnen inrichten. In onze afweging komen wij dan ook tot een andere conclusie dan de Regering.

Ten slotte over dit wetsontwerp nog een vraag naar aanleiding van artikel 2.1.18. De term 'naar eigen goedvinden' in de huidige grondwetsbepaling hield een zekere discretionaire ruimte van de zijde van de Koning in. Het was als het ware een bepaling geschreven in het belang van de Koning tegenover een te sterke controle zijdens regering of parlement. Nu artikel 2.1.18. spreekt over 'met inachtneming van een openbaar belang' is deze bepaling veeleer een beperking van de koninklijke discretionaire bevoegdheid geworden. Om die reden vroegen wij ons af of handhaving zinvol was, en juist vanuit

het gezichtspunt van de Koning ook wenselijk. Ik vraag alsnog aan de Regering welke betekenis aan deze bepaling moet worden gehecht, juist nu zij een andere formulering heeft gekregen dan die van de oude tekst van de Grondwet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan wetsontwerp 16 035. Tijdens de schriftelijke voorbereiding van dit wetsontwerp heeft mijn fractie kritiek geuit in die zin dat in deze paragraaf van de Grondwet, die enkele kernbepalingen van ons staatsrecht bevat, volstaan is met een codificatie van de bestaande staatsstructuur. Wij hebben toen gezegd het te betreuren dat een algemene bezinning ontbrak op de feitelijke machtsverhoudingen binnen het regeringsapparaat. Het ging ons er niet om, alles nu meteen op de schop van de vernieuwing te gooien, maar wel om de erkenning, ook van de zijde van de Regering, dat niet volstaan kan worden met herhaling van de bestaande staatsrechtelijke spreuken, juist om de parlementaire democratie, waar wij aan hechten, voor de komende decennia veilig te stellen.

Hoewel ik de Regering erkentelijk ben voor het feit, dat zij met name in de memorie van antwoord nog al uitvoerig op deze problematiek is ingegaan – ik denk met name ook aan mijn opmerkingen over de verantwoordingsplicht van ambtenaren – meen ik toch mijn algemene kritiek staande te moeten houden. De Regering reageert te aarzelend, te voorzichtig op suggesties om bestaande waarheden ter discussie te stellen. Een concreet voorbeeld is de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid. Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft gezegd, dat het een kwestie is die vooral in de vakliteratuur wordt genoemd.

De Regering heeft mijn stelling op dat punt bestreden. Ik vrees dat de Regering in deze opvatting steeds meer alleen komt te staan. De meest recente onderstreping van mijn stelling vormt immers het rapport van de commissie-Vonhoff, een commissie onder voorzitterschap van een partijgenoot van de Minister. Het is dus niet alleen een kwestie van staatsrechtelijke literatuur. Het zijn harde, in de praktijk gevormde bestuurders, die voor een belangrijk deel deze commissie vormden. Op pagina 125 schrijft deze commissie:

'met dit belangrijke gegeven als achtergrond wil de commissie toch wijzen op problemen die aan het feitelijk uitwerken van deze verantwoordelijkheid kleven. Deze problemen hebben vooral betrekking op dat deel van de ver-

Brinkhorst

antwoordelijkheid dat niet zo zeer betrekking heeft op het eigen handelen, of dat van de ambtelijke dienst of van andere openbare lichamen. In beide gevallen is er voor een groot deel sprake van een fictie – een inzicht dat langzaam maar zeker ook in beschouwingen van staatsrechtelijke aard begint door te dringen'. En verderop zegt zij: 'in dit verband rijst de vraag of het zin heeft daarbij van deze fictie te blijven uitgaan'.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Het zijn twee zeer verschillende constatering. Niemand zal het ermee oneens zijn dat er sprake is van een fictie, van een situatie met fictieve elementen. De vraag is, of daaraan onverbreekelijk de conclusie moet worden verbonden, dat die fictie moet verdwijnen. In de keuze die wordt geboden in het alternatief van de zelfstandige bestuursorganen of in het alternatief van een eigen politieke verantwoordelijkheid van ambtenaren, kies ik voor de ministeriële verantwoordelijkheid, desnoods als fictie, omdat daarmee beter parlementaire controle is uit te oefenen dan bij politieke verantwoordelijkheden van ambtenaren of een soortgelijke verantwoordelijkheid van zelfstandige bestuursorganen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): U hebt mij die beide woorden nog niet horen gebruiken.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): U koppelt twee uitspraken aan elkaar en trekt er een conclusie uit.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik moet helaas tegen u zeggen, dat u iets te snel bent met uw interruptie. U hebt mij de term zelfstandig bestuursorgaan niet horen gebruiken noch het begrip politieke verantwoordelijkheid van ambtenaren. Ik heb tot nog toe alleen geconstateerd, dat het begrip ministeriële verantwoordelijkheid steeds meer een fictie is geworden.

De Regering bestrijdt de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid. Mevrouw Kappeyne erkent, dat sprake is van een fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid. Dat is wat anders.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik erken, dat daarin fictieve elementen zitten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Maar de Regering ontkent de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid. Op grond daarvan komt zij tot een aantal andere conclusies. Ik wil mij thans concentreren op de vraag, of wij nu al dan niet over hetzelfde spreken. Dat is een we-

zenlijk probleem. Is er inderdaad sprake van een toenemende fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid? Ik zeg, dat dit het geval is. Ik citeerde het rapport van de commissie-Vonhoff. Mevrouw Kappeyne is het gelukkig op dit punt met mij eens. Vervolgens is de vraag aan de orde, wat wij er dan aan doen. De Regering komt aan het eerste punt niet eens toe.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): U haalt mij niet juist aan. Ik geef toe, dat ik even vooruit liep op uw gedachtegang, waarop ik, gelet op wat de fractie van D'66 in de gewisselde stukken heeft gezegd, dacht te kunnen afgaan. Ik zeg niet, dat er sprake is van een toenemende fictie, ik heb gezegd: Er is altijd sprake van een zeker fictief element geweest.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat is dan een verdere uitwerking. Ik geloof ook, dat die fictie toeneemt. Mijn stelling is dat er sprake is en was van een fictieve ministeriële verantwoordelijkheid. De regering bestrijdt in de schriftelijke stukken de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik heb de commissie Vonhoff geciteerd om daarmee aan te geven, dat niet alleen door wat zwevende geesten die gedachten naar voren zijn gebracht, maar ook door harde, in de praktijk gevormde bestuurders; de heer Vonhoff mag ik zo toch wel kwalificeren.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik wil heel precies zijn. Ik heb gezegd: Er zijn zekere fictieve elementen in de ministeriële verantwoordelijkheid. Dat wil zeggen: De fictie bestaat in de gedachte, dat de Minister alles kan controleren, wat de ambtenaren doen. In de politiek is die ministeriële verantwoordelijkheid ondanks bepaalde fictieve elementen, realiteit.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Daarmee ben ik het eens. Natuurlijk is ter zake van de ministeriële verantwoordelijkheid sprake van een realiteit. Anders zouden wij hier niet dagelijks met elkaar spreken. De vraag is dan of de realiteit voldoende is.

Zolang de Regering de werkelijkheid van de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid ontkent, kan men niet verwachten dat er enige impuls van vernieuwing uitgaat. Daarom vraag ik met klem, of de Minister op deze uitspraken, die onder verantwoordelijkheid van zijn partijgenoot Vonhoff zijn gedaan, zou willen reageren. Straks zal ik nog iets zeggen over het rapport van de commissie-Vonhoff als waardevolle bijdrage voor onze discussie. Kan de Minister nader in-

gaan op het probleem van het horen van ambtenaren door kamercommissies?

Minister **Wiegel**: Uiteraard zal de Regering daarop ingaan. De rijkdom van een reactie van de kant van de Regering op de gedachten van de commissie-Vonhoff zal nog kunnen worden vergroot, als ook redelijke en onredelijke alternatieven in de beschouwingen kunnen worden meegenomen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik kom daarover te spreken. Ik zou willen vragen of in het licht van de opmerkingen in het rapport-Vonhoff de Minister van mening is, dat de brief van de Minister-President van 4 september 1980 niet achterhaald is. Die brief handelt over contacten tussen ambtenaren en kamercommissies.

Mijn fractie zou de mogelijkheid willen scheppen dat voor het vragen en het verstrekken van informatie rechtstreekse contacten tussen kamercommissies en ambtenaren bestaan, vanzelfsprekend met behoud van de ministeriële verantwoordelijkheid en waar nodig met zekere beperkingen. De brief van de Minister-President gaat juist van de omgekeerde situatie uit. Dat wil zeggen: in het algemeen geen rechtstreekse contacten tussen kamercommissies en ambtenaren. Dit betekent – vandaar dat ik een redelijk alternatief aan de Minister voorleg – dat het een andere benaderingswijze is.

Als de Regering deze weg niet wil inslaan, is het de taak van de Regering, vind ik, om aan te geven hoe zij dan toch, even als uitgangspunt nemend de opmerkingen van de commissie-Vonhoff, alternatieven voor de gesignaleerde problematiek kan aangeven. Het is naar mijn mening onvoldoende te volstaan met de uitspraak dat – ik citeer de memorie van antwoord – 'een betere greep van de politiek verantwoordelijke bewindsman op de uitoefening van de ambtelijke macht moet worden georganiseerd'. Dat is een toverspreuk als deze niet concreet wordt ingevuld.

Minister **Wiegel**: De brief van de Minister-President geeft alleen maar zeer concreet aan hoezeer ook in de realiteit de Regering van mening is dat aan de ministeriële verantwoordelijkheid inhoud moet worden gegeven.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De Minister vroeg mij net een alternatief aan te geven. De brief van de Minister-President gaat uit van de stelling: in het algemeen geen contacten tussen ambtenaren en kamer-

Brinkhorst

commissies. Daarna volgt een aantal regelingen. Mijn fractie zou graag dat uitgangspunt willen omkeren en zou willen zeggen: gezien die fictie vinden wij het van belang dat het uitgangspunt anders moet zijn. Het uitgangspunt moet zijn: in beginsel mogelijkheden, maar onder ministeriële verantwoordelijkheid en met bepaalde beperkingen. Ik zou graag zien dat de Regering daarop reageerde, omdat dit een heel fundamenteel probleem is.

Minister Wiegel: Het is heel eenvoudig. Als de lijn van de geachte afgevaardigde zou worden gevolgd, zou het realiter veel moeilijker zijn, aan de ministeriële verantwoordelijkheid inhoud te geven. Wij wensen nu juist echt inhoud te geven aan de ministeriële verantwoordelijkheid.

De heer Brinkhorst (D'66): Dat is toch de vraag. Ik begrijp best dat de Minister vanuit zijn positie zegt: zo, à bout portant, is dat mijn reactie, maar mijn vraag is.....

Minister Wiegel: Dat is geen reactie à bout portant, het is een reactie, gebaseerd op een nauwgezet volgen van de beleidslijn van de Regering.

De heer Brinkhorst (D'66): Ja, maar dan dient de Minister – maar hij heeft het al toegezegd – te reageren op de constatering die in het rapport van de commissie-Vonhoff wordt gedaan en de suggesties, die daaraan worden verbonden.

Mijnheer de Voorzitter! Het is nu niet het moment, uitvoerig op dat rapport in te gaan, hoewel de daarin behandelde problematiek alles te maken heeft met het hoofdstuk dat wij in de Kamer aan de orde stellen en dat, getuige het korte interruptiedebat, ook de volledige aandacht van de Minister heeft.

Ik wil ermee volstaan, mijn grote waardering over het rapport uit te spreken, waarin heel wat harde noten worden gekraakt. De toestand van ons bestel, heeft mijn collega Vis in de Eerste Kamer vorige week al gezegd, blijkt niet beter dan wij al dachten: de coördinatie tussen de verschillende beleids-terreinen is chaotisch, er wordt gewerkt met minder prettige methoden, zoals het achterhouden van informatie, de bureaucratie is een rimboe geworden en er worden ook – en dat is uit de culturele antropologie bekend – stammen-oorlogen tussen de departementen gevoerd.

Opvallend is de sterke nadruk op coördinatie en integratie, die volgens het rapport kunnen worden bereikt door een groot aantal procedurever-

anderingen en bevoegdheidsverschuivingen. Bij de kabinetsformatie zal uiteraard uitvoerig over het rapport worden gesproken, hopen wij, maar de ervaring leert dat het klimaat daarvoor ook tevoren rijp moet worden gemaakt. In die zin zouden wij het toejuichen indien het kabinet ook al voor de kabinetsformatie, wie daar dan verder ook een rol bij mag spelen, globale standpunten over de voorstellen in het rapport zou willen aangeven. Alleen dan komt de publieke discussie los en zal de politieke druk ontstaan om zaken, waarbij alle partijen in deze Kamer belang hebben, werkelijk te verwezenlijken.

De heer De Kwaadsteniet (CDA): Wij kunnen over deze zaken toch uitvoerig spreken in de UCV op 9 maart a.s.?

De heer Brinkhorst (D'66): Dat is juist. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dit op één punt willen toespitsen.

Een concrete kans om een begin te maken met de verwezenlijking van bepaalde aanbevelingen biedt het debat met betrekking tot de rolverdeling tussen Ministers en Staatssecretarissen. Het rapport bepleit een verschuiving van de rol van Minister van sectorverteenwoordiger, dat wil zeggen beheerder van het departement, naar het lidmaatschap van de Ministerraad in zijn rol van integrator. Als men van mening is, dat het integrerend vermogen van de overheid moet worden vergroot – en wij delen die opvatting – dan wordt daarmee meteen de relatie tot de Staatssecretaris aan de orde gesteld.

In de schriftelijke voorbereiding heb ik er al op gewezen dat er in feite twee soorten Staatssecretarissen bestaan: de typische vakstaatssecretaris voor een deelgebied en een Staatssecretaris, die een algemeen ondersteunende rol voor een Minister heeft te spelen. Die visie wordt onderstreept door de commissie-Vonhoff. De commissie wil de positie van de Staatssecretaris uitbreiden en versterken. Daarom bepleit zij de invoering van de titel onderminister naast de titel van Staatssecretaris, meer belast met een beperkt deelterrein.

Mijn fractie voelt zich door die visie aangesproken en zou die gedachte dan ook willen verwoorden in de Grondwet. Om die reden hebben wij een amendement ingediend, dat de mogelijkheid biedt om één Staatssecretaris aan een departement de titel van onderminister te geven en hem zodoende de officiële vervanger van de Minister te laten zijn in de Ministerraad en daarbuiten. Inderdaad wordt

daarmee de veel onpraktischer figuur van de Minister-ad-interim iets meer op de achtergrond geschoven. Daarnaast moet het dan mogelijk blijven dat een andere Staatssecretaris voor een typisch vakgebied wordt aangewezen met een eigen verantwoordelijkheid op dat terrein maar niet in die algemene plaatsvervangende hoedanigheid van de Minister.

Nu heeft de Regering in de schriftelijke gedachtenwisseling gesteld, dat de aanstelling van een Staatssecretaris met algemene taakstelling bepaalde reserves oproep. Dit stelt hoge eisen aan de samenwerking, terwijl de verhouding tot de andere Staatssecretaris van belang is. Wordt het takenpakket niet uitgehold en zal een en ander niet leiden tot een sterke groei van het aantal Staatssecretarissen?

Mijnheer de Voorzitter! Natuurlijk zijn hieraan vragen verbonden.

Voorwaarde voor de introductie van de onderminister is dat, zoals de commissie ook heeft gezegd, aan de Minister geen staatssecretaris kan worden opgedrongen. Het is noodzakelijk dat er dan een grotere politieke homogeniteit op het departement aanwezig is, hetgeen zich niet verdraagt met de gedachte van aanstelling van anders-gekleurde zogenaamde 'politieke waakhonden'. Wij hebben die functionering van Staatssecretaris als 'politieke waakhond' nooit erg gewaardeerd en zouden een ontwikkeling in de door de commissie voorgestelde richting dan ook bepaald toejuichen.

Wat betreft de verhouding tot de andere Staatssecretaris en het takenpakket en de groei van het aantal Staatssecretarissen geloven we dat het kwesties zijn, die moeten worden bezien in de totaliteit van de andere voorstellen van de commissie. Dit vormt op zichzelf geen zwaar argument om de gedachte van de onderminister los te laten. Aanvaarding van deze gedachte zou een eerste indicatie zijn dat het parlement de geest van het rapport serieus neemt. Ik ontveins mij uiteraard niet dat deze gedachte in ons coalitiesysteem bepaalde problemen kan oproepen, omdat het vaak noodzakelijk is om bij het vormen van coalities bepaalde evenwichten tot stand te brengen en dan zijn de kleinere gewichten, die door de Staatssecretarissen worden gevormd, vaak noodzakelijk om een balans tot stand te brengen.

Niettemin hopen wij erg dat de Minister positief op onze suggestie wil reageren, te meer omdat hiermee concreet een begin kan worden gemaakt met gedachten, die centraal staan en die ons allen aangaan wanneer het gaat om een betere structuur van de rijksdienst.

Brinkhorst

Minister **Wiegel**: Er zitten bepaald positieve punten in uw betoog maar neemt u in uw beschouwing ook mee dat de voorstellen de door u bedoelde ontwikkeling niet in de weg staan? Het verschilt van departement tot departement en van situatie tot situatie. Wat betreft mijn departement geldt, dat de Staatssecretaris al functioneert als een soort onder-minister. De huidige Grondwet en de voorstellen staan die ontwikkeling niet in de weg.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat is volstrekt juist. Ook mijn ervaringen, opgedaan in een vorige functie geven aan, dat de situatie van departement tot departement verschilt. Het amendement, dat ik heb ingediend, geeft ook aan dat het om een 'kan'-bepaling gaat. Ik hecht aan de functie van Staatssecretaris en vind dat die functie zich ook verder moet kunnen ontwikkelen. Ik pak dat element van de onder-minister op omdat daarmee ook nieuwe inhoud kan worden gegeven aan de rol van de Minister als integrator, eerder dan als sectorverdediger en als sectoriële bewaker van een departement.

Om een vergelijking te maken met diplomatieke structuren: de tweede man op de ambassade houdt zich in eerste instantie bezig met de 'huishouding' van een ambassade. In mijn gedachte kan de Minister worden vrijgemaakt van de typische beheerstaken op zijn departement, waarover hij uiteraard wel de supervisie houdt. Door zijn vertrouwensrelatie met de onder-minister – ik denk dus niet aan een politieke waakhond – krijg je de mogelijkheid van een versterkte politieke controle en wordt wellicht de fictie van de ministeriële verantwoordelijk teruggedrongen. De Minister zegt nu, dat de Grondwet dit niet in de weg staat, maar de vraag is natuurlijk of dat voldoende is als men werkelijk de richting ingaat die de commissie-Vonhoff heeft voorgesteld.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Vindt u niet dat in plaats van één staatssecretaris naast een minister een staatssecretaris én een onderminister naast een minister niet teveel van het goede is? Om die reden zou ik alleen het begrip 'staatssecretaris' willen vervangen door 'onderminister'.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Wat dit betreft bestaat er een accentverschil tussen de heer De Kwaadsteniet en mij. Er zijn twee herkenbare politieke figuren. Aan de ene kant heb je de typische vak-staatssecretaris, bij voorbeeld voor belastingen of voor de sociale ze-

kerheid. Dan gaat het om zo'n breed terrein dat niet volstaan kan worden met een directeur-generaal of een ambtelijke begeleiding.

Aan de andere kant is er de figuur van de onderminister, die meer de algemene vervanger is van de minister en waarmee ook een vertrouwensrelatie bestaat; hij geeft de minister een meer algemene ondersteuning en levert niet een specifieke vak-inbreng. Het gaat hier dus om twee verschillende soorten staatssecretarissen en daarom acht ik een accentverschil als het gaat om de betiteling nodig. Op die manier kan ook duidelijk worden gemaakt welke 'staatssecretaris' de vervanger is van de Minister. Formeel gezien kan die naam worden gehandhaafd, alleen heeft dan de ene staatssecretaris de rol van algemeen vervanger en de andere niet'. De heer De Kwaadsteniet wil gewoon de titel 'staatssecretaris' vervangen door 'onderminister', maar dan vangt hij niet de typische vak-staatssecretaris die naar mijn mening in de huidige situatie mogelijk moet blijven.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Het is de vraag of dat een politiek verantwoordelijke figuur moet zijn in de zin van een bewindsman. Men zou ook kunnen denken aan een ambtelijke figuur, bij voorbeeld een regeringscommissaris.

De heer **Brinkhorst** (D'66): En daar heb ik weer problemen mee, want een regeringscommissaris draagt geen politieke verantwoordelijkheid. Dat vind ik een wezenlijk punt.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Maar u wilt ambtenaren toch politieke verantwoordelijkheid geven?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Nee, ik heb gezegd dat ambtenaren meer dan voorheen een verantwoordingsplicht moeten hebben. Dat is wat anders dan een politieke verantwoording voor ambtenaren zoals mevrouw Kappeyne mij eerder in de schoenen trachtte te schuiven.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik heb nog geen keus gemaakt en daarom wil ik het volgende opmerken. De heer De Kwaadsteniet wil alleen de staatssecretaris een andere naam geven, maar door een verandering van de naam behoeven de dingen op zich natuurlijk niet te veranderen. De onderminister van de heer Brinkhorst zie ik overigens eerder als een vice-minister dan als een onder-minister.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat is een kwestie van naamgeving. Ik denk aan

de figuur, die wordt opgevoerd in het rapport van de commissie-Vonhoff. De betreffende persoon is op een breed terrein de algemene plaatsvervanger van de minister; daarnaast blijft in mijn optiek de figuur van de vak-staatssecretaris bestaan, die zich bezighoudt met aparte vakgebieden.

De heer **Van der Spek** (PSP): Denkt de heer Brinkhorst niet, dat de introductie van de term vice-minister, zoals de heer Waltmans wil, wat pijnlijk zou zijn voor de Vice-Minister-President?

De heer **Brinkhorst** (D'66): De Vice-Minister-President is hier aanwezig. Ik heb de indruk dat hij zich niet gekwetst voelt.

Minister **Wiegel**: Neen.

De **Voorzitter**: Nu inmiddels alle fracties hebben geïnterrupteerd wil ik opmerken dat er aanzienlijk meer wordt geïnterrupteerd dan vanmiddag. Misschien ligt dat aan de inhoud van de speech van de heer Brinkhorst in positieve zin of aan het feit dat men goed getafeld heeft. Ik vraag mij echter af, of wij nu niet in tijdnood dreigen te komen in verband met het volgende onderwerp. Hoe lang denkt de heer Brinkhorst nog te spreken?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik heb nog ongeveer acht bladzijden tekst.

De **Voorzitter**: Ja, dat betekent 20 minuten spreektijd. U had opgegeven 30 minuten. Nu worden dat er 65. Dit is geen verwijt, maar ik kom hiermee in moeilijkheden. De leden heb ik hiermee feitelijke informatie verstrekt.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! In dit verband maak ik nog een opmerking over de contrasegnering van benoemings- en ontslagbesluiten. Wij hebben al aangegeven dat wij ons met de regeling in artikel 2.2.7 kunnen verenigen. Het past in de visie van de versterking van de rol van de Minister-President, vooral in zijn hoedanigheid van coördinator en integrator van het algemeen regeringsbeleid, dat de benoemingsbesluiten door de Minister-President mede worden ondertekend. De vraag doet zich echter voor, of behalve in het geval van collectieve benoeming en ontslag of tussentijds ontslag samen met een Minister een benoemings- of ontslagbesluit van een Staatssecretaris niet mede moet worden ondertekend door de betrokken vak-minister.

Het amendement van de heer De Kwaadsteniet gaat in dezelfde richting. Hij wil echter juist weer de Minister-President uitsluiten. Daarmee wordt de gedachte van de politieke eenheid

op een ministerie nog eens onderstreept. Ik volg dan de lijn van de onderminister. In de praktijk tekenen de vakministers in een dergelijke situatie, maar dit is nergens geregeld. De vraag is nu of men, nu er wel een contraseign voor de Minister-President wordt opgenomen, niet ook in de Grondwet dit geval moet regelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot wetsontwerp 16 036, waarin de Regering voorstelt een bepaling op te nemen inzake de Minister-President en inzake de Ministerraad. In de Kamer bestaat een brede overeenstemming dat het wenselijk is over beide staatsorganen bepalingen in de grondwet op te nemen. Het is duidelijk dat de positie van de Minister-President in de loop der jaren steeds meer profiel heeft gekregen, zowel als teamleider en coördinator van het algemene regeringsbeleid, als optredend als geschilbeslechter voor competentiegeschillen tussen afzonderlijke Ministers.

Men kan stellen dat de positie van de Minister-President in de loop der jaren structureel is veranderd, ook al is hij officieel nog niet meer dan een *primus inter pares*. Tijdens het debat dat wij met de Minister-President in februari 1979 hadden naar aanleiding van een notitie van de Regering over de positie van de Minister-President in verband met het lidmaatschap van de Europese Raad, is nog eens gebleken dat die versterking niet alleen zijn nationale, maar ook zijn internationale taak betreft. In het bijzonder denk ik daarbij uiteraard aan het terrein van het Europees beleid sinds zijn lidmaatschap van de Europese Raad. In het licht van deze ontwikkelingen is het begrijpelijk dat er thans naar wordt gestreefd de positie van de Minister-President ook gestalte te laten krijgen in de Grondwet.

De D'66-fractie meent dat de omschrijving van deze functie zoals naar voren kwam uit de notitie en is overgenomen in het rapport van de commissie-Vonhoff (pag. 95) een redelijke basis geeft voor een verdere evolutie. Wij zijn overigens met de Regering van mening dat de ontwikkeling van het minister-presidentschap en eventueel het vice-minister-presidentschap niet zijn eindpunt heeft bereikt, ook al zal dit ambt nooit mogen uitgroeien tot b.v. het Engelse prime-ministerschap. Dat past niet in onze staatkundige en politieke verhoudingen. Gezien dit evolutieve karakter hebben wij er vrede mee dat volstaan wordt met de formule dat de Minister-President voorzitter van de ministerraad is. Iedere in-

houdelijke taakomschrijving zou de situatie bevriezen en juist de mogelijkheden voor een verdere ontwikkeling in de weg staan.

Ook de Ministerraad heeft in de loop der jaren een belangrijke ontwikkeling doorgemaakt. Ik wil het thans niet hebben over de vraag in hoeverre de Ministerraad als politiek bestuurlijk toporgaan van de Nederlandse staat adequaat functioneert. Het rapport van de commissie-Vonhoff geeft daarvan een boeiend en ook onthullend beeld en ik ben geneigd het met de beoordeling eens te zijn, dat de Ministerraad veel te weinig sturend is. Uiteraard doel ik daarbij niet op de huidige Ministerraad.

Minister **Wiegel**: U hebt ervaring.

De heer **Brinkhorst** (D'66): U hebt ook ervaring, neem ik aan. Laten wij elkaar niets wijsmaken. De Ministerraad is veel te veel een geschilbeslechter van actuele geschillen tussen individuele Ministers.

Wij moeten ons bezinnen op taak en functie van de ministerraad. Hopelijk kan daarmee een aanvang worden gemaakt bij de beschouwingen van de Kamer over het rapport van de commissie-Vonhoff om te worden vervolgd tijdens de kabinetsformatie.

Thans gaat het echter alleen om de formeel staatsrechtelijke omschrijving in de Grondwet. In dit verband zouden wij het betreuen, indien in de voorgestelde wetsbepaling niet voldoende tot uiting komt dat het algemene regeringsbeleid tot de centrale taak van de Ministerraad behoort en niet een zaak van de afzonderlijke ministers is. Gezien de plaatsing van de betrokken bepaling zijn wij het niet met de Raad van State eens, dat er misverstand zou kunnen ontstaan omtrent de afbakening van de Ministerraad tegenover andere staatsorganen.

Wij betreuen het dan ook dat de Regering op grond van het advies van de Raad van State haar oorspronkelijke voorstel heeft gewijzigd. Essentieel is de erkenning dat een geleidelijke verschuiving heeft plaatsgevonden van de individuele ministeriële verantwoordelijkheid naar de collectieve. Juist omdat de ministerraad thans 'een zeer gering integrerend vermogen' heeft – ik citeer nogmaals het rapport van de commissie-Vonhoff – is het van groot belang dat de taakomschrijving van de ministerraad, althans in de Grondwet, adequaat tot uitdrukking komt. Tegenover de individuele verantwoordelijkheid is de collectieve verantwoordelijkheid te weinig benadrukt.

'Het collectieve deel van de verantwoordelijkheid, dat thans in feite alleen berust op een artikel van het reglement van orde van de Ministerraad, biedt slechts een zwak tegenwicht', aldus de commissie Vonhoff (pag. 94). Dat is een extra argument om de tekst van artikel 4 van het reglement van orde in de Grondwet op te nemen. Daarin komt voldoende tot uiting dat naast het algemene regeringsbeleid het ook noodzakelijk is, de coördinerende taak van de Ministerraad expliciet te noemen zoals ook de Regering in haar tekstvoorstel doet. Om beide elementen te benadrukken geven wij de voorkeur aan de bepaling van artikel 4 van het reglement van orde boven het voorgestelde amendement van de heer Van Thijn. Om die reden heb ik met de heer De Kwaadsteniet een amendement ingediend. Wij hopen zeer dat de Regering alsnog bereid is om de tekst van dit amendement over te nemen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik kan mij voorstellen dat de heer Brinkhorst niet alle onderdelen van alle lange betogen heeft kunnen opnemen. Ik herinner hem eraan dat hij er met mij voorstander van was om een studie te doen verrichten naar de mogelijkheid om ook andere organen invloed te geven op de beleidsbepaling van de regering. Heeft hij die gedachte, die hij destijds met mij zo aanging – ik geloof zelfs dat hij op dat punt al direct een uitspraak van de Kamer wilde vragen, hetgeen ik minder gunstig vond – losgelaten, of is hij bereid om ze alsnog in zijn standpuntbepaling te integreren?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik heb misschien niet alle betogen van alle afgevaardigden voor 100% gevolgd, maar dit onderdeel van uw betoog staat mij zeer scherp voor ogen. Ik heb geprobeerd om dit te integreren. Ik meen alleen dat het om een iets ander vraagstuk gaat. Ik sta onverkort achter die studie. U hebt mij op dit punt terecht wat teruggehouden. Met de bepaling 'de beraadslaging over het algemeen regeringsbeleid' wordt heel sterk de gedachte van de collectieve verantwoordelijkheid benadrukt.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Het gaat niet om de beraadslaging, maar om het nemen van besluiten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat is juist.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): De oorspronkelijke bepaling was: De ministerraad stelt het algemeen beleid vast. Daarna werd het: De ministerraad beraadslagt en besluit...

Brinkhorst

Tegen het beraadslagen heb ik nooit enig bezwaar. Het gaat mij echter om het bepalende moment van het besluiten. Anderen kunnen daaraan niet meedoen. Zij kunnen er geen invloed op uitoefenen. Zo dacht de Raad van State over positie van de Koning.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Bij de Raad van State was dit argument naar mijn mening minder doorslaggevend. Ik dacht dat bij de Raad van State vooral de relatie tot de Koning een rol speelde. De reden waarom het eerste stuk, dat in de laatste tekst van de Regering is vervallen, voor ons zeer wezenlijk is, ligt vooral besloten in de verwijzing naar het algemeen regeringsbeleid. Ik wil dit specifieke punt nog meenemen in de verdere beraadslagingen. Essentieel is, dat het gaat om algemeen regeringsbeleid. In het woord besluit ligt besloten dat men zich in de toekomst kan afvragen hoe de verhouding zal zijn met het parlement. Voorlopig heb ik niet de indruk, dat dit argument voor mij doorslaggevend is om het te laten vallen, omdat toch te weinig het decisieve element van de Ministerraad aan de orde komt.

De heer **Waltmans**(PPR): Is het niet zo, dat dat besluit sowieso in de context van de Grondwet moet worden geplaatst? Er is toch geen enkel besluit van de Ministerraad dat buiten die context zou kunnen vallen? Ik zie dat bezwaar dus niet zo.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het argument van mevrouw Kappeyne sloeg aan op een debat dat wij bij de behandeling van een vorig onderdeel van de grondwetsherziening hebben gehouden, toen het ging om de mogelijkheid dat de Kamer mede-beleidsbepalend zou kunnen zijn, gelet op de ontwikkeling in de relatie tussen wetgeving en bestuur. Zo heb ik haar in ieder geval begrepen. Maar misschien is het beter dat wij de discussie over dit punt later voortzetten.

Mijnheer de Voorzitter! Met betrekking tot het wetsontwerp 16 040 aller-eerst enige kanttekeningen bij de voorgestelde tekstwijzigingen over de Raad van State. Tijdens de schriftelijke gedachtenwisseling is uitvoerig de vraag aan de orde geweest of en zo ja onder welke omstandigheden een aparte afdeling wetgeving moet worden opgericht. Het is inderdaad aanvechtbaar of in de huidige Grondwet een dergelijke afzonderlijke afdeling kan bestaan. De D'66-fractie is van mening dat zeker in verband met de ontwikkeling van de adviesfunctie van de

raad op het punt van de wetgeving in verband met doelmatigheidsoverwegingen het mogelijk moet zijn een afzonderlijke afdeling wetgeving op te richten.

Ook als gevolg van de grotere openheid van de adviezen van de raad en de mogelijkheid om ook het parlement van advies te dienen, met name in verband met initiatiefvoorstellen, zal de adviesfunctie met betrekking tot de wetgeving van de raad in de komende jaren meer aandacht krijgen. Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat in de raad stemmen zijn opgegaan om een afzonderlijke afdeling in te richten in verband met de te verwachten overbelasting, analoog aan die van de afzonderlijke afdelingen rechtspraak en geschillen van bestuur. Wij hebben zeker begrip voor dit verlangen van de raad en we zijn dan ook bereid, mee te werken aan de mogelijkheid een opening daartoe in de Grondwet te bieden.

Anderzijds moet het mij van het hart dat wij evenals de heer Van Dam zorg hebben over het handhaven van de eenheid van de raad. Te recht wordt in de memorie van antwoord op blz. 7 opgemerkt dat niet de indruk mag worden gewekt dat de volle raad alleen een facade is die dient om drie onafhankelijke afdelingen af te scherpen.

De vraag is echter hoe wij dat kunnen voorkomen. De huidige passage in artikel 4.1, lid 1, wekt ons inziens te sterk de indruk dat het gaat om twee gelijkwaardige mogelijkheden: hetzij het horen van de plenaire raad, hetzij van een afdeling van de raad. Wij zouden liever zien, dat als hoofdregel het accent bleef liggen op het horen van de plenaire raad. De plenaire Raad dient centraal te blijven staan bij de vraag van de adviserende functie. Het eventueel betrekken van een afdeling dient daaraan ondergeschikt te zijn en vooral een praktische uitwerking te hebben. De afdeling dient als het ware een afgeleide te zijn van het functioneren van de plenaire raad.

Om die reden hebben wij een ander tekstvoorstel voor artikel 4.1 lid 1 geformuleerd, waarbij aan deze gedachte vorm wordt gegeven, mede-ondertekend door de heer Van Dam. De Regering had tegen mijn oorspronkelijke tekstvoorstel enig bezwaar, met name omdat daarin niet de mogelijkheid zou bestaan dat de raad zelf zou uitmaken, in welke gevallen volstaan zou kunnen worden met het horen van een afdeling. Het komt mij voor dat dit laatste bezwaar in de thans door mij voorgestelde tekst niet meer voorkomt en ik

hoop dan ook dat dit amendement voor de Regering aanvaardbaar is. Dat moet met name ook het geval zijn omdat de Regering zelf ook met nadruk heeft gesteld dat er geen verplichting bestaat om een afdeling op te richten. Indien dat het geval is, is het wenselijk dat ook op een wat adequatere wijze tot uitdrukking te brengen dan in de huidige tekst van artikel 4, lid 1, is geschied.

Mijn tweede kanttekening tijdens dit plenaire debat betreft de benoemingsprocedure van leden van de Raad van State. Tijdens de schriftelijke behandeling hebben wij de vraag opgeworpen of niet naar analogie van de benoeming van de leden van de Hoge Raad een voordracht c.q. aanbevelingsrecht bij de Tweede Kamer zou moeten liggen met betrekking tot de Raad van State. De Regering is op deze problematiek uitvoerig ingegaan en zij heeft enige wezenlijke verschillen genoemd ten opzichte van de Hoge-Raadsbenoeming. Mijn fractie is hierdoor deels overtuigd. Op zich is het juist dat destijds het forum privilegium-argument gold voor de betrokkenheid van de Tweede Kamer bij het lidmaatschap van de Hoge Raad, maar in de praktijk is het bestaan van de cassatie in zaken van strafrecht, en burgerlijk recht toch een belangrijk argument voor het voordrachtsrecht van de Tweede Kamer.

Wij hechten aan dit recht om nog eens duidelijk de onafhankelijkheid van onze hoogste rechter van de executieve tot uitdrukking te brengen. In zoverre bestaat toch een zekere parallelie met betrekking tot de Raad van State, die immers in administratieve en administratief-rechtelijke geschillen ons hoogste rechterlijke college is.

Bovendien moet worden geconstateerd dat de Raad van State de afgelopen jaren een ontwikkeling heeft doorgemaakt. De Tweede Kamer als andere tak van de wetgevende macht is als het ware dichter bij de Raad van State komen te staan, zowel doordat ingevolge de Wet openbaarheid van bestuur de wetgevingsadviezen van de Raad van State openbaar zijn, als in verband met de opening die wordt geboden doordat men in de toekomst ook in bepaalde gevallen de Tweede Kamer adviezen kan vragen.

Deze verschillende ontwikkelingen brengen met zich dat een grotere betrokkenheid van de Tweede Kamer bij de benoeming van de leden van de Raad van State voor de hand ligt. Anderzijds is de Raad van State ook een politiek kwetsbaarder orgaan dan de Hoge Raad, juist in verband met de rol

Brinkhorst

die zij speelt met betrekking tot het parlement. Om die reden heeft mijn fractie er van afgezien om een volstrekte analogie door te trekken bij de benoeming van leden van de Raad op dezelfde wijze als met betrekking tot de Hoge Raad en de Rekenkamer het geval is.

Het zwaartepunt van de beoordeling van het lidmaatschap van de Raad van State dient zoals voorheen bij de Regering te liggen, met behoud van het aanbevelingsrecht door de Raad van State zelve. Om echter toch aan te geven dat er een zekere ontwikkeling in het functioneren van de Raad bestaat, heb ik een amendement geformuleerd dat er op neerkomt dat er gedurende enige tijd een ontwerpbesluit ter inzage wordt gelegd bij de Tweede Kamer. Men zou kunnen zeggen dat hierdoor sprake zal zijn van een operationeel marginale toetsing. Ik heb mij daarbij laten leiden door de procedure zoals deze bestaat bij de stilzwijgende goedkeuring van verdragen. Daar is een periode van een maand voorzien gedurende welke het parlement het stilzwijgen kan doorbreken. Het lijkt mij voor de hand te liggen dat in geval van benoeming van leden van de Raad die periode aanzienlijk korter, bij voorbeeld twee weken zal zijn.

Ik hoop dat de argumenten die ik heb aangevoerd de Regering alsnog aanleiding zullen geven, de bereidheid te tonen een zekere betrokkenheid van de kant van het parlement bij de benoeming van de leden van de Raad te aanvaarden.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Ik meen uit het betoog van de heer Brinkhorst te begrijpen dat hij de activiteiten van de afdeling Rechtspraak, die dus zelf als administratieve rechter beslissingen neemt, en het in artikel 4.1, tweede lid genoemde onderzoek van de geschillen van bestuur over één kam scheert, terwijl toch bij die geschillen van bestuur door de Kroon wordt beslist. Dat is toch een andere situatie dan het geval zou zijn, zoals hij in zijn vergelijking met de Hoge Raad deed voorkomen.

De heer Brinkhorst (D'66): Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft volstrekt gelijk. Geschillen van bestuur worden door de Kroon beslist. Dat is mij bekend. In de administratieve rechtspraak is de Raad van State sinds de Wetswijziging uiteindelijk de hoogste rechter. Daar is de parallelle volkomen. Dit geldt bij de geschillen van bestuur materieel in vele gevallen wel. Formeel is het uiteraard niet zo. Daarin

heeft mevrouw Kappeyne van de Coppello gelijk. Mijn argumentatie is dan ook een bredere. Ik heb dan ook geen volstrekte parallelle met betrekking tot het voordrachtsrecht, zoals bij de Hoge Raad, geformuleerd. Ik heb ook juist gezegd dat de Raad van State een ander orgaan is en een iets andere functie vervult, mede ook vanwege de betrokkenheid van het parlement, vanwege de adviesfunctie.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): De heer Brinkhorst maakt dus een duidelijk verschil tussen de rechtspreekende functie en een andere functie, bij voorbeeld de adviesfunctie. Als hij zegt dat hij de parallelle trekt vanwege de Hoge Raad, die het hoogste rechtspreekende orgaan is, zou dit kunnen worden opgelost als men zijn gedachte wil volgen van een inzage recht van de besluiten tot benoeming van de leden van de afdeling Rechtspraak. Op zich is dit natuurlijk geen argument om de overige leden van de Raad van State aldus te laten voorbespreken door het parlement. De heer Brinkhorst moet zich er wel van bewust zijn, als hij dit recht wil invoeren van de Raad van State vanwege zijn adviserende functie, dat dit recht in principe moet gelden voor alle andere vaste colleges. Dat is nogal wat.

De heer Brinkhorst (D'66): Ik heb een aantal argumenten genoemd. Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft er één uitgehaald. Dat was namelijk het aspect van de parallelle met de Hoge Raad. Ik heb al gezegd dat dit niet helemaal op gaat. Zij brengt nog een nuance aan, terecht, door te zeggen dat geschillen van bestuur formeel iets anders zijn dan administratieve rechtspraak. Ik heb daarnaast het argument genoemd dat er een nauwere relatie is ontstaan tussen de Raad van State en het parlement in de afgelopen tijd, zowel vanwege de openbaarheid van de adviezen als vanwege de mogelijkheid nu dat de Raad van State adviezen uitbrengt aan het parlement. Die mogelijkheid is nu geschapen; die bestond voorheen niet.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Nee, volgens de Regering ....

De Voorzitter: Ik dring erop aan, nu niet te diep in onderlinge discussies te treden. Andere bewindslieden zitten te wachten tot het volgende onderwerp aan de orde wordt gesteld. Wanneer er veel interrupties worden geplaatst, moeten deze bewindslieden onverrichter zake naar huis.

Ik verzoek de heer Brinkhorst, zijn rede af te ronden.

De heer Brinkhorst (D'66): Ik ben bijna klaar met mijn betoog.

De Voorzitter: Ik verbied verdere interrupties.

De heer Brinkhorst (D'66): Mijnheer de Voorzitter!

In de derde plaats kom ik terug op het vraagstuk of er andere staatsorganen in dit hoofdstuk moeten worden vermeld. Ik denk daarbij met name aan de Sociaal Economische Raad. De Regering heeft deze gedachte zowel in de memorie van toelichting als in de memorie van antwoord afgewezen, vooral met een beroep op het feit dat de Raad van State en Algemene Rekenkamer toch heel eigensoortige organen zijn die niet te vergelijken zijn met de SER of enig andere adviesorgaan van de Regering. Daarmee wijkt de Regering af van het voorstel van de staatscommissie die destijds adviseerde een desbetreffende bepaling wél op te nemen. In eerste aanleg heeft deze argumentatie mijn fractie bevredigd.

Bij nadere beschouwing zijn wij echter toch tot de conclusie gekomen dat het de moeite waard is te overwegen de SER wel in de Grondwet te vermelden, aangezien het terrein waarop hij werkzaam is toch veel breder is dan vele andere adviesorganen van de Regering. Ik zeg met nadruk dat het er mij niet om gaat de SER als toporgaan van de PBO op te nemen. Het gaat mij uitsluitend om de SER als belangrijkste sociaal-economisch adviesorgaan van de Regering. Ook rechtspolitiek lijkt het van belang dat wij ons na dertig jaar functioneren van de SER bezinnen op de vraag wat de status van de SER is.

Ik denk daarbij ook aan de toekomstige ontwikkelingen in de jaren tachtig waarin het kader van een meer gemeenschappelijke benadering van de kant van werknemers en werkgevers en de uitdrukking van de verantwoordelijkheid voor het sociaal-economisch beleid bepaald gewenst is. Behalve als adviesorgaan van de Regering heeft de raad ook een rol als pseudo-wetgever – ik denk aan de fusiecodes e.d. – en als stimulator van het bedrijfsleven. Om die redenen zou vermelding in de Grondwet gewenst zijn.

□

De heer Patijn (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp van de Regering tot wijziging van de Grondwet op het punt van de bepalingen met betrekking tot het koningschap is in de gewisselde stukken zeer uitvoerig besproken. Op zich zelf zou dit verwonderlijk kunnen lijken, omdat het

Patijn

regeringsvoorstel grotendeels een herschrijving van de huidige Grondwet is in moderne bewoordingen. Veel nieuwe ideeën zijn er niet aangedragen.

Dat er desondanks een zeer groot aantal punten van discussie tussen de Regering en mijn fractie in de stukkenwisseling aan de orde is geweest, heeft in de eerste plaats te maken met het feit dat het niet zo vaak voorkomt dat in de gedachtenwisseling tussen de Regering en Staten-Generaal over de positie van de koning en het erfelijk koningschap wordt gesproken. Wat dit betreft zijn wij zeer tevreden met het werk wat de Regering ons heeft voorgeschoteld. Naast de grondwetswijziging die wij nu behandelen, heeft het vorige jaar een uitvoerige gedachtenwisseling plaatsgevonden over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis.

Het moet mij echter van het hart, dat de gedachtenwisseling op zich zelf natuurlijk buitengewoon zinvol is, maar vrijblijvend als deze niet leidt tot enige besluitvorming, zoals bij het wetsontwerp over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis het geval was.

Wat het lot van het wetsontwerp over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis is geweest, is ons allen bekend. De Regering heeft het teruggenomen nadat de Kamer een haar onwelgevallig amendement aannam. Ik wil nog eens tot uitdrukking brengen hoezeer wij dat betreuren. Naar ons oordeel is het absoluut noodzakelijk dat hiervoor bij wet een regeling wordt getroffen. Het zou ons lief zijn geweest als het kabinet zich had neergelegd bij een meerderheidsbeslissing van de Kamer, hoe klein die meerderheid ook was.

Een kabinet dat zelf al drie jaar heel vaak met de hakken over de sloot komt en trouwens op een zeer kleine meerderheid in deze Kamer steunt, zou dit moeten aanspreken. De kans dat nog deze kabinetsperiode een wetsontwerp wordt aangenomen, is nihil nu de Minister-President gisteren aan de commissie Grond- en Kieswettzaken heeft medegedeeld dat van de Regering geen nieuw voorstel van wet is te verwachten. Je zou je nog af kunnen vragen of de Kamer dan niet met een initiatief zou moeten komen, nu de Regering aan de grondwettelijke verplichting van artikel 21a geen uitvoering geeft.

Ik zei het al, wij blijven van mening dat een wettelijke regeling van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis wenselijk is. De bepaling in de nieuwe Grondwet die dit voorschrijft, zal dan

ook gehandhaafd moeten worden en wel ongewijzigd.

Nu kom ik tot het wetsvoorstel van de Regering inzake het koningschap. Het zal de Kamer niet onbekend zijn, dat de Partij van de Arbeid zich in haar beginselprogramma heeft uitgesproken tegen erfelijk leiderschap. Ik hoef niet toe te lichten waarom wij van oordeel zijn dat een dergelijk leiderschap ongewenst is.

Het is een grondslag van de democratie dat een volk zelf kan uitmaken door wie het geregeerd wenst te worden; door middel van de verkiezing van haar leiders dan wel door verkiezing van de volksvertegenwoordigers die deze leiders aanwijzen.

Evenzeer is het een vaststaand feit dat de Partij van de Arbeid in de situatie die in de Grondwet is vastgelegd, dat de koning onschendbaar is en de ministers verantwoordelijk zijn, geen enkele moeite heeft om het erfelijk koningschap onder het Huis van Oranje te aanvaarden. Ik denk dat in mijn partij misschien het aantal principiële monarchisten niet groot is. Dit neemt niet weg, dat wij zeer veel respect hebben voor en instemming betuigen met de wijze waarop de leden van het Huis van Oranje de afgelopen decennia het koningschap hebben vervuld.

Wij hebben met de Regering enig verschil in inzicht over de vraag wat er moet gebeuren als het onwaarschijnlijk geval zich voordoet dat een opvolger van de koning uit het Huis van Oranje komt te ontbreken. De Regering stelt voor dat de Staten-Generaal zal bijeenkomen in Verenigde Vergadering om een opvolger van de koning bij wet te benoemen. Slechts bij gebreke van een besluit over een opvolger komt de vraag aan de orde of wellicht het koningschap niet moet worden gecontinueerd. Het zou ons liever zijn geweest, als in de Grondwet zou komen te staan dat op het moment dat een opvolger komt te ontbreken, de Staten-Generaal bijeenkomen om een beslissing te nemen over het koningschap.

De Regering meent daarentegen dat hier een beslissing in twee fasen zou moeten worden genomen: het voorstel een opvolger te benoemen leidt niet tot besluitvorming en eerst daarna kan in de Staten-Generaal de vraag van het koningschap aan de orde komen. Na ampele overweging hebben wij besloten, op dit punt geen amendement in te dienen. Wij hebben ons laten overtuigen dat een formulering zo ingewikkeld zou zijn, dat de verwar- ring alleen maar groter zou worden.

Op een enkel punt blijven wij met de Regering van mening verschillen. In de eerste plaats betreft dit de groep van personen die voor erfopvolging in aanmerking komen. Met de fractie van D'66 zijn wij van oordeel, dat een erfopvolging beperkt zou moeten worden tot de tweede graad en niet tot de derde graad, zoals de Regering voorstelt. Wij achten het van belang dat de leden van de koninklijke familie die ver verwijderd zijn van de troon, hun leven kunnen inrichten zonder met een mogelijke erfopvolging rekening te hoeven houden. Wij hebben deze opvatting ook uitgedragen bij de behandeling van het wetsontwerp over het lidmaatschap van het koninklijk huis. Het was juist op dit punt dat een amendement door de Kamer werd aangenomen, waarna intrekking van het wetsontwerp volgde.

Een tweede punt dat ons gescheiden houdt, is de taak van de Verenigde Vergadering in deze. Wij gaan ervan uit, dat daar waar in het hoofdstuk Koningschap van wetgeving door de Staten-Generaal sprake is, bij voorbeeld voor het verlenen van toestemming voor een huwelijk, het vaststellen van een regeling met betrekking tot de voogdij en de benoeming van een regent, de normale procedure van behandeling door achtereenvolgens de Tweede en de Eerste Kamer moet worden gevolgd.

Het is ons met name een raadsel waarom voor de goedkeuring van een huwelijk de Regering in haar voorstel teruggekomen is op de behandeling door elk van beide Kamers der Staten-Generaal en zij nu de procedure in de Verenigde Vergadering voorstelt. Uit het commentaar van Pippel op het Reglement van Orde van de Kamer blijkt, dat de Verenigde Vergadering slechts zelden anders bijeenkomt dan voor plechtige gelegenheden. Serieuze behandeling van wetgeving heeft daarin nauwelijks plaatsgevonden.

Wij hebben dan ook gemeend een amendement op dit punt te moeten indienen.

Een derde punt betreft de leeftijd waarop de koning het koninklijk gezag kan uitoefenen. De Regering heeft ons er niet van overtuigd, evenmin trouwens als de fractie van de VVD, dat het niet mogelijk is voor de koning, het koninklijk gezag op de leeftijd van 18 jaar te aanvaarden. Weliswaar praten wij op dit moment over een volstrekt theoretisch geval, maar niettemin menen wij dat ook hiervoor de algemene meerderjarigheidsleeftijd moet gelden. De Regering geeft zelf toe, dat de grens van 21 jaar die zij voorstelt,

Patijn

enigszins arbitrair is. Als de Regering wil aansluiten bij een sinds geruime tijd algemeen aanvaard uitgangspunt, dan moet zij zich kunnen vinden in het voorstel dat mevrouw Kappeyne en ik aan de Kamer hebben voorgelegd.

Wij wachten het oordeel van de Regering over de ingediende amendementen af. Ik kan echter nu reeds meedelen, dat mijn fractie zich in grote lijnen met het wetsontwerp inzake het koningschap kan verenigen.

Ik kom nu aan het wetsontwerp dat betrekking heeft op de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en de Vaste Colleges van Advies en Bijstand. Een groot aantal wensen dat wij met betrekking tot dit wetsontwerp in de stukkenwisseling naar voren hadden gebracht, is door de Regering via een nota van wijziging gehonoreerd. Wij zijn de Regering daarvoor zeer erkentelijk. Het wetsontwerp zoals het nu luidt, is systematischer van opzet en geeft op duidelijke wijze aan wat de taken en bevoegdheden van de verschillende colleges zijn. Ik kan daarom volstaan met een aantal korte opmerkingen.

In de eerste plaats merk ik op dat wij akkoord gaan met de instelling van een afdeling wetgeving van de Raad van State. Het is op zich zelf juist dat men uit de vermelding in de Grondwet van de afdeling voor geschillen van bestuur en de afdeling rechtspraak kan afleiden dat de instelling van een afdeling wetgeving niet mogelijk is. Dit probleem is door de voorstellen van de Regering nu opgelost.

Er blijft echter het probleem bestaan, dat niet geheel duidelijk is of het nu de Raad van State zelf is die bepaalt of over een bepaalde wetgevende maatregel de plenaire raad dan wel de afdeling wetgeving wordt gehoord. Naar ons oordeel kan hier geen sprake zijn van een taakverdeling tussen de plenaire raad en de afdeling wetgeving die door de Raad van State zelf wordt vastgesteld. De wetgever zal dienen te bepalen in welke gevallen raadpleging van de afdeling voldoende is en in welke gevallen raadpleging van de plenaire raad vereist is.

Uiteraard is dit niet een zaak die in de Grondwet kan worden geregeld. Naar ons oordeel dient, nadat de grondwetswijziging met betrekking tot de Raad van State in werking is getreden, een wijziging van de wet op de Raad van State tot stand te komen waarin uitdrukkelijk wordt bepaald in welke gevallen de afdeling wetgeving wordt gehoord en in welke gevallen een advies van de plenaire raad een vereiste is. Dit is de achtergrond van

het amendement dat mijn fractie heeft ingediend.

Wat betreft het voorzitterschap van de Raad van State zijn wij toch nog geïnteresseerd, hoewel zij helaas niet aanwezig is, in de opvattingen van de Staatssecretaris van Justitie op dit punt. Zij is medeondertekenaar van het wetsontwerp. Een tiental jaren geleden heeft zij, als lid van een commissie van De Savornin Lohmanstichting, het voorzitterschap van de koning onverenigbaar genoemd met de huidige positie van de Raad van State. Wij zouden graag vernemen of de Staatssecretaris deze opvatting nog steeds huldigt. Dit is met name van belang nu ook de Staten-Generaal advies kunnen gaan vragen aan de Raad van State over voorstellen van wet.

Voor het overige verwijs ik naar wat daarover in de gewisselde stukken is opgemerkt.

Minister Wiegels: De geachte afgevaardigde weet toch, dat de Staatssecretaris dit voorstel heeft medeondertekend.

De heer Patijn (PvdA): Ja, maar ik heb er expliciet naar gevraagd in de gewisselde stukken en ik heb daar geen antwoord op gekregen.

Minister Wiegels: Als iemand een stuk ondertekent, is hij het toch eens met de inhoud van dat stuk?

De heer Van Thijn (PvdA): Dat is nu de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid.

Minister Wiegels: Neen, dat is te simpel.

De heer Patijn (PvdA): Ik merk wel dat ik geen antwoord zal krijgen op deze vraag, maar de gelegenheid was te mooi om haar voorbij te laten gaan.

Een tweede opmerking in dit verband betreft het zitting verlenen in de Raad van State aan leden van het Koninklijk Huis. Nog afgezien van het feit, dat slechts door de traditie wordt bepaald wie dit zijn, nu er nog steeds geen wetsontwerp ter zake is gekomen, achten wij het onjuist dat in de Grondwet slechts wordt voorzien dat de koning die het koninklijk gezag nog niet uitoefent en de vermoedelijke opvolger van de koning van rechtswege zitting hebben in de raad. Eerst uit de wet op de Raad van State blijkt dat ook andere leden van het Koninklijk Huis zitting in de Raad kan worden verleend. Wij achten het noodzakelijk dat voor hen op gelijke wijze op basis van de Grondwet de mogelijkheid wordt geopend zitting in de raad te nemen. De uitwerking kan dan in de wet op de Raad van State worden gegeven. Wij hebben er geen

bezwaar tegen dat de Koning die het Koninklijk gezag nog niet uitoefent of de troonopvolger zitting in de raad wordt verleend, maar schrapping van deze personen in de Grondwet en de opneming van een algemene regel lijkt ons juist.

Eén opmerking slechts over de Algemene Rekenkamer. Ook hier geldt dat de nota van wijziging van de Regering de meeste problemen heeft opgelost. Wij willen nog slechts het oordeel van de Regering vragen over de brief van de Algemene Rekenkamer van 30 december 1980. Een laatste opmerking betreft de Sociaal-Economische Raad. De PvdA-fractie blijft bij haar aanvankelijke oordeel, dat het opnemen van de SER in de Grondwet niet wenselijk is.

Met de Regering zijn wij van oordeel, dat het al door de Kamer aanvaarde wetsontwerp over de instelling van openbare lichamen voor beroep en bedrijf en de instelling van colleges van advies inzake van wetgeving en bestuur in het wetsontwerp dat wij nu behandelen, voldoende grondslag geven aan de werkzaamheden van de Sociaal-Economische Raad. Amendementen die op dit punt door andere fracties zijn ingediend, zullen wij dan ook niet steunen.

□

De heer Van Thijn (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het is uit de voorgaande betogen al gebleken dat dit debat over onder andere de Koning en Ministers en de Ministerraad een extra lading heeft meegekregen door het verschijnen van het derde rapport van de commissie-Vonhoff. Ik geloof dat dit niet ten onrechte gebeurt.

In dat rapport wordt namelijk met zoveel woorden niet alleen het functioneren van de rijksoverheid maar in feite het functioneren van ons democratische systeem, onze parlementaire democratie, met name het primaat van de politiek over de bureaucratie, het democratisch gehalte van ons openbaar bestuur, van tal van vraagtekens voorzien. Het naast elkaar bestaan van wat de commissie noemt de twee werelden, de wereld van de sectoren en de wereld van het integraal bestuur, met name het feit dat die ene wereld, die van de verkokering, die andere wereld, die van het parlement en de Ministerraad dreigt te domineren, met als gevolg dat wat ik zou willen noemen de derde wereld, die van de burgers, de kiezers, in toenemende mate buiten spel komt te staan, vormt een ernstige bedreiging van zowel de doeltreffendheid als de legitimiteit van ons democratisch staatsbestel.

Van Thijn

Ik heb in een eerder stadium, namelijk bij de behandeling van het wetsontwerp op de inrichting en de werkwijze van de Staten-Generaal, in december 1979 aan de hand van een zevental structurele gebreken die ik meende te moeten constateren in ons staatkundig bestel, gesproken over een dreigende legitimiteitscrisis in de jaren tachtig, die voortvloeit uit het feit dat de bestuurlijke processen steeds trager verlopen ten gevolge van de steeds ingewikkelder wordende coördinatieproblematiek enerzijds, terwijl de vragen die vanuit de samenleving op de overheid afstormen, de maatschappelijke veranderingsprocessen, steeds talrijker worden anderzijds.

Ik heb bij die gelegenheid de Minister voorgehouden dat hij naar onze mening het belang van vernieuwingen in ons staatkundig systeem onderschat. Het rapport-Vonhoff geeft mij alle redenen om daar nu, met name op het punt van het functioneren van de Ministerraad, de plaats van de Ministerraad in onze Grondwet en in ons staatkundig bestel, op terug te komen. De Minister beseft natuurlijk niet zo goed als ieder ander, dat het niet allemaal botertje bij de boom is als het gaat om het feitelijk functioneren van onze democratie. Dat blijkt op onthullende, bijna op onthutsende wijze uit een wat onschuldig lijkende tussenzin in de memorie van antwoord bij het wetsontwerp 16 036.

Daar schrijft de Minister – ik heb begrepen dat hij zich niet wenst te verschuilen achter de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid –: 'In de Grondwet dienen wij te zoeken naar een zorgvuldig evenwicht in de verhouding tussen Regering en parlement. Niet voor niets pretenderen Regering en parlement in Nederland een parlementair stelsel in stand te houden'. Pretenderen betekent: beweren, voorgeven, veinzen, de schijn ophouden. Zo is het natuurlijk af en toe en in toenemende mate wel een beetje. Onze parlementaire democratie, zo blijkt ook uit het rapport van de commissie-Vonhoff, dreigt sluipenderwijze af te glijden naar een soort onbeheersbare staatsanarchie, zoals ik dat elders in een bespreking, onder andere in de NRC, heb genoemd. Als dat zo doorgaat, zal dat een dodelijk gevaar zijn, waarop wij ons allen, hoe wij ook tegen de rol van de overheid aankijken, diepgaand hebben te beraden.

Natuurlijk – ik zie de Minister al bedenkelijk kijken – niet bij deze gelegenheid. Het rapport-Vonhoff is te belangrijk, te veel omvattend, te ideeënrijk

om dat aan de hand van enkele – ook zeer belangrijke – wetsontwerpen, die hier grotendeels buiten staan te gaan behandelen. In de memorie van antwoord wijst de Minister er terecht op, dat het door mij aan de orde gestelde probleem van de bestuurlijke desintegratie, de verkokering, het verschijnsel van de 14 onverenigbare departementen niet via een grondwetsbepaling kan worden opgelost. Toch is het, sprekend over een grondwettelijke taakomschrijving van de Ministerraad als zelfstandig orgaan, onmogelijk voorbij te gaan aan het feit, dat de commissie-Vonhoff met recht en rede primair de Ministerraad aanwijst als het orgaan van waaruit de desintegratie van ons openbaar bestuur een halt moet worden toegeeroepen.

Dat kan echter alleen, wanneer dit orgaan zelf minder ad hoc, minder incidentalistisch, minder verkokerd bezig is en zich daadwerkelijk weet te ontwikkelen tot een integrerend orgaan, dat te midden van de ambtelijke warwinkel sturend en richtinggevend kan optreden. Om elk misverstand te voorkomen, merk ik op, dat deze kwalificaties zich niet in het bijzonder richten tegen dit kabinet, maar tegen het orgaan van de Ministerraad, ongeacht de toevallige samenstelling. Het gaat mij om die aanbeveling van de commissie-Vonhoff, die in concreto luidt: 'Versterk de Ministerraad als besluitvormingsorgaan voor de rijksdienst als geheel. 'Van groot belang voor de integrerende functie van de Ministerraad', aldus het rapport, 'is de vraag naar de verhouding tussen het collectieve en het individuele deel van de ministeriële verantwoordelijkheid'. Van belang is de vraag, 'in hoeverre de collectieve verantwoordelijkheid de individuele overschaduwet of omgekeerd.' In de memorie van toelichting wordt gewezen op het feit, dat in de loop der jaren de groei van de collectieve ministeriële verantwoordelijkheid de betekenis van de Ministerraad voor het totale regeringsbeleid heeft doen toenemen, een evolutie, die in de achtereenvolgende reglementen van orde tot uiting zou komen.

Dat is juist, maar uit de analyse van de commissie-Vonhoff blijkt, dat deze ontwikkeling ver achter blijft bij wat nodig zou zijn om een afdoende tegenwicht te kunnen bieden tegen de voortschrijdende verkokering. Al rijst de collectieve verantwoordelijkheid nog zo snel, de verkokering achterhaalt haar wel. Ik citeer opnieuw het rapport-Vonhoff: 'Het gebrek aan integrerend vermogen van de Ministerraad is vooral toe te schrijven aan het

feit, dat Ministers zich vooral laten leiden door de eigen individuele verantwoordelijkheid bij het beoordelen van problemen en het nemen van beslissingen. Het collectieve deel van de verantwoordelijkheid dat althans in feite alleen berust op een artikel uit het reglement van orde van de Ministerraad, biedt slechts een zwak tegenwicht.' De heer Brinkhorst wees al op deze vitale passage van het rapport.

Terecht heeft de Regering ter gelegenheid van de integrale modernisering van de Grondwet besloten in een bestaande lacune te voorzien door aan het instituut van de Ministerraad een grondwettelijke basis te verschaffen.

Terecht ook wordt daarbij rekening gehouden met de ontwikkeling die dit instituut in de loop der decennia heeft doorgemaakt. Terecht ook wordt een poging ondernomen om tot een nadere taakomschrijving te komen die recht doet aan de zelfstandige positie van dit orgaan in ons staatsbestel. Mijn fractie betreurt het echter in hoge mate dat de thans voorgestelde taakomschrijving als ontoereikend moet worden beschouwd en achterblijft bij de gemoderniseerde taakomschrijving in art. 4 van het Reglement van Orde van de Ministerraad. Wij voelen ons meer aangesproken door het aanvankelijke voorstel dat werd voorgelegd aan de Raad van State, luidende: 'De Ministerraad beraadslaagt en besluit over het algemeen regeringsbeleid.' Een tekst is dit die overeenkomt, in hoge mate, niet exact, met wat de staatscommissie Cals-Donner in meerderheid heeft voorgesteld.

Na een kritische kanttekening van de Raad van State is de Regering 'om misverstanden te voorkomen', hoewel zij de argumenten niet deelde tot de thans voorliggende tekst gekomen: 'De Ministerraad bevordert de eenheid van het regeringsbeleid'. Deze ommezwaa is te betreuren, in de eerste plaats omdat met alle respect uiteraard de kritiek van de Raad van State geen hout snijdt.

De Raad van State meende een strijdigheid te moeten constateren met artikel 2.2.1., luidende: 'De Regering wordt gevormd door de Koning en de Ministers'. Hoe kan nu, zo vraagt men zich in dat college af, de Ministerraad besluiten over het algemeen regeringsbeleid en niet de regering? Het antwoord is in hetzelfde artikel te vinden, nl. in het tweede lid: 'De Koning is onschendbaar, de Ministers zijn verantwoordelijk'. Zij zijn met name verantwoordelijk voor alle besluiten in het kader van het algemeen regeringsbeleid (en daarbuiten) genomen door de

Ministerraad. En zij zijn verantwoordelijk tegenover het parlement. Daarom zoekt ook de minderheid in de staatscommissie (door de Regering gevolgd) spijkers op laag water door te vrezende dat de aanvankelijk gekozen formule de indruk zou kunnen wekken dat de Ministerraad alles en het parlement niets over het algemeen regeringsbeleid te vertellen zou hebben.

Terecht brengt de meerderheid van de staatscommissie hier tegen in dat het vooral in het verkeer tussen de regering en de Staten-Generaal zeer wenselijk is dat vaststaat wie voor het algemeen regeringsbeleid verantwoordelijk is en dat het onjuist zou zijn wanneer daarbij het accent te veel op de afzonderlijke ministers valt en de collectieve verantwoordelijkheid onvoldoende in het licht wordt gesteld.

Ik kom hiermee op mijn tweede bezwaar tegen de thans gekozen formulering. Het verschil tussen beide formuleringen is in feite dat in de aanvankelijke tekst de collectieve verantwoordelijkheid als uitgangspunt wordt genomen terwijl bij de huidige keus de individuele verantwoordelijkheid voorop staat. De heer De Kwaadsteniet heeft duidelijk tot uitdrukking gebracht, dat hij het ook wenselijk acht, dat de individuele verantwoordelijkheid voorop blijft staan.

Wie kiest voor een taakomschrijving die volstaat met 'bevordering van de eenheid van het regeringsbeleid' gaat er kennelijk van uit dat deze eenheid geen vanzelfsprekendheid is, dat die eenheid in essentie ook niet verwezenlijikbaar is en dat hooguit pogingen in het werk kunnen worden gezet om deze eenheid met vallen en opstaan te bevorderen. Uiteraard is het na het vallen niet meer nodig. Dit zou dan de belangrijkste werkzaamheid van de ministerraad zijn, volgens de gemoederniseerde Grondwet.

Wie voor deze formule kiest, legt zich neer bij het feit dat een ministerraad nooit meer kan zijn dan een optelsom van solistisch opererende departementsbaasjes – (ik heb niemand in het bijzonder op het oog of iedereen) – van solistisch en nimmer een homogeen team van bewindslieden zijn die gezamenlijk richting geven aan het bestuur van dit land op basis van een overeengekomen en door het parlement controleerbaar regeerakkoord. Die legt zich neer bij de ontwikkeling waar de commissie-Vonhoff nu juist tegen ten strijde trekt, nl. de overheersing van de wereld van de sectoren, van de veertien onverenigde departementen, die hun bestuurlijke autonoo-

mie ontleen aan het feit dat de individuele ministeriële verantwoordelijkheid nog altijd de collectieve ministeriële verantwoordelijkheid overschaduwde. Het gaat dus om meer dan een formuleringskwestie. Het raakt de essentie van de integrerende rol die in ons staatsbestel aan de Ministerraad behoort te worden toebedacht. Die keuze maken wij bij deze gelegenheid wel degelijk. Vandaar dat wij bij amendement de oorspronkelijke formulering ter beslissing aan de Kamer hebben voorgelegd.

Hiermee heb ik het kernpunt van beide wetsontwerpen, althans voor ons, besproken. Alle andere, tijdens de stukkenwisseling aan de orde gestelde onderwerpen achten wij interessant maar daarbij vergeleken van ondergeschikte betekenis.

Het zal u duidelijk zijn dat wij op grond van het voorgaande moeite hebben met het amendement-De Kwaadsteniet om in artikel 2.2.4., lid 1, de woorden 'te zamen' te schrappen. Juist deze woorden beklemtonen de collectieve ministeriële verantwoordelijkheid van de Ministerraad, waaraan mijn fractie zo zeer hecht.

Ook juichen wij het toe, dat op een afgewogen wijze aan de functie van de Minister-President een grondwettelijke basis wordt gegeven. Wij delen het standpunt van de Regering dat met het groeien van de collectieve verantwoordelijkheid van de Ministerraad voor de hoofdlijnen van het regeringsbeleid ook de betekenis van de voorzitter van de raad, als eerste verantwoordelijke voor het regeringsbeleid als samenhangend geheel, is toegenomen. Het is dan ook reëel om aan dit niet te ontkennen feit ook in de vernieuwde grondwet aandacht te schenken, te meer als dit op een zodanige wijze gebeurt dat hieruit kan worden afgeleid dat hij in een hiërarchische verhouding t.o.v. de overige Ministers komt te staan.

Aan 'bovenminister' is in ons staatsbestel geen behoefte. Wel geldt dit, volgens velen, voor onderministers. Er is alle aanleiding om bij deze gelegenheid de ontwikkeling van het ambt van Staatssecretaris aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

De nu in artikel 2.2.5 gehanteerde formule verschilt in die zin van art. 86, tweede lid van de huidige Grondwet dat de woorden 'hoofd van het departement' zijn komen te vervallen, zodat de Staatssecretaris in de gevallen, waarin de Minister het nodig oordeelt en met inachtneming van diens aanwijzingen, in zijn plaats als minister optreedt. Naar onze mening – is ech-

ter sprake van een interpretatiestrijd – opent dit ook de mogelijkheid dat hij bij afwezigheid van de Minister als 'ad interim' functioneert, stemhebbend, óók in de Ministerraad. Wij delen niet de mening van een minderheid van de staatscommissie dat de woorden 'met inachtneming van diens aanwijzingen' een dergelijke vervanging uitsluit. Er staat wat er staat. Wij begrijpen dan ook niet de opmerking van de Regering dat zulks 'formeel' is uitgesloten, zie de Nota naar aanleiding van eindverslag. Ook de bezwaren, in de MvA vermeldt, kunnen wij niet onderschrijven:

– Een lidmaatschap van de Ministerraad van de Staatssecretaris als zodanig zou onverenigbaar zijn met het uitgangspunt, dat algemene politieke verantwoordelijkheid ligt bij de gezamenlijke Ministers.

Als de staatssecretarissen – het zijn er nogal wat – lid zouden zijn van de Ministerraad, zou de besluitvorming volstrekt worden ontwricht. Maar dat is hier niet in het geding. Het gaat hier niet om een lidmaatschap van de staatssecretarissen van de Ministerraad maar om het lidmaatschap van de Staatssecretaris in zijn hoedanigheid als de minister ad interim. Dat tast de gezamenlijke verantwoordelijkheid in het geheel niet aan, temeer niet daar hij dit doet met inachtneming van de aanwijzingen van de minister, die hij vervangt. Wellicht omdat de minister zich in China bevindt of waar dan ook ter wereld.

Verder zou de mogelijkheid van een tijdelijk fungeren door de staatssecretaris als minister, terwijl hij staatssecretaris blijft, in geval de minister door ontslag of overlijden ontbreekt, grondwettelijk complicaties geven. Ook dat bezwaar snijdt geen hout omdat die situatie zich, gelet op de tweede volzin van lid 2 van artikel 2.2.5., niet kan voordoen: 'De staatssecretaris is uit dien hoofde verantwoordelijk, onverminderd de verantwoordelijkheid van de minister'. Dat betekent dus dat in zo'n situatie de staatssecretaris automatisch zijn ontslag dient aan te bieden.

Naar mijn mening biedt de nieuwe tekst alle mogelijkheden om de staatssecretaris ad interim te laten optreden. De commissie-Vonhoff doet de aanbeveling, te zoeken naar een verbreding van het takenpakket van de staatssecretaris, die een algemeen ondersteunende functie zou moeten krijgen, zodat de minister zich meer bezig kan houden met zijn integrerend lidmaatschap van het ministerscollectief. Ook daartoe biedt naar mijn mening het nieuwe artikel alle ruimte. Naar mijn gevoel resteert dan nog slechts de vraag naar de titulatuur; het gaat hier-

Van Thijn

bij dus om de vraag of de nieuwe ontwikkeling, die zich naar onze mening zal moeten voordoen, moet worden bezegeld met het etiket 'onderminister'.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Onderscheidt de heer Van Thijn ook de twee soorten staatssecretarissen die ik heb genoemd, namelijk de vak-staatssecretaris en de staatssecretaris met een meer algemene functie?

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik denk dat wat betreft de taakverdeling tussen minister en staatssecretaris alle mogelijkheden tot onderlinge afspraken aanwezig zijn en dat dit niets verandert in de staatsrechtelijke verantwoordelijkheden. Per departement kunnen verschillende afspraken worden gemaakt. Sommige departementen kennen meer dan één staatssecretaris en andere departementen kennen nu al een staatssecretaris met een brede ondersteunende functie. In de ontwikkeling van het ambt van de staatssecretaris zitten alle denkbare mogelijkheden binnen de voorgestelde Grondwet-tekst en met inachtneming van de bestaande titulatuur. Ik voel er niets voor – de heer Brinkhorst vraagt mij er uitdrukkelijk naar – om in de gedachte te treden, die verwoord is in zijn amendement, namelijk om een derde soort bewindsmens naast de minister en de staatssecretaris te introduceren.

Ik zou wel willen nadenken over de vervanging van de Staatssecretaris door de onderminister. Ik geef er echter de voorkeur aan, de ingeburgerde titulatuur te handhaven. Ik zou er echter weinig voor voelen, met drie categorieën van bewindslieden te werken. Ik kan mij er geen voorstelling van maken, hoe dat in de praktijk zou moeten functioneren. Als ik nu eens denk aan het ministerie van Buitenlandse Zaken ten tijde van een kabinet dat mij meer vertrouwd was dan het huidige. Hoe had ik mij moeten voorstellen een Minister Van der Stoep, een onderminister Kooymans en een Staatssecretaris Brinkhorst?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat is inderdaad moeilijk om je voor te stellen. U snijdt daar precies het probleem mee aan. Als er op een ministerie twee Staatssecretarissen zijn, kan niet aan beide de titel van onderminister worden gegeven. Die titel moet men aan een van beiden geven. De vraag is dan, hoe de facto hun relatie zal zijn, voorop gesteld dat er één vakstaatssecretaris is en één algemene vervanger. Dan heeft men in feite toch twee verschillende figuren. Het is dan alleen een kwestie van titulatuur, of men de een onderminister of Staatssecretaris noemt of alle twee Staatssecretarissen noemt. In feite vervullen zij een andere functie.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik denk dat wij het vanuit de staatsrechtelijke verhoudingen te ingewikkeld zouden maken. Wij hebben een kabinet dat bestaat uit Ministers en Staatssecretarissen. Het verschil is staatsrechtelijk dat de Minister stemhebbend lid van de ministerraad is en de Staatssecretaris niet. De Staatssecretaris kan zijn verantwoordelijkheid alleen waarmaken binnen de ministeriële verantwoordelijkheid van de Minister als zodanig terwijl hij voor zijn portefeuille ook zelfstandig verantwoording verschuldigd is aan het parlement.

Dat is de staatsrechtelijke formule. Daarbinnen kunnen zich allerlei ontwikkelingen voordoen, ook in het ministerschap. Ook het rapport-Vonhoff tast allerlei mogelijkheden af. Men heeft een kern-kabinet overwogen, doch deze gedachte laten vallen. Men constateert dat de coördinerend Minister als een oplossing voor de coördinatieproblematiek volstrekt uit de hand is gelopen en niet functioneert en dat 69 coördinerende Ministers zich om elkaar heenwentelen. Dat instituut heeft zijn doel voorbijgestreefd. Men ontwikkelt nu de gedachte van integreren de Ministers en daaronder dan weer een beperkt aantal coördinerende Ministers.

Ik denk dat zich ook in het kader van het instituut van ministerschap tal van ontwikkelingen zouden kunnen voltrekken, die ons geen aanleiding geven in de titulatuur verandering aan te brengen. Ministers blijven Ministers. Dat regelen wij nu in de Grondwet. Staatssecretarissen blijven Staatssecretarissen, ongeacht de taken die men onderling afspreekt en de portefeuilles die men verdeelt. Ik denk niet dat wij behoefte hebben aan een derde bestuurslaag binnen een kabinet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mijn beschouwing opgezet vanuit het rapport van de commissie-Vonhoff en veel aandacht besteed aan het grote belang van een versterking van de collectieve ministeriële verantwoordelijkheid van de Ministerraad. Tegen de achtergrond van de door deze commissie gesignaleerde crisis in ons openbaar bestuur lijkt ons dat geen overbodige luxe. Waar ons land behoefte aan heeft, is het versterken van het integrerend vermogen van onze politieke organen, gekoppeld aan een versterking van hun legitimiteit. In dit geval spreken wij over de Ministerraad. Er is grote behoefte aan een versterking van de homogeniteit van de Ministerraad, waardoor zowel de bestuurskracht als het democratisch gehalte wordt geënd. Tegen die achtergrond wil ik nog twee opmerkingen maken over het kabinet als instituut.

Een nationaal kabinet – door sommige Minister uit hoofde van hun individuele verantwoordelijkheid wel eens verdedigd – bevredigt naar mijn me-

ning een dergelijke behoefte niet, omdat het per definitie geen homogeen kabinet is en het bij voorbaat een goed functionerend democratische controle van parlement en kiezers dreigt uit te sluiten. Er is dan immers geen alternatief. Een democratie floreert nu eenmaal bij de gratie van de keuzemogelijkheden. Daarom is het een goede zaak wanneer de ministers uit een kabinet, die gezamenlijk vier jaar verantwoordelijkheid hebben gedragen, daarvoor ook gezamenlijk verantwoording afleggen tegenover de kiezers, oog in oog met een oppositie die deze verantwoordelijkheid niet heeft gedragen, maar zich heeft ingezet voor een alternatief beleid en pretendeert daarvoor in een volgende legislatieve periode verantwoordelijkheid te willen dragen. Een kabinet behoort volgens ons inzet te zijn van verkiezingen. Daarover beslis je niet zomaar als partij in de trant van: past dit wel of niet in onze partijtactiek. Ware de Minister-President hier aanwezig geweest, dan zou ik naast de vice Minister-President ook hem willen complimenteren met zijn duidelijke opvattingen ter zake. Het standpunt van de vice Minister-President was reeds geruime tijd bekend.

Minister **Wiegel**: Dit kabinet is redelijk homogeen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat is maar goed ook. Ik hoop dat dit ook in de verkiezingen tot uiting zal komen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Daar zou ik maar niet al te vast op rekenen!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Amper voorgedragen als nieuwe lijsttrekker van het CDA heeft de Minister-President in een uitzending van die partij op 14 januari j.l. het volgende gezegd: 'Intussen kan ik mij natuurlijk niet losmaken van het feit dat ik voorzitter ben van een coalitiekabinet en dat gedurende bijna vier jaar ben geweest.' Dat vind ik staatkundig gezien een zeer te waarderen standpunt.

Tegen die achtergrond wil ik nog een opmerking maken. Ik kan niet geheel voorbij gaan aan het feit dat in deze grondwetsherziening één voorstel van de commissie-Cals/Donner niet is opgenomen, namelijk om de kiezers te laten stemmen over de vraag wie zal worden belast met de leiding van een te vormen kabinet. Ik zeg dit niet om nu voor de zoveelste keer terug te komen op de gedachte van de gekozen formateur, want tot mijn leedwezen is die gedachte tot tweemaal toe in de Kamer verworpen. Ik wijs er echter op dat het naar de mening van mijn fractie een ernstig manco in ons staatsbestel blijft dat de kiezers in onvoldoende mate betrokken zijn bij de keuze van de weg die na de verkiezingen bij de regeringsvorming dient te worden ingeslagen.

Van Thijn

De commissie-Vonhoff stelde indringend het probleem van de bureaucrativering, de verkokering, de desintegratie van het openbaar bestuur aan de orde, die het functioneren van onze parlementaire democratie zo ernstig bedreigt. Daarnaast blijft het ontbreken van zo'n directe kiezersinvloed op de regeringsvorming mijn fractie met zorg vervullen. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft bij vorige gelegenheden gezegd, er geen behoefte aan te hebben om, afgedacht van de verworpen gedachte van de gekozen formateur, na te denken over de vraag of wellicht op andere wijze in die lacune zou kunnen worden voorzien. In het licht van de opkomende legitimiteitscrisis in de jaren tachtig, waarover ik een en andermaal heb gesproken, zou ik hem dringend willen aanbevelen om zijn denkstop op dit punt in heroverweging te willen nemen.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Om te beginnen wil ik een paar opmerkingen maken over het wetsontwerp over de bepalingen inzake het Koningschap. De principiële afwijzing van de monarchie door mijn partij en door mij persoonlijk is bekend genoeg. Ik denk dat eigenlijk niemand bestrijdt, dat het erfelijk Koningschap op zich zelf een ondemocratische structuur betekent, terwijl de memorie van toelichting dit op blz. 12 nota bene de hoogste functie in Nederland noemt. In die situatie bestaat er geen keuze voor het volk.

De vraag, of het volk zo'n persoon eigenlijk wel wil, komt niet aan de orde. Ook wordt niet gevraagd, of de betrokkene zelf wel wil; daarop kom ik terug in verband met artikel 2.1.4. Uiteraard staan beide kwesties mede in verband met de niet beantwoorde vraag, of de betrokkene wel enigszins geschikt is voor de functie waarom het gaat.

Van belang bij de beantwoording van die vraag is natuurlijk wat de plaats is van het staatshoofd; of hij veel, weinig of misschien geen macht heeft. In het laatste geval is er sprake van een puur representatieve functie van het staatshoofd. Nu is die macht naar mijn gevoel in Nederland niet zo heel groot, minder groot dan die van vele gekozen staatshoofden elders. Maar dat vind ik een wat onzuivere opmerking, die je overigens dikwijls hoort, omdat men voor een eerlijke vergelijking van monarchie en republiek moet uitgaan van gelijkblijven van alle andere factoren, uiteraard. Daarbij komt dat het staatshoofd in Nederland toch wel enige macht heeft.

Ik noem een paar voorbeelden. Ten eerste het vereiste van de handtekening van het staatshoofd onder alle mogelijke staatsstukken. Men kan weigeren. Verder is er natuurlijk vooral de rol bij de kabinetsformatie.

Naar mijn mening kan de ministeriële verantwoordelijkheid in deze gevallen en met name in het laatste geval niet echt goed werken. In zo'n situatie van feitelijke macht is het ondemocratische van een staatshoofd door geboorte natuurlijk extra schrijnend.

Toch deel ik de mening van veel voorstanders van een monarchie dat een andere functie van het staatshoofd veel belangrijker is, namelijk die van symbool van de nationale eenheid. Maar dat is dan ook uitgerekend mijn grote bezwaar tegen de monarchie. Dat is vanzelfsprekend wanneer men internationalistisch denkt. Het betekent een rem op mondiaal denken en een steun voor nationaal, nationalistisch en zelfs hyper-nationalistisch denken, met alle gevaren van dien. Het heeft een versluierende functie voor bestaande reële tegenstellingen in het eigen volk. Het geeft ook sterk mythische aspecten aan de monarchie.

Mijn partij heeft dus een voorkeur voor een gekozen staatshoofd, dat object is en blijft van partijstrijd; een staatshoofd dat object is van kritiek voor zijn verkiezing en ook tijdens de uitoefening van zijn functie, zonder nationale-eenheidsgedoe.

Ook een gekozen staatshoofd zou naar mijn mening in een goed democratisch staatsbestel toch eigenlijk alleen een puur representatieve functie moeten hebben. Die andere functies kunnen makkelijk wegvallen. Extra handtekeningen naast die van bewindslieden onder wetten en besluiten zijn volstrekt onnodig. Ook de rol bij de kabinetsformatie kan verdwijnen.

Daarop kom ik terug bij mijn opmerkingen over wetsontwerp 16 035. Daarna houdt de functie eigenlijk nog maar weinig in en dan weet ik een veel betere oplossing dan het gekozen staatshoofd.

Ik moet trouwens zeggen dat de circusachtige vertoningen rondom dit soort verkiezingen door het gehele volk die men in diverse landen en met name in de Verenigde Staten kent, niet bepaald tot vrolijkheid stemmen en geen argument voor het gekozen staatshoofd vormen.

Die andere oplossing is de vorm zonder staatshoofd, zoals Zwitserland kent. Daarbij worden puur representatieve functies bij toerbeurt vervuld door één van de ministers. Die kunnen dat er gemakkelijk bijdoen, want die puur representatieve functies zijn een sinecure.

Ik wil hierna nog een aantal opmerkingen maken over de verschillende aspecten van het wetsontwerp aan de hand van een aantal van de voorgestelde artikelen.

In artikel 2.1.2 wordt de erfopvolging geregeld. Tot in de derde graad, volgens de memorie van antwoord op blz. 6, omdat men wil voorkomen dat te snel eenopvolger zal ontbreken: '.

De continuïteit van het koningschap dient naar ons oordeel zwaarder te wegen dan de mogelijkheid voor derdegraadsverwanten in de zijlinie hun leven in te richten zonder rekening te hoeven houden met een eventuele erfopvolging.'

Zo doemt men dus ook weer een hele familie, inclusief neven en nichten, om te leven naar de ideeën en de wensen van Neêrlands Oranje-fanatici.

De kwestie van de mogelijkheid om afstand te doen, vind ik toch wel heel raar geregeld. De Koning kan dit doen, maar de potentiële troonopvolger kan dit niet doen. De erfopvolging is een in het publiek belang ingestelde en geregelde plicht van het regerend vorstenhuis, zo zegt de memorie van toelichting.

Daarin staat ook: Het afstand doen van de verwachting van het koningschap beïnvloedt de orde van erfopvolging en is daarom een aangelegenheid die in elk geval niet door de gerechtigde alleen beslist mag worden. Er is dus geen zelfbeslissingsrecht over de eigen toekomst. Men wordt gedwongen het koningschap later te aanvaarden.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt, naar aanleiding van de schriftelijke discussie, nog de opmerking gemaakt, in verband met de eis van wettelijke goedkeuring voor het huwelijk, dat men niet kan uitsluiten dat in enig geval de Regering desnoods tegen de wens van de betrokkene in een wetsontwerp zal indienen. Dit wil zeggen dat de betrokkene eigenlijk niet wil dat het huwelijk wettelijk wordt goedgekeurd, wat dus betekent dat hij niet wil opvolgen, en dat de Regering de mogelijkheid aanwezig acht dat het kabinet vindt dat er wel een wet moet komen. Het vorstenhuis heeft dus de plicht, door middel van de erfopvolging, troonopvolgers te leveren. De Regering zegt dat zelfs een dergelijke dwangsituatie kan voorkomen. Men heeft dus bepaald geen zelfbeschikkingsrecht als lid van het Koninklijk Huis. Dit lijkt mij in strijd met elk democratisch grondbeginsel.

Ook artikel 2.1.5 met betrekking tot het vereiste van het vragen van toestemming aan de Staten-Generaal wanneer men het recht op troonopvo-

ling niet wil verspelen, hoort in dit kader thuis. Overigens is nieuw dat wordt voorgesteld dat daarover in een Verenigde Vergadering wordt besloten. Dit vind ik geen gelukkige verandering. Het betekent dat een burgerrechtelijke aangelegenheid als het ware wordt 'verheven' tot een publiekrechtelijke aangelegenheid, zonder dat duidelijk is waarom iemand niet zelf zijn partner mag uitkiezen. Twee zusters van de huidige koningin hebben zich hiertegen terecht verzet.

Wanneer het gaat om de mogelijkheid van uitsluiting van de erfopvolging, is duidelijk dat, volgens de voorgestelde tekst voor de Grondwet, het initiatief daartoe alleen aan de Regering, aan Koning en ministers wordt toegedacht. Het recht van initiatief voor de Staten-Generaal wordt in dit geval uitgesloten. Dit vind ik een vreemde en ook een heel ver strekkende situatie dat de Staten-Generaal hier geheel afhankelijk is van een initiatief van de Regering.

Ik vind dat het argument daarvoor (intensief overleg tussen Koning en ministers) dat is genoemd in de memorie van antwoord, onvoldoende is voor een zo vergaande inperking van de wetgevende macht van de Staten-Generaal.

Artikel 2.1.7 heeft betrekking op hetgeen moet gebeuren wanneer het vooruitzicht bestaat dat er geen opvolger zal zijn. In de schriftelijke voorbereiding is de vraag, of de redactie van dat artikel voldoende ruimte openlaat voor discussie over een andere staatsvorm, uitvoerig aan de orde geweest. De Regering vindt dan dat in de woorden 'kan' in lid 1 en 'ten einde te besluiten omtrent' in lid 2 van artikel 2.1.7 voldoende ruimte in die richting wordt geschapen.

Ik vind toch dat men hier primair uitgaat van de benoeming van een geheel nieuwe koning, dus ook van een geheel nieuw Koningshuis. Dat vind ik een irreëel uitgangspunt, dat niet aansluit bij de werkelijkheid. Men moet toch echt stellen dat het zeer de vraag of of de bestaande monarchistische meerderheid, grote meerderheid zelfs, bij het uitsterven van de bestaande koninklijke familie, nog wel zoveel zal voelen voor een monarchie. Bovendien: waar haal je zo gauw een nieuw vorstenhuis vandaan? Dit is toch een probleem dat eraan vastzit.

Mijn grootste bezwaar is echter, dat er eerst wordt gekeken – volgens de tekst van art. 2.1.7 – of er een nieuwe koning te benoemen valt. Zo nee, dan pas kan er gepraat worden over de

nieuwe staatsvorm. De memorie van antwoord stelt dat heel duidelijk en dat is naar mijn mening een principiële onjuiste zaak. Zoals nu bij erfopvolging de Nederlanders geen stemrecht hebben over hun staatshoofd, wordt dit principe min of meer gehandhaafd voor het geval wij voor de vraag komen te staan welke familie er dan moet komen.

Er wordt uitgegaan van ontbinding van de Kamers en het voorstel tot benoeming moet door de nieuwe Kamers met tweederde meerderheid worden aangenomen. De instelling van een aparte Kamer en het houden van een referendum worden door de Regering afgewezen. De argumentatie in de memorie van antwoord voor het niet houden van een referendum vind ik erg mistig. Ik sluit niet uit, de mogelijkheid te heroverwegen tot het houden van een referendum in een dergelijk geval, hoewel ik het in het algemeen geen gelukkig instrument vind voor het nemen van allerhande politieke beslissingen, omdat zaken dan schijnbaar eenvoudig worden gepresenteerd, terwijl zij in werkelijkheid heel gecompliceerd zijn. In dit geval is het referendum echter te overwegen. Het referendum zou dan uiteraard primair over de staatsvorm moeten gaan.

De kwestie van de beëdiging van de nieuwe koning – artikel 2.1.9 – roept de vraag op van de plaats waar die beëdiging en inhuldiging – als het aan de Regering ligt – zouden moeten plaatsvinden. Ik heb bij het debat over de gebeurtenissen op 30 april al duidelijk gemaakt dat ik een inhuldiging een geldverslindende en overbodige zaak vind. Ik beperk mij nu dus maar even tot de beëdiging. Hierbij komt de vraag naar voren waarom de Regering de historisch gegroeide positie van Den Haag als regeringscentrum niet een goed argument vindt om Den Haag ook voor die beëdiging te kiezen in plaats van Amsterdam. In hoeverre vrees de Regering dat de positie van Amsterdam als hoofdstad van Nederland door zo'n verandering wordt aangetast?

In artikel 2.1.12 wordt de situatie besproken waarin men van oordeel is dat de koning buiten staat is om het Koninklijk gezag uit te oefenen. Daarin wordt ook weer het recht van initiatief van de Staten-Generaal beperkt, want ook daar is een voorstel alleen maar mogelijk van de kant van de Regering.

In lid 3 van dit artikel wordt gezegd dat er een wet nodig is om te verklaren dat de koning opnieuw in staat is, het Koninklijk gezag uit te oefenen. Wordt ook daarbij een initiatief van de Sta-

ten-Generaal uitgesloten? Dat is namelijk uit de tekst van het betrokken lid niet duidelijk.

Er wordt in de memorie van toelichting – blz. 15 – wel gezegd dat bij beëindiging en hervatting dezelfde procedures worden gevolgd, maar er wordt niets gezegd ten aanzien van de mogelijkheid van initiatief door de Staten-Generaal. Ik stel dus concreet de vraag, of ook bij artikel 2.1.12, lid 3, een initiatiefwetsontwerp van de kant van de Staten-Generaal wordt uitgesloten.

In artikel 2.1.14 over het regentschap geeft punt 'e' een uitbreiding aan de mogelijkheden voor het optreden van de regent. Het argument is, dat anders een dubbelfunctie voor de Raad van State, zou ontstaan, namelijk als plaatsvervanger voor de koning en als adviseur van de Regering. Voor een periode van maximaal vier maanden – daar gaat het om – vind ik de Raad van State als college een geschiktere figuur dan één man of vrouw, vooral wanneer het gaat om het kiezen van een geheel nieuwe staatsvorm.

Bovendien wordt in artikel 2.1.15 gezegd – waar wordt gesproken over gevallen waarin in de uitoefening van het koninklijk gezag niet voorzien is – dat in dat geval het gezag wordt uitgeoefend door de Raad van State. In dat geval is er toch de dubbelfunctie die door de Regering wordt afgewezen.

Wat 2.1.16 betreft volsta ik met de opmerking dat ik het onbevredigend vind dat de Regering zich niet heeft neergelegd bij het amenderen door de Tweede Kamer van de organieke wet die moet regelen wie er tot het Koninklijk Huis behoren. Ik vind het ook onbevredigend dat de Regering nu maar afwacht – zoals een dezer dagen uit het mondeling overleg is gebleken – en zeker wacht tot er een nieuw kabinet is.

Ten slotte kom ik bij artikel 2.1.17. Ik begrijp niet helemaal waarom uitkeringen aan andere leden van het Koninklijk Huis dan aan de koning zelf, voor de hand liggen. Het is eigenlijk onlogisch en ongerechtvaardigd. Datzelfde geldt uiteraard voor de vrijdom van persoonlijke belastingen voor de koning en voor die andere leden van het Koninklijk Huis die een uitkering krijgen. Het geldt trouwens ook voor de vrijdom voor de koning en zijn opvolger voor successierechten, overgangsrechten en schenkingsrechten, en ook voor eventuele verder vrijdommen die bij de wet kunnen worden verleend.

Overigens geldt de vrijdom van persoonlijke belastingen niet voor vermogensbestanddelen die niet dienstbaar zijn aan de uitoefening van de functie.

Van der Spek

Welke zijn dit? Kan dit enigszins worden omschreven? Wie bepalen welke vermogensbestanddelen dit betreft?

Ik spreek over wetsontwerp 16 035, uitgaande van de feitelijke situatie dat wij een monarchie hebben. Deze situatie behoeft echter niet tot de consequentie te leiden dat een koninklijk besluit nodig is voor benoeming en ontslag van ministers en staatssecretarissen. Evenin behoeft een gevolgste zijn het tekenen door de koning van andere besluiten en wetten, zoals in artikel 2.2.6 wordt gesteld, dat overigens thuis hoort in wetsontwerp 16 036.

Het gaat mij nu om de benoeming van ministers, vooral van de minister-president en hiermee samenhangend om de aanwijzing van formateurs en informateurs bij een kabinetsformatie. Ik acht verkiezing van een minister-president door alle kiezers geen goed alternatief. De suggestie hiertoe is gedaan door de staatscommissie-Cals/Donner in het door haar voorgestelde artikel 35. Zo'n verkiezing leidt tot toestanden zoals ik heb genoemd bij verkiezingen van presidenten in andere landen, zoals de Verenigde Staten.

Verder ontstaat er grote rompslomp door alle herstemmingen die nodig blijken te zijn, totdat er iemand met een absolute meerderheid wordt gekozen. Voorts liggen er lange periodes tussen deze stemmen, want zij zijn niet snel te organiseren. Deze methode acht ik dan ook niet geschikt.

Ik denk aan iets zoals de eenmaal geprobeerde methode ingevolge de destijds aangenomen motie-Kolfschoten. Ik kan mij voorstellen dat de Tweede Kamer in haar nieuwe samenstelling debatteert over de vraag wie minister-president moet worden. Dan kan vrij snel een besluit worden genomen. Ik neem aan dat men enkele dagen debatteert en hierna stemt.

In een land als het onze dat zoveel fracties in een kamer telt die ver van een absolute meerderheid af zijn, krijgt waarschijnlijk niemand een meerderheid van de stemmen. Dan kan echter de vrij eenvoudige procedure van diverse herstemmingen volgen, waarbij mensen met weinig stemmen in toenemende mate afvallen, waarna men uitkomt op een eindstemming tussen twee personen. Eén van hen behaalt de absolute meerderheid, tenzij de stemmen staken. Dit proces verloopt vrij snel vergeleken bij de enorme rompslomp bij verkiezing door alle kiesgerechtigden van het volk.

Een ander voordeel is dat in de besluitvorming een vrij nauwe relatie bestaat met de standpunten van de be-

volking over politieke punten, die hun neerslag vinden in de partijpolitieke samenstelling van de Tweede Kamer. Hoewel het – ik moet het bekennen – hier soms iets van een kermis weg heeft, is het nog lang niet zo'n grote kermis als bij verkiezingen van presidenten van diverse grote Westerse landen. De Verenigde Staten vormen hiervan mijns inziens het duidelijkste voorbeeld.

Een variant van deze methode is, niet direct een minister-president, maar eerst een formateur en in weer een andere variant wordt eerst een informateur aangewezen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Stel dat bij een herstemming over een minister-president iemand wordt gekozen mede door de steun van uw fractie. Acht u zich dan gecommitteerd aan zijn poging, een kabinet samen te stellen?

De heer **Van der Spek** (PSP): Dit hangt ervanaf hoe u het begrip 'gecommitteerd' uitlegt. Ik acht mij gecommitteerd in die zin dat uit onze steun een voorkeur blijkt voor de vorming van een kabinet door de gekozenen ten opzichte van degene die bij de laatste stemming de minderheid van de stemmen heeft gekregen. Verder ga ik nu niet.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De gedachte van stemming over een minister-president is dikwijls besproken en zelfs in meerderheid door dit huis aanvaard. Stel dat iemand wordt aangewezen om een kabinet te vormen, mede door uw stem. Aangenomen mag worden dat deze persoon het vertrouwen geniet van degenen die hun stem op hem hebben uitgebracht. Acht u zich gecommitteerd aan de vorming van een kabinet dat op deze wijze tot stand komt?

De heer **Van der Spek** (PSP): In de zin zoals de heer Van Thijn het woord 'gecommitteerd' nu enigszins invult, namelijk het 'vertrouwen geven aan', is mijn antwoord: Neen. Zoals in het verleden meermalen is gebleken, zal het in de praktijk voor mijn partij dikwijls gaan om de keuze uit twee kwaden en daarvan dan de minste.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik vreesde al dat een dergelijke situatie zou kunnen ontstaan, namelijk dat niet elke stem in de praktijk dan even veel waarde heeft. En dus vrees ik dat een dergelijke procedure tot mislukken gedoemd is.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat volgt daar totaal niet uit, want ook bij de huidige procedure kun je dezelfde situatie krijgen, namelijk dat het alleen mogelijk blijkt te zijn in de onderhandelingen

tussen mensen van partijen een kabinet te vormen dat op een minderheid van echt vertrouwen in het kabinet uitsprekende kamerleden berust, maar dat ervan uitgaat dat men in moeilijke situaties het dan toch wel redt door de steun van enkele lieden, die niet zo zeer vertrouwen hebben in het kabinet als wel zeggen: het minste van twee kwaden.

Ik vind niet dat de heer Van Thijn hiermee aantoonde dat de gevolgde methode voor het aanwijzen van een minister-president, die ik nu net heb beschreven, wat dit betreft een extra moeilijkheid zou scheppen vergeleken met de huidige situatie, waarbij het staats-hoofd aanwijst.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dus het committeert ten minste tot een gedoogrol in uw opvatting.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dan moeten wij weer gaan praten over de betekenis van het woord 'gedogen'. Ik heb al gezegd dat ik het verschil met de situatie die wij nu hebben wat dit betreft niet zie. Ik denk, wanneer de heer Van Thijn een heel duidelijk antwoord wil hebben, dat er ook bij het kabinet-Den Uyl-Van Agt geen sprake was van een gedoogrol in de zin die veel mensen eraan geven, namelijk een bereidheid om door anders te stemmen dan volgens je partijprogramma of volgens je beginselen zou moeten een kabinet in leven te houden tegen een poging van elders om het ten val te brengen. Als dat 'gedogen' is, impliceert mijn standpunt geen gedoogrol.

Mijn standpunt impliceert altijd – dat wil ik uitdrukkelijk zeggen – dat mensen, hier in de Kamer gekozen op grond van programma's, eigenlijk altijd moeten stemmen op grond van hun overtuiging en hun programma's.

Eigenlijk vind ik – maar dat is al aan de orde geweest bij een vorig debat over de Grondwet – dat pas wanneer iedereen zich daar precies aan houdt de democratie een beetje werkt en dat standpunten van kamermeerderheden altijd moeten worden uitgevoerd in plaats van – wat toch ontzettend veel voorkomt – dat standpunten van Kamers door regeringen niet worden uitgevoerd. Voor het huidige en voor het vorige kabinet geldt, dat dit veel is voorgekomen.

Ik denk dat de bestaande sanctie daarop, namelijk dat de Kamer er zo kwaad over is dat zij een motie van wantrouwen indient en zich daarmee de val van het kabinet, een eindeloze toestand van nieuwe verkiezingen en een eindeloze kabinetsformatie en zo op de hals haalt, in praktisch alle gevallen de Kamer ervan weerhoudt om

Van der Spek

het standpunt dat zij bij meerderheid heeft ingenomen echt te effectueren.

Ik vind dat een heel foute situatie. Naar mijn mening moeten Ministers – tenzij hun geweten in moeilijkheden komt, maar dan vind je wel iemand anders wiens geweten in overeenstemming is met het standpunt van de kamermeerderheid – uitvoeren wat de Kamer vindt.

Voor dat de heer Van Thijn interrumpeerde, was ik bezig terug te gaan naar de situatie dat de Koning van alles en nog wat ondertekent. Nu vind ik dat in artikel 2.2.7 – er is ook een hele discussie aan gewijd in de schriftelijke voorbereiding – afgezien van de Koning niet duidelijk is, hoe het ondertekenen is geregeld van het ontslagbesluit van de minister-president die weggaat. De Regering zegt dat hij onder de term 'overige ministers' valt. Dat vind ik niet; dat is wel een heel ruime uitleg. Ik vind het totaal niet duidelijk.

Mijns inziens moet expliciet in de Grondwet staan vermeld hoe dat wordt geregeld. Wel vind ik het voor de hand liggend dat de nieuwe minister-president dat doet. Wat dat betreft, deel ik het standpunt van de Regering. Maar ik vind niet dat je kunt zeggen, dat het in de huidige tekst heel duidelijk is.

De vraag, of de nieuwe minister-president degene moet zijn die het Koninklijk besluit van zijn eigen benoeming mede moet tekenen, leverde bij de schriftelijke voorbereiding ook moeilijkheden op. Het CDA sprak daarbij van een anticiperend contraseign. De Regering heeft toen geantwoord dat er sprake is van een algemeen aangevaard samenvallen van rechtsmomenten. Dat lijkt mij verdedigbaar, om het voorzichtig te zeggen. Ik accepteer die omschrijving maar ik wil er wel aan toevoegen, dat dit probleem alleen maar goed en helder kan worden opgelost in een constructie waarin de aanwijzing van de Minister-President anders gebeurt, bij voorbeeld met de methode die ik zojuist noemde. Tenzij men vindt – dat is een ander alternatief – dat een dergelijk besluit alleen maar door de Koning zou behoeven te worden getekend.

Ik durf te beweren, dat men dat niet wil omdat daardoor te veel de persoonlijke macht van de Koning zou worden geaccentueerd en daarmee de regel dat de Koning onschendbaar is en de ministers verantwoordelijk zijn ondergraven zou worden. Dat geeft nog eens aan, hoe onlogisch de constructie is, die wij nu hebben, van een met feitelijke macht beklede monarch.

Ook het begrip regering als optelsom van Koning en ministers, het eerste lid van artikel 2.2.1, zou in mijn visie van een machteloze monarch uiteraard vervallen. Dat geldt natuurlijk te meer in het geval van een republiek met een puur representatieve president, respectievelijk zonder president.

Ten slotte wil ik wat zeggen over wetsontwerp 16 040. Ik deel uiteraard de bezwaren van hen die het onjuist vinden dat de Koning zitting heeft in de Raad van State, nog sterker, voorzitter van de Raad van State is. Dat bezwaar geldt natuurlijk ook de aanwezigheid als lid van de Raad van State van de Koning die nog te jong is en van de troonopvolger.

Ik heb er een vraag bij. Wanneer de Koning jonger is dan 18 jaar, dan heeft hij niet van rechtswege zitting in de Raad van State. De vraag is dan wie de voorzitter is. De Regering zegt in de memorie van toelichting, dat dit de regent is. Als de Koning tussen de 18 en 21 jaar is, heeft hij wel van rechtswege zitting in de Raad van State, zo zegt dit artikel, maar dan is hij geen voorzitter. Dan is weer de vraag: wie is dan de voorzitter? Het antwoord van de Regering is: het is de regent. Dat staat er echter niet in.

Ik denk dat men dat niet nodig vindt, omdat artikel 2.1.14 in het wetsontwerp 16 034 zegt dat in bepaalde gevallen de regent het Koninklijk gezag uitoefent en dat men vindt, dat dit er onder valt. Ik vind dat het niet zo vanzelfsprekend is dat het voorzitterschap van de Raad van State behoort tot de uitoefening van het koninklijk gezag, onder andere in verband met de uitbreiding van de taken van de Raad van State maar ook om andere redenen. Die gedachte wordt gesteund door het feit, dat in de bespreking van dit punt de Regering alleen aanvoert, dat 'gevoel voor traditie en voor het historisch gegroeide' aanleiding is dit in de Grondwet te handhaven, in afwijking van het standpunt van de staatscommissie-Cals/Donner, die het eruit wilde hebben.

Naar mijn mening betekent het dat men niet zo stellig kan zeggen, dat uit het artikel over het regentschap al voortvloeit dat in de door mij beschreven situaties de regent ook voorzitter van de Raad van State is. Ik meen dat het nodig is in artikel 4.2 afzonderlijk te vermelden dat in dat geval het voorzitterschap op deze wijze namelijk door de regent wordt vervuld.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De Regering zal morgen niet antwoorden. Misschien is dit

in de loop van volgende week mogelijk, maar ik acht dit in verband met de behandeling van andere agendapunten niet zo waarschijnlijk.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Regelen omtrent leegstaande woningen en andere gebouwen (Leegstandwet) (15 442)**

en van:

de motie-Jansen over registratie van en controle op leegstand (15 442, nr. 78);

de motie-Van der Spek over toetsing van de Leegstandwet (15 442, nr. 79).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Staatssecretaris **Brox**: Mijnheer de Voorzitter! De Regering wil alle sprekers dank zeggen voor hun inbreng in eerste termijn. De Regering heeft met veel waardering kennis genomen van de indringende wijzen – hoe verschillend deze ook waren – waarop de fracties het vraagstuk van de leefstand hebben benaderd. Wij hebben met genoegen geconstateerd, dat er vele waardevolle opmerkingen over het ontwerp zijn gemaakt. De mening van de geachte afgevaardigde Nypels dat zonder het initiatief-voorstel van wet er wellicht nog helemaal geen regeringsontwerp geweest zou zijn, heeft ons daarbij verrast. De opmerking lijkt ons onjuist. Uit het enkele feit dat het initiatief-voorstel eerder is ingediend kan dit onzes inziens niet worden afgeleid. Wij wijzen alleen maar op de voor ons geldende verplichtingen om bepaalde adviesorganen en de Raad van State te horen afvoers een ontwerp in te dienen. Zo iets kost tijd.

In dit verband wil ik refereren aan het historisch overzicht wat betreft het initiatief-ontwerp van mevrouw Salomons en de heer Patijn, dat voorlopig is aangehouden. Tussen de initiatiefnemers en de bewindsleiden heeft in de afgelopen tijd hebben dat steeds in constructieve zin gevoerd, echter met de beperking, dat van verschillende verantwoordelijkheden sprake was. Er kon niet worden verwacht, dat het overleg zou leiden tot intrekking van het ontwerp van de Regering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal ingaan op algemene opmerkingen over het ontwerp. Daarna zal ik een aantal wat meer toegespitste op mijn terrein liggende zaken bespreken. De Minister van Justitie zal spreken over de strafbepalingen en de politie-dwang, de

burgerrechtelijke bepalingen betreffende het kraken, de rechtsbescherming bij vordering en de tijdelijke verhuur.

De geachte afgevaardigde Scholten heeft gesproken over de kwaliteitswaarde van het ontwerp. Vervolgens heeft hij het ontwerp in acht punten samengevat. Die samenvatting komt mij juist voor. Uit die samenvatting volgt mijns inziens al de kwaliteit van het wetsontwerp. Om de nadere memorie van antwoord in navolging van de heer Van Rossum nog eens te citeren:

'Het gewijzigd wetsontwerp strekt, getuige zijn inhoud en considerans, niet uitsluitend ter bestrijding van leegstand maar ook niet alleen als middel van woonruimteverdeling. Evenmin is het speciaal gericht op de privaatrechtelijke belangen van eigenaren. Het gaat om de regulering van de leegstand en zijn gevolgen, waar dit verschijnsel in samenhang met een tekort aan woonruimte onaanvaardbare proporties aanneemt en aanleiding geeft tot onvrede en kraakacties.'

De heer **Van Rossum** (SGP): Het is een citaat van u zelf.

Staatssecretaris **Brokx**: Wij citeren als wij dat dienstig achten. Ik vervolg het citaat:

'De bestrijding van leegstand kan alleen al daarom niet het enige – negatieve doel van het wetsontwerp zijn, omdat dit ontwerp tevens regels bevat, betreffende het vorderingsregime van de Woonruimtetwet 1947.'

Iets simpeler geformuleerd: het wetsontwerp strekt er niet toe uitsluitend voor de belangen van krakers, woningzoekenden of eigenaren, zoals onder meer de PvdA-fractie veronderstelt, op te komen en die te dienen, maar om maatschappelijk onaanvaardbare leegstand tegen te gaan.

Met de geachte afgevaardigde de heer Jansen ben ik het dan ook eens dat aanneming van dit ontwerp niet de woningnood zal beëindigen. Dat heeft de Regering ook nooit gesteld. Het is jammer, maar het is wel een juiste constatering. Evenmin heeft de Regering ooit gesteld dat iedere leegstand maatschappelijk onaanvaardbaar zou zijn. Ik zeg dit in antwoord op een opmerking te dezer zake van de heer Van Rossum. Ik wil wat dit betreft wijzen op de twee-maands termijn voor de meldingsplicht ter registratie ingaat.

De zojuist door mij uitgesproken doelstelling van het ontwerp – het tegengaan van maatschappelijk onaanvaardbare leegstand – is ook de reden

dat het ontwerp een zelfstandig ontwerp vormt en niet in de vorm van een aanvulling van de Woonruimtetwet 1947 is gegoten. Dit is door de heer Patijn als een van de grote punten van verschil gekenschetst. Bij het tegengaan van de hierbedoelde leegstand komt meer kijken dan alleen de doelmatige verdeling van woonruimte (het doel van de Woonruimtetwet 1947).

Ik verwijs naar mijn aanhaling uit de nadere memorie van antwoord. Voor het tegengaan van deze leegstand is het mijns inziens ook geenszins nodig de Woonruimtetwet 1947 wijzigen zoals in het initiatief-voorstel is voorgesteld en ook wordt bij amendement nr 67. Op dit punt is er inderdaad een aanmerkelijk verschil tussen beide ontwerpen.

Op een ander punt is er echter geen verschil. Beide regelingen leggen de verantwoordelijkheid voor wie in een woning of gebouw komt bij de eigenaar. In tegenstelling tot wat ik meende te proeven in het betoog van mevrouw Salomons geldt dat niet alleen voor het ontwerp maar ook voor de Woonruimtetwet 1947. Het recht voor de eigenaar om zijn eigenhuurder te kiezen, wordt in de Woonruimtetwet 1947 wel gemitigeerd maar vervalt niet, tenzij tot vordering wordt overgegaan. Dit alles betekent natuurlijk ook niet dat er geen relaties tussen deze regelingen zouden bestaan. De geachte afgevaardigde de heer Scholten heeft gevraagd welke deze precies zijn.

Via het ontwerp worden in de Woonruimtetwet 1947 een aantal wijzigingen aangebracht. De belangrijkste reden voor deze wijzigingen is het soepeler maken van de vorderingsprocedure, een punt waar de bestrijding van ongewenste leegstand en doelmatige verdeling van woonruimte elkaar raken. Terecht maakt naar mening op dit punt de Leegstandwet ook gebruik van de Woonruimtetwet 1947. Waar komt dit meer in concreto op neer?

In niet-geliberaliseerd gebied zullen naast elkaar de Woonruimtetwet 1947 en de Leegstandwet gaan werken, ieder met hun eigen doel en hun raakvlakken, zoals hiervoor omschreven. In geliberaliseerd gebied zal de Leegstandwet gelden alsmede ter aanstelling van leegstaande zelfstandige woongelegenheden en gebouwen, hoofdstuk II en enige andere artikelen van de Woonruimtetwet 1947. Als ik het kortheidshalve zo noemen mag: hoofdstuk II van de Woonruimtetwet 1947 zal dus gelden ter aanstelling van vordering ter uitvoering van:

a. de Woonruimtetwet 1947 in niet-geliberaliseerd gebied;

b. de Leegstandwet in zowel niet-geliberaliseerd gebied als geliberaliseerd gebied maar dan uitsluitend t.a.v. leegstaande woningen en gebouwen.

Ik kom nu al de meer specifieke opmerkingen over vordering alsmede opmerkingen over registratie, mijnheer de Voorzitter.

Als eerste van de onderwerpen die ik zal behandelen, zou ik willen noemen de positie van de eigenaar-bewoner. De heer De Beer is van mening dat het eigen woningbezit eigenlijk geheel buiten de Leegstandwet zou moeten vallen. Van een eigenaar-bewoner kan niet zonder meer worden aangenomen dat hij zijn vorige woning uit speculatie-oogpunt aanhoudt, zei hij. Hij heeft dit via enige uitvoerige citaten onderlijnd. Maar een vrijwaring gedurende een tijdvak van twee jaar tegen zowel kraken als vorderen lijkt hem in de praktijk voldoende. Niet, dat die tijd altijd volledig nodig zou zijn, maar de eigenaar moet niet nodeloos onder druk worden gezet wat betreft zijn mogelijkheden om zijn vorige woning te verkopen, zo heb ik begrepen.

Ook de heer Scholten vindt, dat de eigenaar-bewoner de zekerheid moet hebben dat hij zijn zaken behoorlijk kan afwickelen. Hij wil de eigenaar-bewoner gedurende een termijn van een jaar – de heer De Beer mikte op twee jaar – vrijwaren van vordering.

Zowel de heer De Beer als de heer Scholten wil dezelfde bescherming tegen vordering laten gelden voor nieuwbouw-woningen. Zij hebben op die punten amendementen ingediend.

Mijnheer de Voorzitter! Ik blijf bij de mening, die wij in de schriftelijke stukken ook al naar voren hebben gebracht, dat er geen aanleiding is om voor de eigenaar-bewoner en voor de nieuwbouw-woningen een uitzonderingspositie te scheppen. Die mening baseren wij niet alleen op de redelijkheid, het gezonde verstand en de normale gang van zaken, die wij van gemeentebesturen verwachten, de redelijkheid dat zij de moeilijke omstandigheden van de eigenaar-bewoner en van de bouwers in aanmerking zullen nemen. Dit is ook in het belang van de volkshuisvesting.

Wij zijn bepaald niet van oordeel dat ook op dit stuk men als een blinde zal gaan vorderen. Uit de discussie is wel gebleken dat het een besluit is, dat wel overwogen moet worden genomen.

Wij baseren onze mening voorts op de vrij stevige bescherming, die de belanghebbenden wordt geboden door de AROB-rechter. De gemeentebesturen zullen bij hun beslissing om tot

Brokx

vordering over te gaan zeer zorgvuldig te werk moeten gaan op straffe van vernietiging van een niet voldoende geargumenteerde vordering. Gemeentebesturen weten best, dat men daar verder mee van huis geraakt.

De heer **Scholten** (CDA): U spreekt over zorgvuldigheid en over gezond verstand. Acht u het in het algemeen voor de hand liggend dat men tot vordering van een leegstaande eigen woning zal overgaan binnen een termijn van een jaar?

Staatssecretaris **Brokx**: De termijn van een jaar is gestoeld op het amendement, dat de geachte afgevaardigde heeft ingediend. Ik denk dat, steeds wanneer tot vordering wordt besloten, dit gebeurt na goede informatie en na afweging van alle belangen. Het college van burgemeester en wethouders heeft de verplichting om na vijf maanden leegstand te vorderen maar om gewichtige redenen kan dit college beslissen niet of nog niet te vorderen.

Ik denk dat in bepaalde gevallen ook wel binnen een jaar kan worden gevorderd, maar dat hangt af van de wegging die plaatsvindt.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik denk dat in het algemeen kan worden gesteld – vooral als de eigenaarbewoner voldoet aan de door de heer Scholten genoemde voorwaarden – dat burgemeester en wethouders slechts in uitzonderlijke situaties tot vordering overgaan. Is de Staatssecretaris het met mij eens, dat er sprake moet zijn van zeer zwaarwegende redenen tot vordering?

Staatssecretaris **Brokx**: Op deze manier verzeilen wij in allerlei casuïstiek, die nu niet in volle omvang bekend is, maar mijn ervaring bij besluitvorming door colleges van burgemeester en wethouders is dat er inderdaad zwaarwegende redenen moeten zijn alvorens men tot vordering overgaat.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dus het amendement van de heer Scholten is in wezen overbodig?

Staatssecretaris **Brokx**: Ik neem aan dat wij bij de artikelsgewijze behandeling nog zeer uitvoerig op de diverse amendementen zullen terugkomen. Daarvoor hebben wij zelfs nog een tweede termijn.

De heer **De Beer** (VVD): Jawel, maar voor een aantal fracties is het wel een belangrijk punt.

Staatssecretaris **Brokx**: Daarom ben ik er ook mee begonnen.

De heer **De Beer** (VVD): In het wetsontwerp staat niet, dat er gewichtige redenen moeten zijn om te vorderen. Nee, in artikel 2 van lid 8 staat dat burgemeester en wethouders slechts om gewichtige redenen afzien van vordering. Het is dus precies andersom als mevrouw Salomons zei.

Staatssecretaris **Brokx**: Maar daar ging de vraag van mevrouw Salomons niet over.

heer **De Beer** (VVD): Ik haakte in op het antwoord van de Staatssecretaris; tevens wil ik erop wijzen dat amendementen op dit punt bepaald niet overbodig zijn.

De **Voorzitter**: Het woord is nu weer aan de Staatssecretaris.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik kom nu aan de kwestie van het horen van de eigenaar door burgemeester en wethouders alvorens zij besluiten tot vordering over te gaan. De heer De Beer zou ons op dit punt het voordeel van de twijfel willen geven, hoewel hij er in zijn hart niet geheel van overtuigd is dat gemeenten op dit punt altijd maximale zorgvuldigheid zullen betrachten. De heer Scholten, die ons betoog op dit punt op bladzijde 14 van de nadere memorie van antwoord nog eens aanhaalde, zag de verplichting tot goed overleg met belanghebbende liever in de wet opgenomen. Mevrouw Salomons sprak niet over dit punt, maar diende een amendement in, dat burgemeester en wethouders voorschrijft alvorens te vorderen de eigenaar in de gelegenheid te stellen zijn bezwaren kenbaar te maken.

Ik wil erop wijzen dat wij ook op andere wijze betoogd dat het niet nodig is en zelfs minder juist zou zijn, formeel voor te schrijven de eigenaar te horen. Door de AROB-rechtspraak is sterk de nadruk komen te liggen op de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Daaronder valt vrijwel steeds het horen van de belanghebbende alvorens een beslissing wordt genomen die de belanghebbende in zijn belangen kan aantasten.

Als B en W zonder contact op te nemen met de eigenaar/ hebbende de mogelijkheid van AROB-beroep. Het is niet wel denkbaar dat dan een vorderingsbesluit zonder meer in stand blijft. Daarin ligt naar mijn mening een garantie.

De heer **Scholten** (CDA): Met andere woorden, het amendement van mevrouw Salomons zou overbodig zijn.

Staatssecretaris **Brokx**: Inderdaad zouden wij in het verlengde van dit betoog aan dit amendement geen behoefte hebben.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Kunnen wij daarop niet beter bij de artikelsgewijze behandeling terugkomen?

Staatssecretaris **Brokx**: Dat lijkt mij ook.

Mevrouw Salomons heeft een vraag gesteld over de huurprijvaststelling van woonruimte die zal worden gecreëerd in een te vorderen gebouw. Zij heeft de veronderstelling uitgesproken, dat die huurprijvaststelling zal geschieden aan de hand van het zogenaamde puntenstelsel. Ik merk hierover op dat inderdaad aannemelijk is, dat de Minister van Volkshuisvesting bij het verlenen van goedkeuring aan B en W om een gebouw te vorderen geen hogere huurprijzen zal toestaan dan volgens de normen van het besluit huurprijzen woonruimte maximaal redelijk zijn. Dit laat onverlet de mogelijkheid dat de Minister zijn goedkeuring aan het besluit tot vordering kan onthouden, indien op grond van de ten hoogste overeengekomen huren tesamen met de te verstrekken subsidie een sluitende exploitatie niet mogelijk zal zijn.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik heb deze vraag aan de Minister op twee punten gesteld: enerzijds de vaststelling in de gevallen, dat de Minister subsidieert en anderzijds het algemene probleem van de vaststelling na de vordering. Komt hij nog terug op de huurprijvaststelling in het geval van een ongesubsidieerde vordering? Nu spreken wij over de gevallen, waarin toestemming door de Minister wordt gegeven en de huurprijs na verbetering door de Minister wordt vastgesteld. Maar wat is de huurprijvaststelling na vordering indien er geen subsidie noodzakelijk is?

Staatssecretaris **Brokx**: Dan geldt in het algemeen ook de gehele systematiek Huurprijzenwet woonruimte. Dat komt er in beginsel op neer dat de huren vrij zijn overeen te komen tussen de verhuurder en huurder, maar dat wanneer een van de partijen denkt dat de overeengekomen huurprijs te hoog of te laag is, men dan naar de huurcommissie kan stappen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat kan alleen werken als het huurcontract langer dan een jaar geldt.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik heb al gezegd dat de Minister van Justitie zal spreken over de tijdelijke verhuur.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat begrijp ik. Daarover wil ik ook niet spreken. Er is theoretisch ook vordering voor korte termijn mogelijk.

Brokx

Staatssecretaris **Brokx**: Ook op dit punt zal de Minister terugkomen, omdat hij de gehele kwestie van de tijdelijkheid in zijn betoog heeft opgenomen.

De heer Bakker vroeg, wat gemeenten aan moeten met een vorderingsbevoegdheid ten aanzien van grote aantallen dure woongelegenheden en met een vorderingsbevoegdheid van gebouwen, voor de verbouwing waarvan financiële steun van het Rijk nodig is.

De gemeenten, zullen ten aanzien van de door de heer Bakker bedoelde woonruimte en gebouwen een beleid moeten voeren, waardoor maatschappelijk onaanvaardbare leegstand zoveel mogelijk wordt tegengegaan. Zij zullen hun beleid daarbij moeten richten op de plaatselijke behoefte. Aan de hand daarvan zullen zij moeten bepalen of en in hoeverre zij duurdere woonruimte zullen moeten vorderen. Dit geldt ook voor de gebouwenvordering. Wat dit laatste betreft zullen zij het Rijk een zo volledig mogelijk inzicht in de verwachte mogelijkheden moeten geven, opdat de Minister een verantwoorde beslissing ter zake zal kunnen nemen.

De vraag van de heer Bakker of wij een verantwoorde schatting kunnen geven van het deel van de leegstand, dat ten gevolge van de Leegstandwet wordt opgeheven, moeten wij helaas ontkennend beantwoorden. Ik heb niet de gave van de helderziendheid. Veel zal ter zake immers afhangen van de activiteiten van het gemeentebestuur, van de aard en omvang van het bestand aan leeg staande woningen en gebouwen en van het aantal woningzoekenden.

De heer **Bakker** (CPN): Het eerste punt was eigenlijk een antwoord op de vraag van mevrouw Salomons. Laat ik het geval eens concretiseren om voor mijzelf een helder beeld te krijgen. Er staat een ongesubsidieerd pand leeg van f 250.000 en de gemeente gaat vorderen. In de Huurprijzenwet staat dat dan aan de eigenaar een bevredigend rendement van zijn geld moet worden toegekend. Men neemt hem dat bezit niet af, maar geeft hem in de vorm van de geïnde huur een bedrag in handen. Wat moet een gemeente echter doen als zulke dure panden leeg staan?

Staatssecretaris **Brokx**: Men komt tot een besluit tot vordering op grond van de Woonruimtetwet. Daarin staat dat aan de uitgevorderde een vergoeding moet worden gegeven. In beginsel wordt tussen verhuurder en huurder

conform het huurcontract de prijs vastgesteld. Dit zal volgens mij in bijna alle gevallen worden beheerst door de Huurprijzenwet-woonruimten. Dat is dan de hoogte van de vergoeding, zoals die in de Woonruimtetwet wordt vereist. Een huis van f 250.000 zal een zeer hoge huurprijs hebben. Het is dan de vraag of dat gevorderd moet worden voor huurders met buitengewoon lage inkomens die alleen al om die reden niet in aanmerking zullen komen voor individuele huursubsidie of iets dergelijks. De gemeente zal dit dienen af te wegen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Nu wordt het mij toch echt onduidelijk. U zegt dat er een vorderingsvergoeding is op basis van de Woonruimtetwet. Dat is een vergoeding die de vorderende partij, de gemeente, geeft aan de eigenaar. Deze wordt bepaald op basis van de Huurprijzenwet-woonruimten. Dat zou soms kunnen leiden tot een zodanig hoge vergoeding dat het misschien niet wijs is om te vorderen.

Staatssecretaris **Brokx**: Dat is zo in het voorbeeld van de heer Bakker.

De heer **Bakker** (CPN): Dat is een ongesubsidieerde woning.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Dat had ik begrepen. In de puntentelling in de Huurprijzenwet-woonruimten komen wij op dergelijke bedragen uit, maar ik denk dat dergelijke panden waarschijnlijk voor meer personen gevorderd zullen worden. Dan zou de tabel voor bij voorbeeld onzelfstandige huisvesting van kracht zijn. Dan zie ik niet dat men tot dergelijke exorbitante bedragen komt.

Staatssecretaris **Brokx**: U bent, geloof ik, goed bekend in Amsterdam. Neem bij voorbeeld eens een woning zoals aan de Beethovenstraat.

Welnu, als je zo'n woning als meergezinswoning bestempelt dan kom je al meteen in de situatie terecht dat er bepaalde voorzieningen moeten worden getroffen. Dan is er dus ook sprake van een heel andere huurprijsvaststelling. Overigens wil ik op dat punt verwijzen naar de voorstellen die inmiddels bij de Kamer zijn beland, die volgende maand in behandeling komen, tot aanpassing van het puntensysteem, gebaseerd op de Huurprijzenwet woonruimte.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Maar we zijn het erover eens dat zowel voor de vorderingsvergoeding als voor de vergoeding voor de ingevorderde partij de Huurprijzenwet-woonruimte de basis blijft.

Staatssecretaris **Brokx**: Inderdaad.

De heer **De Beer** (VVD): Neem nu eens een huis van twee ton. De lasten voor de eigenaar/bewoner of eigenaar/ex-bewoner – dat doet er niet toe – zullen dan ongeveer f 22.000 per jaar zijn. Hij krijgt dan een vergoeding, waarop natuurlijk de maximeringstabel van de Huurprijzenwet gaat werken, dus hooguit f 1100 à f 1200 per maand, als het huis bijvoorbeeld 250 punten oplevert. De betrokkene wordt dan gedwongen, jaarlijks een zeer aanmerkelijk verlies te lijden.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik denk dat het niet verstandig is, al te veel in de casuïstiek te duiken. De bepaling van het aantal punten hangt van allerlei factoren af. Het is heel erg moeilijk om dat zo maar even te beoordelen.

De heer **De Beer** (VVD): Maar de kans, dat zich dit soort gevallen voordoet, zit er dik in. Dat moet de Staatssecretaris toch toegeven. Ik vraag hem, hoe het beleid dan zal zijn.

Staatssecretaris **Brokx**: Het gaat om leegstaande woningen die een rendement van 0 opleveren, terwijl ze bij verhuur althans een zeker rendement geven.

De heer **De Beer** (VVD): Nu neemt de Staatssecretaris een loopje met me. Als een huis een aantal maanden leeg staat, maar daarna voor een normale prijs wordt verkocht, dan wordt er natuurlijk een gering renteverlies geleden, maar dat is dan niet zo erg. Als echter iemand voor onbepaalde tijd – de huurbescherming gaat dan gelden – wordt gedwongen, een exploitatie te voeren waarbij hij er f 10.000 à f 15.000 per jaar op moet toeleggen, dan is dat heel andere koek. Ik wil graag van de Staatssecretaris horen of zich dit soort gevallen kunnen voordoen en of er in het regeringsbeleid ook op wordt aangestuurd, dat het gebeurt.

Staatssecretaris **Brokx**: Het is inderdaad denkbaar dat er verschillen optreden tussen het rendement dat je op grond van het geïnvesteerde bedrag zou moeten hebben om met recht van een rendabele investering te kunnen spreken en de vergoeding die je voor een gevorderde en daarna verhuurde woning krijgt.

De heer **De Beer** (VVD): Nu glipt de Staatssecretaris er toch weer onderuit. Het gaat er niet om, welk rendement iemand zou moeten hebben. Neen, iemand heeft een bepaalde hypotheekschuld. Hij moet elk jaar f 20.000 rente op tafel leggen, plus onderhoud en bijkomende kosten, dus pak weg f 22.000

Brokk

à f 24.000 per jaar. Dat moet hij ieder jaar neertellen, terwijl hij per jaar maar ongeveer f 15.000 maximaal krijgt. Vindt de Staatssecretaris dat redelijk?

Staatssecretaris **Brokk**: In bepaalde omstandigheden kunnen die verschillen optreden. Het hangt af van de hoogte van de investering en de voorwaarden waaronder die investering is gedaan en wat dies meer zij, versus de vergoeding op basis van de huurprijzenwet. Dat zijn problemen die een rol spelen in het overleg met de eigenaar wanneer het college van B en W tot vordering wil overgaan.

Ik vind het nogal ingewikkeld om in dit soort van casuïstieken een algemene lijn te trekken. Ik kan in tweede termijn hierop wel uitvoerig terugkomen.

De heer **De Beer** (VVD): Dat zal zeker wel. Ik wil nu echter constateren dat de Staatssecretaris toegeeft dat het beschreven geval zich kan voordoen. Hij kan dus ook niet de verzekering geven dat de gemeenten er vanaf zullen zien, in dat geval, om te vorderen.

Staatssecretaris **Brokk**: Die verzekering kan ik natuurlijk ook binnen de systematiek zoals die er nu voor staat, niet geven, omdat de bevoegdheid tot vorderen ligt in de handen van het College van B en W.

De geachte afgevaardigde de heer Bakker vroeg of de verordening, anders dan de bouwondernemers vrezzen, juist niet gunstig voor hen is. Hij vroeg of het niet zo zou zijn dat in de vordering een garantie voor het rendement kan worden gevonden

Bij de prijzen die de woningen, die de bedoelde ondernemers moeten bouwen, moeten opbrengen in verhouding tot hun investering, lijkt het mij niet waarschijnlijk dat de vergoeding, die zij op basis van het puntenstelsel krijgen, een voldoende rendement oplevert. Het lijkt mij eerder dat die bedoelde ondernemers verliezen zullen lijden, vooral als die huizen leeg blijven staan. Vordering zal voor die ondernemers daarom niet zo aantrekkelijk zijn. Deswege zullen zij niet bouwen om in dit soort situaties terecht te komen.

Ik benadruk hierbij nog eens dat het gaat om voor de verkoop gebouwde woningen, en dus niet om woningen die specifiek voor de huur zijn gebouwd. De hoogte van de investering in huurwoningen zal zijn afgestemd op de te verwachten huuropbrengst.

De heer **Scholten** (CDA): Spreekt de Staatssecretaris over de tijdelijke verhuur?

Staatssecretaris **Brokk**: Nee, ik spreek over de vordering, niet over de tijdelijke verhuur. Dat is een onderwerp dat de Minister van Justitie geheel zal behandelen. Ik praat dus over, zeg maar dure, koophuizen, die vervolgens leeg blijven staan, gevorderd kunnen worden en onder het regime van de huurprijzen een lager rendement opbrengen. Voor ondernemers die huizen bouwen om als huurwoning te exploiteren, die dan op dezelfde manier zouden worden gevorderd, is dit verschil veel minder. Deze ondernemers weten namelijk wel degelijk, voordat zij gaan bouwen, welk rendement die huur hen opbrengt.

De heer Jansen heeft nog gesproken over de effectiviteit van de wet, met name over de kwestie van de termijnen. Hij heeft uit de nadere memorie van antwoord opgemaakt dat de snelste vordering negen en een halve maand, vanaf het moment van inschrijving in het Leegstandregister, vergt.

Nu zijn er twee misverstanden. Het ging niet om de snelste vordering, maar om een vordering waarbij Burgemeester en Wethouders vijf volle maanden, zoals genoemd in artikel 8, laten verstrijken. Zij behoeven zulks niet te doen. Men moet ook niet de tijd rekenen vanaf het tijdstip van registratie, maar vanaf het tijdstip van leegkomen.

Van verschillende kanten is de wens naar voren gebracht om de woonconsument, de woningzoekende of de belanghebbende het recht te verlenen Burgemeester en Wethouders te vragen tot vordering over te gaan.

De geachte afgevaardigde de heer Scholten heeft gevraagd of wij ons nog eens willen beraden op de invoering van een recht voor de consument om zich tot Burgemeester en Wethouders te wenden met het verzoek een bepaald leegstaand pand te vorderen en hem een speciaal beroepsrecht toe te kennen. De heer Nypels vroeg om invoering van het hier bedoelde recht voor woningzoekenden. Daardoor kan volgens hem een blijvende stimulans vanuit de bevolking voor de gemeente ontstaan om het vorderingsrecht toe te passen ter bestrijding van de woningnood.

Woningzoekenden kunnen dan een klacht indienen en het onredelijk weigeren van vordering door de gemeente aan de rechter voorleggen, conform de AROB-procedure. De heer Nypels diende op dit punt een amendement in, evenals mevrouw Salomons.

Ook hier is een belangwekkend punt aan de orde. Wij hebben de suggestie om aan de woningzoekende of de

woonconsument – of hoe men die belanghebbende ook noemen wil – uitdrukkelijk het recht toe te kennen burgemeester en wethouders te vragen een bepaald pand te vorderen, tot dusverre steeds afgewezen. Wij blijven ook nu die suggestie afwijzen. Door zo'n uitdrukkelijke bepaling kan men namelijk de administratie nogal ontwrichten.

Stel dat een eigenaar-bewoner in verband met overplaatsing naar elders is verhuisd en dat hij zijn courante woning niet op korte termijn kan verkopen – vooral de heren Scholten en De Beer hebben daarvan voorbeelden gegeven – dan kunnen er tientallen verzoeken tot vordering binnenkomen. Burgemeester en wethouders zullen op al die verzoeken schriftelijk moeten beslissen.

Stel dat die beslissing negatief is, dan wordt de Raad van State met tientallen beroepen bestookt. Wanneer de Raad van State van mening is dat burgemeester en wethouders wél hadden moeten vorderen – het is de vraag of dat ooit zal gebeuren – dan moet men zich afvragen wiens beroep de Raad van State gegrond moet verklaren. Moet de Raad van State een keuze maken?

Stel dat burgemeester en wethouders wél tot vordering besluiten ten behoeve van één van de verzoekende woningzoekenden. Kunnen dan de tientallen verzoekers – min één – beroep instellen bij de Raad van State, omdat in het ene geval een positieve beslissing is genomen en in de andere gevallen niet?

Ik hoop dat het duidelijk is dat wij die figuur niet moeten hebben en wij ont-raden dan ook zeer sterk aanvaarding van de amendementen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij de bezwaren van de Staatssecretaris indenken tegen de amendementen waarin sprake is van 'woningzoekende'. Dan is er inderdaad de mogelijkheid dat een aantal woningzoekenden vordering kan vragen.

Aangezien dit wetsontwerp vordering zonder een bepaalde persoon te noemen bevat, kan ik mij die bezwaren heel wat minder indenken. Dat is ook het geval in de situatie dat sprake is van belanghebbenden. Belanghebbenden zijn dan zeer uitdrukkelijk zelfs niet eens degenen die rechtstreeks in hun persoonlijk belang erbij zijn betrokken, maar bij voorbeeld ook degenen – zoals bij AROB-jurisprudentie gebruikelijk is – die werkzaam zijn op het terrein van de volkshuisvesting, zoals de LOBH, om maar eens aan jon-

Brokx

gerenhuisvesting te denken. Die belanghebbenden kunnen B en W vragen om tot vordering over te gaan, dus om actie te ondernemen. Dat beroep kan bij een zeer lijdelijk B en W eventueel tot een besluit leiden dat er tot vordering wordt overgegaan. Daarna blijft onverlet ten behoeve van wie ten slotte wordt gevorderd.

Staatssecretaris **Brokx**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom straks ook nog te spreken over de opmerkingen die ter zake zijn gemaakt, zoals over de werking van de leegstandstelefoon in Rotterdam.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik zeg dit naar aanleiding van de zojuist door de Staatssecretaris gemaakte opmerkingen.

Staatssecretaris **Brokx**: Dat begrijp ik best. Niettemin zijn er andere kanalen voor de organisaties die door de geachte afgevaardigde worden bedoeld en genoemd, om B en W op hun bevoegdheid te wijzen. Wanneer B en W niet vorderen, dan moeten zij dat uitdrukkelijk besluiten.

Gewichtige redenen zijn daarbij aan de orde. Van een dergelijk besluit moet aantekening in het leegstandsregister worden gemaakt. Dat leegstandsregister is openbaar, zodat iedereen via het normale politieke instrumentarium B en W ter verantwoording kan roepen. Dat is naar mijn mening een betere methodiek dan de weg die noodzakelijkerwijze met allerlei administratiefrechtelijke en administratief-organisatorische instrumenten is omgeven. Die weg wordt echter in de amendementen voorgesteld.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Als ik mij niet vergis, bestaat volgens het advies van de Raad van State dit recht voor iedere burger. Op het moment dat de gemeenteraad negatief beslist, ontstaat dezelfde situatie die met het ruime amendement wordt nagestreefd. Het enige wat wordt bereikt, is dat het recht zeer expliciet in de wet wordt vermeld om de burgers erop attent te maken.

Zoals ik al in de memorie van toelichting op ons initiatief-ontwerp heb geschreven naar aanleiding van opmerkingen van het CDA, waren wij er toe bereid, dit in ons wetsontwerp op te nemen, maar achtten wij het overbodig. De situatie die de Staatssecretaris bestrijdt, blijft gewoon bestaan. Ik begrijp daarom niet waarom wij hierover zo'n drukte maken.

Staatssecretaris **Brokx**: Als de burgers dit recht hebben – ik bestrijd dit niet –

kan hieraan een argument worden ontleend om het niet specifiek in de wet te regelen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Welk bezwaar heeft u ertegen, dit recht formeel vast te leggen? Dan ontstaat duidelijkheid over de vraag of het om woningzoekenden, belanghebbenden of een ruimere kring van mensen moet gaan, door aan te sluiten bij de groep belanghebbenden die in de AROB-jurisprudentie wordt erkend.

Staatssecretaris **Brokx**: Mijn bezwaar is dat een administratiefrechtelijke procedure wordt geschapen die nogal omvangrijk kan zijn. Dit afwegend tegen het te dienen belang en het aanwezige instrumentarium, achten wij deze amendering niet wenselijk.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Er wordt niets geschapen; u doet steeds of er iets nieuws is. Er wordt slechts duidelijk afgebakend welke kring van belanghebbenden in aanmerking komt. Anders moet dit via jurisprudentie worden vastgesteld.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik blijf bij mijn betoog en argumentatie ter zake.

De heer **Scholten** (CDA): De Staatssecretaris zei zojuist: 'Als de burgers dit recht hebben...' Ik stel het op prijs, als hij hierover in tweede termijn volstrekte helderheid verschaft. Heeft men het recht of heeft men het recht niet?

Staatssecretaris **Brokx**: Mevrouw Salomons zei dat een ieder zich met een verzoek tot het openbare bestuur kan melden.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik sprak over belanghebbenden en niet over een ieder.

De heer **Jansen** (PPR): Toen ik de stukken las, ben ik steeds ervan uitgegaan dat het vorderingsverzoek waarover mevrouw Salomons sprak, niet erop gericht is, de woning aan de woningzoekenden die het verzoek hebben gedaan, toe te kennen. De Staatssecretaris gaat hiervan in de bestrijding van het amendement uit. Hij gebruikt dus argumenten die niet ter zake doen.

Ik vraag hem, in de verdere behandeling, misschien tijdens de artikelsgewijze behandeling in te gaan op de twee verschillende posities. De ene moet geheel anders worden behandeld dan de andere, ook in het geval van beroep.

Staatssecretaris **Brokx**: Dit zal ik zeker doen. Ik heb echter uit de inbreng van de Kamer in eerste termijn begrepen dat men een breed scala van mogelijke adressanten op het oog heeft.

De geachte afgevaardigde de heer Scholten wees erop dat de artikelen 13 en 14 geregistreerde leegstand beschermen, hetgeen niet alleen in het belang van de eigenaar, maar ook in het belang van een goede distributieregeling is.

Immers, zo zegt de heer Scholten, indien een woning is gevorderd, is het de gemeente die voldoet aan de definitie van eigenaars en deze dient het mogelijk te maken dat de woning metterdaad aan een woningzoekende wordt toegewezen.

Daarom geeft de heer Scholten er de voorkeur aan, dat een van gemeentewege vastgestelde en niet aangemelde leegstand ambtshalve in het register wordt ingeschreven met de werking van de artikelen 13 en 14 erbij.

De heer **Scholten** (CDA): Kan worden ingeschreven.

Staatssecretaris **Brokx**: De heer Scholten voegt daar nog aan toe, dat de eigenaar in verzuim is en een speciale bescherming niet verdient, maar dat het daar ook niet primair om gaat, maar om een juiste toedeling van de betrokken woonruimte. Hij heeft met het oog daarop twee amendementen ingediend, één tot aanvulling van artikel 6 met de bevoegdheid van burgemeester en wethouders tot ambtshalve inschrijving van een leegstandpand en één tot wijziging en aanvulling van artikel 15, waardoor de strafrechtelijke bescherming ook in het leven wordt genoemd door de ambtshalve inschrijving in het leegstandsregister.

De geachte afgevaardigde de heer Nypels acht het wenselijk een initiatiefrecht voor de burgers in te voeren om leegstand van woningen te melden. Daardoor wordt, aldus de heer Nypels, de bevolking ingeschakeld bij de uitvoering van de wet en ontstaat er een soort sociale controle op de meldingsplicht. Hij wijst daarbij op de leegstandstelefoon in Rotterdam.

Ook de heer Van der Spek wijst daarop. Daardoor wordt tevens bereikt, zegt de heer Nypels, dat voor de betrokken woningen een besluit over al dan niet vorderen moet worden genomen. Hij heeft met het oog daarop een amendement ingediend tot aanvulling van artikel 6 met de bevoegdheid voor burgemeester en wethouders tot ambtshalve inschrijving en tot aanvulling van artikel 15 met een bepaling, waardoor de strafrechtelijke bescherming tegen kraken voor door burgemeester en wethouders ingeschreven leegstaande panden moet worden in het leven geroepen.

Ook de heer Jansen ten slotte acht het van groot belang dat burgers de

Brokx

gelegenheid hebben leegstaande woningen aan te melden.

Ten aanzien van deze verlangens zou ik allereerst willen opmerken dat ook zonder uitdrukkelijke wettelijke bepaling de burgers leegstand kunnen melden. Zie de Rotterdamse leegstandtelefoon. Voorts wil ik erop wijzen dat inschrijving – al dan niet ambtshalve – in het leegstandregister niet nodig is om burgemeester en wethouders te dwingen een beslissing omtrent al dan niet vorderen te nemen. Artikel 8 van het wetsontwerp heeft immers geen band met de leegstandregistratie.

Een ander punt is het in het leven roepen van strafrechtelijke bescherming ten aanzien van door burgemeester en wethouders ingeschreven panden. Met onderdeel III van het amendement Nypels op stuk nr. 32 wordt dat doel niet bereikt. Het stelsel van de artikelen 13, 14 en 15 is dat in beginsel elk 'kraken' strafbaar is, maar dat de strafbaarheid er niet is als in strijd met artikel 6, eerste lid, niet is gemeld, dus als de eigenaar niet heeft gemeld. Het al of niet ambtshalve ingeschreven zijn ingevolge artikel 6, achtste lid, is niet van invloed op de strafbaarheid van het 'kraken'.

Het is dus zelfs zo, dat als de inschrijving ambtshalve heeft plaatsgevonden het 'kraken' toch niet strafbaar blijft, omdat de eigenaar niet heeft gemeld. Om dit te verhelpen zal ook een wijziging moeten worden aangebracht in artikel 15, zoals de heer Scholten dat heeft gedaan in zijn amendement op stuk nr. 74. Wellicht kunnen de heren Scholten en Nypels hun amendementen nog eens gezamenlijk onder de loep nemen.

De heer **Nypels** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Het amendement is opgesteld met medewerking van beide departementen. Die hebben hun groen licht gegeven voor de indiening ervan. Intussen hebben ook mij deze bezwaren bereikt. Het amendement is inmiddels gewijzigd in de zin zoals de Staatssecretaris het heeft voorgegesteld.

Staatssecretaris **Brokx**: Wij zullen er zeker bij de artikelsgewijze behandeling nog over spreken. Niettemin ben ik zo vrij op te merken, dat assistentie van departementswege niet meer is dan technische assistentie. Het is een goede gewoonte, dat bewindslieden daarvoor niet in de Kamer ter verantwoording worden geroepen.

De heer **Scholten** (CDA): Laat staan dat wij ons in kritische zin over ambtelijke medewerking in deze vergaderzaal zouden kunnen uitspreken.

Staatssecretaris **Brokx**: Men hoeft die niet te halen bij het departement.

De heer **Nypels** (D'66): Het is op geen enkele wijze als kritiek bedoeld. Mijn dank voor de ambtelijke medewerking aan de amendementen is zeer groot.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik dank u zeer.

De heer **Scholten** (CDA): Ik begrijp uit de stimulerende opmerking van de Staatssecretaris aan het adres van de heer Nypels en mij, dat hij welwillend staat tegenover de gedachten die wij hebben geprobeerd te vertolken.

Staatssecretaris **Brokx**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot slot aan enige verspreide opmerkingen. De heer Janzen heeft de Regering bij motie gevraagd met de gemeenten na te gaan, hoeveel extra middelen nodig zijn, opdat de gemeenten voldoende personeel kunnen inzetten ten behoeve van de registratie en de controle op leegstand en van werkzaamheden die nodig zijn voor de vordering van woningen en gebouwen en op welke wijze de daarvoor noodzakelijke voorzieningen kunnen worden getroffen, alsmede de Kamer op de hoogte te stellen van de resultaten van het overleg.

Ook de heer Bakker heeft voor dit punt aandacht gevraagd. Hij noemde nog als nieuwe taak het gemeentelijk toezicht op de tijdelijke verhuur van woonruimte. Hij wilde weten, hoeveel extra mankracht nodig is per 5000 inwoners voor de vervulling van die functies.

Naar aanleiding van de motie en de opmerkingen van de heer Bakker wil ik allereerst zeggen, dat naar mijn mening niet kan worden gesteld, dat de leegstandwet voor de gemeenten louter nieuwe taken met zich mee brengt. In het kader van de bestaande taken op het terrein van de volkshuisvesting – ik verwijs naar de bepalingen van de woningwet, de wetgeving op het gebied van de ruimtelijke ordening en wat dies meer zij – zal reeds het nodige gedaan kunnen worden en het gebeurt ook al.

Ik denk in het bijzonder aan de controle op leegstand, bij voorbeeld via bouw- en woningtoezicht en de vorderingswerkzaamheden, die in het niet-geliberaliseerde gebied al plaats kunnen hebben. Ik hoor de laatste tijd ook wel van gemeenten waar de woningnood zeer hoog is, dat het instrumentarium met grote spoed wordt

verbeterd, wat onder andere de bedoeling met dit ontwerp is. De gemeenten doen op dit vlak al veel. Er kan al veel binnen de gemeentelijke zorg worden begrepen.

Niettemin ben ik bereid het overleg op dit stuk met de VNG, het meest adequate orgaan op dit gebied, te openen. Uit deze uitspraak mag echter niet worden afgeleid dat het leidt tot extra financiële steun, want als ik dat zei, zou ik met mijn hoofd in de wolken lopen waar het gaat om de financiële en budgettaire mogelijkheden terzake.

Over een andere financiële kant van het wetsontwerp is door verschillende Kamerleden gesproken. Ik doel op het bepaalde in de artikelen 9 en 10. Van verhoging van het in artikel 9 genoemde percentage kan geen sprake zijn. Dat zal ook gelet op wat ik op een andere plaats en tijd al eens heb gezegd over de volkshuisvesting geen verrassend nieuws zijn. Afgezien nog van mogelijke andere overwegingen, ontbreken de middelen doodeenvoudig.

Over de tweede en derde volzin van het tweede lid van artikel 10 heeft onder meer mevrouw Salomons gevraagd, of deze zinnen een beperking inhouden ten aanzien van de subsidiëring. Zoals in de nadere memorie van antwoord op blz. 13 op een vraag van de fractie van de PvdA is geantwoord, wordt bij de goedkeuring van de verordening uitgegaan van een kostendekkende exploitatie. Dit houdt in dat de exploitatielasten en de bijkomende lasten worden gedekt door de huurprijzen, aangevuld met eventuele subsidies uit hoofde van bestaande regelingen. Er wordt nog onderzocht welke andere subsidieregelingen dan de Beschikking geldelijke steun verbetering particuliere woningen voor toepassing in het kader van de leegstandwet kunnen worden aangewend.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik denk dat de Staatssecretaris mijn vraag ietwat verkeerd heeft begrepen. Wat betekent de uitdrukkelijke vermelding, dat in dit geval meer op de beschikbare middelen moet worden gelet dan bij elke andere behandeling van een subsidieverzoek? Het lijkt mij een normale daad van behoorlijk bestuur, dat een Minister of Staatssecretaris met deze bewering rekening houdt. Het is of een overbodige toevoeging of er is sprake van meer beperkingen dan normaal het geval is.

Staatssecretaris **Brokx**: Het gaat erom, dat geen grotere verwachtingen worden gewekt dan redelijkerwijs verwacht mag worden op basis van de bestaan-

Brokx

de regelingen. Het is goed dit expliciet in het ontwerp op te nemen.

De heer Van der Spek heeft gesproken over geringe financiële ruimte voor het scheppen van woonruimte in gebouwen, die nog geen woonbestemming hebben.

Hiermee raakt de heer Van der Spek het vraagstuk van de wenselijkheid om niet-woongebouwen tot woonruimte om te bouwen. Gebleken is, dat het verbouwen van dergelijke panden zeer duur is, gelet op de verhouding tussen de kosten en de woonwaarde na de ingreep. Ervaring is opgedaan ter zake van de subsidie aan woningen voor een- en tweepersoonshuishoudens. Het is daarom niet de bedoeling van het wetsontwerp via een omweg het verbouwen van niet-woongebouwen te propageren. Het moet een uitzondering blijven voor situaties, waarin een afweging van het volkshuisvestingsbelang enerzijds tegen verbouwingskosten en maatschappelijke implicaties van leegstand anderzijds tot de conclusie leidt, dat financiële steun gerechtvaardigd is.

In principe moet bij die afweging van de bestaande subsidieregelingen worden uitgegaan. Wordt dat standpunt losgelaten, dan zou voor onvrijwillige verbouwing – te weten na vordering – een gunstiger subsidieregime gelden dan voor vrijwillige verbouwing, te weten door de eigenaar.

In dit verband wijs ik erop dat hetzelfde geldt voor eventuele subsidie voor verwerving door de gemeente.

Indien voor verwerving van gebouwen door de gemeente een relatief hoge subsidie wordt gegeven, zal dat niet alleen de overdrachtsprijzen opjagen, maar zou tevens de vrijwillige verbouwing door de eigenaar zelf worden gefrustreerd.

Voorts dringt de heer Van der Spek aan op een rapportage een jaar na inwerkingtreding over de wijze, waarop de Leegstandwet wordt uitgevoerd.

Ik heb inmiddels kennis genomen van zijn motie ter zake. Een evaluatie kan inderdaad nuttige gegevens opleveren. Ik ben bereid het gestelde in de motie – ik weet niet of precies moet worden gehandeld overeenkomstig de manier, zoals aangegeven in de motie; de heer Van der Spek wil ook de efficiency in het oog houden – te volgen.

De heer De Beer heeft met verwijzing naar de consequentie van de wijze van definiëring van het begrip 'eigenaar' in dit wetsontwerp – een huurder kan in de zin van dit wetsontwerp inderdaad eigenaar zijn – gewezen op de noodzaak van een zeer goede voorlich-

ting naar de huurders toe. Naar mijn mening geldt dit ook voor andere belanghebbende instanties en groeperingen. Ik onderschrijf de opmerking van de heer De Beer overigens ten volle. De Minister van Justitie zal hierop nog nader ingaan. Het begrip 'eigenaar' heeft in dit wetsontwerp een wat andere betekenis dan in het normaal spraakgebruik.

De heer **De Beer** (VVD): Gaat de Minister van Justitie ook nog in op de door mij gesignaleerde lacune?

Staatssecretaris **Brokx**: Inderdaad.

De heer Jansen heeft gesproken over de mogelijke wenselijkheid van een woonruimteverdelingsplan. Op grond van de Woonruimtetwet 1947 voeren de gemeenten binnen het door het rijk gegeven richtlijnen hun woonruimtebeleid. Ik acht het een goede zaak – hierover is al meermalen gesproken; ik heb altijd gewezen op de belangwekkende taak van de gemeenten op dat stuk; dit heeft niet altijd tot een snelle besluitvorming kunnen leiden, maar het is wel zo – als gemeenten dit zoveel als mogelijk is planmatig doen.

Ik denk echter dat het te ver gaat, zulks aan de gemeenten voor te schrijven. Dat zou namelijk naar mijn mening een te sterke regeldrang van rijkzijde betekenen. Het is wellicht niet onbekend dat dit in de sfeer van de gemeenten niet altijd op prijs wordt geteld.

De geachte afgevaardigde de heer Verbrugh heeft nog gevraagd naar de relatie tussen wat hij noemt de bestuurlijke overreactie ter zake van de artikelen 2 en 3 en de decentralisatie van de volkshuisvesting. Hij meent dat het verplicht voorschrijven aan iedere gemeente om een leegstandregister in stand te houden strijdig zou zijn met de decentralisatie. Ik kan dat standpunt toch niet delen.

Decentralisatie van de volkshuisvesting houdt geenszins tegen dat er van rijkswege regels worden gesteld. Zulks geschiedt niet uit regelzucht maar uit andere overwegingen, in dit geval bijvoorbeeld van rechtsgelijkheid, rechtszekerheid en duidelijkheid voor de andere betrokkenen. Ook een leeg register, waarvan ik mij wel afvraag hoe vaak dat zal voorkomen, geeft die duidelijkheid.

De geachte afgevaardigde de heer Van Rossum heeft ook zijn twijfels over de regelzucht van het Rijk geuit. De heer Verbrugh, de heer De Beer en hij hebben gevraagd naar het verwachten effect van de Leegstandwet op de bereidheid van ondernemers om te bouwen.

Er zou wel eens minder en duurder gebouwd kunnen worden, aldus de heer Verbrugh. Deze veronderstelling wil ik niet zonder meer tot de mijne maken.

Ter toelichting hierop wil ik terugkeren naar het begin van mijn betoog en daarmee dit betoog tevens beëindigen. Het wetsontwerp strekt niet tot het regelen van het belang van één bepaalde, betrokken groepering, heb ik gezegd. Het gaat om het tegengaan van maatschappelijk onaanvaardbare leegstand. Dat behoort ook in het belang van de bouwondernemers.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel mij voor, bij de artikelsgewijze behandeling in te gaan op de ingediende amendementen.

De heer **Bakker** (CPN): De Staatssecretaris is nog niet ingegaan op mijn vraag of hij ervan uitgaat dat na een jaar woningen, waarvoor de gemeente geen belangstelling heeft in het kader van het vorderen, om financiële redenen denk ik, uit het register gaan. Of gaat hij ervan uit dat deze in het register kunnen blijven staan?

Staatssecretaris **Brokx**: Mijnheer de Voorzitter! Na een jaar kunnen die woningen meen ik uit het register worden geschrapt. Die schrapping geschiedt op basis van een besluit van burgemeester en wethouders. Er zal een weging plaatsvinden – waarom staan die woningen nog leeg, welke prijzen worden gevraagd en dat soort zaken – die tot dat besluit leidt.

De heer **Bakker** (CPN): Denk u dat ook een eigenaar kan verlangen, dat de woning in het register blijft?

Staatssecretaris **Brokx**: Mijnheer de Voorzitter! Daartoe kan hij een verzoek tot burgemeester en wethouders richten.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.55 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. zes Koninklijke boodschappen, ten geleide van de naturalisatie-wetsontwerpen, de nummers 16 568 t/m 16 573.

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2°. drie brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij zich in haar vergadering van 20 januari 1981 heeft verenigd met de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet, gedrukt onder de nummers 15 539, 16 046 en 16 580.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3°. een brief van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, met het rapport houdende richtlijnen en aanbevelingen voor de bescherming van de waterwingebieden.

De Voorzitter stelt voor, deze brief niet te doen drukken en hem voor kennisgeving aan te nemen; voor zoveel nodig is kopie verzonden aan de betrokken commissie; het rapport ligt op de griffie ter inzage;

4°. de volgende brieven:

een, van o.a. de Minister-President, met nadere informatie met betrekking tot de Kaderwet specifiek welzijn (14 493, nr. 20);

een, van de Minister van Financiën en de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, over de Beeldende Kunstenaarsregeling (16 400-VII, D en E, nr. 28);

een, van de Minister van Economische Zaken, over de bemanning van de stuurgroep maatschappelijke discussie (kern)energieproblematiek (15 100, nr. 42);

een, van de Hoge Raad der Nederlanden, ten geleide van een lijst van aanbevelingen voor een voordracht ter vervulling van een vacature in de Raad (16 589).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

5°. de volgende adressen:

een, van Ph. Hofman te Roosendaal, met betrekking tot moeilijkheden met een sollicitatie;

een, van mevrouw J. de Graaf-Jongman te Schagen, met betrekking tot haar ontslag;

een, van mevrouw E. J. Leusink-Hesselink te Hengelo, met betrekking tot een erfenis;

een, van W. H. Duzijn te Zwolle, met betrekking tot inzage in de registers van de Burgerlijke Stand;

een, van W. J. Berkelaar te Vinkeveen, met betrekking tot zijn belasting;

een, van P. Duindam te Spaarndam, met betrekking tot zijn belastingsschulden;

een, van I. L. Hoogreef te Haarlem, met betrekking tot een eigen bijdrage

voor verzorgingskosten van zijn zoon in een Boddaert-huis;

een, van R. H. Goosen te Utrecht, met betrekking tot een sollicitatie;

een van Mevr. J. van Rossum te 's-Gravenhage, met betrekking tot haar werkomstandigheden;

een, van J. Joosten te Beesel, met betrekking tot overschrijving van een bouwvergunning.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

6°. de volgende brieven e.a.:

een aantal, over de rechtspositie van ex-KNIL-militairen en hun gezinnen en over het concept-wetsontwerp Uitkeeringswet Indische Geïnterneerden;

een aantal, over de behandeling van een groep in Nederland verblijvende zigeuners;

een, van J. M. Veldman te Almelo, over het sociale zekerheidsstelsel;

een, namens de Solidariteits Beweging Suriname, naar aanleiding van de Nota Surinamebeleid;

een, van gedeputeerde staten van Zuid-Holland, over het systeem van garantie- en vergelijkingshuren;

een aantal, over de Leegstandwet;

een aantal, over het voorzieningen-niveau streekvervoer;

een, van het gemeentebestuur van Scheemda, over loon- en prijsbeleid;

een aantal, tegen het inkrimpen van gratis rechtshulp;

een, van de voorzitter van het Productschap voor Pluimvee en Eieren, ten geleiden van een aantal vergaderstukken;

een, van het bestuur van de Stichting Werkgroep Noordzee, over olie-verontreiniging op zee;

een, van A. J. van Alkemade te Voorburg, over de waterschapslasten;

een aantal, over bezuinigingen;

een aantal, over de gevaren voor de vrijheid van religie;

een, van het gemeentebestuur van Leerdam, inzake de voorgestelde opsplitsing van Zuid-Holland;

een, van de directeur van de Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming, inzake decentralisatie van monumentenzorg;

een, van het gemeentebestuur van Rotterdam, over het wetsontwerp Wet op het Openbare Bibliotheekwerk;

een, van de algemeen secretaris van de Ziekenfondsraad, over de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg;

een, van de gemeentebesturen van Herwijnen en Vuren, over bestuurlijke reorganisatie;

een, van het bestuur van de Vereniging Toerbeurt Noord-Zuid, inzake re-

gelen inzake openbare aankondiging van lading in het Noord-Zuidvervoer over binnenwateren;

een, van J. P. J. A. M. Verhagen, over kernbewapening, stralingsgevaar, milieuverontreiniging en oorlogsdreiging;

een, van de voorzitter van de Christelijke Bond van Oranje-Verenigingen in Nederland, over het handhaven van de positie van de Koning;

een, van het gemeentebestuur van Rosmalen, over de voorgenomen omlegging van de Zuid-Willemsvaart;

een, van de voorzitter van de Bond van Kermisbedrijfshouders, over de herziening van de Wet op de Kansspelen;

een, namens het FNV-Limburg, met een Rampenplan 1981;

een, namens de Stichting Wijkgemeenschap Ommoord te Rotterdam, over een metro-verbinding vanuit het stadscentrum naar die wijk;

een, van de directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, met het statistisch overzicht 1979.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

7°. de volgende academische proefschriften:

van G. J. Hallewas: «De gezondheidszorg in Suriname»;

van A. M. A. G. C. van Greevenbroek: «Onderwijsassistent en Taakdifferentiatie»;

van J. Hofman: «De collaborateur».

Deze proefschriften zijn opgenomen in de bibliotheek der Kamer.

De Voorzitter,

De Griffier,

Noot 1 (zie blz. 2354)

